

İSHAQ SƏBİ OĞLU AXUNDZADƏ

**QƏLBİM
HƏR ZAMAN
LƏNKƏRANDADIR**

Bakı – 2019

Tərtib edən, çapa hazırlayan və nəşr etdirən:
Tufan İshaq oğlu Axundov

Redaktor: Humay Tufan qızı Axundzadə

İstifadə edilən illüstrativ materiallar
İshaq Axundzadənin
şəxsi arxivinə məxsusdur

İSHAQ SƏBİ OĞLU AXUNDZADƏ.
QƏLBİM HƏR ZAMAN LƏNKƏRANDADIR.
Bakı: 2019,- 364 səh.

*Oxucuya təqdim edilən kitabda Lənkəranda doğulub
boya-başa çatan, doğma yurduna olan sevgisini ömrünün
sonuna qədər qəlbində yaşadan İshaq Axundzadənin qələmə
aldığı xatirələri, Lənkəranda bəzi tanıdıqları, gördükləri və
eşitdikləri haqqında yazıları toplanmışdır.*

*Kitab geniş oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulsa da,
burda olan bir çox məlumatlar tədqiqatçı-alimlər üçün də
maraq doğura bilər.*

ISBN 978-9952-473-82-7

Kitabın üz qabığında:
İshaq Axundzadə
Bakı, 1929-cu il.

© H.T.Axundzadə, 2019

*Lənkəran və lənkəranlılara
ithaf edilir*

REDAKTORDAN

Əlinizdəki kitab İshaq Səbi oğlu Axundzadənin həyat xatirələri və şeirləri, onun Lənkəran şəhəri, əhalisi, adət-ənənələri, məişət və mərasimləri, folkloru haqqında verdiyi məlumatlardan ibarət tarixi sənəddir.

Ömrünün yetmiş altıncı ilində dönüb həyatına nəzər salan İshaq Axundzadə xatırladığı hadisələri xəyalında yenidən yaşayaraq təsvir edir, xronolojiləşdirir və bir-birilə əlaqəli mövzular şəklində oxuculara təqdim edir. Həyatında ən vacib və əhəmiyyətli hesab etdiklərini yazıb, gələcək nəsillərə ötürür. Xatirələr müfəssəlliyi və dolğunluğu, qeyd olunan tarixlərin dəqiqliyi ilə diqqəti cəlb edir. Detalları xatırlamaq və onları cəlbedici şəkildə yazmaq bacarığı təqdim olunan kitabın oxucularına bir növ müəlliflə birgə onun həyat yolunu keçmək imkanı verir.

Şəxsi həyatı ilə kifayətlənməyən İshaq Axundzadə çox sevdidi Lənkəranın ayrı-ayrı nəsilləri, ailələri və şəxsləri, Lənkəranın tarixi tikililəri və təbii sərvətləri, görüb-əşitdiyi adət-ənənələri və zəngin mətbəxi haqqında uzun illər ərzində topladığı məlumatları qələmə alır.

Diqqətli oxucu kitabın müəllifinin həyat hadisələrinin arxasında ötən əsri lərzəyə gətirən irimiqyaslı tarixi proseslərin əks-sədasını, onların doğurduğu sosial-siyasi və iqtisadi nəticələri görə biləcək. Onun həyat yolu boyunca dövlət quruluşu bir neçə dəfə dəyişmiş, iki cahan müharibəsi baş vermiş,

müstəqil Cümhuriyyətimiz yaranıb süqut etmiş və nəhayət SSRİ-nin dağılması və Azərbaycanın Dövlət müstəqilliyinin bərpası baş vermişdir.

Kitab çoxşaxəli və çoxlaylıdır. Müəllifin yazıb miras qoyduğu zəngin material nəinki geniş oxucu kütləsi, həm də müxtəlif elm sahələrindən olan mütəxəssislər üçün maraq doğuracaq.

Diyarşünaslar Lənkəranın tarixi, təbiəti, əhalisi, məişəti, bu ərazidə yaşamış müxtəlif insanların həyat yolu haqqında dəyərli məlumatlar əldə edə bilərlər. Bundan əlavə, Azərbaycanın, Qafqazın və Türkmənistanın müxtəlif bölgələrində çoxlarına məlum olmayan faktlarla bağlı şəxsi müşahidələr gözlənilməz yeniliklərlə tanış olmağa imkan verir.

Ən yeni tarixi öyrənən alimlər mühüm tarixi hadisələrin görünməyən tərəfləri, o zamankı Lənkəranı və Azərbaycanı lərzəyə gətirən, minlərlə insan taleyinə təsir edən proseslər haqqında biliklər əldə edə bilərlər. İshaq Axundzadə zəngin həyat yolunu qələmə alarkən yalnız özü haqqında deyil, həm də rastlaşdığı, hafizəsində iz salmış şəxslər və müxtəlif xalqlar haqqında da bildiklərini təqdim edir.

Ədəbiyyatşünaslar və dilçilər kitabda verilən ləqəblər, həm Azərbaycan, həm də Talış dilində olan atalar sözləri, zərb məsəllərdən, habelə müəllifin şeirlərindən bəhrələnmə bilərlər.

İshaq Axundzadənin xatirələri sosial tədqiqatçılar (sosioloqlar, sosial psixoloq və antropoloqlar) üçün də dəyərli mənbədir. Burada şəxsiyyətin təlatümlü tarixi hadisələr fonunda sosiallaşması, mürəkkəb həyat şəraitində insanın davranış strategiyası, şəxsiyyətlərarası münasibətlərin təbə olduğu yazılmamış qanunlar, ailədaxili nəsillərarası münasibətlərin gö-

rünməyən tərəfləri və bioqrafik refleksiyanın cins-yaş aspektləri haqqında zəngin məlumatlar vardır.

İshaq Axundzadə kitabın bəzi hissələrini dövrünün tələbinə uyğun müəyyən ixtisarlara özünün 1982-ci ildə nəşr etdirdiyi “Xəyalımda yaşayan Lənkəran” və 1992-ci ildə nəşrdən çıxan “Azərbaycan incisi” kitablarında oxuculara təqdim etmişdi. Lakin 15 oktyabr 1992-ci ildə dünyasını dəyişdiyindən əlyazma şəklində topladıqlarının çox hissəsini çapa təqdim edə bilməmişdi.

Nəhayət, 28 ildən sonra kitab tam şəkildə oxuculara təqdim edilir. Kitabın ərsəyə gəlməsində əməyi olan şəxslərdən müəllifin oğlu Tufan Axundovu atasının irsinə sahib çıxdığına görə xüsusilə qeyd etmək lazımdır. Kitabın tərtibi, fotoşəkillərlə vizuallaşdırılması və nəşr etdirilməsi onun zəhmətinin nəticəsidir.

Talış dilində olan atalar sözləri və zərb məsəllərin redaktəsinə görə pedaqoq və şair, “Qızıl qələm” mükafatçısı Xanəli Şirəli oğlu Ağayevə və AMEA-nın aparıcı elmi işçisi, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Rasim Arif oğlu Heydərova xüsusi təşəkkürümüzü bildiririk.

İndi isə sizləri kitab ilə başbaşa qoyuruq. Əminik ki, hər bir oxucu bu kitabda özü üçün əhəmiyyətli və yadda qalan yeni bilik əldə edəcəkdir.

Humay Axundzadə

GİRİŞ

Mən, İshaq Mirzə Səbi (Səbiulla) oğlu Axundov (Axundzadə) 1910-cu ilin yanvar ayının 21-də, gecə Lənkəranda anadan olmuşam. Həyatda bir çox acılı-şirinli hadisələrin şahidiyəm. Keçmişə baxıb, özümü dərk edən məqamdan bugünə qədər keçdiyim yolda ailəmin və özümün başına gələnləri, gördüyüm işləri, rastlaşdığım insanları və eşitdiyim hadisələri yenidən xəyalən yaşayıram. Həmin hadisələr bir kino lenti kimi gözlərimin önündən keçməkdədir.

Ömrümün 48 ilini mühəndis-geoloq işləmişəm. Peşəmlə əlaqədar Azərbaycanın az qala bütün kənd və şəhərlərini, düzənliklərini, meşə və dağlarını, dərə və çaylarını addım-addım gəzib dolaşmışam. Doğma Azərbaycanımızın füsunkar gözəlliklərindən həmişə zövq almışam. Lakin hər zaman anadan olduğum, qoynunda növşü-nüma tapdığım Lənkəranın təbiəti məni Azərbaycanın başqa dilbər guşələrindən daha çox özünə cəlb etmişdir.

Lənkəran şəhəri bir tərəfdən keçilməz dəmir ağaclı Talış meşələri ilə əhatə olunmuş, bir tərəfdən də Lənkəran çayı sinəsinin üstündən keçərək, Xəzər dənizinə tökülür. Digər tərəfdən, Xəzər dənizi öz şıltaq ləpələri ilə hər səhər-axşam onun səcdəsinə gəlir. Lənkəranın gözəlliyi onun limon, portağal, naringi, feyxoa bağları, ucsuz-bucaqsız çay plantasiyaları göz oxşadıqca insanın qəlbini fərəh və iftixar hissi ilə doldurur. Təbiətin heç bir şey əsirgəmədiyi, böyük

səxavət bəxş etdiyi belə dilbər guşədə dünyaya gəlməyimə xoşbəxtəm.

Hal-hazırda 1986-cı ildir, ömrümün 76-cı ilindəyəm. Günlərimin çoxunu uşaqlıqda olduğu kimi Lənkəranda keçirirəm. Övladlarım böyüyüb boya-başa çatıb, nəvələrim böyüyüb pöhrələnir. Odur, düşündüm həyatımı, həyatım boyu görüb, eşidib, öyrəndiklərimin yadımda olanlarını qələmə alım. Bəlkə gələcək nəsillərə maraqlı olar.

AİLƏMİZ

Azərbaycanın Xalq rəssamı Kazım Kazımzadənin
xəyalən çəkdiyi və İshaq Axundzadəyə hədiyyə
etdiyi Mirzə İsmayıl Qasirin portreti

Ata babam, XIX əsrin tanınmış şairi və pedaqoqu olmuş Mirzə İsmayıl Səlim oğlu Axundzadə Qasir Şirvan vilayətinin Ağdaş qəsəbəsinin (indiki Ağdaş rayonu) Ləki kəndindən olub. XIX əsrin ortalarında Sadıq bəy Mehmandarov Şuşadan Lənkərana gedərkən, Qaradonlun gömrükxanasında tərcüməçi işləyən M.İ.Qasirlə görüşüb tanış olur və onu Lənkərana məktəbdarlığa dəvət edir. Mirzə Sadıq bəy Sankt-Peterburqda oxuyarkən Hacı Mir Abbas bəy Talışinski ilə tanış olur. O, yəni Hacı Mir Abbas bəy ona öz malikanəsi üstə Astara Mahalına Yurist Konsul vəzifəsini təklif edir. Sadıq bəy də Mir Tağı xanın təklifini qəbul edib keçən əsrin ortalarında Lənkərana gəlir.

Maarif və ədəbiyyata böyük həvəsi olan M.İ.Qasir Sadıq bəy Mehmandarovun dəvətini məmnuniyyətlə qəbul edib, Lənkərana köçür. Burada o Üsuli-cədid (Yeni üsul) məktəbini açır və ömrünün sonuna kimi həyatını xalqın maariflənməsinə sərf edir. Bununla yanaşı, Qasir Lənkəranda “Fövcül-füsəha”(Səlis danışanlar) adlı şairlər məclisi yaradır və uzun illər ona rəhbərlik edir. Lənkəranda ailə quran Mirzə İsmayılın beş övladı olur.

Ana babam, Kərbəlayi Manafəli Qasimov əslən Şirvanın Lahic qəsəbəsindən olmuş usta miskər idi. Vaxtaşırı Lənkərana hazırladığı məhsulu satmaqdan ötrü gələrmiş. 1880-ci ildə Lənkərana gəldiyində hər zaman evində qaldığı şəxsin rəhmətə getdiyini və arvadı Züleyxanın beş uşaqla qaldığını

görür. Kəblə Manafəli Lahıca evli olmasına baxmayaraq, övladları yox idi. O, Züleyxa ilə də ailə qurur və onların altı övladı da olur. Arabir Lahıca getsə də, Lənkəranda ömrünün axırına qədər sakin olur, dükan açaraq öz ata-babalarının miskərlik sənəti ilə ömrünün sonunacan məşğul olur. 1918-ci ildə burada rəhmətə gedir və dəfn edilir.

İshaqın ana nənəsi Züleyxa və babası Kərbəlayi Manafəli

Atam Məşədi Səbi İsmail oğlu Axundov (Axundzadə) 1880-ci ildə Lənkəranda dünyaya göz açmış, ailənin üçüncü övladı olub. Dövrünün gözüaçıq ziyalılarından olduğundan və əsasən mirzəlik etdiyindən ona Mirzə Səbi deyə müraciət edirdilər. O, ilk təhsili olmuş Quran dərslərini evdə anası

Bibixanımdan almış, sonra atasının Üsuli-cədid məktəbində oxumuş və nəhayət, Lənkəran şəhərinin rusdilli ikisinifli məktəbini bitirmişdir. 1905-ci ildə rəhmətə getmiş atasından qalmış çiy kərpicli evin yerində qırmızı kərpicdən yeni ev tikdirərək çəpər qonşusu olan Kərbəlayi Manafəlinin ortancıl qızı Xeyrinisayla evlənir. Onların üç oğlu və üç qızı olmuşdur. Həmin vaxt böyük qardaşı Hacı Axund Səlim Axundzadə Nəcəfdə təhsil almış, böyük bacısı ailə qurmuş, iki kiçik bacısı isə onun himayəsində qalmışdı.

İshaqın atası Məşədi Mirzə Səbi və anası Xeyrinisa

1898-ci ildən işləməyə başlayan Mirzə Səbi, 1898-1902-ci illərdə Krasnovodsk dəniz limanında İmamverdinin paraxodu üçün mal qəbul edən vəzifəsində, 1902-1903-cü illərdə Bakıda (Sabunçuda) Musa Nağıyevin neft mədənlərində uçotçu işləyib. 1903-cü ilin sonunda Lənkərana qayıdıb və 1926-cı ilə qədər müxtəlif vəzifələrdə, əksər halda su idarəsində işləyir.

O zaman su idarəsinin müdiri mühəndis Qorşqov idi. O, 1917-ci ildə yaz günlərinin birində kefli vəziyyətdə klubdan (İndiki Kirov küçəsi, 11 nömrəli bina o zaman klub idi) çıxıb evinə gedərkən, həyətdəki limon ağaclarının arasından onu tapanca ilə vururlar. Bu yaradan Qorşqov altıncı gün ölür.

Azərbaycanda Şura hökuməti qurulduqdan bir qədər sonra, hər yerdə olduğu kimi, Lənkəranda da vəziyyət hələ də yaxşı deyildi, yenə də qarmaqarışıqlıq hökm sürürdü. Bizim tənəbidə (zalda) kirənişin yaşayan Lənkəran dairəsi üzrə daxili işlər idarəsinin (QEPO) naəlniki Parsayev 15 iyun 1926-cı ildə atamı yanına çağırıb dedi: yoldaş Axundov, sən çox sadə, təmiz, gözəl bir insansan, sən bu keyfiyyətlərini bilib, sənə bir məsləhət etmək istəyirəm. Gəlsənə, sən Bakıya köçəsən, çünki səndən çoxlu yalan məlumatlar, donoslar verirlər. Bu məlumat və donosları sən xəbərin olmadan mən yoxlamışam və öyrənmişəm ki, bunların hamısı böhtandır. Atam da Parsayevin bu ağıllı məsləhətini qəbul edib, 1926-cı ilin iyun ayında Bakıya köçür.

Bakıda atam həmin il Zığ kəndi ilə Əhmədli arasında yeni açılmış keçəllər xəstəxanasına müdir təyin olunur. Sonralar 1937-ci ilə qədər siyasi təqib və arabir həbs olunmağına baxmayaraq, müxtəlif idarələrdə çalışmışdır. Nəhayət, 14 noyabr 1937-ci ildə yenidən həbsə alınır, “Troy-ka”nın hökmü ilə ona 8 il iş kəsərək, Uzaq Şərqə, Amur çayı sahillərinə göndərilir. Həbs həyatının 6-cı ilində, Cahan mü-haribəsinin şiddətli bir dövründə, yəni 1 mart 1943-cü ildə o 63 yaşında, deyilənlərə görə Daşkənd yaxınlığında olan həbs düşərgələrinin birində vəfat etmişdir. Vəfat etdiyi yer haqda dəqiq məlumat yoxdur.

Bacılarımın üçü də, Bibixanım /Bacıxanım, Ləyə və Şeyda müəllimdirlər.

Böyük qardaşım İsmayıl əczaçı idi. İkinci Cahan müharibəsinə az qalmış həbs olunur. Müharibə başlananda cəbhəyə “ştrafnik” kimi gedir və müharibəni səhiyyə xidməti zabiti, hərbi hissənin əczaxana rəisi vəzifəsində bitirir.

Kiçik qardaşım Sabir şərqsunas-türkoloq, pedaqoqdur, Əmək fəaliyyətinin böyük hissəsi Azərbaycan Radio Komitəsi ilə bağlıdır.

İshaq, Sabir, anaları Xeyrinisa və İsmayıl.

XATİRƏLƏRİM

DƏMİRÇİ ŞAGİRDİ

Mən uşaqlıq illərimdə çoxlu xəstəliklərə məruz qalmışam. Qızılıcadan sonra məndə «sinəgirlik» qaldığından, bacılarım və qardaşım mənə “Xır-xır” ləqəbini vermişdilər. Həkimlərin müalicə etmələrinə baxmayaraq, bu xəstəlik məndən uzun müddət çəkilmir. Lakin türkəçarələrin məsləhətinə əsasən mən iki kirpi ətinin kababını yeyib və üç çöl dovşanının qanını isti içəndən sonra həmin xəstəlik tamamilə yox olub getdi.

6 yaşında 1 iyun 1916-cı ildə oxumağa başlamışam. İlk müəllimim (mollam) anam olmuşdur. O, mənə və bir neçə qonşu uşaqlarına çərəkkədən (ərəb əlifbasından) dərs deməyə başladı. Çərəkkəni qurtarmışdıq ki, 1917-ci il fevral burjua inqilabının sədası Lənkərana da gəlib çıxdı. Qarma-qarışıq baş verdiyindən oxumağımda fasilələr oldu.

Mən uşaqlıqda çox nadinc, top kimi bir yerdə durmayıb, tez-tez müxtəlif oyun çıxardığımdan ailədə adımlı “Ləpi” qoymuşdular. Lənkəranda topa “Ləp” deyirlər. Nadincliyimə görə də anam tərəfindən tez-tez nazik çubuqla döyülərdim.

Bir gün yenə də anam məni döyərkən, çəpər qonşumuz olan qardaşı, biz Xandayı adlandırdığımız Əliəsgər dayımgilə qaçdım. Dayımgil bundan çox xoşhal oldular, çünki onların kiçik uşaqları yox idi. Dayılarım öz ata-baba sənətlərini davam etdirdilər. Ortancıl dayım Əliəsgər (Xandayı) misgər, kiçik dayım Əliheydər (Ağadayı) isə dəmirçi idi. Onlar hər ikisi bazarda bir dükanda işləyirdilər.

Əliəsgər dayı (Xan dayı)

Əliheydər dayı (Ağa dayı)

1918-ci ilin iyun ayı dayılarım anama dedilər ki, qoy, İshaq gündüzlər dükana bizim yanımıza gəlib, sənət öyrənsin, axşamlar isə yenə mal-qaranın qabağına çıxar. Bu iş anamın ürəyindən olduğu üçün razılıq verdi. Bu minvalla bir neçə il dəmirçixanada işləməklə bərabər, axşamçağılar mal-qara qabağına gedirdim. Heyvanlar mənə o qədər öyrənmişdilər ki, məndən başqa onları heç kəs bağlaya bilməzdi.

Mənim «Mars» adlı etibarlı, sədaqətli bir köpək itim vardı, hara getsəydim, o da mənimlə gedərdi. Hətta məktəbə də mənə gedib, məni gözlərdi. Həyətə yad adam buraxmazdı, amma küçədə heç kəsə dəyməzdi. Lap dükanda da gəlib bir tərəfdə yatardı. Bir gün dayım onu bazara gətirməyə mənə icazə vermədi, dükandan da iti qovdu. Həmənin gündən mən də dükana gəlmədim. Beş gündən sonra dayım bizə gəlib dedi: - Niyə dükana gəlmirsən? Dedim: - Mən itsiz heç yerə getməyəcəyəm. İstəyirdin ki, uşaqlar məni döysünlər? Çünki mən biri ilə vuruşanda (lap böyük adam ola) səsimi eşidən kimi, yaxud, «Mars kusi» deyəndə it o saat adamı yaxalayıb yerə yıxardı.

Ona görə də onun qorxusundan heç kim mənə dalaşmazdı. Dayım mənə qulaq asıb xeyli güləndən sonra dükana itlə gəlməyimə icazə verdi.

Bizdən xeyli aralı Məşədi Mikayıl Bağırovun dükanı idi. Nə satdığını bilməzdim, ancaq həmişə stul qoyub, dükan qabağında əyləşərdi. 1919-cu ildə onun dükanına çoxlu adam gəlib gedərdi, bəzən də mənə yanına çağırıb iş dalınca göndərərdi. O, mənə bir yerə göndərəndə ya əliylə, ya da gözlə çağırırdı, dayım da deyirdi «get, dostun çağırır». O, əvvəl xeyli zarafat edəndən sonra mənə kağız və ya dillə tapşırıq verib, ya Qvanın dükanına, ya Ağa Məmmədligilə, ya da başqalarının yanına, hərdən də onlar da oradan başqa yerə göndərərdilər. Mənə nə şey versəydilər, mən onu itim «Marsın» boynundakı xaltanın alt üzündə olan meşin cibinə qoyardım.

Çox vaxt mənə Ağa Məmmədli Gərmətükə, Ağamirgilə göndərərdi. Bir dəfə Mirzə Şirəligilə Havzavuya getmişəm. Qalan vaxtlar indiki Həzi Aslanov küçəsindəki evinə gedirdim. Kəndlərə mənə göndərəndə dayımgilin itini də götürürdüm. Çünki kəndlərdə o zaman çoxlu it olurdu, öz itimin xaltasına bağladığım ipi həmişə əlimdə tuturdu. Mən kəndlərə gedəndə çox vaxt yoldaşlarımdan da götürürdüm ki, yolda oynaya-oynaya gedib gələk. Həmişə də mənə tapşıırırdılar ki, hara, kimin yanına getmək barədə heç kimə bir söz deməyim.

Bununla demək istəyirəm ki, özüm də bilmədən Lənkeran inqilabçılarına xidmət etdirmişəm. Son zamanlarda Həşim Sadıqov zarafatla mənə deyirdi: İshaq, səndən yaxşı, sənə itin bizə kömək edirdi. 1958-ci ildə mən 1919-cu ildə qırmızı partizan olmuş bibim oğlu doktor Axundzadə İlyasgilə getdim. Orada mənə Fridrix Şefer görən kimi tanıdı. Şefer mənim bibim oğlu ilə 18 il sürgündə olmuşdu.

Mənə verilən tapşırığı yerinə yetirib, qayıdandan sonra məni mükafatlandırırdılar. Hətta mənimçün çəkməçi Abdulla bir cüt dübəndi də tikib vermişdi.

ŞAHSEVƏNLƏRİN LƏNKƏRANA GİRMƏSİ VƏ QIRMIZI PARTİZANLAR

Bir gün səhəri dükanə gəldim, bazarda hərcmərclik hökm sürürdü, hər yerdə pul alveri gedirdi, vəziyyət çox gərgindi. Bolşeviklər təzə gəlmişdilər. Meşələrdə və yollarda qaçaqlar hökm sürürdü. Bolşeviklər şəhər və kəndlərdə onlarla mübarizə aparırdı. Bu zaman Lənkərana İrandan Şahsevənlər hücum etdilər. Gərgin keçən mübarizədən sonra, bolşeviklər Perevala (Port İliçə) tərəf çəkildilər, matroslar isə «Barımbax» paraxoduna minib şəhəri dənizdən top atəşinə tutdular. Lənkəran əhli vahimə içərisində kəndlərə qaçırdı. Biz də əvvəl Gərmətükə, sonra isə Luvəsərə Molla Qulamhüseyngilə getdik. Şahsevənlər bir gün qalandan sonra şəhəri və kəndləri qarət edə-edə İrana tərəf çəkildilər.

Şahsevənlər Lənkəranı tərk edəndən sonra, camaat yavaş-yavaş evlərinə qayıtmağa başladı. Biz də bu vaxt Lənkərana gəldik. Bolşeviklər və matroslar şəhərə yenidən daxil oldular, şəhər və kəndlərdə əmələ gəlmiş qaçaqlarla mübarizəni gücləndirməkdən ötəri qırmızı partizan dəstələri yaratdılar. Bunlardan yadımda qalanları Komissar Şükür, Haqverdiyev Nəsir, Axundzadə İlyas, Kazımov Məmmədəğa, Səfərəli Köçəri oğlu. Çoxlarının da adını unutmuşam. Partizan təşkilatının gizli qərargahı Dikə kəndində idi. Rəhbəri Məmmədli Əkbərovdu.

Musavat dövründə qırmızı partizanlar arvad paltarı, başlarına çadra, ayaqlarına başmaq geyib, həyətdən həyətdə keçib öz işlərini görürdülər. Mənim atam Ağa Məmmədlinin

qardaşı Sadıqla çox dost idi. Həmişə onlara gedəndə Ağə Məmmədli atama deyərdi: "Səbi, İshaqı ver mənə, qoy, mənim oğlum olsun".

Türk qoşunlarının başçısı Camal paşa Məmmədini tutaraq Gərmətük kəndində olan qərargah qarşısında dara asmaq istəyəndə camaatın etirazı nəticəsində onu azad etməli oldu.

Qırmızı partizan İlyas Axundzadə

ŞİVKUNOVUN TÖRƏTDİYİ FACİƏDƏN

1917-ci ildə Şivkunov, onunla Çapayev (Alekseyevkada yaşayırdı) və Samsonov (bu özü iranlı idi, adın belə qoymuşdu) Muğan polku ilə Lənkərana, guya bolşevikdirlər deyə gəldilər və Mir Əhməd xanın bir mərtəbə evlərini özlərinə ştab etdilər.

Bu şəxslər yoxlama bəhanəsi ilə gedib kəndləri qarət edir və bəzən nahaq yerə günahsız adamları öldürürdülər. Bu vaxt buradan İran inqilabçılarına köməyə gedən Otradnev Lənkərandan keçərkən, bu qanunsuz işləri görərək, məcbur olub ki, müvəqqəti olaraq Lənkəranda qalıb bunların yaramaz işlərinin qarşısını alsın. Şivkunov bu işdən duyuq düşüb, Otradnevi vurdurur, sonra şaiyə yaydırır ki, guya onu qaçaqlar vurublar.

Bu barədə əvvəllərdə yazdığım kimi, o dövrdə Lənkəranda meşə və kəndlərdə dəstə-dəstə qaçaqlar əmələ gəlmişdi. Onlardan böyük dəstələri olanlar: astaralı Çer Hüseyn, şüvüli Fəttah, lüləkaranlı Şahverən, butəsərli İbrahim Xəlil, təngərudlu Hacı Osmanın adları yadımdadır. Bunlar Lənkəran ətrafına qədər gəlib, soyğunçuluq edib, qayıdırdılar. Hətta bir dəfə Lənkəran bazarını ələ keçirmişdilər.

Şivkunov xalqı müdafiə adı ilə özünün marağı və yerli bolşeviklərin istəyiylə bunlarla mübarizə aparırdı.

Qaçaqlar çox vaxt Sütəmurdoxda toplaşırdılar. Axşamlar, bəzən də gündüzlər Şivkunovun dəstəsi Sütəmurdovu atəş altında saxlayırdılar. Bu səbəbdən kənddə ara güllədən ölən və yaralanlar olurdu. Bir müddət qaçaqlar Sütəmurdovu tərk etdilər, amma Şivkunovun dəstəsi atəşi saxlamırdı.

Buna görə bir dəstə Sütəmurdovun 13 hörmətli ağsaqqalı yığışib, Şivkunovun yanına xahişə gedir ki, daha kənddə qaçaqlar yoxdur, atəşi saxlayın. Şivkunov bunları girov saxlayaraq, Sütəmurdova üç nəfər kəşfiyyatçı soldat göndərir. Bu üç nəfər kəndə gəlib bəzi nalayiq iş tutmaq və xalqa hədə-qorxu gəlmək istəyirlər ki, burada narazılıq baş verir. Gözlənilmədən hardansa Şahverənin dəstəsindən 3-4 nəfər gəlir çıxır. Soldatların özlərini aparmaqları üstə aralarında atışma düşür.

Soldatların birini Şahbağı yanında, birini də məscidi kənddən sonra vururlar. Biri isə qaçıb Şivkunova xəbər verir ki, iki soldatı qaçaqlar öldürdülər.

Bunu eşidən Şivkunov elə həmin axşam, yəni 19 iyun, 1917-ci il tarixində aşağıda adları qeyd olunan 13 Sütəmurdov ağsaqqalını qolları bağlı çayın dəhnəsinə aparıb, qılıncla başlarını kəsib bədənlərini tikə-tikə edirlər və həmin bir yerdə basdırırlar.

Bir neçə gündən sonra bir dəstə itin həmin yer ətrafında ulaşmasını eşidən camaat gəlib buranı yoxlayıb və bu qanlı faciəni görür. Sütəmurdovlular meyitləri parça-parça, iylənmiş vəziyyətdə yeşiklərə dolduraraq, gətirib Sütəmurdiv Məşədi qabağında dəfn edirlər.

Həmin öldürülmüş ağsaqallar bunlardır. Alim Fazil Axund Molla Həmid usta Məmmədəli oğlu, Hacı Baba Kərbəlayi Məhəmməd Qulu oğlu, Əli Nağı Məşədi Əbdül Hüseyn oğlu, Xəlil məşədi Əliqulu oğlu, Kələntərov İbrahimpaşa Məşədi Mikayıl bəy oğlu, Kərbəlayi Hüseyn Əhməd oğlu, Kərbəlayi Əkbər Məhəmməd oğlu, Kərbəlayi Məlik Məşədi Bağır oğlu, Mir Sadıq Kərbəlayi Mir Tahir oğlu, Xəlil Məhəmməd Hüseyn oğlu, Abdulla Məhəmməd oğlu, Səfər Baba oğlu, Məhəmmədrza Məşədi Əhməd oğlu.

Bu faciəli müsibətlə bilmək olur ki, qısa müddətdə Şivkunov Lənkəranın başına nə oyunlar açmışdır.

Bir neçə müddətdən sonra bunlar yoxa çıxıb qaçmışlar. Deyilənlərə görə Şivkunov cuhud imiş, adı da İlyas olub. Bu sözün doğruluğu barədə mənə Bala Şürüklü Qulamhüseyn və sonra Həşim Sadıqov ətraflı söhbət etdi.

MİLLİ HÖKUMƏTİN LƏNKƏRANA GƏLMƏSİ

Bir müddət sonra Milli Müsavat hökuməti Astara tərəfdən qoşun çıxarıb Sütəmurdivə qədər gəldilər, amma onları Muğan polku Lənkərana buraxmadı, daha doğrusu, onlar Lənkəran çayının sağ sahilində saxlandılar. Hər axşam bərk atışma gedirdi. Çay uzununu qayaların dalında səngərlər qazılmışdı. Muğan polkunun ştabı hazırda ölkəşünaslıq muzeyi yerləşən Kəblə Tağının evində idi.

Bizim dükan «Qapan» dibində olduğundan ştaba çox yaxın idi. Boş vaxtlarımı ştabın ətrafında keçirirdim. Ona görə də bir neçə dəfə Ağ bayraqla faytonda Müsavat nümayəndələrinin, Muğan polkunun ştabına danışığa gəlmələrini görmüşdüm.

40 gün danışiq və şiddətli vuruşmalardan sonra, axırncı axşam yenə möhkəm atışmada, müsavatın topu ilə bir neçə yerdən mayaqı zədələmişdilər. Həmin axşamın səhəri Muğan polku şəhəri tərk etdi və Müsavat əsgərləri Sütəmurdovdan bazarın yuxarı başından şəhərə girərək kazarmanın həyətinə daxil oldular. Bir neçə müddətdən sonra isə türk əsgərləri Pervaldan (indiki Port İliçdən) Lənkərana daxil oldu.

Bu zaman Müsavat hökumətinin nümayəndələrini qarşılamaqdan ötəri məktəb şagirdlərini başına qırmızı türk fəsi qoyaraq, onları qarşılamağa apardılar. Bu şagirdlər içində mən də vardım. Bizi aparan Kor Səfərdi.

Müsavat hökuməti qurulan il mən məktəbə getdim, eyni zamanda dükana getməyi də unutmamışdım. Bizə dərsi başlamazdan əvvəl dua oxudardılar. Sonra dərs başlanırdı. Duanı əvvəlcədən Abdullayev (Əzimov) Əliağa oxuyardı, biz də təkrar edərdik. O zaman mənimlə doktor İsabəy Əlibəyovun uşaqları da oxuyardılar, yəni Mir Əsgər xanın qız nəvələri Balabəy və Rauf. Bunlar məktəbə təkatlı faytonda gəlib və faytonla da gedərdilər. Onların xüsusi ikimərtəbəli, ağ daşdan evləri var idi ki, hal-hazırda Şəhər İcrayyə komitəsi orada yerləşir. Mən ilk dəfə pianonu 1919-cu ildə, doktor İsabəy Əlibəyovun evində görmüşəm.

Biz oxuyan məktəb lazaretin (xəstəxananın) yanında idi. İndi həmin bina sökülüb, yerində 4 nömrəli orta məktəb tikilibdir.

LƏNKƏRANDA GİZLİ BOLŞEVİK TƏŞKİLATININ ÜZVLƏRİ

Müsavət hökuməti Lənkəranda olan ili məktəbə getdim, oxumaqla bərabər məktəbdən çıxıb itimlə dükana gəlirdim. Bolşeviklər şəhəri tərk edəndən sonra, onların yerli gizli təşkilatı Lənkəranda qalıb öz işlərini aparmışlar.

Bu gizli təşkilatın işçiləri aşağıdakılar idi:

1. Rəhbəri Ağa Məmmədli; 2. Haşım Sadıqov; 3. Qva Haqverdiyev; 4. Mütəllim Kələntərli; 5. Həmid xan Talışinski; 6. Əli Məmmədov; 7. Mustafa Quliyev; 8. Panamariyev İosif; 9. Siviridov Mayisey; 10. Şafer Fridrix; 11. İsadadə İbrahim Xəlil (millət); 12. Tatışkin; 13. Yaqub Şahbazi; 14. Şirəli Axundov; 15. Səmədzadə İskəndər; 16. Əhməd Axundov; 17. Medvedieva Sara; 18. Çəkməçi Abdulla Mirzəyev; 19. Talışlı Əkbər xan (Masallının Ərkivan kəndindən); 20. Məşə Mikayıl Bağirov; 21. Bəhram Ağayev; 22. Karapetov; 23. Ağa xan Talışinski; 24. Qanbarov İsmayıl; 25. Abdulxalıq; 26. Xudadat; 27. İzzət Əliyev; 28. Əliəkbər Əliyev; 29. Əliəsgər Əliyev; 30. Qasimov Qulamhüseyn Süleyman oğlu; 31. Kazımov Ağamir Bağır oğlu; 32. Salman Əkbərov Məmmədəli oğlu; 33. Əliyev Hacıbaba; 34. Fərzəliyev Ələsgər Yusif oğlu; 35. Ağayev Musa Xanməmməd oğlu; 36. Axundov Musa; 37. Səfərli Köçəri oğlu; 38. Zülfıqar Əhmədzadə Əhməd oğlu.

Adlarını çəkdiyim 38 nəfərin hamısı sonralar represiyaya məruz qaldı. Onlara "xalq düşməni" damğası vuraraq, 1937-38-ci illərdə həbs etdilər. Bir qismi Bakıda güllələndi, bir qismini sürgünə göndərdilər. Sürgündən mən bildiyim yalnız dörd nəfər qayıtmışdı. Bunlar Axundov Şirəli, Səmədzadə İskəndər, Sadıqov Haşım və Şəfer Fridrix idi. Onların da can-

sağlıqları tamam pozulmuşdu. Odur ki, çox yaşaya bilməyib, iki-üç ilin içində dördü də həyatdan köçdü.

Bunlardan iyirmisini həmişə görüb tanıyırdım. Qalanlarını Sadıqov Həşim, Səmədzadə İskəndər, Şirəli Axundov, Ağayev Musa, Haqverdiyev Qvanın söhbətlərindən bilib yazmışam.

HACI ZEYNALABDİN TAĞIYEVİN OĞLU MƏHƏMMƏDİN ÖLÜMÜ

1918-ci ildə Lənkərana bir dəstə Diki diviziya atlısı gəldi. Bunların komandiri, milyonçu Hacı Zeynalabdin Tağıyevin oğlu Məmməd idi. Buna müavin isə Şəmsi Əsədullayevin oğlu Əli idi. Bunlar çar dövründəki Strajniklər idarəsində yerləşirdilər (indiki medtexnikomun binasında).

Mir Əsgərxanın evində Hacı Zeynalabdin Tağıyevin oğlu Məmməd Tağıyev öz bəxtini sınamaqdan ötəri tapançaya bir güllə qoyub fırladır, sonra gicgahına tutub çaxmağı çəkir. Güllə açılıb dəyir başına və ölür. Onun meyitini Əsgər xanın rəhbərliyi ilə Bakıya paraxodla apardılar. Çoxlu camaat var idi.

MƏKTƏBLƏR

1920-ci il iyun-aprel aylarında Sovet hökuməti qurulandan sonra, Lənkəranda olan bütün məktəblər açıldı, əlavə olaraq Şilavar yolundakı Abdulla xanın evini də məktəb etdilər. Həmin dövrdə qızları oğlanlarla məktəbə qoymadıqlarına görə indiki Puşkin küçəsində olan ikimərtəbəli qırmızı kərpicli «Yekovun» evini də qız məktəbi etdilər. İnqilabdan qabaq Yekovun evinin üst mərtəbəsində özü yaşayırdı, alt mərtəbəsində isə xırdaavat dükanı idi.

Maarif müdiri inqilabçı Ağa Məmmədli bir qrup Lənkəran müəllimi ilə. 1. Ağa Məmmədli; 2. Mirzə İsa Mövsümsadə; 3. Əliağa Babayev; 4. İsmayıl Qənbərov; 5. Mirzə Ağəli Əliyev; 6. Mir Mövsüm; 7. Əhməd Axundov; 8. Əli Davud, 9. Məmmədəli Əliyev. Lənkəran, 1927-ci il.

Hüseynqafar
Qafarov

Bizə dərs deyən bəzi müəllimlər:

1. Axundov Əhməd (Kiçik Bazarlı)
2. Axundzadə Fəyyaz (Bibim oğlu)
3. Axundov Əhməd (Cin Bağırın oğlu), 4. Axundov Hacımməmməd
5. Mir Möhsün (Əl işi müəllimi)
6. IV sinifdə Qafarov Hüseynqafar (Bacım Bibixanımın gələcək yoldaşı), 7. Türk Həsən, 8. V sinifdə fənnlər üzrə digər müəllimlər də vardı.

Mənimlə ibtidai məktəbdə və orta məktəbin səkkizinci sinfinə qədər oxuyan şagirdlər:

Axundov Sadiq	Axundov Rüstəm
Kərimov Mirağa	Axundov Əliağa
Təmrazlı Rüstəm	Talışlı Aslan
Salayev Lətif	İmaş oğlu Rüstəm
Aslanov Həzi	Qasimov Rəhim
Ələkbərov Manaf	Fərəcov Əziz
Kərimov Rzзақ	Mirzə Bala
Məmmədov Qulam	Məmmədov Ələsgər
Rəhimov Sudef	Mir Vahab
Mövsümzadə Qədir	Həsənov Yaqub
Talışinski Fətəli	Əlibəyov Balabəy
Əzizov Mirkazım	Əlibəyov Rauf
İbrahimov Şahbaz	Kələntərli Ağalar
Quliyev Yaqub	Nurullayev Ağalar
	və başqaları.

İLK PİONER EVİ

1921-ci ildə Lənkəranda pioner evi indiki Kommunist küçəsi 5 də ikimərtəbəli Kulinin evləri idi (hal-hazırda uşaq xəstəxanasıdır).

Bu binanın ikinci mərtəbəsində Raykom və komsomol otağı idi, birinci mərtəbədə isə Allahsızlar ittifaqı (sədri qozbel, keçəl bir kişi idi), Qadınlar evi (jenotdel) və şüşəbənddə pioner evi yerləşirdi. Dəstə rəhbəri çəkməçi Rza idi (Urus Rza).

Bizi təbliğat üçün kəndlərə göndərirdilər, biz də kəndlərə gedib, tamaşa göstərirdik. Usta Qəmbəri, Şamdan böyi, Molla

Cəbi obrazlarını ifa edir və çoxlu deklamasiyalar deyirdik. Bu minval ilə mən məktəbə, məktəbdən dükana və istədiyim vaxt Pioner evinə gedirdim.

1926-cı ildə mən soyuz qustarnikə daxil oldum. Soyuzun sədri idarəsi Qapan dibində, Əhmədovların təsərrüfat dükanlarının yanında olan Astaralı Rəhim müəllim idi.

BAKIYA OXUMAĞA GÖNDƏRİLƏN İLK QIZLAR

Bibixanım

1922-ci ildə Lənkərandan beş nəfər darülmüəllimədə oxumaqdan ötrü qız istəmişdilər. O zaman mövhumatın şiddətli vaxtı idi ki, heç kəs öz qızını, Bakıya oxumağa göndərmədi. Ancaq mənim atam bacım Bibixanımı, Mirzə Salman Qurbanovun qızı Aliyəni və bir də Daşdəmirova Nərgizi oxumağa göndərdilər. Onlar Hacı Zeynalabdin Tağıyevin tikdirdiyi qız məktəbinin binasında həm oxuyurdular və həm də yaşayırdılar. Binanın üçüncü mərtəbəsində

isə o zaman Hüseyn Cavid yaşayırdı.

Bacım həmişə tətilə gələndə deyirdi ki, siz hökmən İshaqı Bakı hərbi məktəbinə göndərin.

BAKIYA HƏRBİ MƏKTƏBƏ GETMƏYİM

1924-cü ildə atam məni iki yoldaşım Lətif Salayev və Həzi Aslanovla birlikdə Bakıya hərbi məktəbə göndərməkdən ötrü lazımı sənədləri topladı (rayon icra komitəsindən, evlər

idarəsindən, həkimdən və məktəbdən arayışlar). Üstəlik, hə-rəmiz bir dəst yüngül yataq götürüb hazırladıq. Avqust ayı olduğundan başımız qırılmış, üçümüz də bir forma yüngül geyinmişdik.

Bizə demişdilər ki, sizi qəbul edən kimi özləri hərbi paltar verəcəklər. Yeməyə də hər kəs öz evindən bişmiş gö-türmüşdü. Bizi Bakıya mənim Bakıda Darülmüəllimdə oxuyan böyük bacım Bibixanım öz rəfiqəsi Aliyə ilə aparırdılar. Onların dərslərinin başlanmasına az qalmışdı, bizə görə 4-5 gün tez getməli oldular. Bizim şeylərimizi bizdən qabaq Lətifin qardaşı kərəciylə aparıb Axundov paraxodunun göyərtəsində, bizimçün gözəl yer tutaraq qayıtmışdı. Bacımla Aliyə klas bi-leti almışdılar. Mənimlə Həzini Cındıraməhlə yoldaşlarımız, Lətfi isə Giləyməhlə uşaqları ötürməyə gəlmişdilər. Bizim beşimiz də Lətifin qardaşının kərəcisiylə paraxoda getdik.

Birinci səfərimiz olduğundan sevincimizin hüdudi yox idi. Paraxod hərəkət etməkdən qabaq üç dəfə fit verməli idi. Birinci fittən sonra, ikinci, üçüncü fiti ürək çırpıntısı ilə göz-ləyirdik. Saat səkkizdə yola düşdük. Göyərtədəki sənişinlər böyük mübahisə ilə yerlərini düzəldirdilər. Bu izdiham bir saat çəkdi ki, hamı sakitcə yerlərində əyləşərək, süfrələrini açaraq, gətirdikləri bişmişlərdən yeməyə başladılar. Onda biz də gətir-diklərimizi çox böyük həvəslə, zarafat edə-edə yeyirdik.

Göyərtələrə işıq salmışdılar. Axşam saat 12-də işıqları keçirdilər. Bəxtimizdən hava çox sakit idi, uzanıb ulduzlara tamaşa edirdik. Dəniz o qədər dalğasızdı ki, paraxod elə bil qa-tığı yarıb gedirdi. Dizəllərin səsi bizə lay-lay çalırdı. Paraxod sahilə parallel hərəkət etdiyindən, arabir sahil işıqları gö-rünürdü. Bacımgil də iki dəfə gəlib bizi yoxladı. Şadlığımızdan bizi yuxu aparmırdı, səhərin açılmasını səbirsizliklə gözləyir-

dik. Bizi gecə saat ikiyə kimi yuxu aparmamışdı, sonra nə vaxt yuxu aparmasını bilməmişəm.

Bir də eşitdim ki, Lətif bərkdən qışqırır, İshaq, dur, Bakı görünür. Tez durub ada görüb soruşdum, bura haradır. Yandan biri dedi: Bura Nargindir, Bakıya bir saat qalıbdır. Saat 10-da Bakıya çatdıq. Bibim oğlu Məhəmmədhəsən bizi qarşıladı. Lətfi öz qohumları apardı. Biz İçərişəhərə bibimgilə getdik. Çay-çörəkdən sonra bacım Aliyə ilə öz yataqxanalarına getdilər, mən Həzi ilə bibimgildə axşamladıq. Səhər Lətif gəldi, birlikdə məktəbə getdik.

Onları qəbul etdilər, məni isə uşaqlıqda yıxılıb, sol qolum sındıqdan sonra əyri bitdiyinə görə götürmədilər. Qayıdıb, yenə öz məktəbimizin beşinci sinfində oxumalı oldum.

1925-ci ildə ibtidai məktəbi bitirib, Lənkəran sənaye texnikumuna daxil oldum. Texnikum indiki medtexnikumun yerindəydi. Biz texnikumda dörd gün oxuyub, iki gün emalatxanada çalışırdıq. Sinfin yarısı tokarlıq öyrənirdi, yarısı isə dülgərlik. Tokarların ustası Zinindi, amma dülgərlərin ustası Həzi Aslanovun əmisi Səməd kişi idi.

Texnikumun müdiri Əliyev Fəridun texnikumun bütün tələbələrinə şahmat öyrədərək, rəhbərlik edirdi.

MİRAB AĞABƏYİN ÖLDÜRÜLMƏSİ

Lənkəran rayonunun Dərquba kəndindən olan Əlibəyin vəfatından sonra atadan qalan mirası iki qardaş arasında bölüşəndən sonra, böyük qardaş Mirab Ağabəyə düşən bəcarı taxıl sahəsini, dingi və mal-qaranı daha da artırır, ata malına öz hörmətini göstərir. Amma kiçik qardaş Heybət isə, necə ata dövründə əyyaşlıq edirmiş, atadan sonra özün daha sərbəst hesab edərək, əyyaşlığını daha da artırmışdı. Gününü içməklə,

quşbazlıqla, daha doğrusu avaralıqla keçirirmiş. Evlənmək barədə heç düşünmür, atadan buna qalan bıcarı taxıl yerlərini, mal-qaranı dəyər-dəyməzinə sataraq əyyaşlıqla məşğul imiş.

Bunu görən böyük qardaş Ağabəy, nə qədər öyüd-nəsihət edir, o isə qulaq ardına vururdu. Ağabəy ondan xahiş edir ki, ata malını özgəyə neçəyə satırsan, hələ bir manat artığına mənə sat. Heybət isə cavabında: "Özgəyə 10 manata sataram, amma sənə heç 15 manata da satmaram" deyir. Bu sözdən sonra Ağabəy özgə adı ilə qardaşının satdıqlarını alır. Heybət isə torpağı, malı iki ilə satıb içəndən sonra, müflis olaraq başqalarına əl açmağa məcbur olur.

Bu vəziyyəti görən Ağabəy vicdan əzabı çəkərək, yenə qardaşlıq məhəbbətinə görə Heybəti kəndə aparıb guya mülkünə gözetçi sifəti ilə bir Setir (türk beşaçıları) ona verərək, kənd evində saxlayır. O dövrdə hər kəs istədiyi silahı saxlaya bilərdi. Heybət o qədər laqeyd adamdı ki, mən 12 gün onların həyatında xırmanda oldum, bir dəfə gəlib demədi ki, nə edirsən. Ancaq hər gün kənddəki çayçıya gedib bir-iki saat avaralanandan sonra qayıdıb balkonun başında olan taxıl yeşiyi üstündə salınmış yerində uzanardı. Ağabəy axşam evə gələndə o da gəlib onun yanında əyləşərdi. Bilirdi ki, xörək yeyəndə ona da içki verəcəklər.

1924-cü ilin avqust ayında Ağabəy atamdan xahiş edir ki, bizim üç atımız onların buğda xırmanın etsin. Atam onunla su idarəsində işləyirdi. Atam da razılıq vermişdi bu şərtlə ki, həmişə mən orda olum ki, hər xırmandan sonra atlara dinclik verdirim ki, atlar 2-3 saatdan sonra ikinci xırmanı başlasınlar.

Mən 20 avqust üç atla Dərqubaya getdim. Gündə iki xırman edirdik, biri səhər saat 12-yə kimi, biri də saat 3-dən sonra. Bu qayda ilə 2 sentyabr 1924-cü il tarixinə kimi xırman qur-

tardı. Beş sentyabr cümə günü su idarəsinin müdiri Prişibli malakanın ailəsini İbadi İstisuyundan gətirməkdən ötəri bütün mirablar, yəni Ağamir, Əhədbəy, Həşimbəy, Soltanağa, atam, mən və bir neçə başqaları birlikdə Dərqubaya getdik. Oradan da onlar Ağabəyi götürüb, İbadi İstisuyuna getdilər. Müdirin ailəsinin dalınca Ağabəy arabanı sübhədən göndərmişdi.

Atam, Heybət, mən və mehtər Ağabəygildə qalıb, onların gəlməsinə iki qoyun kəsərək, yemək dəstgahını düzəldəndən sonra atam məni götürüb, onların dalınca getdik. Biz ora çatanda araba müdirin ailəsi ilə Meşə İstisuyunu keçmişdi. Mən o vaxta qədər İstisuyu görməmişdim. Ona görə atam məni tez cimdilərək, onların dalınca qayıtdıq. Dərqubaya az qalmış onlara çatıb bir yerdə həyətə girdik.

Yemək-ichmək boldu. Saat 2-3 də mirablar bir-bir icazə alıb gedirdilər. Atamın atına müdirin ailəsilə gələn rus həkim qadın mindi. Onunla mən və Ağabəy Lənkərana gedirdik ki, atam Ağabəyi çağıraraq dedi: "Ay bəy, atını bizim tövlədə bağlayıb, özün də bizdə qalıb məni gözləyərsən". Mən o ata yaxın dura bilmirdim. Ağabəy dedi: "Səbi, mənim ixtiyarım Təhfədir, o nə desə, mən hazır".

Demə, Çolaq Təhfə tənəbinin küçə tərəf qapısı ağzında olan taxta pilləkən üstə durub, tələ hazırlayaraq plan cızırmış. Çolaq Təhfə atama tərəf dönüb dedi: "Səbi qardaş, Ağabəy evə gəlsə, çox yaxşı olar". Ağabəy gülüb atama dedi: "Ay Mirzə, gördün, gərək mən evə gəlim". Bu səhnə bir şəkil tək indiki kimi gözümün qabağındadır.

Biz Lənkərana gəlib indiki Həzi Aslanov küçəsi, №5 evlə üzbəüz, indiki musiqi məktəbinin yerində həkim atdan düşərək atın cilovunu mənə verib, Ağabəylə görüşərək getdi. O zaman bu yerlərə açıqlıq olduğundan "Qala çəməni" deyərildilər.

Mən Ağabəyə dedim, əmi, gedək bizə, atı bağla tövlədə sonra qalaya gedərsən. O, sən get, özüm axşam gələm, deyib atını qamçılayıb getdi. Mən də atların yəhərlərini evdə götürüb çölə buraxdım. Atam gələn kimi soruşdu, Ağabəy hara getdi? Qalaya, dedim.

Səhər tezdən qardaşım İsmayıl bazara çörək üçün getmişdi, atam da yorğun olduğundan yatırdı. Bir də gördük İsmayıl bazardan təcili qayıdaraq, həyətin ortasından bərkdən çıxıraraq, ay Ağa, Ağabəy əmini axşam evində güllə ilə vurublar. Atam hövlənək durdu, elə ayaqla hamımız Darqubaya getdik.

Ağabəyin həyəti kənd və şəhər adamı ilə dolu idi. Hərə bir söz danışır, amma arvadı Çolaq Töhfə gələnə deyirdi ki, ay camaat, gündüz gəlib içirdilər, axşam gəlib öldürdülər. Meyit tənəbidə yuxarı başda pəncərə qabağında çarpayı üstə qoyulmuşdu. Töhfə dalbadal deyirdi, dörd nəfər idi. İkisi evə girib, bizi yerimizdən tərpənməyə qoymadılar. Ağabəyi qısna-yırdılar, tez ol, de qızıllar hardadır? İkisi də həyətdə pəncərə qabağında gəzirdi. Ağabəy də yalvararaq deyirdi ki, vallah, qızılım yoxdur. Dediyni eşidən çöldəki, hələ o köpək oğlu sağdır, deyərək pəncərədən bir güllə atdı ki, güllə də onun bu böyründən dəyib, o böyründən çıxaraq, divara dəyir.

Çolaq Töhfə bu sözləri deyə-deyə camaata tələyə düşmüş tülkü kimi baxırdı. Amma prokuror həkim Petrov ilə müşahidə apararaq, belə qərara gəldilər ki, güllə evdən atılıb. Sonra çarpayını meyitlə birlikdə çevirərək, müəyyən etdilər ki, ikinci güllə divara sonra vurulubdur. Divardan gülləni çıxararaq məlum oldu ki, güllə insan bədənindən keçməyibdir.

Prokuror ayrı-ayrı şübhələndiyi şəxsləri dindirməyə başlamışdı ki, Ağabəyin böyük oğlu Balabəy (Abbas) pro-

kurora yanaşaraq ondan xahiş etmişdi ki, heç kəsi dindirmə, özüm yeddisindən sonra müqəssirin kim olmasını, atamı kim vurduğunu sizə deyərəm. Beləliklə, həkimlə prokuror tərtib etdikləri aktı götürdülər ki, mərhumun oğlu bunlara məlumat verəndən sonra işə baxsınlar.

Ağabəy məndən Qala çəməninə ayrılıb Qalaya gəndəndən sonra, Qalada gürcü Yermolayın restoranında saat 7-dək yeyib-icir. Sonra bərk sərxoş vəziyyətdə ata minərək, kəndə yola düşür. At Böyük bazar başına çatan kimi durur. Ağabəy yüyənini çəkməsinə baxmayaraq, at onu kənd əvəzinə tərsinə dönür, dəniz kənarına aparır. Dəniz kənarında atdan düşüb dalınca, Dərqubaya yaxın olan kərpic kürələrinə qədər çəkə-çəkə aparır. Orda ata minir ki, kəndə getsin, at yenə vurulmasına baxmayaraq, onu dəniz kənarına aparır.

İkinci dəfə də atdan düşüb, atı döyə-döyə dalınca çəkə-çəkə bazardan keçərkən, bazarda onu tanıyan dost və qohumları ondan xahiş edirlər ki, gəl, sən bu axşam kəndə getmə. O, heç bir məsləhətə qulaq asmayaraq, kəndə ayaqla gedir. Atı bağlayıb buxovlayandan sonra sərxoş olduğundan gedib yatır. O yatandan sonra mehtər atın yəhərini götürüb tərini silir, yem verir, at isə yemə heç ağzını da vurmayaq, ara vermədən kişnəməsinə kəsmir. Bu arada Ağabəy oyanır görür ki, at kişnəyir. Gedib ata bir neçə qamçı çəkib yenə gəlib yatır.

Bunu görən Çolaq Töhfə qulluqçunu lotusu Qurbanın dalınca göndərərək, tapşırır ki, gələndə tapancasını da götürsün. Qurban Dərqubalı bir bisavad cavan oğlandı. Axır vaxtlarda Lənkərana köçərək sallaqlıq edirdi. Həməni tapançanın boş gilzinə qurşun başı düzəldən papaqçı Səttarın qardaşı Məmmədov Ağarəşid olur.

Qurban gələn kimi Çolaq Töhfə ilə tənəbiyə, Ağabəy yatan yerə girirlər. Qurban Ağabəyə baxıb görür ki, şirin-şirin yatır. O, Çolaq Töhfəyə deyir: heç insaf deyil yatan yerdə vuraq, gəlsənə vurmayaq. Amma Çolaq Töhfə deyir, az danış, daha canım burnuma gəlib, tez ol, göstər harasından vuraq ki, elə bir gülləyə ölsün. Qurban böyrünü göstərərək deyir, bax burdan vursan onda bir gülləyə ölər. Töhfə deyir, göstər mənə vurum. Qurban tapancanı Ağabəyin böyrünə dayıyan kimi, Çolaq Töhfə heç fasilə vermədən çaxmağı çəkir. Ağabəy ancaq bir ağız deyir, Töhfə, nə etdin.

Güllə açıldıqdan sonra at bir-iki ağız da kişnəyib səsinə kəsir. Səhərə kimi bir çəngə ot da yemir. Bu sözləri nökrə prokurora danışandan sonra, bizə də ətraflı danışdı. Demə, Qurban tənəbiyə Ağabəyin yanına Töhfə ilə girəndən sonra, nökrə həyətdə tənəbinin açıq pəncərəsinin altında əyləşib bunların danışığına qulaq asırmış.

Atasının yeddisindən sonra Balabəy prokuraturaya məlumat verir ki, atamı öldürənlər mənim anamla Qurbandır. Ağabəy oğluna qabaqcadan deyibmiş ki, oğul, hərgah mənə öldürsələr, biləsən, anamla Qurbandır. Onları öldürsələr, yəqin bil ki, mənəm. Prokuror da Töhfə ilə Qurbanı həbsə almaq barədə əmr verir. Prokuror Ağabəyin qardaşı Heybətdən işin necə olması barədə dindirəndə o həmişə deyirdi ki, mən çox içmişdim, heç güllə səsi də eşitməmişəm. Qurban tutulandan sonra qardaşı Balabəyin qarşısını kəsib, onu ölümlə hədələyir. Balabəy də prokurora ərizə ilə xəbər verir, o da Qurbanın qardaşını da həbsə alır.

Balabəy Lənkəranda Fətəliyevlərin evi ilə Uşaq evi arasında 70-80 sotluq həyət sahəsində ev tikməkdən qabaq sahənin ortasında gözəl bir Ləm tikdirmişdi və ev tikdirməkdən

ötrü hazırlıq işləri görülmüşdü ki, Ağabəyin ölümü tikintini saxladı.

Bu cür işlərdə Ağabəyin qardaşı Heybətın əlinə fürsət düşür ki, yenə də əyyaşlığa başlayır. Düz deyiblər, əyyaşın qeyrəti, namusu, utanmağı, nə də arı olmaz. Əyyaşlıqla yanaşı quşbazlıq da edir, bir qırğısından ötəri gündə neçə sərçəni pulla alırdı. Qardaşı uşaqlarının kiçik, analarının həbsdə olmasından istifadə edərək, gizli-gizli bıcar əkin yerlərindən satmağa başlamışdı. Bu işləri görən Balabəy əmisi Heybətlə bir neçə dəfə mübahisə edib, demişdi, əmi, bəsdır, utan tutduğun işlərdən. O isə öz bildiyini edirdi.

Əmisinin bu alçaq işləri Balabəyi cana gətirir. Onun göstərişi ilə təzə həyatında tikdirdiyi ləmdə axşam Heybətdən ötəri qonaqlıq təşkil edərək, onu bərk içirdib, öldürür. Başını ayaqları arasına salıb məftillə bağlayaraq, sahədə olan quyuya atıb üstünü doldurur.

Heybəti bir neçə gün axtarandan sonra prokuror nökrəi bərk sıxışdıranda, o demişdi: "Mən heç bir şey bilmirəm, ancaq Balabəy dünən mənə dedi ki, o ləmin qabağında olan quyu uçularaq dolub, üstünü elə ört ki, heç burda quyu olması bilinməsin".

Bu məlumatdan sonra prokurorun göstərişi ilə quyu yenidən qazılaraq dibindən Heybətın meyitini Keçəl Vahab Molla İskəndər oğlu Axverdiyev çıxartdı. Meyit o vəziyyətdə idi ki, Keçəl Vahab özünü bir müddət çox pis hiss etdi. Meyit elə o cürə bir ağa bürünüb, kənd qəbristanlığında basdırıldı.

Prokuror Balabəyi də məsuliyyətə alma barədə əmr verdi, ancaq az müddətdən sonra Balabəy azad olundu. Qurbanla Çolaq Töhfə bir neçə il yatıb azad olandan sonra Qurban bir müddət Töhfə ilə yaşayıb, onu qovdu. Çünki Töhfə ondan çox

yaşlı idi, həm də o bilirdi ki, o qədər mal - dövlətə vəfası olmayan bir qadına etibar olmaz.

Çolaq Töhfəni bir müddət uşaqları da yaxın buraxmadılar, o da avara qalıb o qohum, bu qohumun evində üzükara sülənirdi. Ölümünə az qalmış çox pis vəziyyətdə yenə Balabəy öz evinə apararaq, ömrünün sonuna kimi onu saxladı.

Beləliklə, böyük bir ailəni bir qadın şəhvəti dağıtdı. Atalar deyib, arvad xaraba qoyan evi heç Allah da belə dağıtmaz.

LƏNKƏRANDA ELEKTRİK STANSİYASININ TİKİLMƏSİ

Mən 1926-cı ildə sənaye texnikumundan yay tətilinə çıxmışdım. Texnikumun yanında yeni elektrik stansiyası tikilməyə başlanmışdı. Getdim tamaşasına. Bənnalardan biri bizim qonşu Qulam Hüseyn mənə dedi: "Mirzə oğlu, bənnalıq öyrənmək istəyirsən, gəl, bizdə şagird işlə". Razılıq verdim. Mənimlə bir yoldaşım da vardı, bizi göndərdi mühəndisin yanına. Ona müraciət etdim, o, bizə razılıq verdi, bu şərtlə ki, hərgah "Sepasoyuz" sizi göndərsə, götürərəm. Biz gə getdik, indiki mətbəənin ikinci mərtəbəsində yerləşən Sepasoyuza. Sədri kiçik bazarlı rəngsaz Aslan idi.

O dövrdə heç bir idarə müdirinin ixtiyari yox idi ki, Soyuz göndərməyən adamı işə götürə. Bütün idarələrə ancaq Soyuz göndərib, özü də çıxarda bilərdi. Aslan bizi qəbul etdi, xeyli söhbətdən sonra bizim ikimizi də altı saat işləmək şərti ilə işə göndərdi.

Biz kağızı gətirib tikintinin mühəndisi Məlikova verdik. O, bizim hərəimizi bir bənnaya təhkim etdi. Dörd bəнна, dörd şagird, altı fəhlə, iki at arabası olan tikintiyə mühəndis Məlikov rəhbərlik edirdi. Məlikov hər bənnaya bir şagird, bir fəhlə təh-

kim etmişdi, iki fəhlə də arada işləyirdi. Biz bənnalara kərpic və məhlul verirdik. Fəhlələr kərpic atır, biz tuturduq, məhlul daşıyıb bizə verirdilər. İki fəhlə də məhlul hazırlayır, gələn arabaların qumunu, əhəngini, taxta-şalbanını boşaldıb, müəyyən edilmiş yerə tökürdü.

Ustalar bunlar idi: Usta Qafar, Usta Qulam Hüseyn, Usta Əziz, Usta Əbdül Hüseyn.

Mühəndis Məlikov hər gün səhər tezdən gəlib göstəriş verərdi, axşamüstü gəlib verdiyi tapşırığı yoxlardı, düz olmaya-nı sökdürərdi və ya əlavə iş tapşırırdı. O zaman işdə nə partkom, nə mestkom, nə komsomol komitəsi, nə də xalq nəzarəti vardı.

Yay mövsümü olduğundan səhər saat beşdə çayçı dükana-yığışardıq. Çayçı indiki N.Nərimanov küçəsinin Kom-munist küçəsiylə birləşdiyi yerdə, hal-hazırda təzə tikilmiş iki-mərtəbəli təsərrüfat dükanının yerində idi. Çayxanalar taxtadan tikilmişdi, dəniz isə indiki dəmir yolunun baqaj anbarı yerində idi. Bəzən də ləpə çayxanaya vururdu. Oradan da Kiçik bazara tərəf sıra ilə düzülmüş, 70-80-ə qədər Qızılağac arabaları və furqonları durardı.

Biz həmin çayçıda hər səhər bir çörək, şirin çay, pendir və bir acı çay içib on dörd qəpik verirdik, və günorta vaxtı bu-ranın pitixanasında bir piti, çörək və bir stəkan çay içib iyirmi iki qəpik verirdik.

İşi səhər saat altıda başlayıb on ikidə günortaya çıxardıq. Saat üçədək istirahət edərdik, sonra saat üçdə başlayıb, beşdə qurtarardıq. Çünki on ikidən üçə kimi yay olduğundan bərk isti olur-du. Bütün işləri əllə görürdük. Biz tikintini aparan dövrə də şəhə-rin küçələrinə və lazım olan idarələrə işıq çəkilib hazırlan-mışdı. 26 iyul 1926-cı il tarixində divarhörmə işi qurtardı.

Anker yerlərini ayrıca götürə işlədik. Ankerləri rus ustaları yerləşdirirdi. Bəzən lazım olanda biz də kömək edirdik. İş 1 sentyabr tamam qurtardıq, 15 sentyabr 1926-cı il ilk işıq verildi. Şəhərə 25 sentyabr tarixində işıq verildilər, ancaq rəsmi yox. 1927-ci ildə Ağamalıoğlu gəlib stansiyanı rəsmi olaraq təntənə ilə açdı.

Bizim günümüzdə bir manat səksən qəpik verirdilər, özü də hər cümə axşamı. Kommunxozdan bir rus gəlib, siyahıyla pulu paylardı. Demək, hər həftə on manat səksən qəpik alırdım.

1 avqust 1926-cı ildə stansiya ilə tinbətin, Lenin küçəsi №2-ki ikimərtəbəli birinci binanın özülünü qoyduq. Mən 10 sentyabrda sənaye texnikumuna dərslə getdim. Dərs oxuya-oxuya eyni zamanda məktəbdə olan dəmirçi emalatxanasında Səməd və Mehəli ilə işləyirdim. Bəzən iş çox olanda dərstdən sonra qalib onlara çəkicvuran (molotoboyşik) işləyirdim. Həmişə özümə bir iş tapırdım.

LƏNKƏRANDA İLK CÜCƏ ZAVODU VƏ DƏMİR KÖRPÜNÜN TİKİLMƏSİNİN BAŞLAMA TARİXİ

İshaq dostu Musa Əsədullayevlə.
Lənkəran, 1927-ci il.

15 iyun 1927-ci ildə mən dörd nəfər yoldaş ilə indiki Ləvəngi avtobus stansiya-sının arxasında olan cücə zavodunun özülünü qoyduq. Mən Lənkəran çayı üzərində dəmir körpü tikməkdən ötrü layihəyə görə aparılan geoloji kəşfiyyatda iyir-

mi gün işləyəndən sonra yoldaşlarımla birlikdə kərpic kürələrinə işləməyə getdik.

O zaman kərpic kürələri indiki kərpic zavodu ilə üzbəüz, yolun sağ tərəfində idi. Bütün kürələr xüsusi şəxslərindi, ikisi Hacı İbrahimplərin, biri Qəmbərov Məşədi Hüseynin, ikisi də başqa şəxslərin əlində idi. Mənim yoldaşlarımdan kürədə və sonra zavodda ömürlərinin axırına kimi işləyən iki nəfər qalmışdı. Biri Salayev Seyidağa, ikincisi Vəli kişi idi ki, o axır vaxtlar suval (qramit) kəsərdi.

1 sentyabr 1927-ci il tarixdə dərse başladım, dərstdən sonra konserv zavoduna gedib, orada konserv qutusunu həm kəsib, həm də lehimləyirdim. İş götürə idi və bütün işlər əllə görülürdü. Hətta tomat istehsal olunan qazanlar da əllə götürülürdü. Mənimlə burada bir rus Valodiya və bir də qalayçı Abbasın oğlu Məhəmmədəğa işləyirdi.

1 oktyabr 1927-ci ildə texnikumu bağladılar, bizi isə şəhər ikidərəcəli orta məktəbin səkkizinci sinfinə köçürdülər. Bu iş mənim üçün əlverişli oldu. Çünki dərslər saat dördə başlanırdı. Mən də həm işləyib, həm də dərse çatırdım. Bir müddət texnikumun dəmirçixanasında usta Səmədin yanında çəkievuran işlədim. Sonra rəngsaz Əyyubun yanında işləməli oldum.

İlk təcrübəmi Lənkəranda olan İran konsulunun evini rəngləməklə başladım. Hansı işdə işləsəydim, işi elə qururdum ki, heç bir zaman dərstdən qalmırdım.

İshaq dostu ilə. 1929-cu il.

BAKIYA GETMƏYİM

İshaq.
Lənkəran, 1928-ci il.

1929-cu ilin ortalarında Perevalda (Port İliçdə) olan paraxod körpüsünü təmir etməkdən ötrü bura üç rus dülğər gedirdi. Mən Yədulla adlı yoldaşım ilə onlarla danışmış, onlara həm şagird, həm də fəhlə sifəti ilə işləyirdik. O zaman Portda ancaq bir qamışdan tikilmiş çayçı, Kasparın anbarları və idarəsi yerləşirdi. Lənkərana gələn paraxodlar külək olanda ağır yükləri burada boşaldır-dılar. Çünki Lənkəranda paraxod dayanmağa körpu yox idi.

Ancaq otuz-qırx adam tutan qayıqlar (lotkələr) vardı. Külək bərk olanda paraxod heç sənişinləri belə boşalda bilmirdi, aparıb Portda boşaldırdı. Oradan da sənişinləri Qızılağac furqonları ilə Lənkərana aparırdılar. Lənkərandan Masallıya, Astraxanbaza (Cəlilabada) gedən furqonlar ya Portda, ya da Şirin qumda dayanıb, dincəlib gedirdilər. Lənkərandan Masallıya on iki-on dörd saata gedirdilər. Çünki həm yol qumlu və torpaq idi, həm də bu yolla Qızılağac və Kalinovkadan keçirdilər. Yeni yolu 1938-ci ildə təzə tras-sadan apardılar. Bu da məsafəni iyirmi kilometr qısaltdı. Təzə yol daha Qızılağac və Kalinovkadan keçmir.

Portda biz Kasparın binasında qalırdıq. O zaman Sarı adasında ancaq ruslar yaşayırdılar. Onlar balıqçılıqla məşğul idilər. Portdan Saraya ancaq qayıq ilə gedərdilər.

14 avqust 1929-cü il tarixində Perevaldan Lənkərana evə gəldim. Axşam Kilsə bağına gəzməyə getdim. O zaman bu bağda axşam gəzintiləri olardı. Rus və ermənilərlə azərbaycanlı uşaqları arasında boş bir iş üstə bərk dava düşərdi. Dava vaxtı bağda olan sərhədçilər rus-erməni uşaqlarına, bazar adamları isə azərbaycanlı uşaqlara arxa durardı. O zaman sərhəd keşikçiləri ancaq ruslardan olurdu.

Bağa təzə gəlmişdim ki, qarmonçalan Mahmud məni çağırır deddi: "İshaq, bu axşam hökmən Viktor vurulmalıdır".

Bizim yoldaşlardan biri rus qızıyla yaxınlıq etdiyinə görə rus oğlanları, xüsusən də onu qışqanan adı çəkilmiş Viktor qızı incidirdilər. Viktorun dərslərini vermək istəyən bizim uşaqlar həmin qızla danışır, Viktoru bir bəhanə ilə Kilsə bağına gəzməyə dəvət etməyi tapşırırdılar. Qız dəvət edir, Viktor da çox həvəslə bağa gəlir, qızla gəzişir. Mən də bir müddət o yan-bu yana gəzişdim ki, qız yavaş-yavaş Viktoru mənə tərəf gətirdi. Onlar bağın taxta qapısından çıxarkən mən girəvə tapıb Viktorun boynunun ardından yumruq vurdum, o yığılıb huşunu itirdi. Mən qaçdım.

İki gün keçəndən sonra, yəni 16 avqust 1929-cu il bazarda məni iki milis saxladı. Sonralar bildik ki, məni döyüb, Viktorun hayfın almaqdan otru ruslar milislərə pul veriblər ki, məni tutub onların yanına gətirsinlər. Milislər də bu məqsədlə məni saxlayaraq, Qapandibi dükanların arxasında toplanan bir dəstə rusların yanına gətirib getdilər. Məsələ aydın oldu, qaçmağın yeri yox idi. Ölmək ölməkdi, xırıldamaq nə deməkdir, düşünüb, onlara nə söz deyib, nə yumruq atmaqlarına macal vermədən, özüm birinci yumruq atdım. Təzə tarapturub düşmüşdi ki, bizim uşaqlar özlərini yetirdi. Demə, məni milis saxlayıb apa-

randa kimsə görüb bizim uşaqlara xəbər veribmiş ki, İshaqı tutub dükanların arxasına apardılar.

Həmin gün böyük dava oldu. Mövsüm xan Talışnskinin oğlu Fətəlini bıçaqla başından yaraladılar. Yenə də ruslara sərhədçilər, bizə isə bazar camaatı arxa durdu. Tökülüşən milis bizi əhatəyə alaraq şöbəyə apararkən, yolda mən və bir neçə uşaq aradan çıxıb qaçdıq. O zaman bu qədər çox milis işçisi yoxdı. Mən evə gəlib anama dedim: Dava etmişəm, bizim uşaqların yarısını milisə apardılar, mən isə qaçdım. Bu saat gedirəm Perevala və dərhal getdim.

Həmin günün səhəri anam inəyi çay kənarına ötürərkən, milis rəisi Əhməd Axundov (Naçalnik Əhməd) anamı görüb soruşur: İshaq hardadır və deyir: "Onlar bu axşam bərk dava ediblər, Fətəlini başından bıçaqla yaralayıblar. İshaqın yoldaşlarını tutmuşuq, bəziləri qaçıb, onu da tutmalıyam. Ona da ki, Lənkəranda qalmasın".

Əhməd Axundov ki, onu Lənkəranda milis rəisi olduğuna görə Naçalnik Əhməd kimi tanıyırdılar, bizim uzun illər məhəllə qonşumuz İbrahim kişinin oğlu idi. Ailənin altı uşağından biri olan Əhməd 1897-ci ildə Lənkəranda anadan olmuşdu. Onun uşaqlıqdan diribaşlığı və zəhmətkeşliyi ilə seçilməsi gələcək həyatında da özünü biruzə vermişdir. Lənkəranda Behcət məktəbində fars dilində təhsil almağı ilə bərabər o dəmirçi sənətinə də yiyələnmişdi. Dövrün siyasi qarmaqarışığı gənc Əhmədi böyük qardaşının əvəzinə 1919-cu ildə bolşeviklər tərəfindən təşkil edilən, 7-ci Muğan piyada polkuna gətirib çıxardır. 1920-ci ilin may ayında İranın Ənzəli şəhərini ələ keçirmək istəyən Sovet ordusunun tərkibində hərəkət edən zaman Əhmədgilin dəstəsi Nüsrət xanın dəstələri ilə üz-üzə gəlir. O, döyüş meydanında ayağından yaralanır, Lənkərana

Əhməd Axundov
(Naçalnik Əhməd)

müalicəyə qayıdır və bir müddət sonra ehtiyata buraxılır. Narahat qaynar xasiyyəti həmin zaman Lənkəranda baş verən qarışıqlıqlara və tez-tez asayişin pozulmağına göz yummağa qoymur və Əhməd Lənkəran şəhər milis orqanlarına sırası milis nəfəri kimi daxil olur.

Dövlət quruluşu və siyası baxışlarından asılı olmayaraq, Əhməd Axundova əmin-amanlığı qorumağı və şəxsi ləyaqəti sahəsində hər zaman hörmət qazandırmışdır. Bakı, Lənkəran və Azərbaycanın bir çox bölgələrində uzun illər yüksək vəzifələrdə çalışıb və kifayət qədər təltiflənən Əhməd Axundov 1947-ci ildə istefayə çıxsa da, ömrünün axırına qədər şəxsiyyət və ləyaqətini saxlaya bilmişdi. O, 12 noyabr 1972-ci ildə rəhmətə

gedir və Lənkəranda Böyük bazar qəbristanlığında dəfn edilir.

Allah ona rəhmət etsin. Mən Lənkərandan ayrılandan sonra həyatım tamam dəyişdi.

Əhməd Axundov haqda məlumatları kiçik oğlu Fərhad Axundovun köməyi ilə toplayıb yazmışam.

Yazıq anam xəbəri eşitcək, faytonla Porta özü gəlib mənə xəbər verir, bir saat dincini alıb qayıdır. Bunu biləndən sonra

mən də bir neçə gün ustalarla işləyib, haqqımı alıb 20 avqust 1929-cu ildə Portdan "Türkmənistan" paraxodu ilə Bakıya getdim.

Bakıda Lənkəran körpüsündə yükdaşıyan işləməyə başladım. Lənkəranda orta məktəbin katibi İskəndər Axundov idi. Ona bibim oğlundan xəbər göndərdim ki, mənim doqquzuncu sinfə keçməm barədə arayışı və başqa məktəbdə oxumağıma da razılıq vermə barədə arayış göndərsin. O da bütün lazım olan arayışları göndərmişdi.

27 avqust 1929-cu ildə sənədlərimi Bakıdakı 33№-li orta məktəbə verdim və qəbul olundum. Hal-hazırda ora 1№-li məktəbdir. Dərslər saat 2-də başlayırdı, mən də səhər tezdən körpüyə işə gedir, həm də dərsə çatırıdım.

İshaq məktəbin həyatində hərbi təlim zamanı.

Sırada soldan dördüncü.

Bakı, 33 №-li məktəb, 24 mart 1930-cu il.

TÜRKMƏNİSTANA GETMƏYİM

10 oktyabr 1929-cu ildə qəzetdə bir elana rast gəldim. Elanı Türkmənistanın Bakıdakı konsulu Maksimoviç vermiş di. Elanın məzmunu belə idi ki, orta məktəbin son sinfində oxuyan tələbələrə müqavilə (kontratsiya) bağlayırıq ki, məktəbi

İshaq dostu Vəli Vəliyevlə
Türkmənistan səfəri ərəfəsində.
Bakı, 1930-cu il.

qurtaran kimi Türkmənistana gedib oranın rayon və kəndlərində müəllimlik etsinlər. Mən həmin qəzeti götürüb məktəbə apardım, sinifdə oxuduq, səhəri yoldaşlarımdan mənə on iki nəfər gedib müqavilə bağladılar. Onlardan məndən başqa iki nəfəri Qüdrət və İzzət Əhmədovlar lənkəranlı idilər. Aşqabada gedəndən bir müddət sonra İzzət Firuzadə İrana qaçdı. Orta məktəb tələbələrinə ayda 40 manat, Pedtexnikumda oxuyanlara isə 90 manat verirdilər.

15 oktyabr 1929-cu il tarixində Türkmənistanın Bakıda olan yataqxanasına köçdüm, müqavilədən sonra daha körpüyə getmədim. Pulumuzu hər ay Maksimoviçin idarəsindən alırdıq. Mənim aldığım o zamankı 40 manat, indi aldığım 120 manat təqəüddən bir neçə dəfə çox idi.

25 iyun 1930 - cu ildə məktəbi bitirib 30 iyun tarixində Aşqabada yola düşdük. Paraxod 1 iyulda Krasnovodskiyə çatdı. Elə bil ki, bizi yanar təndirə atdılar. Çox çətinliklə gəlib dəmiryolu vağzalına çatdıq. Böyük çətinlikdə ümumi vaqona bilet ala bildim. Mənim sinif yoldaşım Vəli Vəliyev çox sakit

bir adam idi. O, şeylərin yanında qalmışdı. Ondan olsaydı, biz bir həftə Krasnovodskinin cəhənnəmində qalmalıydıq. Vaqona minən kimi üçüncü pilləyə qalxıb yatdım. Günorta saat ikidə Aşqabada çatdıq. Bura da demək olar ki, istilikdə Krasnovodskidən geri qalmırdı. Maarif komissarlığına getdik. Bizi Kəşki bağları deyilən qəsəbəyə göndərdilər. Az da olsa, sərinliyi vardı. Bizə yatacaq verib, bir otaqda yerləşdirdilər.

İshaq müəllim həmkarı Anna
Baradulina ilə.
Türkmənistan, 1930-cu il.

Azərbaycanlılarda n başqa, Qazaxıstandan da 200-250-yə qədər oğlan və tatar qızlar gəlmişdi. Onların qızları bizim oğlanlarla gəzməyi çox sevirdilər.

Qəsəbədən iki kilometr aralı böyük bir arx keçirdi. Bütün uşaqlar günortanın istisini orda keçirirdi. İrandan yeraltı gələn «Şar-Şar» arxı deyilən kəhriz suyu idi. Bir aya qədər burada qalandan sonra bizim hərəimizi bir rayona təyin etdilər. Məni də Bayraməli rayonuna göndərdilər. 10 avqust 1930-cu ildə lampa əvəzinə axşamlar vaqonda şam yanan

qatarla gəlib Bayraməli rayonuna çatdım. Maarifə getdim, təyinatımı FZU –ya verdilər. Rayonda mehmanxana olmadığından dörd gün çayxanada qalmalı oldum, sonra mənə FZU-nun yataqxanasında yer verdilər. Buranın tələbələri demək olar ki, hamısı məndən beş-altı yaş böyükdülər. Çoxunun da belinə bağladıkları yaylıqdan əldə qayıran bıçaqlar asılırdı. Mən həmişə özümdən böyük

İshaq tələbələri Məmməd Berdili və
Yazlı Qaratukov ilə.
Türkmənistan, 1930-cu il.

iki tələbə ilə gəzirdim. Onlarla bir yerdə şəklim də vardır. Biri Məmməd Bərdili, ikinci Yazlı Qaratükov idi.

TÜRKMƏNİSTANIN ƏSAS YERLİ XALQLARI

Bayraməlidə çoxlu türkmən qəbilələri yaşayır, bunlardan:

1. Təkə türkmənlər: əsas gördükləri işlər əkinçilik və maldarlıqdır. Kasıbının dörd-beş dəvəsi olurdu. Çünki qumlu səhrada ancaq dəvə ilə hərəkət etmək olar.

2. Kürdlər: köçəri həyat sürürdülər. Ancaq maldarlıqla məşğul olurdular.

3. Buluclar: bunlar da köçəri maldardılar, bəzən də əkin əkirdilər (həm də məşhur oğru idilər). Ağ bezdən gen şalvar geyirdilər, bığlarının da ortasını qırıxdılar.

4. Noxurlar: bunlar həm sənətkar, həm də tacirlik edirdilər. Çoxu azərbaycanlılara oxşayırdı.

5. Yomutlar: çoxu dəniz kənarında yaşayırdılar, sənətləri balıqçılıq və gəmiçilikdi. Keçmişdə Qaraboğaz göldən bütün balıq vətəgələrini duzla təmin edirdilər. Hətta yelkənli gəmilərlə Lənkərana 30-cu illərə kimi duz gətirirdilər. Bunlar çoxlu düyü yeyirdi, ətraflarında olan bataqlıqlarda səpmə düyü əkirdilər. Plovu qat-qat, ağ balıqla bişirirdilər.

6. Əsarilər: Taşhauz-Cərcou tərəflərdə olurlar. Özbəklə qarışıqdırlar. Bunlara türkmən tatları deyilir. Maldarlıq və əkinçiliklə məşğul olurlar.

Bir də bunlardan başqa burada, ruslar, ermənilər, iranlılar, azərbaycanlılardan ən çox şəkili və şamaxılı vardı.

Təkə türkmənlər və yomutlar. Qızlarını satırdılar, özü də danışdıqları pulun və ya malın yarısını alandan sonra qızı oğlan aparıb on-onbeş gün saxlayandan sonra, qızın ya atası və ya qardaşı gəlib evinə aparardı. O vaxtadək saxlayırdılar ki, oğlan qalan borcunu versin. Sonra oğlan qızı apara bilərdi. Elə olurdu ki, qız bir-iki il atası evində qalırdı. Hərgah bu aradan oğlan qızla görüşsəydi, deyilənə görə iş ölümlə nəticələnə bilərdi. Qızlara əl qabiliyyətinə və bildiyi sənətinə görə qiymət verirdilər. Bir də qız gedəndə o qədər cehiz aparırdı ki, iki-üç il heç oğlana ehtiyacı olmasın. Bunların toyları o zaman içkisiz olurdu. Toyda və yasda arvadların iştirakı qadağandır.

Türkmenistan, Bayrameli rayonu. Bazar, 1930-cu il.

Çar dövründə demək olar ən gözəl kilsə Bayraməliddə tikilib. Bu kilsəni rayon bankı etmişdilər. O qədər gözəl və böyük tikilib ki, deyilənlərə görə Çar Nikolay ildə bir dəfə buraya gələrmiş. Bura Banka pul almağa gələndə pul yaddan çıxır, ancaq kilsənin gözəlliyinə tamaşa edirsən. Mən özüm bu az olduğum müddətdə iki tələbəmlə altı-yeddi dəfə gedib ancaq bir muzey kimi tamaşa etmişəm.

Türkmenistanda olduğum dövrdə burada ancaq bir pambıq təmizləyən zavod vardı. Məndən sonra elə bir böyrək sanatoriyası açılıb ki, ölkənin hər yerindən buraya müalicəyə gəlirlər.

6 oktyabr 1930-cu ilə kimi FZU-da işlədim. Buranın müdürü savadsız, çox kobud, işin də bacarmırdı. Ancaq fəhlə olduğu üçün təyin etmişdilər. Heç bir qanuni iş qol qoymazdı, özü nə bilsəydi, onu da edərdi. Buna baxmayaraq, mənə çox hörmət edirdi.

TÜRKMƏNİSTANDAN QAÇMAĞIM

6 oktyabrda avqust və sentyabr maaşını alıb, şeylərimi yığışdırıb, gəldim vağzala, biletdən 7-si axşam saat 10-da Krasnovodskiyə çatdım. Paraxod vağzalına gəlib şeylərimi yoldaşıma tapşıraraq həkim məntəqəsinə getdim, çünki qoltuğumda dördü birdən çibən çıxmışdı. Yolda ikisi partlamışdı, məntəqədə çibənləri təmizləyib, möhkəm bağladılar, paraxod vağzalına təzə çatmışdım ki, xəbər verdilər ki, Bakıya yük paraxodu gedir. 25-30 nəfərdək sərnəşin biletdən alıb, gecə saat 12-də yola düşdük.

Bir neçə saat getmişdik ki, şimal küləyi başladı. Paraxod boş olduğundan, bərk yırgalanırdı, adamların çoxu baş gicəllənmədən qusurdu. Ona görə paraxodun trumlarını su ilə doldurmağa başladılar. Paraxod bir neçə metr suya çökdü, yırgalanma az da olsa, azaldı. Amma trumda olan siçanlar və siçovullar yuxarı qalxıb göyərtədə olan sərnəşinlərin yanından o yana, bu yana qaçmağa başladılar. Camaat qorxudan durub siçan qovmaqla məşğul idi. Başgicəllənmə də yaddan çıxmışdı.

8 oktyabr 1930-cu ildə axşam saat səkkizdə Bakıya çatdım. Dörd nəfərə bir fayton tutub hərə bir ünvanda, mən də Mirzə Fətəli, 31-də düşdüm. Qapını böyük qardaşım İsmayıl açdı. Hamısı evdə idi. Məndən gəlməyimin səbəbini atam soruşdu, əhvalatı danışdım, demək olar, gecə saat 1-ə qədər oturduq. Sonra yatıb səhər hərə öz işinə getdi, mən isə 12-yə qədər yatdım. Durub xeyli anamla söhbətdən sonra şəhərə çıxdım.

Bir neçə saat gəzəndən sonra evə tez qayıtdım. Yenə uzandım, anam dedi: "İshaq, deyəsən çox yorulmusan?" Dedim, yox, iş barədə düşünürəm, bilmirəm hara gedim və necə yaxşı bir iş tapım. Bu zaman qardaşım və atam işdən gəldilər. Oturub

xörək yeyirdik, atam tez-tez bir az bildiyi türkmən dilində mənimlə danışib məni lağa qoyurdu.

Fəyyaz Axundzadə

İşsiz gəzməyi mən öyrənmədiyimdən daim şəhərə çıxıb iş axtarırdım. Kommunist küçəsində bibim oğlu Fəyyaza rast gəldim, görüşdüm. Gördüm gülür, soruşdum, bibimoğlu, xeyir ola, gülürsən. Dedi: "İshaq, türkmən nümayəndəsi Maksimoviç mənə telefon edib dedi ki, on-on iki nəfər uşaqlar qaçıb, İshaq da onlarla". O zaman bibim oğlu Qlavlitin rəisi idi, özü də 1925-ci ildə Maksimoviçlə Şərq fakültəsini bitirmişdi.

QUTQAŞENA MÜƏLLİM GETMƏYİM

10 oktyabr 1930-cu ildə Narkomprosa getdim, iş çox yaxşı oldu, bir müəllimə rast gəldim, o, məni Qutqaşen rayonunda müəllim düzəltdi. 12 oktyabrda çox çətinliklə Ləki stansiyasına biletdim. 13 oktyabr 1930-cu ildə gecə saat 3-də Ləkiyə çatdıq, gəlib bir çayxanada oturdum ki, səhər açılana faytonlar bizi Ağdaşa aparsın, oradan da Qutqaşena gedək.

Çayçıda təzə oturmuşdum ki, birdən bir səs eşitdim. Baxdım gördüm bir papaqlı kişi oxuyur, özü də əlində tara oxşar uzun bir çalğı aləti var, oxuduğu sözlər pambıqdan, çaydan, kələmdən, fabrik-zavoddan yox, sinədən, buxaqdan, gözdən, qaşdan və müxtəlif yarıədəbli-yarıədəbsiz sözləri deyib oxuyurdu. Soruşdum bu kimdir, dedilər bu aşığıdır, bunların sənəti

çayçılarda, toyxanalarda, qonaqlılıqlarda və bəzi məclislərdə oxumaqdır.

İşıqlanana qədər hərə bir tərəfdə mürgülədik. Səhər saat 9-da faytonlar çayçıların qabağına gəldilər, 4-5 nəfər hər faytona mindik. Mən də cavan olduğumdan qozlada faytonçunun yanında oturdum. Dörd faytonçu biri-birinin ardınca gedirdilər. Bir neçə kilometr getmişdik ki, dəvəçilərə rast gəldik.

Onlar tuluqlarda kəndlərə, obalara, qışlaqlara ağ neft satmağa gedirdilər. Faytonçulardan biri dəvəçilərdən soruşdu: "Ay, dəvəçi, belə-belə olmuş, söyüşgənsən döyüşkən?" Dəvəçilər də faytonçulara nalayiq söz deyə-deyə yan-yana gedirdilər. Ancaq dəvəçilər çəmənliklə, faytonçular yolla gedirdilər. Dəvəçilər bəzən sərnəşinlərə də toxunurdular. Bir neçə müddət gedəndən sonra ayrıldıq. Bu növ söyüşlər guya zarafatdır.

Ağdaşa saat on iki radələrində çatdıq. Qədim bir binanın ikinci mərtəbəsində mehmanxana idi, aşağı mərtəbəsində bir nalbənd və cürbəcür dükanlar vardı. Bir yoldaşla mən bir otaqda qalmalı olduq, həmin gün Qutqaşənə gedə bilmədik, çünki Ağdaşla Qutqaşən arasında qaçaqlar soyğunçuluq etmişdilər. Yolu təmizləməkdən ötrü milli və daxili işlərdən onların axtarışına getmişdilər.

Hələ bir neçə həftə qabaq inqilabçı Hüsü Hacıyevi Ləki ilə Ağdaş arasında öldürmüşdülər.

Səhər nə görsəm yaxşıdır? Nalbənd bir kəlin (camış) ayaqların bağlayıb, dal üstə yırıb nallayır. Kəlin gözləri elə bir dəhşətli şəkil almışdı ki, baxanda insan hövlə gəlirdi. Bu iş mənə çox təəccüblü görsəndi. Çünki bizim lap dağ yerlərində də ancaq atı, eşşəyi və qatırın nallanmasını görmüşdüm.

Səhər çörək yeyib Ağdaşdan Qutqaşənə Turyançayla başyuxarı gəldik. Hacallı kəndinə çatmamış Pələntökən yo-

xuşda faytondan bizi düşürdülər, yoxuşa ayaqla qalxdıq, çünki atları ancaq boş faytonla bu yolda çəkə bilirlər. Hərdən faytonçuların onlara köməyi də olurdu. Gəlib Hacallı çayxanasında bir az dincəlib, yola düşdük.

Axşamçağı Qutqaşena çatdıq. Burda qədim birmərtəbəli mehmanxanada axşamladıq. Səhər maarifə getdim, mənə Aydınqışlaq kəndində dördsınıfli məktəbə müəllim təyin etdilər.

Aydınqışlaq kəndi dörd-beş kilometr Qutqaşəndən Ağdaşa tərəf asfalt yola yaxındı. Məktəb müdiri Qutqaşənli Müsüs yüzbaşının oğlu Mustafayev Bədirəddin idi. Atasını 1911-ci ildə, çar hökuməti tərəfindən Gəncədə asmışdılar.

Bədirəddini hələ Maarifdə görüb tanış oldum. Birinci dəqiqələrdən mənə çox xoş gəldi. Elə həmin günü də Aydınqışlağa getdik. Onun bütün nəvazişindən ilk dəqiqələrdə gördüm ki, tox, nəfis, açıqürək, sadə, səmimi yoldaşdır.

Yolu piyada getdik. Bədirəddin Aydınqışlaqda İsfəndiyar adlı bir kişinin evində olurdu. Mənə də özü ilə həmin evdə qalmağı məsləhət gördü. İsfəndiyar kişinin birinci arvadı lap cavan ölmüşdü. Ondan olan uşaq da arvaddan sonra ölmüşdü. Bir neçə ildən sonra dul bir arvad alır, yanında da Musa adlı on-on iki yaşlı bir oğlan. Həmin arvaddan daha övladı olmurdu, bu Musa da çox fərsiz çıxmışdı. 22-23 yaşı vardı, əlini ağdan qaraya vurmazdı.

İsfəndiyar kişi kolxoza girməmişdi, özünün yaxşı alma, qoz, fındıq bağı vardı, çiy kərpicdən üçgözlü evi, iki-üç inəyi, ikiçarxlı arabası (daşqa), gözəl tövləsi vardı. Mən gedən dövrdə bütün meyvələr dərilmişdi. Evinin dalında on beş-on altı metr uzunluğunda, beş-altı metr enində yerə quru ot sərib almaları firsət 1,5 metr hündürlüyündə töküb üstünü bastırmışdı. Qar da yağıb, qalmışdı qar altında. Demək istəyirəm ki,

bir neçə ton alma vardı.

Oğlan o qədər əfəl idi ki, kişinin meşədən gətirdiyi odunun boşalmasına belə kömək etməzdi. Mən ora gələndən sonra demək olar, bütün işlərdə kişiyə kömək edərdim. Bu qısa müddətdə bütün kənd məni tanıdı, hamı deyirdi ki, bu müəllim İsfəndiyar kişi üçün göydən düşübdür. Məndən ev kirayəsi almırdı, üstəlik, mənsiz də xörək yemirdilər. Bir gün Bədirəddin mənə dedi ki, İshaq müəllim, sən axı müəllimsən, bir az özünü gözlə. Dedim Bədirəddin müəllim, sən bu işə fikir vermə, mən fiziki işsiz dura bilmərəm.

QUTQAŞENDƏN QAYITMAĞIM

Bu minvalla mən 2 dekabr, 1930-cu ilə kimi işlədim. 3 dekabr tarixdə Qutqaşəndən maaşımı alıb, müdirimlə kəndə qayıdırdıq. Yolda müdirimə dedim ki, özünə müəllim tap, məndən sənə müəllim olmaz. Əvvəl Bədirəddin zarafat bilib güldü, sonra yəqin edib, bərk pərt oldu, kəndə çatana qədər çox söhbət etdik. Axırda müdiri bir növlə razı saldı. Yenə bildirmək istəyirəm, həyatda belə insana çox az rast gəlmək olar.

Kəndə az qalmış o birdən mənə dedi: "Yaxşı, İshaq müəllim, məni razı saldın, bəs İsfəndiyar kişiye nə deyərsən? Vallah, kişinin bağı partlar". Həyatə girdik, İsfəndiyar kişi mal-qaranı yerbəyer edirdi. Mən də həmişəki kimi gedib ona kömək etdim. Evin dalında qar altında olan almalardan bazara aparmaqdan ötrə üç-dörd kisə çıxarıb daşqaya vurub, üstünü palazla örtədim ki, səhərə hazır olsun. Gəlib əl-üzümü yuyub, öz otağıma Bədirəddinin yanına getdim. Müdir məndən soruşdu: "Kişiyə bir söz dedin?", dedim: "Yox, onu istəyirsən ki, axşam məni evdən qovsun". Dedi: "Yox, tərsinə, bəlkə kişi səni heç buraxmasın".

Nə isə, axşam kişi bizi xörəyə çağırırdı. Şirin-şirin xörək yeyirdik ki, birdən Bədirəddin sözü açıb dedi. Kişini elə bil tok vurdu, bir dəfə başını qaldırıb mənə baxdı, sonra başını aşağı salıb xörəkdən əlini çəkdi, bir az oturub durub getdi. Biz də oturub xörəyi yeyib durduq. Otağımızda müdir mənə deyirdi ki, sənə demədimmi ki, kişi pis olar.

Səhər tezdən durmuşdum, İsfəndiyar da durmuşdu, mal-qaranı rahatlayırdı. Ona yaxınlaşdım, xeyli söhbət etdik, kişi çoxlu dəyərli və ürək yandıran sözlər dedi. Əvvəl sözü bu oldu: "Oğlum, sən, gəl, getmə, səni mənimçün Allah göndərmişdi, sən gəlmişdin, elə bilirdim Allah mənə övlad verib. Gəl, sən qal, bütün evi-eşiyi sənin adına edərəm, mən o Musanı övlad götürmüşəm". Mən razı olmadım. Buna baxmayaraq, o axşamdan mənimçün hər cür yol tədarükü görmüşdü. Mən müdirlə görüşüb ayrılandan sonra, yola düşürdüm ki, gördüm İsfəndiyarın əlində bağlama gəlir. Məni Qutqaşen-Ağdaş yoluna qədər ötürdü, faytona mindiyimdə gözləri yaşardı. Bu zaman mən özüm də çox pis oldum. Axır sözü bu oldu: "Oğul, mənimçün həyat gərək belə olaymış". Sonra öpüşüb ayrıldıq.

1937-ci ildə Qutqaşenə gedəndə xəbər tutdum ki, kişi vəfat edibdir.

4 dekabr 1930-cu ildə Bakıda oldum, yenə də atam əhvalatı bilən kimi mənə zarafata başladı. Bir neçə gün Bakıda avaralandım. İstədim hələlik gedib körpüdə işləyim, çünki orada ton hesabı pul verirdilər. Demək olar ki, maaş idarə maaşından iki dəfə çox idi.

TİFLİSƏ İPƏK KURSUNA GETMƏYİM

7 dekabr 1930-cu ildə şəhərə çıxmışdım. Zevin küçəsində Qədimov fəmilialı Səlyanlı bir yoldaşıma rast gəldim, gedib

Marks bağında əyləşdik, məndən soruşdu, İshaq, harda işləyirsən, dedim işləmirəm. Əhvalatı ona danışdım, sonra dedim yaxşı iş axtarıram. Dedi İshaq, bilirsən, hara gedirəm, lap gözəl yerə, kefli şəhər olan Tiflisə çaxır içməyə, istəyirsənsə sən də gedək. Lap elə bu saat üç aylıq ipəkçilik kursuna adam axtarırlar. İstəyirsən gedək göstərim hardadır, gedib üç ay oxuyub ipək aqronomu olarıq. Bir az söhbətdən sonra getdik Azşolka. Fioletov küçəsində köhnə Bakı Univermağının yanında Aptek-upravlenninin üstündəydi. Upravlyayuşisi Heydərovdan icazə alıb, içəri girdim. Özümü təqdim edəndən sonra sənədlərimi yoxladı, gördü orta məktəb qurtarmışam, ərizə yazdırıb, əmr verdi və mühasibata göstəriş verdi ki, mənə yol pulu və bir aylıq 60 manat təqaüdümü versinlər. Haqq-hesabı əmrimlə alıb gəldim evə, axşam təzə səfərə getməyimi atam və qardaşımla yuduq.

Səhəri Qədimovla bilet alıb, Tiflisə yola düşdük. 9 dekabr 1930-cu ildə Tiflisə çatdıq. Vağzaldan tramvaya minib, Bakıda bizə verilmiş ünvana, Plexanov küçəsinə çatan kimi düşdük. Plexanov küçəsinin başlanğıcında, Müctəhid bağının yanında olan tut bağının içərisində tikilən təcrübə otaqlarının birində yer verdilər. Gec gələn ancaq biz idik. Oxumağa gələnlər bu rayonlardandı:

Ordubaddan 12 nəfər,
 Şəkidən 3 nəfər,
 Zaqataladan 2 nəfər,
 Ağdaşdan 1 nəfər,
 Qutqaşəndən 1 nəfər,
 Gəncədən 1 nəfər,
 Səlyandan 1 nəfər,
 Lənkərandan 1 nəfər,

Gürcüstandan 6 nəfər.

Bizim dərslər saat 18-də başlayırdı, çünki bütün müəllimlər İnstitutun işçiləri idilər. Həmin dövrdə həftə beş gün idi, yəni dörd gün oxuyub, beşinci günü istirahət edirdik. İdarələr heç bir zaman bağlı olmurdu, yəni bir gün direktorun, sabahı müavininin istirahəti olurdu. Ona görə də biz dörd gün oxuyub, beşinci gün istirahət edirdik. Bir aya kimi özümə uyğun yoldaş tanımadığımdan, bütün günü bekarçılıqdan Tiflisdə gəzməli-görməli yerlərin hamısını gəzdim. Heç yerdə çayçı yox idi. Ancaq Tiflisin «Şeytanbazar» deyilən bir yeri var idi ki, azərbaycanlılardan kimi istəsəydin və ya axtarsaydın, burada tapardın.

Nəhayət, özümə dörd gürcü, bir osetin yoldaş tapdım. Həmişə bir yerdə olurduq. İki-üç həftədən bir Telaviya gedirdik. Tiflis-Telavi dəmir yoluna Piyannaya daroqa (Piyan yolu) deyirdilər, çünki bu yolda qatarlar elə hərəkət edirlər ki, hərəkət zamanı düş, bir-iki stəkan iç, yenə də qatar hərəkət edə-edə minə bilərsən. Bütün bu yolun uzunluğunu gürcü arvadları yanlarında tuluq və bir-iki stəkan tutub çaxır satırlar. Demək olar, qatar sürəndən tutmuş bütün sənişinlər də hallı olur. Mən birinci dəfə çaxırın limonadla içilməsini Telavidə gördüm (ancaq Bakı limonadı yox).

Biz altı yoldaş gündüzlər şəhəri gəzərdik, hərdən də gürcülər üçün gətirilən Telavi şərabından bir az içib dərse gedərdik. Bəzən də beşinci günü səhər qatarı ilə Telaviya gedərdik, bir gün qalıb, yenə birinci günü səhər qatarı ilə Telavidən çıxıb Tiflisə dərse çatardıq.

Bir dəfə iki gün icazə alıb hərbi Gürcüstan yolu ilə Şimali Qafqaza, Orconekidzeyə getdik, çünki gürcü yoldaşım

Didikın bibisi və osetin yoldaşım Valodyanın əmisi orada yaşayırdılar. Biz də günortanı bibiyə, axşamı əmiyə qonaq olub, şəhər yenə də 210 kilometr yolu Orconikidzedən Tiflisə tentli avtobusla geri qayıtdıq. Yolda Kazbekdə, Pasanaurda, Ananaurda avtobuslar, az da olsa dayanıb, bir-iki şiş kabab, bir az içib yola davam edilirdi. Bu minvalla üç ay qurtardı, hər kəs gəl-di-yi rayona göndərildi.

Bizim kurs müdiri Klamşvili məni yanına çağıraraq dedi, Axundov, burada yeni iki aylıq kurs açılır, istəyirsənsə, səni saxlayım. Dedim, hərgah məsləhət görürsənsə, qalaram. O məsləhət gördü və əlavə etdi, bu iş SSRİ-də birinci işdir başlayır, yəni tut ağaclarının göy yarpağını qurda yedirəndən sonra onun budaqlarında olan qabığı budaqdan siyirib ondan süni ipək hazırlayırlar ki, Azərbaycanca buna siyrim, rusca kotanizatsiya deyilir. Mən də buna razılıq verdim.

Müctəhid bağının yanında olan plantasiyalarının təcrübə otaqlarında iş başlandığı üçün bizim orda qalmamız mümkün olmadığından bizi Plexanov küçəsində olan Yevropa mehmanxanasına köçürtdülər. Yoldaşlarımdan Qədimov da qaldı, siyrimun professoru Sikitişvili idi, amma kursa müdir yenə Klamşvilini təyin etdilər.

Klamşvili mənə niyə hörmət edirdi? Mən təzə gələndə o mənim fəmiliamın Axundov olmağı, özümün də Lənkəranlı olmağımı bilib, bir gün yanına çağıraraq mənə dedi, Axundov, sən Lənkəran şəhərindənsən, dedim bəli, sonra soruşdu: "Sən Hacı Səlimi şair İsmayılın oğlunu tanıyırsan və onun qardaşı Axundov Səbini tanıyırsan?" Dedim, tanıyıram və əlavə etdim: "Bəs, siz mənim arayışında oxumamışsınız ki, mən kimin oğluyam?".

Həmin illərdə pasport yox idi, pasportu ancaq 1933-cü

ildən verməyə başladılar, özü də bizim milliyyəti türk yazırdılar. Arayışıma yenidən baxıb gördü ki, doğrudan da mən Səbi oğluyam. Gülüb dedi ki, sənin atan yaman uxajor idi, o mənim baldızıma uxajivat edərdi. Əmin Səlim isə olduqca çox savadlı idi, mənim məktəbimdə Şəriət (zakon bojiy) və fransız dilindən dərs deyərdi.

Onun deməyinə görə, 1909-1912-ci illərdə Lənkəranda gimnaziyanın müdiri olubmuş. O, çoxlu xanların adını çəkirdi, Tuğraxanımın gözəlliyindən, xanların evində qonaq olmasından danışdı. Həyatda çoxlu heç fikrinə gətirməyən hadisələrə rast gəlirsən. Mühit insanın rəngini yox, verdişini dəyişər, bir də insanda iradə olarsa, hər şeyə qalib gələr, səbir olarsa, istədiyinə nail ola bilər.

BUDİ MDİVANOVİÇLƏ GÖRÜŞÜM

Bir gün uşaqlarla pulumuz qurtarmışdı, getdik trestə, yəni Zakşolkproma. Uşaqlar məni saldı direktorun yanına. Direktor Budi Mdivanoviçdən icazə alıb, girdim içəri. Budi qəzet oxuyurdu, məni görüb dedi: "Qatso, zaxodi, sadis". İçəri girib çəkinə-çəkinə oturdum, o qəzeti oxuya-oxuya mən ona fikir verirdim. Bu adam o qədər gözəldi ki, dillə demək çətindir. Çox gözəl kişi idi, kabinetini də o qədər gözəl bəzəmişdi ki, bəlkə bizim nazirlərin otaqları indi də belə deyil.

Birinci olaraq məndən soruşdu, cavan oğlan, hardansan? Dedim Bakıdan. Dedi yox, Azərbaycanın hansı rayonundansan, dedim Lənkərandan. Onda o dedi: "Vaa, qatso, partiyanın göstərişinə əsasən 1913-cü ildə Stalinlə sizin poçtun furqonuna basqın edib onu oğurlamış" və əlavə etdi: "Lənkəran gözəl şəhərdir, yaxşı meşəsi, təbiəti vardır".

Vaxtı ilə bu Budi demişdi: "Budi ne Budi, esli 25 oktyab-

rya v Tiflise komissar ne budu". Elə 25 oktyabrda da komissar olmuşdu. Xeyli söhbətdən sonra mühasibi çağırıb 50 manat verilməsi barədə sərəncam verdi və əlavə etdi ki, bilirəm, indi bunun yoldaşları küçədə bunu gözləyirlər.

1943-cü ildə Tiflisdə olanda xəbər tutdum ki, 1936-cı ildə Budini Türkiyədə olan konsul Qaraxanla birlikdə Stalin tutdurub sürgünə göndərilibdir.

İpəkçilik İnstitutunun müəllimləri və dinləyiciləri.

Birinci sırada mərkəzdə oturan İshaq Axundzadə.

Tiflis, 25 yanvar 1931-ci il.

Biz kursda yenə də axşam saat altıda oxuyurduq. Gündüzlər isə kənaf-kəndir hazırlayan fabrikada praktiki işləyirdik. Bir neçə müddətdən sonra, cavan tut çubuqlarından siyrim təmizləyib fabrikeyə gətirildilər, biz də ondan kənaf-kəndir hazırlayan qazanlarda bişirib, sıxıb-qurudandan sonra yoxladıq. Bundan alınan süni ipək sapının möhkəmliyi ipəkdən az geri qalır, amma pambıqdan 3-4 dəfə möhkəm alınırdı.

İPƏK KURSLARINDAN TƏYİNATIM

Kursu 5 may 1931-ci ildə qurtardım. Məni Zaqatala, Qax, Balakən, Əliabad rayonlarına instruktur təyin etdilər. Valodya Melzimovu da mənə müavin verdilər. Əliabad rayonunu indi Zaqatala ilə birləşdiriblər. Təyinatı alıb əvvəl Bakıya gəlib, Bakıdan Şəkiyə qayıtdım. Şəkidə də üç gün yubanmalı oldum. Bu rayonlarda da Şəki üsyanından sonra dəstə-dəstə tək-tük qalmış qaçaqlar yoldan ötən fayton və arabalara sataşırdılar.

10 iyun 1931-ci ildə Zaqatalaya yola düşdüm, yollar çox qorxulu idi. Mən Zaqatalaya çatan gündən iki gün qabaq qaçaqların başçısı olan Şuanı vurub meyitini raykomun həyə-tində sarayda yer üstə atıb camaata ibrət üçün göstəridilər.

Bazanı Zaqatalada etdim. Mənə idarədən ötəri boş bir dükan vermişdilər, amma gətirilən siyrimlərdən ötəri böyük bir saray ayırmışdılar. Qaxdan, Balakəndən və Əliabaddan gələn bütün siyrimləri təhvil alıb, kilo hesabi ilə Valodya onlara qəbz verirdi. Heç kim bundan bu vəziyyətdə istifadə edə bil-mədiyindən qarovulçu saxlanmırdı. Bizə idarə üçün verilən dü-kanın bir tərəfində də özümüz qalırdıq.

Bir gecə saat 12-1 radələrində Zaqatalada böyük hə-yəcan qopdu, biz səsə yuxudan durduq, gördük ki, şəhər tamam işığa qər q olubdur. Xəbər tutduq, bəlli oldu ki, Fındıq zavodu yanıb. Yanıb qurtarması 45 dəqiqə çəkmədi, heç yanğınsön-dürənlər belə gəlib çatmadılar, çünki zavod tamam yağ imiş.

Bu dörd rayonu atla gəzirdim. Bütün rayon İcrayyə komi-tələrinə ciddi tapşırıq verilmişdi. Hər rayon siyrimi demək olar ki, öz vaxtından əvvəl, göstərilən miqdarda gətirib təhvil verirdi.

Əliabad rayonunun demək olar çoxu gürcüdən dönmə idilər. Onların adı Əli, Məmməd, Həsən, Hüseyn olsa da, fa-miliyaları gürcücə idi. Qax rayonunun camaatı yengeloylar-

dandı, Zaqatala və Balakən camaatından isə çoxu ləzgidən dönmə və adətləri başqa-başqa olurdu.

Zaqatalaya keçmişdə «Bala Tiflis» deyərdilər. Bu rayonlarda olan yeməklər tamamilə bizim rayonlardan fərqlidir. Bunlarda standart olaraq 5-6 cür xörək olur. Nəinki bizdən, hətta onlara yaxın olan rayonlardan da fərqi çoxdur. Əliabad rayonuна baxan Varxiyan kəndi indi Qax rayonuna baxır.

1930-cu ildə Şəki üsyanında bu kəndin Əfəndisi dörd oğlu ilə kəndin bütün camaatını başına yığıb, kənddə olan partiyaçı və komsomolçuların hansı əllərinə keçibsə, çox vəhşicəsinə öldürmüşdülər. İki gün kəndi əldə saxlayaraq istədiklərini etmişdilər. Üçüncü günü hökumətdən kömək gəlib, Əfəndinin dəstəsini darmadağın etdi. Onun özünü və dörd oğlunu tutdular, səkkiz çeşmə evini müsadirə edib Kənd Soveti etdilər.

24 iyul 1931-ci ildə bütün hazırlıq işini qurtardım, eyni zamanda həməən dövrdə barama hazırlığı qurtarmışdı, Rayon İcrayyə komitəsinin göstərişinə görə Siyrim anbarını da Barama idarəsinə təhvil verdim. Bu zaman gözlənilmədən Moskvadan iki nəfər Toxuculuq İnstitutundan gəldi. Biri professor arvad, o biri kandidat kişi idi. Onlarla rayonu iki gün gəzəndən sonra birlikdə 28 iyul 1931-ci ildə Telaviyə getdik.

Bizim ümumi bazamız Telavidə yerləşirdi. Orada da işləri iki gün yoxlayandan sonra, yenə birlikdə Tiflisə getdik. Trestdən göstəriş alıb Siyrimdən kənaf-kəndir hazırlayan zavodda təcrübə üçün bir neçə dəfə sap hazırladılar. Burada hazırlanan sapları baqajla Moskvaya göndərdilər. Bu on gün ərzində mən Moskvadan gələnlərlə ürəkdən işlədiyimə görə professor arvad məni Moskvaya onlarla və onların hesabına getməyi təklif etdi və söz verdi ki, orada məni Toxuculuq İnstitutuna düzəldəcəklər. Amma Zakşolkprom mənə ezamiy-

yət vermədi. Onları ötürəndən sonra mən də 15 avqust 1931-ci ildə maaşımı və məzuniyyətimi alıb Bakıya getdim.

İNSTITUTA DAXİL OLMAĞIM

20 avqust 1931-ci ildə Azərbaycan Neft İnstitutuna ərizə verdim. Eyni zamanda böyük qardaşım İsmayıl da ərizə vermişdi. Onu qəbul etdilər, mənim ərizəmdə yazmışdılar ki, iki qardaş bir ildə qəbul olmaz. Sən gələn il gələrsən.

10 sentyabr 1931-ci ildə Neft İnstitutunda elan verdilər ki, Avtomobil yolları şöbəsi açılır, kim istəyir, ərizə verə bilər. Birinci ərizəni mən verdim. Qəbul etdilər. İnstitutumuz çar dövründə yarmarka olan Qaqarın körpüsü

İsmayıl, İshaqın qardaşı.

yanındakı hazırda toxuculuq fabriki olan binada idi. Bizlə bərabər həmin binada balıqçılıq texnikumu da yerləşirdi. İki qrup, biri azərbaycanca, biri də rusca idi.

Mən yenə bibim oğlunun köməyi ilə Türkmənistanın yataqxanasında qalırdım. Bizə ayda 65 manat təqaüd verirdilər. 5 iyul 1932-ci il çöl-topoqraf işindən sonra ilk təcrübəyə Yardımçı rayonuna göndərdilər. Yardımçının rayon İcrayyə Komitəsinin sədri bakılı Hilalov idi. Bu adam sonra Sepasoyuzun müavini olmuşdu.

Yardımçıda işi əvvəl İran sərhəddində olan Diman postundan başladım. Dimandan Pirimbel, Çirimbel, Kürəkçi,

Çay üzü, Dağ üzü, Əsədabad, ordan da Yardımlıya yolu birləşdirdim ki, araba və maşın rahat gedə bilsin. Yol qrunut yolu idi, sonra Arus arası ilə Sırıqı birləşdirdim.

Bütün işlər lapatka və külünlə görülürdü, özü də pulsuz, bekara işlədirdilər. Hər gün öz bel və külünləri ilə 50-60 adam yolda səhərdən axşama qədər işləyirdi. Bu qısa müddətdə bu qədər iş gördüyümə görə rayon İcrayyə Komitəsi məni qayıtmağa qoymurdu. Mənim nə maaşımı, nə də yol pulumu ver-mirdi. Deyirdi, gərək, qalıb burada işləyəsən.

İshaq, 1931-ci il.

Beş gün yubanandan sonra, bir at kirayə edib, gecə ilə gizli Masallıya, oradan da səhəri Lənkərana qaçdım. Lənkəran Yol idarəsinin müdiri Zakalinskiyə bütün əhvalatı danışdım. O zaman yeddi rayonun yol idarəsi Lənkəranda idi. O, mənim bütün pulumu verməklə bərabər, gözəl bir xasiyyətnamə də verdi. 9 sentyabr 1932-ci ildə Bakıda oldum. 10 gün dərəcə yubanmışdım.

1 yanvar 1933-cü ildə bizim Yol İnstitutunu bağladılar.

Bizə aşağıdakı şəhərlərə getməyi təklif etdilər: Daşkənd, Kiyev, Leninqrاد, Moskva, Xarkov və dedilər ki, bu beş İnstitutun hansına istəyirsiz, göndərə bilərik. O zaman vəziyyət çox ağırdı, çörəyi talonla verirdilər, ona görə əsasən ruslar getdilər. Azərbaycanlılardan ancaq bir neçə uşaq getdi. Qalan uşaqlar AZİ-nin müxtəlif şöbələrinə,

mən də geoloji kəşfiyyat şöbəsinə daxil oldum. Mənimlə bu şöbəyə girənlər əlavə üç imtahan verdilər. Yenə də təqaüd alırdım, həm də Türkmənistan yataqxanasında qalırdım.

İş belə gətirdi ki, 15 iyul 1934-cü ildə Lökbatanda (Molotovneftdə) daimi işə girdim. Üçüncü mədəndə qazma və istismar üzrə geoloq müavini işləməyə başladım. Bizim Azərbaycan dilində

iki paralel geoloji qruplarımız var idi. Biri 15 / 17-ci, ikincisi 18 -ci qrup idi. Hər sinif bir semestr axşam oxuyurdu, mən də hansı qrup axşam oxuyurdusa, o sinifə keçib onlarla oxuyurdum. Beləliklə, diplom işimi də Lökbatana götürdüm, və Lökbatanın VI - VI^a horizontlarını 9 iyun 1937-ci ildə müdafiə edib, mühəndis-geoloq adını aldım.

АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ КРАСНОЗНАМЕННЫЙ ИНДУСТРИАЛЬНЫЙ
ИНСТИТУТ.

ДИПУЛОМ ПРОЕКТ СТУДЕНТА ГОРНО-НЕФТНОГО САМВАЛТА
ГЕОЛОГО-РАЗВЕДКИ И СЛУЖБЫ.

АХУНДОВА Мовсеме Сабийи кичи.

ТЕМА: Разработка VI горизонта промысла им. МОЛКОВА
(Лок - Батан)

Консультанты: 1. Потанов П.И.
2. Апресян С.М.

г. Баку. 27.V.37.

İshaqın diplom işinin
titul səhifəsi

GÖZLƏNİLMƏDƏN EVLƏNMƏYİM

Tahirə Kələntərli.
Lənkəran, 1933-cü il.

1 yanvar 1935
-ci ildə Lökbatan-
dan məzuniyyətə çı-
xıb Lənkərana get-
dim. Anam Bakıda
olduğundan kiçik xa-
lam Gövhərisagilə
getdim, çamadanı qo-
yub, şəhərə çıxdım,
bəzi keçmiş yol-
daşlarla görüşüb, ye-
yib-içəndən sonra
yatmağa xalamgilə
gəldim. Xalamın 16
yaşında gözəl bir qı-
zı vardı. Lənkəran-
Talış pedaqoji mək-
təbində oxuyurdu.

Xalamın əri qızın yeddi yaşı olanda əksinqilabçı - müsə-
vatçı adı ilə həbs edilib uzaq Şimala, Solovkiyə göndərilmiş və
üç ildən sonra, 33 yaşında orada rəhmətə getmişdi. Xalam
ancaq tək bircə qızı ilə qalmışdı.

Mən gələndə qız o biri otaqda əmisi qızı ilə dərs ha-
zırlayırdı. Biz çay içirdik. Xala mənə məsləhətçün dedi ki, ay
bacıoğlu, bu Tahirəni 7 yaşından çox əziyyətlə saxlamışam.
İndi məni dinc qoymurlar, gündə bir yerdən elçi gəlir, məni lap
əldən salıblar, hamısına da yox cavabını verirəm. Çünki ölmüş
də o qədər gözəldir ki, hər görənin gözü düşür. Vallah, bacıoğ-

lu bir uşağım var, qorxuram elə yerə düşər ki, ömrü surət başım ağrıyar.

Çoxlu söhbətdən sonra mənim də bir az kefim kökdü, canımı dişimə tutub, ürəyimdə olanı özüm-özümə dedim, qoy, deyim, görək nə olar. Gülə-gülə xalaya dedim, ay xala, oyan-bu yana niyə qaçırsan, bir söz deyim, acığın gəlməsin. Mıs-mıs Mustafa, mən gələn il İnstitutu qurtarıb olacam mühəndis-geoloq. Hələ indi də qurtarmamış mühəndis işləyirəm, gəlsənə, mənə razılıq verəsən. Əvvəl xala çox o yan-bu yan etdi, dedi qohum elə qohumdur, yad yaxşıdır. Xala ilə xeyli çənə-boğaz etdim, axırda dedi: “Qoy, onda Bakıdakı Baldadaşıma (Əlimuxtara) deyim, nə desə, onu da edərik”. Razılıq aldım, elə həmin axşamın səhəri, təki xalaya yel dəyməsin deyə və Lənkəranda biri məsləhət etməmiş təcili xalaya bir paraxod bileti alıb, xalanı birbaşa Bakıya apardım. Yazıq xala, paraxod onu tuturdu, qusa-qusa Bakıya çatdı.

Birbaşa dayıgilə getmədik, xalanı əvvəl atamgildə qoydum. Qorxdum, dayı bilmədən içindən qənbərqulu çıxara. Xalaya dedim ki, bir az özünə gəl, axşamçağı dayı evə gələndə səni gəlib apararam. Özüm yataqxanada olduğumdan əvvəl gedib bir az dincəlib, sonra şəhərə çıxdım, günortaya az qalmış

İshaq xalası Gövhərnisa ilə

0,5 litr alıb getdim dayıgilə. Xörəyi yedik, bir az qradus düzəlmişdi. Dayı yatmaq istəyirdi, girdim otağına, uzanmışdı, xeyli zarafatdan sonra əhvalatı dayıya danışdım. Onun razılığını alıb, tapşırdım ki, mənim bura gəlməyimi xala bilməsin, yoxsa durnadan ayıqdır, iş korlana bilər.

Gəlib xalanı zarafat edə-edə dayıgilə apardım, görüşüb öpüşəndən sonra dayı, xala və dayıdostu girdilər o biri otağa. Mən elə çay içən otaqda əyləşdim. Guya ki, mən dayıgildən utanıram. Xala söhbəti açan kimi dayı deyir: "Mən ürəkdən razı, bir övladın var, ver İshaqa, həmi yeznə, həm də bacıoğlu". Xalaya daha söz demək yeri qalmır. Ancaq deyir: "Sən məsləhət görəndən sonra mən nə deyə bilərəm". Söhbətdən sonra dayı məni içəri çağırdı, mənə mübarək deyib xeyir dua verdi, mən də guya utana-utana "çoxsağolun" dedim.

Razılıq alandan sonra bir az oturub, gəldik atamgilə. Gedəndə yoldan bir az şey aldım. Evə gələndən sonra xala anama, anam da atama dedi. Həmin axşam atam, anam, xalam və qardaşım gecə 1-ə kimi oturduq. Sonra mən yataqxanaya getdim.

Səhəri atam işdən gəlir, xörəkdən sonra anama deyir ki, hazırlaş, Fərruxgilə gedəcəyik. Anam deyir, a kişi, qonağın var, sən hara gedirsən? Atam ona deyir, ay arvad, hələ ağca baldızımı da aparacağam, nə olar. Bunlar xalamı da götürüb, gedirlər atamın 1914-cü ildən dostu olan şəkili Fərrux Əfəndiyevgilə, xeyli söhbətdən sonra Fərrux bilir ki, xalam duldur, özü də bir qızı var, onu verib. Birdən əmisi oğlu İsfəndiyar yadına düşür, hansı ki, onunla bir evdə olur. Çünki İsfəndiyarın arvadı bir az pis olduğundan onu aparıb verib Şəkiddə valideynlərinə. İki uşağını götürüb gətirib, qoca anası baxırmış. Atama sirr gəlir, atam gülüb deyir: "Bu lap

Məşədi İbad işinə döndü". Nə isə atam razılıq verir və deyir: "Çağır, qoy gəlib bir-birlərini görsünlər, sonra özləri ilə məsləhət edərik".

Fərrux əmisi oğlu ilə üçotaqlı qədim böyük bir binada yaşayırdı. Bu otaqların ikisi Fərruxda, biri İsfəndiyarda, amma mətbəx şərikli idi. Əvvəl Fərrux gəlib o biri otaqda İsfəndiyarı başa salır ki, belə iş var, qayıdıb qızını İsfəndiyarın dalınca göndərir. İsfəndiyar gəlib gizli-gizli xeyli xalaya baxır, özü də lap birinci görən kimi bəyənir, çünki xalam ağ arvad, çox gözəl idi

Bu arada anam da xalanı başa salır, xalam da hürkə-hürkə gizli baxırmış. Bunu xalam sonra özü gülə-gülə mənə dedi. Evə qayıdandan sonra anam xalamdan soruşub, deyib, hə, bacı, fikirləş, razısan, de. Onlar bizdən cavab istəyəcəklər. Xala razılığını bildirib, deyir, ancaq gərək Balda-daşla da məsləhət edəsiz.

Səhəri anam gedib qardaşına deyir. Dayı bərkdən

gülüb deyir, bu İshaqın işidir ki, var, qaynanası boynuna düşməsin. Anam and içir ki, İshaq hələ özü də bilmir. Dayım İsfəndiyarı çox yaxşı tanıyırdı, çünki N.Nərimanov texnikumunda dayım dərs deyəndə İsfəndiyar da oranın emalatxanasının müdiri idi. Ona görə dayı eşitcək deyir: "Allah xeyir versin, mən o kişini tanıyıram". Bununla da iki gün içərisində iki

İsfəndiyar Əfəndiyev

razılıq verir.

Cümə axşamı bizə yığışdılar. Atam, Fərrux, dayım, Kəblətağı, Molla Murtuza və İsfəndiyar. Mən bunlara qardaşım ilə qulluq edirdik, çox səmimi razılıq oldu. Səhəri təcili xalamla Lənkərana gedib, onun evini kirayə verib, şeylərindən lazımını baqaja verib, Bakıya göndərdim. Bəzi şeyləri isə Lənkəranda bizdə qoyduq. Özüm də fürsətdən istifadə edib, xalamdan xeyir-duya alıb, 5 mart 1935-ci ildə Lənkəran Zakasında xalaqızı ilə kəbin kəsdim ki, onu asan Bakıya apara biləm, sonra xalaqızının da oxuduğu yeri Bakı pedtexnikumuna dəyişdim. Özünə də yataqxanada yer aldım. O zaman texnikum Filarmoniyanın yanında, indiki Bakı Komitəsinin yerində idi.

Xala bizdə on gün qalandan sonra Zaksa apar-dılar, sonra bir qonaqlıqla xalanı qızından qabaq yola saldım. Elə ki, xala getdi, ata-anamın iki ayağını bir başmağa salıb xalaqızını 23 dekabr 1935-ci ildə dörd faytonla evimizə gətirdim. Özü də eni 2,5 m., uzununa 3,5 metr olan bir şüşəbəndə, polu da qır üstündə linolium.

Tahirə və İshaq

Xalaqızı gələndən sonra mən Baksovetlə vuruşurdum. Demək olar ki, Lökbatandan hər axşam birbaşa Baksovetin evlər idarəsi şöbəsində olurdum. Onun sədri Jurba idi. Beş-altı aydan sonra axırda köhnə inqilabçı Lənkəranlı Əli Məmmədov Jurbaya telefon edəndən sonra o mənə Ermənikənddə Sənətkarlar evində (Dom specialist) yarımzirzəmi bir otaq verdi. O zaman Bakı Sovetinin sədri Rodionov idi.

İNSTITUTU QURTARMAĞIM

1937-ci ildə Azərbaycan Neft İnstitutu ilk dəfə Azərbaycan dilində mühəndis-geoloji şöbəsini qurtaran tələbələrə mükafat olaraq on beş günlüyə Qroznı, Ordjonikidze və hərbi Gürcüstan yolu ilə Tiflisə səyahətə gedəndən sonra buraxılış təşkil etdilər.

Həmin gənc mühəndis-geoloqlar aşağıdakılardır:

Axundov İshaq	Xəlilov Əbdülhəmid
Əliyeva Kübra	Xudaverdiyev Ağakərim
Əliyev Mehdi	Xıdırzadə Mikayıl
Əlizadə Ələsgər	Cəlilov Böyükağa
Əsgərov Məbud	Orucəliyev Tofiq
Əfəndiyev Mərdan	Nəcəfov Abbas
Mahmudbəyov İskəndər	Bünyatov Bahadır
Mövsümov Hüseyn	Abbasov İslam
Mövsümov Yunus	Qazizadə Mustafa
Mirbəhmənov	Talıbov Ağadadaş
Məmmədov Ağasəlim	Süleymanov Manaf
İsrafilzadə Həbib	Cəfərov Məmmədəli
İsmayılzadə İsmayıl	Xəlilov Balaqardaş

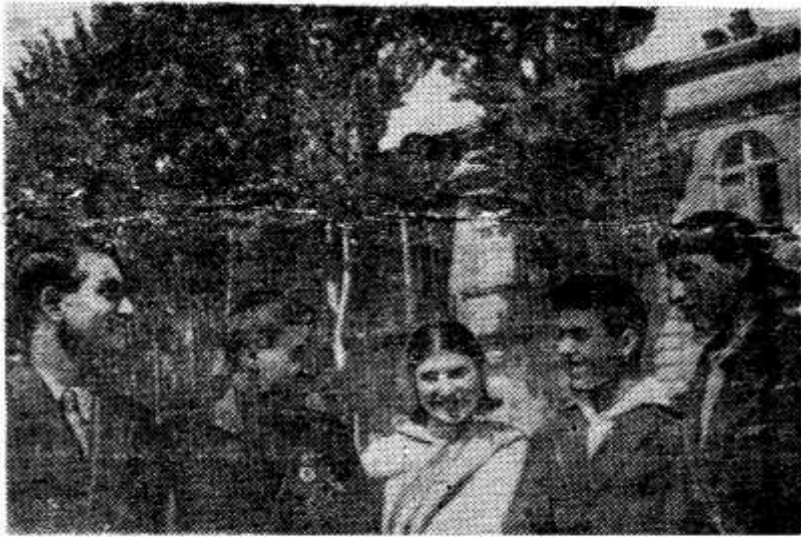
Bu iyirmi beş mühəndis-geoloqlardan on bir nəfəri durur ki, bunlar da təqaüd alırlar.

İshaq tələbə yoldaşları ilə İnstitutu bitirməklərinin 25 illiyini qeyd edərkən. Bakı, 1962-ci il.

9 iyun 1937-ci ildə İnstitutu qurtardım, yoldaşım da ped-texnikumu. 16 iyun təyinatımı Azneftkəşfiyyata aldım. Məni Salyan rayonundakı Babazanan kəşfiyyat dəstəsinə geoloq göndərdilər. Rəisimiz Abdullayev idi. Bərk xəstələndiyimə görə öz xahişimlə mənim ərizəmi Ağır Sənaye Nazirliyinə göndərdilər. Oradan belə cavab gəldi ki, azad etmək və başqa işdə işləməyə icazə verilsin. Həmin dövrlərdə bir mühəndisi işdən ancaq Narkomat azad edə bilərdi.

10 İJUN 1937 IL № 133 (3932)

Bu il Lənkəran talış pedaqoqi məktəbi 60 pedaqoq (o cümlədən 4-y azərbaycanlı qız) buraqır.

SƏKILDƏ: məktəbdən buraqlanılardan (soldan sağa) SƏFİJEV QƏNİ, ƏLƏKBƏROV QAFAR, AXUNDOVA TAHİRƏ, ZƏKƏRİJJAJEV HƏSƏNƏLİ və FATAJEV OULAMHYSEYN joldaşlar.
(Azərfoto - SOSUNOV)

10 İJUN | 1937-nçi il № 133 (3932) | Qiyməti 5 q.
Pəncşənbə

Lənkəran Talış pedaqoji məktəbini 60 məzun, o cümlədən dörd azərbaycanlı qızın bitirməsi haqda qəzetdə olan şəkil və məlumat. Şəkildə ortada Tahirə Axundovadır.

Lənkəran, 10 iyun 1937-ci il.

YENİDƏN QUTQAŞENA MÜƏLLİM GETMƏYİM

Məcburiyyət qarşısında qalıb, gedib V.İ.Lenin adına İnstitutda pedaqogika və metodikadan imtahan verib, müəllim adını aldım. İlk təyinatımı Qutqaşena verdilər. Orada, yuxarıda

göstərdiyim kimi, 1930-cu ildə işləmişdim. Rayona gəldim, məni Qutqaşen rayon orta məktəbinə fizika-riyaziyyat müəllimi təyin etdilər, yoldaşımı da dördüncü sinfə müəllim verdilər.

Dərsə başlayandan on beş-iyirmi gün sonra tələbələrədən bir qrup seçib şəhər klubunda Molla Cəbi tamaşasını verdik. Çoxlu adam gəlmişdi, birinci dəfə olmasına baxmayaraq, camaata çox gözəl təsir bağışladı. Tamaşanı pullu vermişdik. Bunu eşidən birinci katib səlyanlı İsayev məni çağırtdırdı, az söhbətdən sonra, məndən xahiş etdi ki, mən MOPİR-dən ötəri bir tamaşa verim. Dedim baş üstə, siz xahiş yox, göstəriş veriniz. Bu minvalla ayda bir-iki tamaşa verirdim. Biz MOPİR-dən ötəri «Qaçaqıları» verdik, 260 manat pul toplandı. Sonra mənə komsomolun yürüş işini tapşırdılar. Məktəbin yuxarı sinif tələbələri ilə iki dəfə Vartaşenə, bir dəfə Duruca yaylağına gedib-qayıtdıq. Bu işlərlə bərabər mənə çoxlu təşkilat işləri də tapşırdılar.

ATAMIN TUTULMASI

25 noyabr 1937-ci ildə gözlənilmədən qardaşımdan bir məktub aldım ki, noyabrın 14-də gəlib atamızı apardılar. Heç bir xəbər yoxdur. 28 noyabr ikinci bir məktub aldım ki, iki gün içərisində onun işinə baxılaraq səkkiz il iş verib və sürgünə göndəriblər. Atamı sürgünə apararkən məktub yazıb, onu aparən maşının sürücüsünə verib ki, poçta atsin. O isə özü evə gətirib. Hər zaman yerindən və vəziyyətdən asılı olmayaraq insanlığın saxlayan şəxslər olub.

Məktubda atam yazmışdı: "Mənimlə işləyən Lənkəranlı Əsəd mənim yerimdə işləmək üçün özündən uydurub ki, guya mən içən zaman keflənib hökumətin əleyhinə danışmışam. Lakin göstərdiyi şahidlər bunu inkar ediblər. Sonra iki nəfər tanı-

madığım adam üzümə durub. Ona görə də mənə «baltun» adı qoyub, səkkiz il iş verdilər və sürgünə göndərdilər. Əgər salamat çatsam, ünvanımı yazaram”.

ВЫПИСКА ИЗ ПРОТОКОЛА № 29	
Имя Тройки НКВД Аз.ССР:	От 3 декабря 1937 г.
С Л У Ш А Л И:	П О С Т А Н О В И Л И:
След. дело № 8669	
В САЕИ ИСМАИЛ ОГЛЫ-57 лет, гр. СССР, иджанец, происходит из духовной семьи, грамотный, б/п., имеет в дни брата мувавазиста, приставитского времени, подвергался аресту НКВД в 1929 г. за к-р. деятельность в том, что будучи враждебно настроенным против Сов. Власти по день занимался к-р. деятельностью заключен в следующем: оказал недовольство на существующий режим недовольным Советской Властью, а также лицами вел разговор к-р. характера, сprostранял к-р. клевету на партию, говоря о том, что якобы в советских органах ничего правильного не пишут. ий за надлежащими подписями	АХУНДОВА САЕИ ИСМАИЛ ОГЛЫ 57 лет. Заключить в Испрзетрудлагерь на ВОСЕМЬ лет, с порожением полит. през на ТРИ года. Срок заключения в ИТЛ считать с 14 Ноября 1937г.

Mirzə Səbinin həbs edilməsi haqqında "Troyka"nın qərar protokolundan çıxarış. Bakı, 3 dekabr 1937-ci il.

Bu məktubu alan kimi özümü tamamilə itirdim, ətrafıma baxa-baxa evə gedirdim, elə bilirdim hamının bu məktubdan xəbəri var və hamı mənə göz qoyur. Heç bilmirəm nə edim. Əvvəl istədim yoldaşımı da götürüb bir bəhanə ilə xəbərsiz qaçım. Çox götür-qoydan sonra, 1930-cu ildə mənim müdirim olan qutqaşenli Bədirəddin Mustafayevə sirr gəldim və yalvarıb ondan məsləhət istədim. Çünki özüm çaşdığımdan cürbəcür fikirlərə düşürdüm. O, mənə məsləhət gördü ki, bir adama daha bir sirr gəlmədən sakitcə yay tətlinədək işləyim. Sonra bir də

buraya qayıtmayım. Mən də elə bu minvalla işimlə məşğul oldum. Yenə buna baxmayaraq, hər şeydən hürkür və biri mənə iki dəfə baxanda şəklənirdim, heç kəsə düz baxa bilmirdim.

SƏYAHƏTƏ GETMƏYİM

İshaq çərkəz qiyafəsində.
1930-cu il.

Yoldaşım hamilə idi. 5 iyul 1938-ci ildə tətildə çıxıb Qutqaşəndən ayrıldım, 8 iyul Bakıda oldum. Yoldaşımı aparıb Lənkəranda anamın yanında qoyub qayıtdım Bakıya və Fərrux əminin oğlu Firidunla səyahətə getdik. Firidun mühəndisdi, müharibədə Kerçdə batdı.

Biz Tiflisdə iki gün qalıb, Batuma yola düşdük. Orda Firidunun ərikdən qarnı pozuldu. Axşamladıqımız evin qonşuluğunda olan Türk konsulunun bacısı

bizə türk qəhvəsi verdi ki, ikinci günü oradan çıxdıq, Potiyə Suxumiyə, Soçiyə, Novorossiyskiyə, Feodosiyaya oradan da Yaltaya gedib üç gün gəzəndən sonra Baydarskiyə, Baydar darvazasından 80 km. şosse yolu ilə Sevastopola açıq avtobusda getdik. İki gün qalıb, 6 iyun 1854-cü ildə professor Rubo tərəfindən çəkilən rus-türk-ingilis müharibəsinin panoramına baxdıq. Çəkilməsindən ötəri Rubo 90 min manata danışıbmış. Lakin çox yaxşı çəkdiyinə görə hökumət ona 126 min

manat veribmiş. Panaramın hündürlüyü 14 metr, radiusu 164 metr idi.

Buradan da İspan paroxodu «Səudiyyə» ilə Yevpatoriya-ya, sonra Odessaya gəldik. Bu yuxarıda göstərdiyim ünvanlarda iki-üç gün qalıb lazım olan yerlərə baxıb çıxırdıq. Bizim Batumdan Odessaya can mindiyimiz paraxodlar: «Kırım», «Armeniya», «Abxaziya», «Qruziya» və İspan paroxodu «Səudiyyə» idi.

1938-ci ildə İspaniyada gedən müharibə nəticəsində İspaniyadan bir çox paraxodlar qaçıb Qara dənizdə işləyirdilər. Hitler müharibəsində bu paraxodların dördünə də bomba salıb batırılmışdılar. Odessada, Avropada gözəllikdə ikinci yer tutan Odessa Operasına bir axşam baxıb səhəri oradan Dnepetrovskiyə yola düşdük. Sonra Minvoda gedib, dörd gün Kislovodski, Yesentuki və Pətiqorskiddə gəzib, Bakıya qayıtdıq. Bizim Bakıdan çıxıb Bakıya qayıtmağımız 36 gün çəkdi.

İshaq səyahət zamanı

QUTQAŞENDƏN LƏNKƏRANA KÖÇMƏYİM

Səhəri Lənkərana yola düşüb, bir neçə gün Lənkəranda gəzib Bakıya qayıdırdım ki, anam dedi: "İshaq, nə olaydı, Lənkəranda işləyəydin. Vallah, mən də təklildən heç bilmirəm nə edim". Bu söz mənə çox təsir etdi, özüm-özümə dedim, altı övladın ola-ola, burada tək oturasan. Bir söz deməyib çıxdım şəhərə, fikrimdə bu idi ki, Ranoya gedim, üz tutdum. İçəri girdim, bir nəfər də tanısa rast gəlmədim. Çünki maarif müdürü Bakının Maştağa kəndindən idi. Qayıdıb şəhər çayxanasına girdim, istədim stul çəkib oturam. Bu zaman mənə çağırırlar, İshaq, gəl, bizimlə əyləş. Dönüb gördüm, həm sinif yoldaşım, həm də dayım nəvəsinin yoldaşı Quliyev Yaqubdur.

Oturub çay içəndən sonra bütün əhvalatı ona danışdım. Dedi: "Fikir etmə, o mənim əlimdə". Bir az əyləşib Maarifə getdik. Maarif şöbəsinin rəisi Mirzəyevlə mənə tanış etdi və mənim niyyətimi ona dedi. Mən bütün avtobiografiyımı ona danışdım, hətta atamın tutulmasını da dedim, çünki sonra bilsəydi, bəlkə pis olardı.

Mirzəyev razılıq verdi, bu şərtlə ki, Narkomat icazə versin. Mən də, nə lazımdır edərim və əlavə etdi, sən get Bakıya, orada mənə gözlə, görüşərik.

12 sentyabr 1938-ci ildə Narkomatda görüşdük. Mirzəyevin rəyi ilə Narkoma ərizə verdim, narkom dedi: "Get Lənkəran Maarif müdiri Mirzəyev buradadır, qoy, razılığını ərizəndə yazsın". Mirzəyev "çətinliklə" qol çəkdi və tapşırı ki, bu işi Qənbərov Nəsrulla bilməsin. Sonra Narkom Lənkərana dəyişməm barədə sərəncam verdi.

Əmrimi alan günün səhəri Mirzəyevin haşiyəsiylə verdiyim ərizəni geri götürüb, Mirzəyevə verdim. O, çox şad olub,

həmin ərizəni cırdı. Bununla bilmək olur ki, mən o dövrdə necə yaşamışam.

Mirzəyev Bakıya gələndə onunla dörd nömrəli məktəbin direktoru Qəmbərov Nəsrulla da gəlmişdi. Bütün məktəblərdə olan dəyişikliklərin əmrlərini Mirzəyev deyirdi, Qəmbərov da bir katib kimi yazırdı. Qəmbərov bir neçə dəfə Mirzəyevə deyibmiş ki, birdən Yaqub səni yoldan çıxarar, İshaqı Lənkərana apararsan ha, onun atası tutulub. Mirzəyev buna heç cavab verməyibmiş. Bu sözləri Mirzəyev evdə bizə danışırды.

14 sentyabrda ümumi əmrlər yazılarkən Qəmbərova Mirzəyev deyirdi, o da yazırdı. 10-15 əmr veriləndən sonra birdən Mirzəyev deyir ki, Axundov İshaq Səbi oğlu Xolmili natamam orta məktəbinə fizika-riyaziyyat müəllimi təyin olunsun. Bu zaman Qəmbərov bir dəfə başını qaldıraraq Mirzəyevin üzünə baxıb, bir söz demədən yazmağa başlayır və Axundova Tahirə həmin məktəbə sinif müəllimi təyin olunsun. Bu vəziyyətdə mən və mənim arvadım Lənkərana, yəni öz ana yurduma çox böyük çətinliklə dəyişilə bildik.

Səhəri Qəmbərov məni Narkomatda görüb gülə-gülə deyir: "Mirzə oğlu səni təbrik edirəm, Xolmiliyə fizmat təyin edilmisən". Dedim: "Çox sağ olun, bilirəm, yəqin bu işdə sizin çox köməyiniz olubdur". Ona baxa-baxa özümə deyirdim, gör, həyatda nə qədər ikiüzlü, yaltaq yaşayır.

4 avqust 1938-ci ildə Lənkərana getdik. Bir aydan sonra yoldaşım ilə hər gün səhər 6-da 9 km yolu Lənkərandan çıxıb ayaqla Sütəmurdov dəniz kənarı ilə, Aşağı Nüvədi, Kənarməşə, bicar içiyə Xolmiliyə gedirdim.

Hər gün birinci zəngi mən vururdum. Çünki kənddə olan müəllimlər çox vaxt birinci dərsə gecikirdilər. Buna baxmayaraq, mən heç bir zaman məktəbə yeməmiş getmirdim. Bəzən Aşağı

İshaq, xalası qızı Aliyə, qardaşı Sabir, Tahirənin əmisiqızının yoldaşı Əbilqasım, əmisi qızı Qəmər və Tahirə təbiət qoynunda dincələrkən. Lənkəran.

Nüvədinin dəniz kənarında olan çayçı Müslümün dükanında səhər-səhər ayaq üstə bir stəkan çayını içib, yola düzəlirdim. İndi mənim tələbəm onun oğlu Əşrəf Kənarmeşədə çayçıdır.

Bu müddət ərzində bu yolda çoxlu təsadüfi işlərə rast gəldim. Bu təsadüflərdən ikisini yazmaq istəyirəm.

Kənarmeşədən bicara girən yerdə bir ev vardı, orada mənim iki tələbəm olurdu, hər gün onlar mənə qoşulub, bicarı birlikdə keçirdik. Bunların atası yoxdu, babaları saxlayırdı. Bir gün yenə onları gözləyirdim, birdən babaları Abdulla kişi məndən soruşdu: "Müəllim, kimin oğlusan". Dedim: "Mirzə Səbinin". Gülüb dedi: "Qasirin nəvəsi". Dedim: "Bəli, bəs, niyə belə gü-lürsünüz". Dedi: "Gör, necə xoşbəxtəm ki, baban mənə dərs deyib, nəvəsi də nəvələrimə dərs deyir". Sonrə əlini biçara uzadıb dedi:

"O gördüyün iki lək bicari atam həmişə Qasırçün əkərdi". Və babamın bir şeirini də oxudu.

Əbilqasım, Tahirə, İshaq, Sabir,
Aliyə və Qəmər. Lənkəran.

İkinci hadisə yenə də həmin həyətdən bicarla Xolmilili tələbəm Talıbla şəhərdən gəlir-kən baş verdi. Arxın kənarı ilə gedirdik, birdən Talıb dedi: "Müəllim, balıq"! Baxıb gördüm balıq arxda üzür, su da azdır, hava da çox soyuqdu. Ona baxmayaraq, Talıb soyunub balığı boynundan bıçaqla vurub, atdı bicara. Gördük 12 kiloqramlıq bir qızıl balıq.

Mən Xolmilidə dərslərdən başqa 6-7 sinif tələbələrinin köməyi ilə hər ay bir-iki tamaşa verirdim. Bəzən də səsi olan qız və oğlanlardan oxudurduq. Çox vaxt yan kəndlərdən də tamaşaya gələnlər olurdu. Məktəbin direktoru Qurban Abbasov mənə çox kömək edirdi, tamaşalar kəndin məscidində olurdu.

Tamaşa təşkil olunan zaman mən uşaqların köməyi ilə məscidi bacardığımız qədər təmizləyib təmir etdirdim. Çünki məscid əvvəllər çox bərbad halda idi. Bundan əlavə, mən məktəbin həyətidə idman qurğuları düzəltdim. Bu işə görə də 6-7-ci siniflərin idman dərslərini mənə həvalə etmişdilər.

Baharda bir neçə dəfə uşaqları meşəyə bənövşə yığmaq adı ilə gəzməyə aparmışdıq.

16 dekabr 1938-ci ildə ata oldum. Arvadım 10 yaşında atasını itirdiyinə görə hörmət əlaməti olaraq oğluma atasının Heybət adını qoydum.

Arvadımın doğandan sonra döşləri yara olduğundan uşağa bir ay beş gün ərzində yeddi arvad süd verdi, sonra oğlumu dayımgilin camışının təmiz südü ilə anam saxladı, özü də uşağa anam baxırdı. Söz düşəndə oğlum həmişə deyirdi: "Sən mənim anam deyilsən, mənim anam nənədir".

Heybət bəy Kələntərli

Bir müddət yoldaşım ilə Xolmiliyə ayaqla gedib qayırdırdıq. Sonra arvadıma gündə 9 km. Xolmiliyə gedib qayıtmaq ağır olduğundan, kənddə ev tutduq. Bu minvalla ili başa vurduq. Mən hər istirahət günü Lənkəranda olan həyətimizdə bütün ağacları təmizləyir, həm də bostan əkirdim. Həyətdə üzüm şəlləri qurmuşdum ki, 24 dekabrda şəldən üzüm dərib arvadım üçün doğum evinə apardım. Hamı təəccüb etdi ki, bu tarixə kimi şəldə üzümü necə saxlamışam. On səkkiz gözəl limon ağacı bəsləmişdim, hamısını da 40 litrəlik ağac çəlləklərdə eyvanda saxlayırdım.

1941-ci ildə, noyabrda bir axşam gözlənilmədən yağan qar və səhər axşamı şaxta onların hamısını birdən məhv etdi. O

zaman mən Astraxanbazarda geoloji kəşfiyyatda işləyirdim, onları qoruyan olmamışdı.

Yay tətilini Bakıda keçirdik. İstədim yenə geoloq işləyim, anket doldurdum, atama görə bir bəhanə edib götürmədilər.

XOLMİLİDƏN LƏNKƏRANA DƏYİŞİLMƏYİM

Bir neçə gündən sonra həmin N.Qəmbərova rast gəldim, salamlaşdıq. Dedi: "Mirzə oğlu, Xolmilidə yaman işlər görürsən, iclaslarda səni tərif edirlər". Dedim: "Hər vətəndaş bacarığını, borcudur, gərək, əsirgəməsin". Gülüb soruşdu: "Mənim məktəbimə gələrsən?". Dedim: "Bu necə ola bilər, ora məni kim köçürə bilər ? Mənə qalsa, mən razı". Dedi: "İstəyirsən lap bu gün mən düzəldim". Dedim: "Düzəlt, mən razı". Mənə ailəmin vəziyyəti barədə bir ərizə yazdırdı, sonra ayrıldıq. Səhəri mənimlə getdik maarifə. Orda Mirzəyev məzuniyyətdə olduğu üçün müvəqqəti onu Əli Vəli oğlu əvəz edirdi. Onunla özü necə razılaşdısa, mənim əmrimi məktəbinə 8-10-cu siniflərdə riyaziyyat müəllimi aldı.

10 sentyabr 1939-cu ilə kimi dərslər demişdim ki, məni maarifə çağırıb əmrimi geri verdilər. Demə məndən qabaq burada işləyən Əzimov Əbdül mənim ora gəlməyimə razı deyilmiş və onun əmisi oğlu Müslüm Raykomda işləyirmiş. O, maarifə zəng vurub mənim əmrimi geri verdirib. Əli Vəli oğlu mənə təklif etdi, mən yenə Xolmiliyə qayıdım, mən razı olmadım. Bu işi ancaq Narkomatda düzəltməli idim. Ona görə mənə Narkomata təqdim etməkdən ötrü gözəl bir xasiyyətnamə verdi. Həmin günü Bakıya getdim. Paraxod küləyə düşdüyündən Bakıya axşam saat 8-də çatdı. Limandan birbaşa Narkomata getdim.

O zaman Narkomatlar axşamlar da işləyirdi və bir də ayrıca qəbul günləri yox idi, hər vaxt qəbul edirdilər. Özüm də bir ərizə yazmışdım. Onu da qoydum xasiyyətnamənin üstünə, təqdim etdim narkoma. O, ərizəni oxuyub, xasiyyətnaməyə də baxıb, özümə də bir neçə sual verib, kadr şöbəsi Xaspoladovu çağırıb, 4№-li məktəbə əmrimi verirdi.

Səhəri əmrimin dalınca gedəndə maarif müdiri Mirzəyevə rast gəldim, əhvalatı ona danışdım. O, gülüb dedi, yaxşı ki, mən Lənkəranda olmamışam, yoxsa bu talışlar məni birtəhər edərdilər. Nə isə, əmrimi aldım əlimə. Əmrlə birlikdə xasiyyətnaməni də götürdüm, Mirzəyev də narkomatda işini qurtarıb, birlikdə Bakıdan Lənkərana yola düşdük.

LƏNKƏRANDA DƏMİR YOLUNUN ÇƏKİLMƏSİ

20 sentyabr 1940-cı il tarixində Lənkəranda dəmir yolu çəkməyə başladılar. İş 1938-ci ildə əsir düşmüş polyaklar və Orta Asiyadan gətirilmiş məhbuslar görürdü.

Bu yol Bakı-Yerevan dəmir yolundan ayrılıb. Həmin yeri Əli-Bayramlı stansiyasından bir stansiya Yerevana tərəf olan Osmanlı stansiyasından ayırdılar. Yol olduqca çətin şəraitdə çəkilməşdi. Çünki Osmanlıdan Astaraya qədər tikilən körpülərin xırdalarını nəzərə almasaq, qırıxdan artıq böyük körpü tikilibdir. Bir də yolun çətinliyi bu idi ki, Muğan və Salyan çölünün şoranlıqlarından və Lopatin bataqlığı kimi bataqlıqlardan çəkilibdir və bütün işlər demək olar texnikasız, əllə və xərəklərlə işlənibdir. Dəmir yolunun bütün stansiyaları üçün Lənkəran yaxınlığında olan tufo-pesçanik süxurlarından istifadə olunmuşdur.

Lənkəran stansiyasına su Lənkəran çayının Yuxarı Nüvədi kəndi qabağından süzülüb çəkilibdir. Dəmir yolu qısa

müddətdə çəkilib qurtardı, amma ilk sərnəşin kimi cəbhəyə əsgər apardı.

MÜHARİBƏNİN QARA XƏBƏRİ

1941-ci ilin yay tətilində yoldaşım ilə Bakıya gedirdik. Məni maarifdən çağıraraq Bakıya ixtisasartırma kursuna göndərdilər. Bu mənim üçün çox yaxşı oldu. Məsələn deyirlər, həm ziyarət, həm də ticarət. Bizim kurs Bakıda 18 nömrəli məktəbdə təşkil edilmişdi. Gündə 4-5 saat mühazirələrə qulaq asırdıq.

22 iyun tarixində bizə Əfəndiyev Rəcəb metodikadan mühazirə oxuyurdu. Dərs qurtarmağa az qalmış qapı döyülmədən içəri girən şəxs müəllimin qulağına nə isə pıçıldaıyaraq, tez çıxdı. Müəllim də sözünü tamamlayaraq, dərslərini kəsərək dedi: "Hamınız kitablarınızı götürüb dərhləzə çıxın". Biz koridora çıxan kimi izdihamlı mitinq olduğunu gördük. Kürsüdə çıxış edən Hitler ordusunun Sovet sərhədini keçməsinə xəbər verdi. Bu qara xəbəri eşidənlər təcili öz rayonlarına getdilər, mən də arvadım ilə Lənkərana getdik. Lənkərana çatıb, gördüm müəllimlərin 30-40 faizini cəbhəyə göndəriblər. Uşaqlıqdan sol qolum sınıq olduğuna görə hərbi dən azad idim.

14 noyabr 1941-ci il tarixində arvadım hamiləliyinə görə Bakıya, anası ilə getdi. Noyabrın 16-sında qızımın olması haqqında teleqram aldım. Mən də teleqrama belə cavab verdim:

Təhlirə, aldım teleqram, gıya, olub bir qızım,
Günəşdən ayrılıbdır, ikinci bir yıldıızım,
Günəş kimi parlasın, balam, Südəbə qızım.

Bu teleqram ilə qızımın adını Südəbə qoydum.

21 yanvar 1942-ci il tarixində arvadımla qızım Lənkərana gəldilər.

20 fevral qolumun şikəstliyinə baxmayaraq, mənə və mənə çoxlarını hərbi komissiyaya çağırdılar. Mən evdən çıxanda qızım beşikdən səbir gətirdi, mən də hamıyla görüşdüm, onu öpmədim, dedim: "Gələndən sonra öpərəm". Getdim komissiyadan tamamilə sağlam çıxdım, amma gözləmədiyim göz həkimi kitaba baxanda, yoldaşım dəllək Damad dedi: "İshaq, deyəsən gözdən xarab imişsən". Mənim gözlərimdə uşaqlıqda xəstələndiyim traxomadan qalıbmış. Həkim hərbi bileti mənə qaytaranda gördüm yazıb, əmr 180, maddə 111-dir. Bu maddə mənim bir çər (çəp) yoldaşıma da verilmişdi. Evə gələn kimi beşikdəki qızımı öpüb, dedim: "Bu mənim ən istəkli qızım olacaq, çünki bu indidən həqiqətə səbir gətirir".

Bu müddətdə müəllimlikdən azad olmuşam, çünki məktəbdə demək olar, tələbə yoxdu. Bir nəfər F.D. adlı NKVD-yə ərizə vermişdi ki, mənə niyə göndərirsiniz, filankəslər qalıblar. O cümlədən mənim də adıma vermişdi, cəmisi 18 nəfər idik. Bu işi NKVD-nin rəisi Acigildov özü yoxladı. Bütün sənədlərimizi düz olduğundan F.D-nin özünü elə həmin gün cərimə cəbhəsinə göndərtdilər.

BABAM MİRZƏ İSMAYIL QASİRİN ƏSƏRLƏRİNİ ƏLYAZMA FONDUNA VERMƏYİM

Mən 22 fevral 1942-ci il tarixində babam şair Mirzə İsmayıl Qasirin əlyazmalarını götürüb Bakıya getdim. O zaman Əlyazmalar İnstitutu indiki Nizami muzeyinin binasında yerləşirdi. İçəri girdim. Novruz əmi adlı nurani bir kişi əlyazmaları alıb, soruşdu, kimin əlyazmasıdır. Dedim: "Babam M.İ.Qasirin". Gülü b soruşdu, sən Səlimin oğlusan? Dedim: "Xeyir, mən Mirzə

Səbinin oğluyam". Dedi: "Mən sənin əmin Səlimlə qardaşlıq-dım, o çox savadlı müəllimdi".

Əlyazmaları məndən alıb, yoxladı və dedi götürürük, mən qəbz istədim və pulsuz verməmi təkrar etdim. İşləri götürüb, bu saat gəlirəm deyə getdi, bir azdan gəlib dedi; "Müdür Məmməd Arif deyir, üç gün gözləsin, çünki biz bu qiymətli əlyazmaları pulsuz götürə bilmərik. Bu bizim inventar olmalıdır, ona görə biz buna qiymət verməliyik, yoxsa bunları yiyəsiz bilib vərəq-vərəq oğurlayarlar". Razılaşıb, aşağı düşdüm.

Qapıda vaxtı ilə əmimin tələbəsi olan sütəmirdovlu İbrahim Əjdərə rast gəldim. Hansı ki, o da çox uşağı atasız, arvadları ərsiz, ata-ananı övladsız qoyanlardan olmuşdu. Məndən soruşdu: "Mirzə oğlu, hardan belə?" Mən də əhvalatı ona dedim. O, məni ötürüb yuxarı qalxaraq, Novruz əmiyə deyibmiş ki, sizə bu saat M.İ.Qasirin əlyazmalarını veriblər, siz bilirsiniz, o kimdir? Onun bir oğlu İranda, biri də sürgündədir, bu əlyazmaları götürmək olmaz, bunları cırıb yandırmaq lazımdır. Bu əhvalatı mənə əlyazmanın cavabı üçün gələndə dedilər. Onun uzunqulaqlığını ona başa salıb, yola salmışdılar.

Yadımdadır, 1927-ci ildə bunun kimi uzunqulağın biri də bizi Gəmişavana aparıb Molla Fəttahın evində olan qiymətli əlyazmalarını "köhnə əlifbanı basdırırıq" deyə, qəbristanlıqda basdırdı. O dövrdə latın əlifbası təzə çıxmışdı.

Mən 4 gündən sonra gəlib onlardan üç min manat aldım və elə orda Novruz kişiylə xərclədim.

AZNEFTKƏŞFİYATA DAXİL OLMAĞIM

Bu dörd gün müddətində Azneftkəşfiyyata getdim. Bura-nın direktoru, mərhum professor Əşrəf Əlizadə məni görən kimi otağına çağırıb əvvəl zarafatən söydü, sonra işləmədiyimi

bilib dedi: “Gəl, səni Astraxanbazara geoloq göndərim, özü də bron verəcəyəm. Pal-paltarla da təmin edəcəyik”. O zaman geoloqların 60 faizi cəbhəyə getmişdi, iş o dərəcəyə çatmışdı ki, heç mənim atam barədə yazdığımıza belə fikir vermədilər. Razılıq verdim.

İshaq, Heybət, Südabə, Tahirə. 1943-cü il.

26 fevral 1942-ci ildə də mühəndis-geoloq əmrimi alıb Lənkərana biletdim. Axşamçağı arvadımın əmisi Məlikməhəmmədgilə getmişdim. Orda mənə xəbər verdilər ki, Lənkəranda arvadımı hər gün milisə çağırırlar ki, ərin hara qaçıb. Həmin gün çıxıb səhəri Lənkəranda oldum. Elə qatardan düşüb milis hərbi şöbəsinə getdim. Şöbə rəisi Nurəli məni görcək çıxırmağa başladı. Mən cavab verməyib sözün qurtarmasını gözləyirdim. Elə ki, çağıraraq qurtardı, dedim: "Heyif, o nurani Şir-

əli kimi kişidən, sənin kimi xəbis onun oğludur". Dedim, adə, səndə heç azərbaycanlı qanı vardır, heç vicdanın var, arvadı da milisə çağırarlar, özü də tanıya-tanıya. Sabah müharibə qurtarar, üzümə necə baxarsan? Övvəla mən hərbidən azadam, özü də sənədlərimi NKVD Acigidov yoxlayıbdır. Al, bu da mənim əmrim, bron da vardır. Heç utanmırsan, bir aydır mən işləmirdim. Bəs, işsiz dolanmaq olar? Al, məni uçotdan çıxart. Əmrimi göstərdim, gördü hamısı düzdür, bir söz deməyib uçotdan çıxartdı.

Nurəli o qədər camaatı incitmişdi ki, axırda 10-12 nəfər hərbi komissarlıqda işi belə qoydular ki, hərgah Nurəli əsgər getməsə, bizi lap güllələsən də, gedəsi deyilik. İki dəfə də onu bərk döyüb, tapançasını açıb milisə vermişdilər. Axırda onu da cəbhəyə göndərdilər. Vaqonda uşaqlar onu döyə-döyə aparmışlar. Şeylərini, yeməyini əlindən alıbmişlər. Hərbidən qayıdandan sonra hamamda fitə verən işləyirdi. İnsan gerek öz əməlləri ilə hörmət qazana, el qanunu hər qanundan möhkəmdir.

28 fevral 1942-ci il tarixində ailəmlə Astraxanbazara, bacım Ləyəgilə getdik. Uşaqları orda qoyub, ayaqla 18 km. İran sərhəddində olan Tumarxanlıya getdim. Dəstə rəisi Süleymanov Məmmədlə görüşüb söhbətdən sonra bir otaq tutub, maşınla qayıdıb ailəmi apardım. Biz orada Çalayır, Məmmədrzalı, Heydərlı, Novruzəlli və Tumarxanlı ərazilərində iş aparırdıq. Hər gün ayaqla gedib nümunələr götürüb qazılan quyuların kəsilişini yazırdıq. Kəşfiyyat quyularının dərinliyi 300-350 metr olurdu.

Beləliklə, sentyabr ayına qədər işlədik. Sonra Hitler ordusu Qroznıya yaxınlaşdığına görə bütün kəşfiyyat işlərini dayandırdılar və bizi Orta Asiyaya göndərməyə hazırlayırdılar. Bütün Tumarxanlıda olan kəşfiyyat materiallarını yığışdırıb,

Bakıya göndərdik. Özümüz də hazırlaşırıdık ki, ikinci eşalonla Orta Asiyaya keçək. Birinci eşalon Krasonovodskiyə getmişdi ki, bizim Qızıl Ordu nemesləri Mazdokdan çıxartdı, buna görə də bizi daha Orta Asiyaya göndərmədilər.

NAFTALANA KÖÇMƏYİM

Bizim bütün kəşfiyyat dəstəsini birbaşa Naftalana göndərdilər. Orda tikintisi yarımçıq qalmış Kurortstroyun binalarında bizim bazanı yerləşdirdilər.

Ailəmi Naftalana aparmamışdım, Lənkəranda qalmışdılar. Həm də bu dövrdə iki uşaqla çöllərə düşmək mümkün deyildi. Mənim özüm üçün də burada yaşamaq çox çətin idi, bir bəhanə ilə işi dəyişmək istəyirdim. Baş geoloqumuzu yola salmaqdan ötrə Goranboy stansiyasına gəlmişdim.

O zaman qatara bilet almaq çox çətin idi, çünki həm Suxum, Soçi və Kerç ətrafında olan xəstə və yaralıları bu yolla daşıyırdılar, həm də camaata qatardan başqa nəqliyyat yox idi. Buna görə də bilet almaq çətin idi. Burada bilet satan kassir eyni zamanda baqajı da götürürdü.

Kassir cavan bir oğlandı. Vağzalda çoxlu adam qatarı gözləyir, həm də gəzişirdi. Birdən mən kassiri vağzalda görüb saxlayıb, ondan çox acizənə xahiş etməyə başladım. Dedim, ay gözəl oğlan, biz axı bu qruntları (torpaqları) gətirib geri apara bilmərik. Siz, gəlin, məni incitməyin, mənim bu qruntlarımı götürün, nə lazımdır de, verim.

Xeyli mübahisə etdik. Söhbət əsnasında bu bildi ki, mən lənkəranlıyam, məndən soruşdu: "Bir nəfər familiya desəm, bilərənsən kimdir? Dedim de, bəlkə tanıdım. Dedi: lənkəranlı Axundov Səbi İsmayıl oğlunu tanıyırsan"? Mən gülüb dedim: "Deyəsən,

lap qohum çıxacağıq, mənim atamdır. Özü də sürgündə Komsomolski na Amuredədir. Poçt yaşiki 99/7-dir".

Bunun gözləri demək olar ki, kəlləsinə çıxdı, mənə çox diqqətlə baxıb, qucaqlayıb dedi: "Doğru deyirsən?" Dedim: Al, bu mənim pasportum". Pasporta baxıb sonra dedi: "Nə vaxt nə qədər şey gətirsən götürərəm". Soruşdum, sən mənim atamı hardan tanıyırsan. Dedi: "Mənim qardaşım Samux aptekində işləyəndə əskiylə gəlmişdi, ona beş il iş verib, Komsomolski na Amureya sürgünə göndərdilər. Orda ona bir kişi, özü də Lənkəranlı Axundov Səbi İsmayıl oğlu çox kömək və hörmət edib. O kişi lagerin xəstəxanasında işləyir, hamı azərbaycanlılara hörmət edir. Birinci günlərdə qardaşıma çox kömək edib. Hətta, qardaşım onun Bakı ünvanını da mənə yazmışdı. Gedəcəydim Bakıya arvad-uşaqlarına hörmətə, dünya qarışdı. Gedə bilmədim. İndi sən mənim əlimə göydən düşməsən, nə lazımdır, Axundov, mən səninçün edəmə". Elə buna görə nə vaxt bizim işçilər Bakıya gedərdilər, mənə Goranboy stansiyasına 20 km. yolu aparırdılar ki, onlara bilet alım. Elə buna görə də mənə baş geoloqumuz da aparmışdı ki, ona bilet alım.

ASPIRANTURAYA GİRMƏYİM

Yenə Naftalandan Bakıya qurunt (torpaq) gətirmişdim. Şəhərdə gəzirdim, heç rayona getmək istəmirdim. İkinci günü bütün torpaqları laboratoriyaya verib evə qayıdırdım. Sabunçu vağzalında keçmiş yoldaşım Rəhmana rast gəldim. AZİ-yə getməsinə və aspiranturaya girməsinə dedi. Birlikdə getdik Neft-qaz şöbəsinin şöbə rəisi professor Oramoviçin yanına. Mən də Rəhmanla içəri keçib professorla görüşdüm, çünki struktura geologiyadan müəllimim olmuşdu. Əvvəl xeyli

müharibə barədə söhbət oldu, sonra bildi ki, mən Azneftkəşfiyyatda işləyirəm, dedi, gəl səni qiyabi aspiranturaya düzəldim. Öz kafedramda iki nəfər var: biri Rəhman, biri də Ofeliyadır,

İshaq 1943-cü ildə.

sən də olarsan üçüncüsü. Razı oldum, mənə lazım olan bütün göstərişləri verdi. On beş günə onun köməyi ilə imtahanları verdim. Müharibə dövründə o qədər də bərəkə çəkmirdilər.

10 yanvar 1943-cü ildə aspirant oldum, sonra lazımı tapşırığı alıb getdim işə. 2 sentyabr 1943-cü ilə kimi oxumuşdum ki, Yaqubov Mirəhəd Amerikadan gəldi, kafedranı ona verdilər. Bir neçə müddətdən sonra koridorda məni görüb yanına çağıraraq dedi: "Axundov, bi-

lirsən, sənin atan tutulub, mən səni öz kafedramda saxlaya bilmərəm". Həmin gün əmr verib aspiranturadan məni bayıra atdı. Hansı ki, o mənimlə institut dövründə birlikdə komsomol işində çalışmışdı. İndi özünüz fikirləşin, insan olan şəxs bundan sonra nə vəziyyətdə ola bilər?

PARAQAÇAY KƏŞFİYYAT DƏSTƏSİNƏ GETMƏYİM

Müharibə dövrü mənə ailədən uzaq durmaq çətin olduğundan, olduqca əziyyət çəkdiyimdən 30 mart 1943-cü ildə çox çətinliklə Azneftkəşfiyyatdan öz xahişimlə azad oldum. Sonra 4 aya yaxın İnşaat materialları üzrə Dadaşov adına İnstitutda xırda çöl işləri görürdüm.

8 iyul, 1943-cü il tarixində İnstitutda geoloq yoldaşım Abdullayev Rəşid tanımadığım bir geoloqla məni tanış etdi. Söhbətdən sonra məlum oldu ki, bu yoldaş, yəni Kərimov Əjdər Ordubad rayonu Paraqaçay molibden kəşfiyyat dəstəsinin rəisidir, özünə təsərrüfat üzrə müavin axtarır. Yoldaşım Rəşid mənə dedi: "İshaq, istəyirsənsə Əjdər yaxşı yoldaşdır və sənə şərait yaradıb yola verər". Onunla razılığa gəldim. Sonra İnstitutun direktoru Bişin-Çağryanla söhbət etdim, o vəziyyətimə görə razılıq verib məni həmin günü azad etdi. Kərimov Əjdər 9 iyul, 1943-cü ildə mənim işə qəbulum barədə əmr verdi. Mən də 11 iyul, 1943-cü ildə Culfada oldum.

O zaman Culfanın 80 faizi hərbcilərdi. Bütün Amerika və İngiltərədən gələn maşınların 75 faizi Culfaya, qalanı isə Astaraya gəlirdi. Paraqaçay mədəninin bazasını Culfada tapdım maşınlar

mədəndə idi. Paraqaçaya getmək üçün mən Ordubada gedən maşınla 11 km. gedib düşdüm. Həmin yerdən Paraqaçaya 27 km. ayaqla getdim. Yolda bərk acmışdım. Culfadan aldığım iki lavaş da qurtarmışdı.

Biləv kəndinə çatmamış hazırlıqdan ötəri tut çırpırdılar. Naxçıvan. Laçın, Qubadlı, Gədəbəy rayonları hündür olduğun-

İshaq oğlu Heybətli,
1943-cü il.

dan tut iyul ayında yetişir. Mən həm ac, həm də yetişmiş tut, elə bildim, xərmən üstünə çıxmışam. Əyilib 3-4 tut götürmüşdüm ki, bir nəfər kişiyyə oxşar şəxs dedi: "Ay yoldaş, nə edirsən, bu yeməkçün yox, hazırlıq üçündür". Oralarda bu dövrlərdə tutu ancaq araq çəkməkdən ötəri hazırlıq aparırlar.

Əlimdə olan tutu yerə atıb heybəmi götürüb durdum düzəldim yola. Həmin şəxs məni saxlayıb soruşdu: "Hara gedirsən və kimsən?" Müharibə vaxtı hər kəsin ixtiyarı vardı şəkləndiyi şəxsdən kim olmasını bilsin. Dedim: "Sizə nə var, siz ki, mənə iki tut qıymadınız, yeyim". Dedi: "Bağışlayın, mən ciddi soruşuram". Dedim: "Mədənə gedirəm, özüm də geoloqam, orada işləyəcəyəm, yoxlamaq istəyirsinizsə, bu da ezamiyyətim". Bu sözü eşidəndən sonra çağırır dedi: "Onda otur, tut da ye, çörək də yeyib gedərsən". Daha tutmaz, deyib düzəldim yola.

Demə, bu şəxs Ordubadın birinci katibi Hüseynov imiş. Sonra bunu mədəndə görürdüm, mənimlə xüsusi görüşürdü. O dövrlərdə onlar mədəni tez-tez yoxlayıb gözdən qoymazdılar.

Sonra Biləv kəndində olan tut plantasiyasında bir tut ağacına çıxıb, yarıqurumuş bal kimi olan tutlardan doyunca yeyib özümü Paraqaya yetirdim. Saat 7 idi, burada olan bazadan bir at götürüb, saat 9-da mədənə çatdım. Müdir Kərimov Əjdər və baş mühəndis Həsənov Abbasla xeyli söhbətdən sonra yatdıq.

Səhəri bəzi işlərlə tanış olandan sonra, Tiflisə getməli oldum, çünki Paraqaçay Zaqafqaziya əlvan metallar kəşfiyyatına tabe idi, trest də Tiflisdə idi. Direktoru Şestakoviçdi. İki gündən sonra Tiflisə ezam olundum, oradan da Qafana naryad aldım. Əvvəl Bakıya gəldim, uşaqlara dəyib, getdim Qafana. Çünki bütün əlvan metallar kəşfiyyatı təchizatlarını ancaq Qafandan alırdılar.

Birinci dəfə mən oradan 250 kq. tütün, makaron, vermişel, düyü, botinka, əlcək və başqa şeylər alıb, 1200 kq. baqaj verib göndərdim Culfaya. Altı gündən sonra baqajı Culfada alıb mədənə apardım. Səhəri fəhlələr böyük bayram etdilər və hamısı mənə öz razılığını bildirdi. Çünki altı ay imiş ki, bunlar bir qram mal belə almırmışlar.

Bu mədəndə ancaq molibden kəşfiyyatı aparırdılar. Burada bir neçə kənd var ki, əhalisi ancaq erməni zokları, yəni cuhudları idi. Bunlar çox xəsis, həm də paxıl olurlar. Bunların bəzi adət və ənənələri xalis ermənilərdən ayrılır, hətta yeməkləri də.

AZƏRBAYCAN ƏLVAN METALLAR TRESTİNİN TƏŞKİLİ

Mən Paraqaya gedəndən sonra dəstə rəisi Kərimov Əjdər və baş mühəndis Həsənov Abbas Mərkəzi Komitəyə möhkəm bir şikayət məzmunlu ərizə yazdılar. Məktubun qısa məzmunu budur ki, nədən ötəri Ermənistanın ayrıca öz trestləri var, amma bizim işimizin həcmi də, smeta həcmimiz də onlardan çox ola-ola Tiflisə tabe olaq? İyirmi gündən sonra Mərkəzi Komitənin əmri ilə cavab gəldi ki, Azərbaycanda ayrı olaraq rəngli metallar tresti təşkil olunur və əlavə Moskvadan da Əmiraslanovun imzasıyla teleqram gəldi ki, gedib Tiflisdən sizə ayrılmış malları alıb aparın və Azsvetmetrazvedkanı təşkil edə bilərsiniz. Məni Tiflisə ezam etdilər. Bütün siyahı üzrə Moskvanın böldüyü malları alıb, Bakıya baqaja verdim, əlavə 14 parça malı yanımda, hətta yazı makinası da gətirdim.

Müharibəyə qədər mən Ermənikənddə yaşayırdım, evim də yarıpadval idi. Müharibə başlayan kimi evimi havadan hücumə görə alıb mənə dördüncü mərtəbədə üçotağlı mənzilin bir otağını verdilər (uplotneniye). Bakıda idarə olmadığından

bütün malları öz evimə apardım. Hətta milis də gəlib məni yoxladı, sənədlərə baxıb getdi.

15 noyabr 1943-cü ildə mənə Nazirlər Sovetinin müavini yoldaş İslamzadə zəng vurub dedi ki, Axundov, get, Vidadi küçəsində olan ADU-nun kitabxanasını boşaltdırıb, təhvil al. Mən də gedib təhvil aldım.

Azərbaycan rəngli metallar kəşfiyyatına, yenə də Zaqafqaziya rəngli metallar kəşfiyyatının müdiri Şestakoviçi təyin etdilər və ona baş mühəndis İslamzadənin yeznəsi, Zairi Manaf Cavad oğlunu təyin etdilər. Məni də Paraqəçaydan Bakıya köçürtdülər.

İshaq oğlu Heybətlə
1943-cü ildə.

İşin əvvəllərində mən bütün işləri görürdüm, yəni həm zavxoz, ambardar, həm də kassir və ekspeditor idim. Sonra əmrimi mühəndis-geoloq verdilər, amma özüm təchizat üzrə müavin işləyirdim. Bu minvalla mən bütün SSRİ əlvan metallar kəşfiyyatından ötrü İran-sovtrandan, yəni Astaraya və Culfaya gələn Amerika və İngiltərə mallarını aşağıdakı ünvanlara göndəridim: Cənub və Şimali Ural, Orta Asiya, Şimali Qafqaz, Sibir, Ermənistan, Gürcüstan bə başqaları. O zaman dəmir yolu hər idarədən gündə ancaq 400 kq-dan artıq mal götürmürdü. Məndən isə 1000-1200 kq. qəbul edirdi, çünki mən Babayevlə dostlaşmışdım.

Bu minvalla bir neçə müddət keçəndən sonra İslamzadəgil elə bir kələk düzəldilər ki, Mərkəzi Komitəyə Şestakoviçi

qəbula çağırırlar. Bu qəbulda Mircəfər Bağirov, İslamzadə, Zairi və başqaları da iştirak etmişdi. Orada Şestakoviçə bir toy tuturlar ki, yazığa danışmağa heç bir söz verməyib kabinetdən qovurlar. Şestakoviç də çaşdığından qapı əvəzinə şkaflı açır, istəyir içinə girsin. Demə, bu zaman bunun gözləri tutulubmuş. Sonra əmr etdilər ki, bu axmağa ümumi vaqonda bir bilet alın, hardan gəlib, ora da getsin. Şestakoviç qaralmış halda idarəyə gəldi, mənə çağırır əhvalatı, demək olar, ağlaya-ağlaya danışdı və bilet almağı məndən xahiş etdi. Mən gedib yumşaq vaqona bilet aldım. Bileti görən kimi dedi: "Zairi bilməsin".

Mən həmişə Paraqaçaydan Tiflisə gedəndə Şestakoviç mənə öz evinə aparardı. Mən də Paraqadan tut arağı gətirərdim. Onun evi Engels №25-də idi. Çox sadə, təmizürəkli insandı, danışanda da nəzakətlə danışardı. 50-52 yaşlarında idi, demək olar, gözəl bir şəxsiyyət idi. Arvadı özündən də nəzakətli idi.

Mən onun kabinetindən çıxanda Zairi mənə çağırırdı, əyləşmişdim ki, gülər üzlə dedi, dostunun atasını Mərkəzi Komitədə yandırdılar və orada olan əhvalatı çox şad bir tərzdə söhbət edirdi. Eyni zamanda soruşdu, bilet aldın? Aldım. Hansı vaqona? Ümumi vaqona, deyib, cavab verdim. Tez əlavə etdi, bundan sonra müdirin mənəm. Çox yaxşı, deyib çıxdım.

Axşam Şestakoviçi yola saldım, kişi az qala ağlayırdı. Demə, bugün bu heç çörək də yeməyibmiş. Aparıb güclə restoranda bir az yedirdib, vaqona oturdub qayıtdım.

20 dekabr 1943-cü il tarixinə kimi Zairi idarədə camaatla çox yaxşı dolandı. Demə, bu pişiyin ayağı altına yağ sürtürmüş. Sonra idarə döndü dəlixanaya, hər gün xadimədən tutub bütün işçilərə kimi hamını yersiz təhqir edirdi, çıxırmaqla avara idi. Plan şöbəsi Zimandı, baş mühasib Peres idi. Zairi bunları yanı-

na çağıranda bunlar özlərini itirirdilər. Mühəssib Peresi yanına çağıranda Peres əvvəl su içib, sonra kabinetə girərdi.

Şəfayət Mehdiyev əsgərlikdən məzuniyyətə gəlmişdi. Zairi onu İslamzadənin köməyi ilə əsgərlikdən saxdatdırdı ki, özünə baş mühəndis etsin. Bir ay yarım işləyəndən sonra Şəfayət heç xəbər vermədən akademik Əzizbəyovun kafedrasına keçdi. Ona bu ay yarımda əmr də verilməmişdi. Bu iş Zairiyə çox təsir etdi, o Şəfayəti çağırıb, bunun səbəbini soruşdu. Şəfayət də açıq üzünə dedi ki, Zairi sən özün bilirsən, buranı döndərmisən dəlixanaya, hər nə başına düşür, onu da edirsən, üstəlik camaatı da təhqir edirsən. Mən də bu işləri görüb üzüsulu getmişəm, çox yaxşı da bu olmuş ki, mənə hələ əmr verməmişdin. Mən istəmədim ki, biz üz-göz olaq, etdiyin hörmətə görə çoxsağol deyib, xudahafiz edib, getdi.

25 dekabr 1943-cü il tarixdə Zairi ilə mən yumşaq vaqonda Culfaya, yəni Paraqaya yola düşdük. Duvannı stansiya-sında düşüb dörd paçka xərcəng (rak) aldı. İçirdik, bir xeyli yol gedəndən sonra onları yeməyə başladı və mənə də məcbur edirdi ki, gərək yeyəsən. Cavab verdim, dəliliyi tutdu ki, gərək yeyəsən, çox kobudluqdan sonra mənə 2-3 dənə yedirdi.

Culfaya çatan kimi maşın götürüb Paraqaya getdik. İki gün orada qaldıq, hər gün Kərimov Əjdərlə heç bir iş üstə dava edirdi, daha başa düşmürdü ki, bu çörəyi ona Kərimov verib. Baş mühəndis Həsənov deyirdi, Əjdər, bilsəydik ki, iş belə axmaqların əlinə düşəcək, heç biz Mərkəzi Komitəyə ərizə yazmazdıq ki, Tiflisdən bizi ayırsınlar. O, hörmətli bir kişi idi. İki ildə bir dəfə də bizə çıxırmamışdı, bu nə işdi biz düşdük.

28 dekabr 1943-də Culfaya qayıdıb Zairinin köməyi ilə naryad üzrə Culfaya gəlmiş Kanadanın SSRİ-yə bağışladığı Dодj-триçетver sarı rəngli, kuzaları dəmir, rulları sağdan olan maşın-

lardan 10-nu təhvil aldım. İkisini Ermənistana, ikisini Şimali Qafqaza göndərib, birini Paraqaçayda qoyub beşini Bakıya aparmalı oldum. Bu zaman Stalin İranda idi. Culfadan saat 12-də çıxıb, qar yağa-yağa çox çətinliklə axşama Sevana çatdıq. Oradan da səhəri çıxıb axşama yaxın Gəncədə olduq. Maşının birini də Daşkəsənə verib, dörd maşını 2 yanvar 1944-cü il tarixində Bakıya çatdırdım.

Səhəri idarəyə gəldim. Zairi məni kabinetinə çağırıb soruşdu: "Hə, de görüm, nə gətirmisən?" Dedim: "Manaf Cavadoviç, bilmirsən nə gətirmişəm, dörd dənə Dödj maşını". Bundan bir çığırq çıxdı ki, gəl görəsən. Əlini də elə miz üzərinə vurdu ki, mizin şüşəsi para-para oldu. Adə, başa düşürsən nə deyirəm sənə, pul nə gətirmisən? Dedim heç bir qəpik də, mən maşın gətirməyə getmişdim, xalturaya yox. Hər şofer yanına bir adam düşəndə götürürdü, mən onlara necə deyəydim aldığınızı verin. Siz bir fikir verin, deyin bu qarda Culfadan Bakıya dörd maşını

İshaq

avariyasız necə gətirmişəm, bu sizin çoxsağoldur. Nə isə, yarım saat teatr-dan sonra çıxıb zavxoza dedim, gedib mizin şüşəsini dəyişsin.

Bir gün iki maşın ilə özü də mənə Gəncəyə getməlo olduq. O, hardansa bu maşınlara kiraya aparmaqdan ötəri Narkomprosa danışmış, onların skamyaların aparmalı olduq. Məni maşınla göndərdi, skamyaları maşınlara vurdular, hara aparıldığı məlum deyildi. Ağdaşa çatanda maşınlar Qutqaşənə döndərildi. Axşamçağı Qutqaşənə çatdıq,

skamyaları boşaltdılar, səhəri Rayon soveti bizə bir adam qoşub Vəndam kəndinə getdik, bizə altı-yeddi yeşik alma verdilər. Zairi orda bir iş gördü ki, bunun kim olduğun bilməyən kəndli hərəkətinə baxıb dedi: "Boyuna baxıb fərəh edirəm Azərbaycanda belə oğullar vardır, amma ağılına baxıram, yerə girirəm". Mən tez üzümü çevirdim, guya eşitməmişəm.

Nə isə, Zairidən yazmaqla qurtaran deyil. Mustafabəyli Müdhəd onunla elə mübahisə etmişdi ki, Zairiyə tapança çəkmişdi. Məmmədyarov Məmmədi onun təqsiri üzündən Daşkəsəndə tutmuşdular, İslamzadənin zəngi ilə buraxdılar. Çox çalışdı Ənvər Bayraməlibəylini özünə baş mühəndis etsin, amma Ənvər yaxın gəlmədi.

Bir gün mənə idarədə təmir işləri görməkdən ötrü üsta briqadası tapmaq tapşırıd, tapdım. Erməni olan başçılarını onun yanına gətirdim. O, içəri girib Zairini görüb, dönüb getdi. Soruşdum nə olub, hara gedirsən, dedi mən onunçün işləmə-rəm. Demə, o Zairinin evində parket vurubmuş. Həmin vaxt ona iki dəfə yeməklə çaxır veribmişlər. Haqq-hesab edəndə Zairi yeməklə çaxırın pulunu ondan çıxır. Hətta həmin zaman usta ona deyir ki, məndən yemək pulu çıxma, pulumu ver, gedək hamısını sənə restoranda xərcləyim.

İdarənin mallarını saxlamaqdan ötrü bir yarımzirzəmidə təsərrüfat anbarı var idi. Orda işləyən yaşlı xadiməyə evində gəlinlə narazılıq olduğundan ambarda qalmağa icazə vermişdim. Bir gün sıxıla-sıxıla mənə dedi: "Axundov, sən mənə çox yaxşılıq etmişən, odur deməyə bilmirəm. Arabir gecələr Zairi gəlib buradan müxtəlif şeylər götürüb aparır".

Mən çox ərizə verirdim, məni buraxmırdı, hətta bir neçə dəfə iki-üç gün işə çıxmamışdım, özü dalımca gəlib yalan vədlər verərək, işə aparmışdı. Axırı işi o yerə çatdırdı ki, mən məc-

bur olub, Əşrəf Əlizadəyə müraciət etdim, necə qabaqda yazmışdım, o məni yaxşı tanıyırdı. Əşrəf bu zaman Bakı komitəsinin birinci katibi idi. Onun zəngindən sonra Zairi yenə mənə çox söhbət etdi, razı olmadım, axırda bir ay yubandırandan sonra 2 sentyabr 1944-cü il tarixində işdən çıxmağıma razı oldu.

Məndən sonra işləri getməyəndə həmişə deyərmiş, vay, zalım oğlu İshaq yaxşı əlimdən qurtardı. Məndən sonra nə iş görmüşdüsə, iş gəlib Mərkəzi Komitəyə çatmışdı. İslamzadəni, Zairi və başqalarını çağırıb demişdilər. Bunun namizədliyini hansı axmaq bizə verib, işi yoxladın, nöqsanı varsa, verin prokuraturaya. Yenə də İslamzadəyə görə işin ağına çıxmədılar. Buna qısa olaraq demək istəyirəm ki, belə şəxslər tanışlıqla böyük bir idarəyə rəhbər olur, amma nə hökumətə, nə də xalqa bir xeyir vermir.

İPƏK AQRONOMU

İşdən çıxandan sonra 4-5 gündü gəzirdim, vəziyyət o qədər də yaxşı deyildi, çünki atama görə məni bəzi işlərə buraxmırdılar, geoloji hesabatı verməyə icazə vermirdilər, ancaq çöl işləri görməyə götürürdülər.

6 sentyabr 1944-cü ildə şəhərdə mənimlə Tiflisdə oxumuş ipəkçi yoldaşım şəkili Əfəndiyevə rast gəldim. Çoxdan görüşmədiyimizə görə şəhəri gəzib girdik yeməxanaya. Bir az yeyib-içəndən sonra mən bütün əhvalatımı ona danışdım. İşsiz olduğumu da dedim. O, mənə dedi, gəl səhər yanıma, səni Lənkərana ipək üzrə baş aqronom göndərim. Dedim, sən harda işləyirsən? Dedi, mən Azşelkun müdiriyəm. Razı oldum. Bu işin Lənkəranda olması mənim lap ürəyimdən oldu. Ayrıldıq, dedi gəl ha, gözləyəcəyəm.

8 sentyabr 1944-də idarəsinə getdim, yenə xeyli keçmişlərdən danışandan sonra, ərizə yazdırıb kadr şöbəsini çağırırdı. Kadr şöbəsi içəri girən kimi qucaqlaşdıb öpüşdük. Əfəndiyev gülüb dedi, sən hara, bunu hardan tanıyırsan? Musa cavab verdi ki, yoldaş Əfəndiyev, 33 nömrəli orta məktəbi bir sinifdə qurtarmışıq. Orta Asiyaya da, yəni Türkmənistanına bir yerdə gedib, birlikdə də qaçmışıq. Nə isə, 8 sentyabr 1944-də mənə əmr verildi. 10 sentyabrda Lənkəranda oldum, ipək idarəsinin müdiri Əsgər Mamu (Xır Əskər) idi. Məni görcək çox yaxşı qəbul etdi. Görüşüb iş barədə söhbət etdik. Mənim tabeliyimdə iki aqronom vardı; biri Cahangir Daşdəmirov - barama üzrə, ikincisi Hacıağa Qurbanov - tut plantasiyaları üzrə. İkisi də çox yaxşı yoldaş olmaqla bütün işləri vaxtı-vaxtında, uzatmadan yerinə yetirirdilər. Amma ikisi də işdən sonra bərk içərdilər.

Az müddətdə bütün işi yoluna qoyub, sahələrə tez-tez çıxardıq. Direktoru işdə çox az görürdük. Bizə maşın lazım olanda tapa bilmirdik. Sonra məlum oldu ki, bu adam idarənin Polutorka maşını ilə Lənkəran, Bakı, Salyan, Puşkin və Masallı arasında xaltura edirmiş. Mən onu böyük ağsaqqal hesab edib iki dəfə onunla danışdım və işi sezona hazırlamaq lazımdır, dedim. O isə mənim dediyimə heç fikir vermədi.

Raykomdan onu istədilər, tapılmadı, məni çağırıdılar. O zaman Raykom Umud Süleymanov idi. Mən əvvəllər onu müdafiə edirdim ki, Bakıya çağırıblar, axırda gördüm çox ağ edir. Bir də zəng edib çağıranda açığı dedim ki, biz özümüz də tapa bilmirik, yoldaş Süleymanov. Əsgəri çağıraraq möhkəm tapşırıq verdi. Yenə bu öz bildiyindən əl çəkmədi.

Demə bu Əsgər gedib Bakıda özü kimisini Mərkəzi Komitədə görüb, o da Əfəndiyevə telefonla tapşırırmışdı ki, Lənkəranda olan baş aqronomu Bakıya çağır və gələndə mənə xə-

Өлкөмүздө ипайын бон санов
 нь Һәм де мүдөөсө Һанайметтэ
 олугуу һамш ма'лумдар. Буһе
 көрө да эстэн муһарибисе шара-
 нтинда нпчмчиле тасаррубаты
 кейли инжишав этинш во өлкөйб
 бот барамә ма'усуу верилнншидр.
 Ма'лум олугуу узра өлкөйә нә
 Гүзөл Ордун нө гадар барамә
 ма'усуу верикә манфур дүшмән
 үзөриндә даһа төз гөлөбә чалчыш
 оларш. Чүнки, һекә де аһыш
 сурстидыр.

Колхозларга тизимли эзгисизлик
инкешчиллик, инкешфат этадигандан
ибаретдир. Буякун үчүн биринчи
новбада тут ачкыларны якыны
көздө көрүп өз ону ыргырат табы-
олууну. Районуузузун Өзгөнбайыра
адина, "Социалист субтиниясы",
"Гирмызы байраг" өз сәир кол-
хозлары тут ачкыларны пакизаш
икшы басидикларандан боп көр-
гөтө, Айткан барана мабсуку ку-
тумушлар. Бу колхозларда бу ин-
дәлән ени тут ачкылар акилиби
барынандагы ени инкешфат
үчүн буйку инкан ардылдыр.

Районумузун бүтүн жолкоздарында тут аячларынын яхшы басланмасына ээ ыргытылмасыны дежак олмоз. Чунки бир сыра жолкоздарда тут аячлары ээ инки басла-

нидир артыр, акисине оларга бу тут агачлары илдин иле аксылар. Сош Акчаларлар кастаринишдир ки, Сатнаварын канидини Илди аксыл, Шагаслар канидини Лоени адина, Селарди канидини Лавени адина, Шагаслар канидини Адиреве адина, Вел канидини Сталан адина ва Маркалан канидини «Парни коммунизм» колхозларында колхоз раббарларын гайтисларыны ууунла тут агачлары илдин иле кесиле канирнышдыр ва беланине да ягиле сым белон ээледе канирныш. Нагиле ки, колхозларын садлары тут агачларыны илганишди тасарфаты учун бо-йу алаиниЯйт салдурун яхшы беша думанишлар. Бунун нети-кесидир ки, олар тут агачларыны гайтисы бекимшлар.

Өлбәтте бу колхозлардамы бу мәзийәтгә дөзмәк олаккы. Чүнгин, түт ағачларын азылалы илпәкчлик тәсәруфатынын кәсирдә гелмәсине бөйүн тә'сир кәстәра биләр. Бу мәзийәтгә эрдәдн гәл-шәмәт үчүн бүтүн колхозлар үчәй йәш торпат сәвәләриндә әә нәмә йәкәләриндә түт ағачлар эзмәк әә бүгүн әртәрирәтләдирәр. Бу нәүмәк бәрәбәр түт ағачларынн икшә бәчәринәсинә күсүс фәккәр әдә-

[illegible]

Биз туг аячларына нэр ердэ
яшмы гуулуг этсэн ээ ону инни-
шаф этдирсэн, сөз йок ни, бэр-
мачымыг тосэрүфатында бөйүк
мүсэрфегийятлөрө нәил аларыг.

Раёни илпачилик идарасинин
баш аяраному.

Азодиграфтрестин Ланкаран район жатбаасында чат олунду.

İshaqın İpəkçiliyin inkişaf etdirilməsinin vacibliyi haqda
qəzetdə dərc etdiyi məqalə. Lənkəran, 1944-cü il.

Bunun səhəri gəldim Bakıya, əvvəl kadr şöbəsi Musa mənimlə danışdı. Bütün əhvalatı ona söhbət etdim, sonra Əfəndiyev gəldi, ona da danışdım. O, gülüb mənə dedi: "Səndən ötəri Mərkəzi Komitədən mənə telefon olmuşdu". Mən o saat bildim ki, bu iş Xır Əsgərindir, yoxsa mənim Mərkəzi Komitədə nə işim vardır.

O saat işdən azad olunmam barədə ərizə verdim. Əfəndiyev məni başqa rayona aqronom göndərməyi təklif etdi, razı ol-

madım. Dedim, məndən ötəri sən də əziyyət çəkərsən, güclə onu razı saldım.

30 oktyabr 1944-cü il əmək kitabçamı alıb evə getdim. Dördüncü gün Əfəndiyev məni idarəsinə çağırırdı. Əvvəl getmək istəmədim, bildim həmin şəxsdir, amma yenə dedim, ölmək-ölməkdir, xırıldamaq nə deməkdir. Gedim, görüm bu tip kimdir.

Mən təzə çatmışdım ki, gördüm 38-40 yaşlarında biri gəldi və heç mənimlə salamlaşmamış, daha doğrusu, yoldaşsız-zadsız, birdən sözə başladı. Elə bil ki, məhbüsə danışırdı. Niyə əsgər getməmişiniz, dedim lazım bilməyiblər, getməmişəm. Hərbi biletiniz hani, dedim, sən voenkomsan. Acığı tutdu, dedi bunun əmək kitabçasını gətirin. Əfəndiyev dedi, o bizdən, sən bizə zəng vurandan qabaq çıxmışdı, özündədir. İşə girəndə avtobioqrafiyasını yazıb sizə veribsə, onu gətirin, baxım. Soruşdum sizi bura kim göndərüb, dedi Mərkəzi Komitədən gəlmişəm. Adını soruşdum, demədi. Ürəyimdə dedim, məndə bir iş olarsa, mənə prokuror məşğul olmalıdır.

Başladı atan niyə tutulubdur, dedim zəng vur, daxili işlərdən bil, onsuz da mən sizə düz deyə bilməyəcəyəm, çünki bilmirəm. Bəs, qaynatan, dedim onu görməmişəm. Tutulan başqa qohumlarımı bir-bir soruşdu, çünki Xır Əsgər hamısını yazıb vermişdi.

Çoxlu cəfəngiyyatdan sonra anketim gəldi, baxıb gördü atam barədə yazmışam, dedi, bəs, o biriləri niyə yazmamısan. Dedim hamısını yazsaydım, anket tutmazdı, onda onu gülmək tutdu. Dedim gülmə, siz onları soruşunca mənim özümü soruşun. Mən haradan gəlmişəm və kim olmuşam. Sonra əlavə etdim, sizi buraya Xır Əsgər göndərəcəkdir. O, özü iş əvəzinə idarə məşinili xaltura edir, özü də partiyaçıdır, mən onu 25 ildir tanıyıram. Ona mən mane olduğuma görə gəlib sizi bura göndə-

rib. Mənə elə gəldi ki, bu şəxs özü də tutduğu işdən peşman olmuşdu, gələndə salam verməmişdisə də, gedəndə adam kimi xudafizləşib getdi. Mən də Əfəndiyevlə bir az oturub getdim.

Yenə yazmaq istəyirəm ki, o gizli olan həqiqət qüvvəsi öz cəzasını hər kəsə göstərir. Əsgər çox qapılar bağlı qoymuşdu, görün özü necə faciəli məhv oldu. Onu maşın basıb zülm ilə öldürdü.

SU NAZİRLİYİNDƏ MÜHƏNDİS İŞLƏMƏYİM

Bir müddət Bakıda gəzib sonra Lənkərana getdim, orada bir neçə gün evdə oldum. Şaxtadan qurumuş limon ağaclarının çəlləklərini təmizlədim. İş barəsində də çox fikirləşirdim, yenə bazara tərəf getdim, hərə bir şey satmaqla məşğul idi. Bazarda su idarəsinin müdiri Şuşanov və Axundov Məsuda rast gəldim.

Bir az söhbət-zarafatdan sonra Şuşanov dedi, İshaq, sən bilirsən, Məsud və Nəsirli Qəzənfər bazar günü Masallıdan gələndə Qaçaq Fərman Qumbaşı yaxınlığında onları necə soyundurub və döyərək bazardan aldıkları yağ onlardan alıb və Məsuda 1-2 qapaz çəkib. Hətta Qəzənfərin şiviyot şalvarın çıxartdırıb, ona bir cırıq, özü də balaca bir şalvar veribdi.

Bunların hamısını Şuşanov danışdı, gülürdük. Birdən Məsud məndən soruşdu: "Əsgər Mamu ilə işləyirsən, o ki, adam deyil, onunla necə yola gedirsən?" Mən bütün yuxarıda yazdıqlarımı bunlara müfəssəl danışdım, axırda da qeyd etdim ki, mən 10 gündür işləmirəm. Bu sözü eşidən Məsud Şuşanova dedi: "Bala Astaraya adam axtarırsan, budur yanında". Bunu bilən Şuşanov dedi: "İshaq, istəyirsənsə, gəl, səni Astara su sahəsinə rəis təyin etdirim, səninçin lap yaxşı olar. Ancaq gərək gedib Astara Raykomu ilə razılaşaq". Razılıq verdim.

Səhəri Astaraya getdik, oranın birinci katibi Lənkəranlı Ələkbər Hüseynov idi. O da əvvəl bir az naz etdi, dedi bura sərhəddir, sənın atan tutulub, sonra nə fikirləşdisə, razılıq verdi. Onun özünü sonralar Mərkəzi Komitə çox ədəbsizcəsinə qovmuşdu.

Lənkərana qayıtdıq, sonra Şuşanov məni su narkomatına təliqə ilə göndərdi ki, Astara su sahəsinə müdir təyin etsinlər. Narkomatda əvvəl məni İsmayılov Əliabbas qəbul etdi. Söhbətdən məlum oldu ki, mənim sənətim geoloqdur, ona görə apardı məni Narkom Hüseynovun yanına ki, məni meliorator təyin etsinlər. Bakıda narkomatda qalmama razılıq verdi. Narkom Hüseynov mənimlə belə şərtləşdi ki, hərgah mən müşahidə borularını tapıb sistemləri düzəltəmsə, hər bir boruya mənə 50 manat verəcək. 4 dekabr 1944-cü il tarixində mənə əmr verildilər, sonra icazə alıb, getdim Lənkərana, ailəmi gətirim Bakıya.

Meliorasiya şöbəsinin müdiri qocaman partiyaçı Atakişiyev İbrahim idi. Mühəndis deyildi, ancaq bu sistemi yaxşı bilirdi. Özü də kuryerlikdən, xadimlikdən gəlib bu dərəcəyə çatmışdı. Çox nurani kişi idi. Hamının ailəsi ilə maraqlanırdı. Məndən başqa bu şöbədə Mirsadiqov, İşxanov da vardı. Dördüncü mən oldum. Məndən bir ay sonra Yüzbaşova Rahiləni qəbul etdilər. Bir italyalı da vardı ki, onu da iki ay məndən sonra İtaliyaya göndərdilər.

10 dekabr 1944-cü ildə məni Qaradonlu (indiki İmişli) rayonuna ezam etdilər. Axşam saat 11-də Qaradonlu stansiyasında düşdüm, soruşdum Qaradonluya necə gedim, dedilər səhərə qaldı. Stansiyada mehmanxana yoxdu, axşamı burada qalıb soyuq vağzalda səhəri açdım. Səhər su sahəsinə baxanın evinə

getdim. Rus idi. Dedi, gözlə, indilərdə su idarəsinin maşınları mazut, benzin, salyarka üçün gələcəklər, gedərsən.

Saat 2-də stansiyadan çıxdım. Stansiya İmişli kəndində idi, amma rayon 12 km. Arazın o tayında, Muğan hissəsində idi. Arazı bərə ilə keçdik. Su idarəsində düşdüm, müdir Leontyev məni görcək gəlib özü qonaq otağında yer verdi. Sonra gedib 5 kq. un, 4 ədəd boranı, 3 kq. qarğıdalı gətirdi və tapşırdı ki, idarənin nəzdində olan sağmal malların südündən gündə mənə bir litr versinlər, çünki dolanmaq çox çətindi.

12 dekabr 1944-də baş mühəndis Fətəliyev Mirzə məni Pekap maşında Çahar kəndinə apardı. O kənddə müharibədən qabaq Adış kişi boruların müşahidəsini aparırmış və onun oğlu Əzizxan hərdən öz atası ilə gedərmiş. Biz ora çatan kimi Fətəliyevi tanıdılar. Kiçik qardaşı Tərxan qaçıb məktəbdən Əzizxanı çağırırdı, o müəllim idi. Gəlib işi bilən kimi bizi evə dəvət etdi. Günorta edəndən sonra Fətəliyev Tərxanı özü ilə aparıb, ona su idarəsindən bir at verib kəndə göndərdi. Axşam Çaharda qaldım. Səhər mən öz atımla, Əzizxan atasının müşahidə etdiyi ağ atla Muğan çölünə yola düşdük.

Müşahidə borularını açmaqdan ötəri qırmanca oxşar zəncir açarı atın yəhərindən asanda Əzizxan dedi: "Axundov, bu zənciri ki, yəhərdən asdım, at özü başa düşür hara gedir, çünki atam düz altı il bu atla müşahidəyə gedib, özü də eyni bir isitiqamətdən. Görəcəksən, at bu quyudan çıxıb, o biri quyunun başı üstə dayanacaqdır". Doğrudan da belə də oldu, heç biz ax-tarmadan at hər nöqtəyə özü gedirdi. Bizi 20 müşahidə quyununa apardı.

Muğan çölünü gəzə-gəzə, yəni müşahidə apara-apara gəlib Göybirliyi kəndinə çatdıq. Kənd Əzizbəyov kanalı ilə Əzizbəyov kollektoru arasında yerləşir. Qaradonludan Puşkinə (Bi-

ləsuvar) tərəf 24 kilometrlikdə idi. Demək olar ki, həmin gün biz 40-45 km yol getmişdik. Hər quyunun arası relyefə görə ikidən dörd kilometrə qədər olardı. Axşamı Göybirlərdə qalib səhər iki papirəçni və yeddi quyunu ölçüb Qaradonluya qayıtdıq.

İki gündən sonra Əzizxanla Qaralara, Göbəktalaya və Mürsəlli sahəsinə getdik, yəni Şaumyan (Sabirabad) kanalının başlanğıcına qədər. Orda müşahidə işini şlyuz qaravolçusu Yunus aparırdı. Sahənin yarısını qurtarıb axşamı Yunusgildə qaldıq. Səhəri Mürsəllidən başlayıb, ölçə-ölçə Çahara qayıtdıq. Beləliklə, burada olan on altı quyunun hamısını tapdıq. Bu tapılan quyuların bəzisi dolmuşdu, onları da qeydə alırdıq.

Axşam Qaradonlu stansiyasından çıxıb, Sabirabad rayonunun nəzdində olan Pokrovka stansiyasında düşüb, su idarəsinə gedib qonaq evində qaldım.

Səhəri köhnə müşahidəçi Dotsenkonun evinə getdim, arvadı işi bilən kimi, məni çox gözəl qarşılayıb, ağlamağa başladı. Çünki Dotsenko müharibədə həlak olmuşdu. Məni buraxmadı, axşama saxladı və Dotsenko ilə işləyən Mahmudu çağırırdı. Sabahı su idarəsindən at götürüb Mahmudla iki günə üç papirəçnik və on beş quyunu müşahidə edib, ikinci günü qayıdıb yenə Dotsenkogildə qaldım.

21 dekabr elə Sabirabad rayonunda olan Andreyevka kəndinə getdim. Orada sağ əlinin baş barmağını birinci cahan müharibəsində itirmiş Şevel adlı müşahidəçi vardı. Gəlib özümü təqdim edəndən sonra məni evə təklif etdilər. Oğlu cəbhədə idi, özü, arvadı, üç otaqlı evi və gözəl bağı da vardı. Özləri donuz əti, mən isə toyuq qızartması ilə alça arağı içdik. Bu sahə də Pakrovkadakı su idarəsinə tabe idi. Sabirabad su idarəsinin rəisi Siakov idi. İdarə işçiləri ondan çox narazı idilər, guya hər iş

burnunu soxarmış. Müxtəsər, çörək verən deyildi, ancaq az da olsa, mənə hörmət edirdi.

Səhər tezdən Şevel gedib iki turac vurub gətirmişdi. Nahar edib Şevelin atı ilə Şimali Muğana çıxdıq. Burada ikinci at yox idi. Növbə ilə ata minirdik, sahənin bir hissəsini gəzəndən sonra axşamı Krasnoselski kəndində qaldıq. Bura Muğan təc-rübə stansiyası idi. Səhəri yenə Mərkəzi Muğanla gəlib Vladi-mirovka kəndində Şevelin dostu olan Andreygildə qaldıq. Bu üç günü 23 müşahidə quyusu tapdıq. Sonra məni gətirib Pak-rovkada ezamiyyətimi qeyd etdirdi. 25 dekabr 1944-cü il tari-xində Bakıya gəldim. İki gün evdə qalıb işə getdim.

Bu rayonlarda olan bütün rus evləri çox təmiz olur. Hə-mişə ağ ütülənmiş yataqda yatırdım, ancaq nə işə bunlarda bir cür iy vardı.

10 yanvar 1945-ci ildə Salyana ezam etdilər. Səhərə ya-xın Astara qatarından Salyan stansiyasında düşdüm, vağzala buraxmadılar. Hava da bərk soyuqdu. Bir hərbi maşında on beş-iyirmi nəfər şəhərə gəldik. Mehmanxanaya çatan kimi hər tərəfdən milis bizi əhatə etdi, hamının sənədini yoxladılar. De-mə, iki yoldaş bazarda mal satıb, axşam mehmanxanada biri o birinin başını kəsib, pullarını götürüb qaçıbdır. Belə nəql etdi-lər ki, guya yüz mindən çox pul aparıbdı.

Səhər çaydan sonra su idarəsinə getdim. Müdirin ota-ğından bərk çığırıq səsi gəlirdi, kimisə döyürdülər. Bir az göz-lədim, sonra davam gətirməyib, içəri girdim. Məni görən rəis vuran əlini saxladı, amma bir neçə nalayiq söyüş dedi. Özümü təqdim edəndən sonra əhvalatı soruşdum.

Dedi: "Ay, yoldaş Axundov, bu adam bizim cənubi pere-kaçkada motoristdir. Gördüm üstü-başı tökülübdür, bizim idarə hesabına bir dəst sıırıqlı və tuman-köynək verdirdim, öz cırıq

paltarlarını elə cənubidə yerə basdırdı. Mən qayıdandan sonra bütün verdiklərimi qumarda uduzub, yenə gedib o basdırdıqlarını çıxarıb yuyub geyibdir. İndi sən özün də, belə köpək oğlu öldürülməlidir, ya yox?" Xeyli gülüşdük, onu yola saldı.

Mənə verilən tapşırıq üzrə bunun kömək etməsini xahiş etdim. Su idarəsinin müdiri Allahverdi kişi idi, özü az savadlı idi, keçmiş perekaçkalarda mexanik işləmişdi. Müharibə dövrü olduğundan və işi yaxşı bilən mühəndis olmadığından bunu müdir təyin etmişdilər. Savadının az olmasına baxmayaraq, özü çox gözəl adam idi, həm də işi çox yaxşı bilirdi.

Ən əvvəl Kür-Qaraqaşlı kəndində olan Ağabəyov Fətəlibəyi tapdırdı. Bu adam çox savadlı idi, çar dövründə böyük qulluqlarda olmuşdu. Onun evində 1904-cü ilin "Oqonyok" jurnalı vardı. Ağabəyovun sahəsi Salyanla Neftçala və Arbatandı. Cəmi 18 müşahidə quyusu vardı. Ağabəyovun deməsi ilə bir də Noxudlu ətrafında olan 18 müşahidə quyularını Əzizağa ölçərmiş. Amma Şorsulu, Quyçu, Sarvan ətrafında olan 18 müşahidə quyularından xəbər verən yoxdu.

18 yanvar 1945-ci ildə Bakıya bir hərbi maşınla gəldim, hesabatı verib şöbədə işləyirdim. 27 yanvar yenidən Qaradonluya ezam olundum. Səhəri Qaradonludan mənə təkətli, iki-çarxlı bir daşqa verdilər. Qaradonludan Puşkinə gedirdim, eyni zamanda da Əzizbəyov kollektorunda olan dağıntıları təmir etməkdən ötrü qeydə alırdım.

Göybirliyi ilə Nərimanabad arasında düzənlikdə iki arvad gördüm. Əvvəl elə bildim dəlidirlər. Sonra yaxınlaşıb gördüm ki, yox, bunlar Göybirliydən hərəsi 20 kq. arpa unu alıb aparırmışlar, yolu azıb bu düzənlikdə hərlənib, bir yerə çıxıb bilmirmişlər. Özləri də həm aclıq, susuzluq və həm də soyuqdan titrəyirdilər. Bunlar ana-bala imişlər. Ananın da gözləri

demək olar, görmürdü, qızının əlindən tutub gedirdilər. Bu vəziyyətə tab gətirməyib şeyləri atmışdılar ki, bəlkə bir yerə çıxalar.

Mən kanaldan bunlara su verib şeylərini axtarıb tapdım, sonra daşqaya oturdub, gətirib Nərimanabadda düşürüb Puşkinə yola düşdüm.

Puşkin sahəsinin müdiri Almas idi. Bunun necə gözəl insan olmasını dillə demək mümkün deyil. Olduqca gözəl şəxsiyyətdi, heyif ki, çox az yaşadı. Almas məni görən kimi çox səmimi qarşıladi və öz otağında onunla qalmağı mənə təklif etdi. Mən həm Əzizbəyov kollektoru, həm kollektor üzərində olan perekaçkannın nasoslarının vəziyyətini öyrənib, həm də müşahidə quyularını axtarıb tapmalı idim. Perekaçkada beş "Ruston" nasosu vardı. Müdir sabirabadlı Səlim kişi idi.

Perekaçka Puşkindən on dörd-on beş kilometrə, Mahmudçala gölü ilə üzbəüz idi. Ətrafında Lerik rayonunun qışlağı yerləşirdi. Səhəri biz Almasla Perekaçkaya getdik. Səlim kişi bizi görən kimi çox gözəl qarşıladi, gedib nasosları yoxladıq.

İshaq mühəndis-geoloq
qiyafəsində, 1949-cu il.

Vəziyyətləri barədə akt tərtib etdik. İkisi təmir olunurdu, ikisi saxlanmışdı, biri də su vururdu.

Su əvvəl Ağgölə, oradan kanalla Lopatinə, oradan da Kirov qoruğuna tökülürdü. Biz Puşkinə qayıdarkən mən Almasdan soruşdum ki, bu Səlim kişi bu cür çölün düzündə ömrünü necə keçirir, arvad-uşaq Sabirabadda. Almas dedi: "Bu şoran çöldə ona görə yaşayır ki, buğda əkir və yüzdən artıq qoyun, həm də çoxlu mal saxlayır. Vergi də vermir. Yoxsa, Səlimə nə olub ki, Sabirabaddan arvad-uşaqdan gəlib bu ilan mələməzdə yaşasın".

İki gün Puşkində qalandan sonra Əzizbəyov kanalı üstündə olan Fioletov kəndinə getdim, müşahidəçi İvanov Nikolayın evinə gedib, gördüm İvanov da cəbhəyə gedib, amma arvadı Anna məni çox səmimi qəbul etdi və əlavə etdi ki, Nikolay cəbhədə olsa da, 16 yaşlı oğlu Vanya bütün müşahidə quyularının və popereçniklərin yerini bilir, həm də ölçə də bilir. Bir az dincələndən sonra Vanya yanımda oturub əvvəl Fioletov yaxınlığındakı bütün papereçnikləri göstərdi. Ondan sonra on kilometr Əzizbəyov kanalı ilə yuxarı Nərimanabadın yaxınlığında olan papereçniki ölçüb, geri qayıtdıq.

Vanyanı kənddə düşürüb Puşkinə gedirdim, anası Anna dedi: "Öldür, qoymaram gedəsən, gərək axşam bizə qonaq olasan, yoxsa bizi təhqir edərsən. Nikolay yoxdur, oğlu Vanya var". Axşam orda qalıb, səhər tezdən elə ordan Qaradonluya getdim. At arabasını təhvil verib 10 fevral 1945-ci ildə Bakıda oldum. Bütün tapıb tərtib etdiyim quyular barədə hesabat verib xəritələrin tərtibatı ilə məşğul oldum.

Mən qısa bir müddətdə 125-dən artıq müşahidə quyusu tapıb, xəritəyə köçürmüşdüm. Hər ay məni iki ezamiyyətə göndərirdilər. Gedib müşahidəçilərdən materialları alıb, özüm də

bir neçə quyunu yoxlayıb, bütün materialları Bakıya, Narkomatda xəritəyə köçürürdüm. Müşahidəçilərin pullarını ayda bir dəfə poçt ilə göndərirdilər. Müşahidələri yığmağa gedəndə əvvəl Andreyevkada düşüb, ordan Pakrovkaya, Qaradonluya, Puşkin və Salyana gedib, bütün materialları yığıb qayıdırdım, və ya tərsinə, yəni Salyandan başlayıb gedirdim.

5 mart 1945-ci ildə Puşkindən Salyana gedirdim. Qar da xırda-xırda yağırı, biz köhnə üstüaçıq Polutorkanın kuzasında oturmuşduq. Şorsuluya çatmamış maşın xarab oldu, axşam saat 9-10 olardı. Şofer çox əlləşdi, bir şey çıxmadı, ayaqla Şorsuluya gəlməli olduq.

Mən Əhməd adlı bir yol yoldaşıma dedim, gəl, gedək Daykənd stansiyasına, yol da ki, asfaltdır, cəmi səkkiz kilometrdir. Şorsuluda kimin evinə gedəcəyik? Razi oldu. Söhbət edə-edə getdik, qar da xırda-xırda yağırı. Mənim heybəmdə on altı kiloqrama qədər düyü və un vardı. Bərk tərləmişdim, saat 12-də Daykənd stansiyasına çatdıq. Növbətçi balaca bir budkada yerləşirdi, bizi içəri buraxmadı. Pəncərədən bir az söhbət etdi və bildi, mən nə işlə məşğulam. Bu tərəflərdə olan müşahidəçiləri axtarıram deyən kimi, durub qapını açıb bizi içəri buraxdı və əlavə etdi ki, o işi mən görürdüm. Müharibə başladı, yiyə duran olmadığından gəlib burada işləyirəm. Kulaşvili özü gəlib bizdən kontrol quyular ölçürdü ki, biz düz ölçürük, ya yox.

Mən ondan, yəni Əliyev Əskərdən ərizə aldım, sonra As-tara qatarı gəldi, Bakıya getdim. İki aydan sonra gəlib xəbər tutdum ki, Əskər istəyən və bunu istəyən bir qız üstə, həmin qızı istəyən başqa biri bunu bıçaq qabağına salıb qovur. Heç buna çatıb vurmamış bunun ürəyi partlayıb ölmüşdü.

Bütün yerlərdə tapdığım müşahidəçilərdən ərizə alıb, Narkomatla işə qəbul olma əmrlərini verdirirdim. Yenə yazıram, mən may ayına qədər 150-yə qədər müşahidə quyularını tapıb, təmiz olmayanlarını da təmizlətdim, narkomatın Rejim şəbəkəsini təşkil etdim, amma Narkom Hüseynov verdiyi vədi yerinə yetirmədi, yəni tüpürdüynü yaladı.

7 may 1945-ci ildə Qaradonludan Saatlıya gəldim. Orada su daşqını ilə mübarizə idarəsinin rəisi Liçman olurdu. Mənə ona çatması material verilmişdi. Aparıb verdim və axşam da orada qalıb, səhəri Mərkəzi Muğanla Aqrobazadan keçib Bakıya gəlirdik. Polutorka maşınında beş nəfər idik. Perekačkaya 20 kilometr qalmış maşın şoranlıqda batdı, 4 kilometr gedib traktor gətirib maşını çıxardılar. Bakıya getmək daha gec idi, axşama yaxın gəlib Perekačkada Səlim kişiylə qonaq olduq. Səhəri Liçmanla nasosları yoxlayıb Bakıya yola düşdük, mayın 9-u idi.

Salyan bazarına çatanda böyük bir izdihama rast gəldik. Hamı şadlıq edirdi, biz də birdən eşitdik ki, biri qışqırır, Allah, sənə şükür, müharibə qurtardı. Biz də bu şad xəbəri eşidib şadlıq içərisində Bakıya yola düşdük. O zaman Salyanda körpü yox idi, ancaq bərə işləyirdi, xeyli növbəyə durub, Kürü keçib, Polutorka maşını ilə axşama Bakıya çatdıq. Bu minvalla mən ayın 20 gününü ezamiyyətdə olurdum.

1946-cı ildə Hüseynovun yerinə Gülməmmədovu təyin etdilər. Həmin dövrlərdə Narkomatlara Nazirliklərə çevirdilər. Baqramyanın qardaşı sürgündən qayıtdı. Onu, yəni Baqramovu bizə ikinci müavin təyin etdilər. Birinci müavin Poladzadə idi.

Mənim bu qədər hər yerdə gedib verilən tapşırıqları vaxtından qabaq qurtarıb qayıtmam Gülməmmədova çox xoş gəlmişdi. Bu dövrlərdə mən ərizə vermişdim ki, xəstəliyimə görə

məni başqa işə köçürsün, mən daha rayona getməyim. Gül-məmmədov məni çağırırdı və xeyli sual-cavabdan sonra soruşdu: "Axundov, sən bu qədər zirək oğlansan, bəs, bu vaxta qədər niyə partiyaya girməmişən?" Mən udqunub, fasilə verdim, o məni başa düşüb dedi: "Olmaya, torbada pişik var?" Dedim: "Bəli, atam 37-ci ildə tutulub". Kişi mənə baxıb, başını buladı. İş çox yaxşı idi, ancaq ayın 20 gününü ezamiyyətdə olmaq mənə əl vermirdi. Bir yandan da qızdırma məni lap əldən salmışdı. Hətta, Akraxinin yeməkdən rəngim zəfərana dönmüşdü.

GEOLOJİ İDARƏYƏ KEÇMƏYİM

10 aprel 1946-cı ildə sinif yoldaşım İsrafilzadə Həbibə rast gəldim. Mühəribədən təzə qayıtmışdı. Onu Azərbaycan geoloji idarəsi nəzdində olan Abşeron hidroloji stansiyasına müdir qoymuşdular. Azərbaycan geoloji idarəsinin rəisi öz müəllimim Şirvanzadə İbrahim idi. Onun yanına gedib xahiş etdim ki, bir təliqə yazsın, məni nazirlik azad etsin, gəlirəm Abşeron stansiyasında işləyim. Təliqəni aldım, özüm də bir ərizə yazıb verdim nazir Gülməmmədova. Onu çox çətinliklə razı sala bildim.

24 aprel 1946-cı ildə Abşeron hidroloji stansiyasına keçdim. Stansiyanın bir köhnə Polutorka məşini vardı. Hər gün Birinci paralelnidə İsrafilzadəgilin evinin qabağında başısağrı saxlayırdıq. Səhər isə xoda salmaqdan ötrə ordan başısağrı buraxırdıq, Beşmərtəbənin yanına çatanda güclə xoda düşürdü. Daha axşama kimi söndürmürdük. Hərgah məcburiyyət qarşı-sında söndürməli olsaydıq, yenə bir dik yerdə başısağrı saxla-yırdıq, çünki o zaman bu qədər çox məşin yoxdu ki, yedək edib xoda sala. Həm də təzə akkumulyator tapılmırdı, bizim akkumulya-

toru da təmir etmək olmurdu.

Bir il işləmişdik ki, Mil, Muğan, Qarabağ, Şirvan və Gəncə-Qazax düzənliklərinin meliorativ kəşfiyyat işləri başlandı. Bu işi görməyə çoxlu işçi qüvvəsi lazımdı. Bizim Abşeron stansiyasını da onlarla birləşdirdilər. Demək yağışdan çıxıb, yağmura düşdüm. Ən əvvəl işi Cənubi Şirvandan başladılar, yəni Ələtlə Salyan arasındakı düzənliyi, bazanı da Xələcdə götürürdülər.

Bu sahəni qurtarana yaxın İmişli rayonuna köçdülər, yəni Mil düzünə. Sonra cəbhədən qayıdan geoloqların sayı artdıqca xırda-xırda dəstələr təşkil etdilər, çünki sahə çox böyükdü, vaxt isə azdı. Mil düzündən hissə-hissə Qarabağ düzənliyinə köçürdülər. Qarabağda, yəni Ağdamda, Qərvənddə, Lənbəranda baza yaratdılar. 1947-ci ildə Baş bazanı Göyçayda edib, Ağdaş, Kürdəmir, Ucar sahələrində bölüb, xırda-xırda dəstələr iş aparırdı.

Mən Azərbaycan geoloji idarəsinə gələndə direktor Şirvanzadə idi. 1947-ci ildə onu Süleymanov Səttar Mütəllib oğlu əvəz etdi, sonra Abdullayev Rəşid, daha sonra Mustafayev Müdhət idarəni təhvil aldı.

Müdhət gələndən sonra iki ay keçmiş mən işdən çıxdım, çünki onda insan sifəti yoxdu. Elə ona görə də onu işdən qovandan sonra camaatla etdiyi “gözəl” rəftara görə onun daha bir yerdə işə girməyə üzü olmadı. Heç kim onunla salam-laşmırdı, hətta yaxın bildiyi ikiüzlü dostları da. Elə ona görə evini dəyişib Moskvaya qaçdı. Arvadı yəhudi olduğundan idarəni İsrailə döndərmişdi. Hərdən Bakıya gələndə bacısıgildən başqa heç bir yerə getmirdi, çünki Bakıda heç kim onunla görüşmək istəmirdi, həm də etdiyi əməllərə görə gözləri daha yaxşı görmürdü. Həyat həmişə hər kəs üçün öz cəzası keşiyində durur.

Birinci olaraq Cənubi Şirvanın hidrogeologiyasını qurtarıb, müşahidə quyularını mənə təhvil verdilər.

13 yanvar 1947-ci ildə mənə Cənubi Şirvana sahə rəisi təyin etdilər. Bazanı Xələcdə saldım, işləri qurtarıb təşkil etmişdim ki, işi yavaş-yavaş Mil düzünə köçürdülər. Məni bu Xələc camaatı cana gətirmişdi. Çünki məndə olan altı atdan ötürü hər atın gününə 4 kq. arpa, 6 kq. otdan, yəni 6 atın gününə 24 kq. arpa, 36 kq. otdan onlara heç bir kiloqram da vermir-dilər. Baxmayaraq ki, atları özləri üçün işlədirdilər. Amma öz malları mənim hesabıma kökəlirdi, atların isə yeriməyə təqətləri olmurdu.

Bu zaman Salyan körpüsünü açandan sonra bütün fəhlə batalyonunu azad etmişdilər, mən də onlardan birini – Maksimovu işə götürdüm. Öz bazamda ona yer verdim. O, həm atlara yaxşı baxır, həm də bütün müşahidə materiallarını yığırdı. Maksimovun ailəsi dağıldıqdan sonra Rusiyaya getməyib, bizdə işə girdi, özü də altı ata, bir arabaya öz malı kimi baxırdı.

Mən hərdən İmişli bazasına gedirdim. Yenə bir dəfə Xələcdən çıxıb, İmişliyə getdiyim zaman yolda məni qızdırma tutdu. Mən şoferə dedim: "Bir az bərk sür ki, İmişliyə çatanacan bəlkə qızdırma çəkildi". Mənim ancaq o yadımdadır ki, biz Puşkini keçdik, sonra nə olub, xəbərim olmayıb. Ancaq 4-5 saatdan sonra ayılıb, gördüm Fioletov kəndində bir rus evində, ayaqlarım ləyəndə su içində, sinəmdə də yaş dəsmal. Durub oturdum. Tut qurusu ilə iki stəkan çay içdim. Bir az oturandan sonra sarı zərdab rəngində qusub, bir az ayıldım. Durub gic xoruzlar kimi maşına minib, birbaşa Çahar kəndinə, Əzizxangilə gəldim. İki gün orada qalıb, özümü bir az yaxşı hiss edəndən sonra, Arazı keçib İmişliyə, bazaya gəldim. Yavaş-yavaş Mil düzü

ilə tanış olurdum. Səhrada işləmək olduqca çətinidir, çünki o zamanlar ərazidə heç bir nisbi oxşayış yox idi.

Bütün ekspedisiyanın rəisi Vayner İsaakdı. Gözəl təşkilatçı, iş bacaran, hər kəsin xasiyyətinə görə rəftar edirdi. Yol-daşlarından çəkinmək yoxdu, ancaq əvvəldən tapşırırmışdı, işdə heç kəsə güzəşt etməyəcəm, elə edin ki, arada inciklik olmasın. Həm də çox fəhlə qədri bilən idi, çünki həmişə deyərdi, bizim işi fəhlə görür, onları bu səhrada incitmək olmaz.

Necə deyirlər, işi hacət görür, hüccət görmür.

15 sentyabr 1949-cu ildə Mil düzünü əmrlə mənə tapşırdılar. Mən müşahidə quyularını təhvil ala-ala müşahidəçiləri də qəbul edirdim. Mil düzü Arazla Kür arasında yerləşir. Bu sahədə üç rayon vardır: İmişli, Ağcabədi, Jdanov(Beyləqan). Hər rayona ayda iki dəfə gedirdim. Bütün müşahidələri əvvəllər özüm gedib yığırdım, sonra elə etdim ki, müşahidəçilər özləri gətirib İmişlidə, bazada işlərinin nəticəsini mənə təhvil verirdilər. Bu işləri görə-görə Qarabağ düzənliklərində hazırlanan müşahidə quyularını qəbul edirdim.

Bir dəfə İmişlidə yenə məni qızdırma tutmuşdu, müdirim İsrafilzadə yanımda idi, dedi: "Gəl, gedək Ağdama, oradan da qalxarıq Şuşa qalasına, bir neçə gün istirahət edərsən, o tərəflərin havası çox yaxşıdır". Razılaşıb Polutorka maşını ilə gəldik. Mən kuzaya spalni meşoku sərib uzanmışdım, bir təklülə tüfəng də yanımda idi. Kuzada yatdığıma görə yolu çaşıb Zərdab qabağına getmişdilər. Durub yolu dəyişib Ölyetməzli kəndinə gətirdim, oradan qrunut yol birbaşa Ağcabədiyə aparırdı. Yenə uzandım.

Ağcabədiyə az qalmış birdən Həbib çağırırdı: "İshaq, ceyran!" Qalxıb gördüm ceyran otlayır, heç bizə fikir vermirdi. Mən elə kuzadan dizə çöküb güllə atdım, ceyran yıxıldı, Həbib

və şofer gedib başını kəsdilər, maşına qoyurdular ki, bağda işləyən bir arvad dedi, adə, siz nə etdiniz?! Bu NVD-nin qızının ceyranıdır, indi siz Ədilbəyə nə cavab verəcəksiniz?!

Biz ceyranı götürüb tez Ağcabədiyi keçib qaçırdıq. Hind arxında olan şlaqbaumda bizi tutdular, 24 km. Ağcabədiyə qaytardılar. İki gün yubadandan sonra, bir qoyun alıb verəndən sonra, naçalnik milis Qaçaq Şefa bizdən əl çəkdi.

Üç gün Ağdamda qalandan sonra Şirvan sahəsini qəbul etməyə getdik. Ağdaş, Göyçay, Ucar, Kürdəmir və Zərdab rayonlarını qəbul edəndən sonra, bütün düzənlikləri dörd hissəyə böldülər. Cənub-şərqi Şirvana Əmirxanı, Mil düzənliyinə məni, Qarabağ düzənliyinə Veysov Məmmədi, Şirvan düzənliyinə Mahmudbəyov İskəndəri təyin etdilər ki, bundan sonra işim dörd dəfə yüngülləşdi. Buna baxmayaraq, ildə iki dəfə məni qızdırma tuturdu. Ancaq qışda rəngim bir az düzəlirdi.

O zamanlar Mil düzündə, daha doğrusu, bütün düzənliklərdə asfalt deyilən yol yoxdu, ancaq cığır yollarla gedirdik. Düzənliklərdə azmamaqdan ötrü hər yerdə xəritə üzü ilə nişanlar qoymuşduq. Məsələn, Mildə tək-yulğun, Üçtəpə, Şirinqum, Ağgöl, Tatarlar, Quruqabu, Şərbət-arx və başqaları.

O zaman bütün obalar qazmalarda, alaçıqlarda yaşayırdılar. Mal-heyvan isə qamış hasara tutulmuş açıq havada, ya da qazmalarda saxlanılırdı. Bir də obalardan yaylaqlara və ya yaylaqlardan qışlaqlara köçəndə at, öküz, dəvə, qatır, eşşək belində köçürdülər. Özü də köç bir ay və ya ay yarım çəkirdi. Onların köçməsi zamanı yollarda çoxlu qoyun-quzu tələf olurdu. Qoyun-quzunun ayaqlarını daş aparır və ya dərələrə düşürdülər. Körpə uşaqları xurcunun bir gözünə, o biri gözünə quzu və ya yaxşı it küçüyü qoyurdular, yağış yağanda üstlərinə palaz atardılar.

Amma indi köçmək çox asan olubdur. Hər sovxoz, kolxozun 4-5 yük maşını var, əvvəl ora ailələr gedir, dalınca quzunu, qoyunu maşınlar 10-12 günə daşıyıb qurtarırlar. Hamısı da sağ-salamat həm yaylağa, həm də qışlağa daşınırlar. Bundan əlavə, düzənliklərin indi çox yerinə asfalt yollar çəkilibdir, daha qazmalar yox, ağ daşdan evlər və tövlələr tikilibdir. Bəzən yay vaxtı obanın bir hissəsi yaylağa getmir.

Biz işləyən dövrlərdə çöllər o qədər bərbad halda idi ki, bizim maşınımız şorana batıb, iki gün çöldə qalmalı olmuşuq. Onda indiki kimi traktor yox idi ki, tez köməyə gələ, buna görə biz də həmişə çölə işləməyə gedəndə 2-3 günlük su və yemək götürürdük. İşimiz bir günlük olsaydı da, həmişə ehtiyatlı gedirdik.

Bütün obalar bizə çox yaxşı hörmət edirdi. İllah da ki, Jdanov qabağında olan düzənliklərdə yerləşən Laçın və Qubadlı kürdlərinin obaları. Onlarda istəklili qonağının xətinə əmlik quzu kəsib od üstə pörtlədib, qonaq etmək çox adət idi. Buna da Sıpasidiyi deyirdilər.

Bütün bu işlərə baxmayaraq, məni qızdırma əldən salmışdı. Müşahidəçilərimin 75 faizi əsir olanlardı, çünki onlara o dövrdə iş vermirdilər. Mən Çahar kəndində Umud adlı atasız bir nəfəri gətirib ona dəmir yoluna yaxın olan bir həyət düzəltdim. İşçiləri yığıb ayıbalası kərpic kəsdirib, ona bir balaca ev tikdirdim. Hamı mənə deyirdi, Axundov, aparma, bu çox dələduzdur. Onu müşahidəçi etdim, çox zirəkdi, hamıdan qabaq işini qurtarırdı. Verdiyim ata çox yaxşı baxırdı. Beş-altı aydan sonra bacısı Qaraqız ona bir qız da aldı. Buna baxmayaraq, dəmir yolunda oğurluq üstə ona bir il iş verdilər. Sonra gəlib, yenə müşahidəçi işləyirdi.

Üç il bundan qabaq bir tanıdığım imişlilidən çoxunu

soruşdum, eyni zamanda oğru Umudu da soruşdum. Dedi çox yaxşıdır, oğlanları çox yaxşı yerdə işləyir, hətta bir oğlu Neft İnstitutunda (AZİ-də) dosentdir, fizikadan dərslər deyir. Bu xəbər məni olduqca sevindirdi, özüm-özümə dedim, zəhmətim hədərlənməyib.

İshaq

Xələcdə olduğu kimi İmişli camaatı ilə də bacarmadım. Onlar da 12 atın payını özləri yeyirdilər. Ona görə mən də İmişli ilə Məhəmmədli kəndi arasında bir yovşanlıq sahə götürüb, bütün 18 müşahidəçini çağırıb dedim: "Belə əmr var, biz gərək burada təcrübə stansiyası düzəldək". İki maşını 8 müşahidəçi ilə göndərdim qamış biçib daşımağa. Dörd müşahidəçi isə 100 metr uzunluq, 75 metr eni olan bir

sahənin ətrafına xəndək atıb, qamış çəpər tuturdular. Altısı ayıbalası kərpic kəsirdi.

Çəpər qurtarandan sonra hamı birlikdə iki ev tikib, baza düzəldilər. Bundan əlavə də, on at tutan qazma qazdırdım. Evlərin və qazmanın üstünü qamışla tərəcə edib, sonra şirələtdirdim. Korun gözündən əski deyər, bir müşahidə quyusu qazdırıb, gündə iki dəfə ölçürdüm. On ata bir müşahidəçi adı ilə mehtər tutdum. İki at Jdanovda, ikisi də Ağcabədidə idi. Bu işlərə baxmayaraq, atları məndən pis malyariya tutub öldürdü. Çünki bu atları Quryevdən gətirmişdilər, buraların iqliminə davam gətirə bilmədilər.

tirmirdilər. Mən Mil düzünü təhvil verəndə beş at qalmışdı.

Bir Mirzəli adlı Salyanlı şoferim var idi. Bunun çöldə işi ancaq gürzə ilanı vurub, dərisin soyub qurutmaqdı. Bakıya gələndə bir erməniyə satırdı, o da ondan qadın kəməri düzəldirdi.

XƏSTƏLİYİMƏ GÖRƏ ŞÖBƏMİN DƏYİŞMƏSİ

Bakıya gəlmişdim, idarədə direktor məni görüb dedi: "Adə, İshaq, nə olub sənə? Gəlsənə, səni kurorta göndərim, gedib bir az da olsa, düzələsən". Dedim: "Səttar Mütəllibov, siz məni Mil düzündən azad edin, elə bilin ki, Kislovodskiyə göndərmirsiniz". Əlavə etdim: "Siz onu bilirsiniz ki, Makedoniyalı İskəndər Mil düzündə malyariyadan ölübdür?" Gülərək dedi: "Baş üstə".

Ərizə yazdım, məni 28 sentyabr 1950-ci ildə Mil düzündən azad etdi və inşaat materialları üzrə dəstə rəisi təyin olmam barədə əmr verdi. Mən Mil düzünü təhvil verəndən sonra 1 mart 1951-ci ildə Kirovabad - Qazax ekspedisiyasının müşahidə quyularını təhvil alıb, təşkil edəndən sonra işi Qədimov Ağəliyə təhvil verdim.

Sonra məni 31 mart 1951-ci ildə Salaxanı inşaat materialları geoloji kəşfiyyatına göndərdilər. Bu işi də qısa müddətdə qurtarıb, 1 aprel tarixində Nardaran-Suraxanı əhəng daşları yataqlarının sahəsinin təyini üçün ezam etdilər. İş təcili qurtarıb laboratoriyaya təhvil verdim, yenə məni 13 may 1951-ci ildə dörd rayonun kərpic-qramit zavodları üçün gil və qum yataqları sahələrinin kəşfi üçün Çobanabdalı, Kirovabad, Mirbəşir və Ağcabədi rayonlarına ezam etdilər. İş təcili aparmaqdan ötrü mənə üç cavan geoloq-köməkçi verdilər. Mən də hər geoloqu bir sahədə qoymuşdum, demək olar, işi vaxtından çox tez qurtardım.

1 fevral 1952-ci ildə optik slans kəşfiyyatından ötəri Şamxor, Xanlar, Ağdam və Fizuli rayonuna ezam olundum. Bu işi görməkdən ötrü mənə üç geoloq verdilər. Onlardan Hacıyev Tarikə Şamxor və Xanlar rayonunu, Nüzgər sahəsində optik slans və fayans zavodundan ötrü Pəyədəbə kəndindən kvarsporfir kəşfiyyatını tapşırdım. Ona köməkdən ötrü beş nəfər təcrübəyə gələn tələbələrəndən verdim.

Axundov Fuada və Məmmədov Tofiqə Ağdam və Fizuli rayonlarının böyük bir sahəsini tapşırdım. Ağdam rayonu böyük bir sahə tutduğundan və relyefi çətin olduğundan onlar üçün Dəhrəzən erməni kəndindən palanı ilə birlikdə bir eşşək aldım ki, kəşfiyyata gedəndə su, yemək və bəzi geoloji əşyaları ona yükləsinlər. Baza üçün Ağdam rayonunun Gülablı kəndində məşhur tarzən Qurban Pirimovun evini kirayə etmişdim. Onun qardaşı uşaqlarından Qılınc da məndə işləyirdi ki, iş qurtarandan sonra eşşəyi ona yadigar olaraq bağışladım.

10 fevral 1953-cü ildə Lənkəran və Masallı rayonlarının kərpic və qramit zavodlarına gil və qum ehtiyatı kəşfiyyatından ötəri ezam olundum, işi qurtarıb laboratoriyaya təhvil verdim.

ƏLVAN METALLAR KƏŞFİYYATINA KEÇMƏYİM

Bakıya qayıtmışdım ki, eşitdim yenidən əlvan metallar kəşfiyyatı idarəsi təşkil olunur. Ora Azgeoloqupravləninin baş mühəndisi Kərimov Hacı müdir təyin edilir. Kərimov məni çağırırdı. Dedi: “İshaq, sən rəngli metallar kəşfiyyatında işləmişən, istəyirsənsə, Abdullayev Rəşidlə danışım, gəl bizə. Dedim, özün bil, danış, razılıq versə, mən razı. Mən Rəşidlə 25 ildir yoldaşam, belə et, kefinə dəyməsin. İki gündən sonra Rəşid məni çağırıb, dedi, ürəyin istəyir, get, razı oldum.

1 may 1953-cü il “Azsvetmetrazvedka”ya (“Azərbaycan metalqəşfiyyatı”a) keçdim, məni kəşfiyyat rəisi təyin etdilər. Sonra 6 may Balakən geoloji kəşfiyyatına rəis təyin olundum. 10 mayda Kirovabada bazaya gedib, lazım olan ləvazimatı götürüb Balakənə yola düşdüm. İşin başlanğıcında mənə dörd geoloq verdilər. Mirsahib, Oqtay, Həcər və Dilarə. Bir az işləyəndən sonra Mirsahib, Oqtay və bir buruq ustası hərəsi bir bəhanə ilə qaçdılar. Hər başına papaq qoyan çətin işə qol qoymur. Amma Həcər və Dilarə işin axırına qədər, yəni 1954-cü ilədək işlədilər.

İshaq Balakən dağlarında Həcər və Dilarə ilə. 1953-cü il.

1954-cü ildə Mustafabəyli Müdhəti Azgeoloqoupravleniyə müdir təyin etdilər. Bir müddətdən sonra əlvan metallar

idarəsini də onunla birləşdirdilər. Balakən kəşfiyyatının ona xüsusi olaraq sərf etmədiyinə görə o bu kəşfiyyatı, heç bir əhəmiyyəti yoxdur deyib, bağladı. Moskvadan özgə adı ilə qos-kontrol gətirdi. Məqsədi “Aztsvetmetrazvedka”nın direktoru Kərimovu ləkələməkdi. Yoxlamadan sonra o vaxtın pulu ilə 1500 (150) manat məni, 1000 (100) manat onun özünü, 600 (60) manat isə baş mühasibi cərimə etdilər. Çünki alınmasına icazə verdiyi materiallara qol çəkdiyini özü unutmuşdu.

İshaq Qubex dağında. Balakən, 1953-cü il.

20 may 1953-də Bakıda bütün lazım olan təşkilat işlərini qurtarıb, 22 may Balakənə yola düşdük. Bazanı Balakən rayonunun Maqamalar məhəlləsində, Uluxanov Həsən kişinin evində etdim. Həsən kişi meşə qarovulçusu idi, bir oğlu Ziya-əddin mənimlə dağa (mədənə) atla mal aparırdı. Bütün iyun,

iyul, avqust aylarını Baləkən dağlarında keçirdik, yer qalmadı ki, gəzməmiş olaq. Axırda biri Qubex dağı (2300 m), ikincisi Karap və Sırtıq or (ləzgi dilində axar çaya deyirlər) ətrafındakı yerləri əsaslı kəşfiyyat işinə yararlı bilib, işi başladım.

Bu dövrdə bir at aşıb öldü. Fəhlələrin hamısı Dağıstanın Tələti rayonundan payız və qış mövsümündə gələnlər idi. Bunların demək olar ki, hər kəndi bir dildə danışır, özləri də olduqca kasıbdırlar. Zaqatala və Qax rayonlarında günəmuzd işləyirdilər. Mən 1953-cü ildə bunlar üçün göydən düşmüşdüm.

Balakəndən altı kilometr aralı dağın yamacında, meşənin başlanğıcında birinci bazanı salmışdım. Onlara on yerlik dörd çadır vermişdim. Demək olar ki, hər çadırdə arvadlı-uşaq 15-16 adam yaşayırdı. Noyabrda xəbər tutduq ki, çadırları bit basıb, bütün rayon köməyə gəldi. Sanepidemstansiya çadırları və onların özlərinin canlarına dust səpib saldılar hamama. Üç gün onları bir yataqxanada yatırdılar, çadırları və onların paltarlarını Laqodexa (Gürcüstana) aparıb dizkameradan keçirdilər. Sonra gətirib özlərinə payladılar. Onlara yenidən çadırlar quruldu, amma həmin yerdən iki kilometr aralı. Həmin tarixdən sonra ayda iki dəfə həkim gəlib yoxlayırdı.

Bunların yediyi ancaq xəngəldir. Özü də xəmiri əl böyüklükdə kəsib suya atırlar, sonra qaxac, ya da sarımsaqla yeyirlər. İçkini su kimi içirlər, piyan-piyan namaz qılırlar. Deyəndə niyə belə, piyansan, namaz olmaz, deyirlər, Allah deyib nə edirsən et, ancaq namazdan qalma. Bunlar bir yerdə öləndə və ya yol gedəndə yolda biri ölərsə, elə həmin kənddə və ya yoldan 200 metr aralı basdırırlar. Soruşanda kəndinizə niyə aparmırsız, de-yirlər ki, hərgah cənnət və cəhənnəm varsa, elə burda da vardır. Onların arvad və kişiləri çox dözümlüdürlər.

Elə ki, may ayı gəldi, ya sədr, ya da başqa biri gəlib, onları qoyun kimi qabağına salıb aparır. Bu səbəbə görə də bizim işimiz 15-20 gün dayanırdı. Həm də atları aparırdılar. Mən də məcburiyyət qarşısında qalıb, bir istirahət günü Laqodexə gedib gürcülərdən səkkiz at alıb gətirib, hərəsini bir şəxsə verdim. Həmin adamlarla əks müqavilə bağladım. İdarənin pulunu yerinə qoyandan sonra, atlar iş qurtarana qədər havayı işləyirdi, dağdan aşıb öləndə də puluna birə iki vermirdim. Çünki bir dəfə qazma borusunu daşıyanda, Əbdülrəhman adlı birinin atı aşıb ölmüşdü, at alıb verirdim, istəmirdi. Elə deyirdi, atımın pulu 2500 manatdır, hansı ki, mən ata 7400 manat vermişdim.

İshaq və Həcər Balakən dağlarında. 1954-cü il.

Verilən qazma dəzgahını Karap çaya aparmaqdan ötürü mən dəzgahı tamam söküb hissə-hissə ayırmışdım, çünki at

belində aparmaq qeyri-mümkündü. Ona görə mən də 800 manata (yəni 80 manata) ikiçarxlı, özü də kiçikhəcmli bir araba (daşqa) aldım. Bu arabanın köməyi ilə hər at 250-300 metr məsafə çəkmək şərti ilə Balakən çayı başyuxarı Karap çaya çatanacan olan məsafəni 18 dəfə çayı o yan-bu yana keçməklə Maxaviki və Korpus nasosu 16 günə aparıb yerinə çatdırdıq. Arabanı beş at növbəylə çəkirdi. Qazma borularını isə iki-iki atların yəhərinə bağlayıb sürüyə-sürüyə daşıyırdılar. Mazut daşımaqdan ötürü xüsusi bidonlar qayırtıdırırdım ki, atlar rahat və xətersiz daşsınlar.

Elə yerlər vardı ki, keçmək mümkün deyildi. Bu səbəbdən ona qədər xırda körpülər tikdirmişdim, və bir çox yerlərdə 500-600 metrə qədər yolları təmizlətdirmişdim. Balakəndən Karapçaya qədər təxminən 20 kilometr olardı. Şurf və ştolnilərin qazılmasında lazım olan partlayıcı materiallar da bu minvalla daşınırdı.

Kəşfiyyatın pulunu həmişə bankdan Həcər alırdı, özüm də onun yanında olurdum. 20 iyul 1953-cü ildə Bakıdan 27000 manat pul almışdı. Pulu əl çantasına qoyub boynumdan asmışdım. Gəldik bazaya, gördüm bir at var. Həcəri ata mindirib, özüm də atın yanıyla gedirdim. Hərdən Həcər də düşüb yeriyirdi. Ancaq çayları keçəndə ata minirdi, mən isə atın quyruğunda tutub çayı keçirdim.

Biz bazadan atı götürəndə bərk kərmic (isti) küləyi əsməyə başladı. Demə yuxarıda bərk yağış yağmış, çayın da suyu yavaş-yavaş artırmış. On ikinci dəfə idi ki, çayı keçirdik, su da mənim göbəyimdən idi, əlim atın quyruğundan rədd oldu, su məni altına aldı. Bir-iki dəfə batıb çıxandan sonra özümü qaya-ya verib bir növ dayandım. Bu zaman Həcərin qışqırığını eşitdim: "Ay aman, qoymayın, Axundovu su aparır".

İslanmış halda çıxıb gülməyə başladım, Həcər isə ağlayırdı. Gülə-gülə soruşdum: “Ay Həcər, köməyə kimi çağırırdın, meşənin ayılarını? Hünərin vardı, özün atdan düşüb, kömək edəydin”. Sonra onu da ağlaya-ağlaya gülmək tutdu. Özümüzü mədənə çatdırıb, fəhlələrə pullarını tez payladım ki, aparıb pullarını sərrib qurutsunlar.

Balakəndə çox sıx meşələr vardır. Əsasən burada hündür palıd ağaclarına, qaraağaca və başqalarına rast gəlmək olar. Ancaq burada Lənkəranda olan dəmir, nil və razdar ağaclarına rast gəlmədik. Bir də bu bölgənin meşəsində çoxlu zoğal ağacı vardır ki, camaat zoğal vaxtı meşəyə zoğal yığmağa gəlir. Meşə zoğalları çox balaca olur.

Meşələrdə çoxlu iribuynuzlu marallar, dağ keçisi, cüyür, svistunlar, dağ kəli sürü ilə gəzir. Şokolad rəngli ayılar lap çoxdur, bunun ətinə bura camaatı çox ləzzətlə yeyirlər. Hətta bir dəfə biz axtarışa gedəndən sonra ayı gəlib bizim çadırdan nəyisə bəyənmişdi, yeyib getmişdi. Boz canavara lap çox rast gəlmək olurdu, ona görə biz çadırların ətrafında axşamlar od yandırırıdık.

Mən 1953-1954-cü illərdə apardığım kəşfiyyat nəticəsində əldə edilən mis yataqları barədə hesabatı özüm tərtib etdim. Müdafiəsini isə hörmətli dostum və həmyerlim mərhum Bayraməlibəyli Ənvər Teymurbəy oğlu Moskvada əla qiymətlə etdi. O zaman mənəim müdafiə etmək hüququm yox idi.

İndi mən əsasını qoyduğum Karap çayın və Sırtıq çayın adını dəyişib Filiz çay qoyublar. Hansı ki, onun böyük gələcəyinə Yevlax-Balakən dəmir yolunu çəkдилər. Necə yuxarıda qeyd etmişdim, Mustafabəyliyə sərf etmədiyinə görə düşünmədən Balakən kəşfiyyatını 1954-cü ildə bağlatdırdı. Sonra isə Akademiya nəzdində olan geoloji institutda bu işin gələcəyini

nəzərə alaraq mənim apardığım kəşfiyyat əsasında göstərilən Karap çayın (Filiz çayın) böyük gələcəyini bilib, 1956-cı ildə yenidən kəşfiyyat işini davam etdirdilər ki, indi gördüyünüz Filiz çay mədəninə çevrilibdir. İş yenidən başlayarkən mən “Azqiprovodxoz”da işləyirdim.

26 iyul 1954-cü il tarixindən öz xahişimlə İnşaat materialları institutuna keçdim. 2 dekabr 1954-cü ildən - 23 may 1981-ci il tarixinə kimi “Azqiprovodxoz”da işləyib, 71 yaşında öz xahişimlə təqaüdə çıxdım.

LAÇIN

İshaq oğlu Qasir və sürücü Ələvsət
ilə Turşsuda. Qarabağ.

12 iyun 1957-ci ildə məni Laçın rayonunun Alxaslı və Mirəli kəndlərinə ezam etdilər ki, o kəndlərdə olan bir neçə bulağı müəyyən nöqtəyə toplayaraq, bu iki kəndin su ilə təmini təşkil olunsun. Geoloji işləri dəqiqləşdirməkdən ötrü bizimlə topoqraf dəstəsi də gəlmişdi.

Laçın rayonu yaylaq olduğundan, arvadımı və üç uşağımı da özümlə götürdüm. İdarənin maşını ilə tezdən çıxdıq, axşama Turşsuda olduq. Burada çadır qurub, iki gün istirahət edəndən sonra Laçına yola düşdük.

Həkəri çayının sahilində, 5-6 hektar gözəl tut bağı içərisində olan kiçik su-elektrik stansiyası binasında qalıb topoqrafların gəlməsini gözləyirdik. Bu stansiya 1955-ci ildə gəlib, onun su arxına düzəliş vermişdim. Ona görə Laçını yox, elə birbaşa gözəl mənzərəli yeri düşərgə etdim. Həm də stansiyanın müdiri Abuzər bizi görən kimi daha Laçına buraxmadı. Üç gündən sonra topoqraflar da gəlib çıxdılar. Birlikdə Alxaslı və Mirəşli kəndlərinə getdik.

Bu kəndlər dəniz səviyyəsindən demək olar ki, 2000 metrədən yüksəkdir. Buraların Minkənd yaylağı ilə arası cəmi bir neçə kilometrdir. Laçın-Alxaslı yolu həm torpaq yolu, həm də böyük dərələrdən keçirdi. Alxaslıya çatan kimi kolxoz sədri Cəbrayıl topoqrafları məktəbdə yerləşdirdi. Bizi isə Qılınc adlı mehriban ailəli birinin evinə köçürdü. Həmin gün Minkənd yaylağından bir sağma inək gətirdərək bizə və topoqraflara hər gün təzə süd verirdi. Topoqraflarla bizim bütün xərclərimiz kolxoz hesabına idi. Kolxoz o dərəcə

cədə varlı idi ki, bütün kolxozçuları məcburi çağıraraq taxıl verirdilər ki, anbarı boşaldıb, yeni ilin taxılına yer hazırlansın. Sədr məndən hər gün xahiş edirdi ki, Axundov, nə cür edirsən

İshaq oğlu Tufan və qızı
Məsudə ilə Laçın yolunda.

et, bu il bu iki kənd su ilə təmin olmalıdır.

Mən həm özüm, həm topoqrafları səhərdən axşama qədər işlədirdim. İş qurtaran kimi bizə və topoqraflara qonaqlıq verdilər. Sonra topoqraflar Ağcəbədiyə getdilər. Sədr bizi buraxmadı, səhəri özü yoldaşı ilə birlikdə Laçına gəldi. Laçından Xanlar tərəfə 8 kilometrlikdə olan Laçın Turşsuyuna aparıb, qoyun kəsərək qonaqlıq verdi. Sonra o Alxaslıya qayıtdı, biz isə Laçın elektrik stansiyasında qaldıq. Ümumiyyətlə, deyə bilərəm ki, kürdlər mərd və qonaqpərvər olur.

İyul ayında aran yerlərdə tut qurtarsa da, bu yerlərdə tut

İshaq, yoldaşı Tahirə, övladları
Qasir, Məsudə və Tufan.
Şuşa, İsa bulağı.

təzə yetişməyə başlayır. Ona görə burada iki gün qalıb Lesoqorskiyə getdik. Ordan səhər sübhədən çıxıb, Bakıya yola düşdük.

Ağdamdan keçərkən böyük bir izdihamın şahidi olduq. Şəhərdə canlanma vardı. Səbəbi bunda idi ki, 1947-ci ildə İrandan azərbaycanlı demokratlar ilə ermənilər də gəlmişdi. Onların çoxu fars-ərəb dillərini yaxşı bilirdi. Bunlardan biri Bağdadda islam dininin bütün təriqətlərini öyrənməklə bərabər, Quranı da

çox yaxşı oxuyaraq, təhlil edə bilirmiş.

Bu şəxs kimdir? İrandan gəlmiş Vartan idi. Onun Yerevanda işi düz gəlmir (bəlkə də başqa səbəbdən?) və o, Azər-

baycana gəlir. Bir neçə rayonu gəzəndən sonra Vartan adını dəyişərək, Molla Vahid qoyur (tülkü Həccə gedən kimi), libasını dəyişərək saqqalını uzadıb, özünü yavaş-yavaş verir Ağdam şəhərinə. Əvvəl bir neçə gün səhər və günorta namazına gələrək özünü onlara təqdim edir. Ağdamın əldəqayıрма molları onu özünə baş molla edir, bir ildən sonra bir azərbaycanlı arvad da alır. Ondan bir qızı da olur.

1957-ci ildə Molla Vahid (Vartan) gözlənilmədən iranlı bir azərbaycanlı tanışına rast gəlir. Söhbət edəndən sonra Vahidin canına qorxu düşür. Təcili evə gedərək, bütün 10 ildə yığıqlarını cəmləşdirərək arvad-uşağı da götürür, əvvəl Stepanakertə, ordan da bir erməni maşını ilə Ermənistanı qaçır. Üç-dörd gün Molla Vahiddən xəbər olmadığını görüb, evinə adam göndərirlər ki, bəlkə xəstələnib. Xəbər gəlir ki, Molla Vahid Molla Vartan olaraq Ermənistanı qaçıb. Bu söz camaata çatır. Vartanın gizli erməni dostu o gedəndən sonra xəbər verib ki, o erməni idi, adı da Vartan.

Bu epizoda bir saat tamaşa edəndən sonra Bakıya yola düşdük.

MASALLI

Masallı rayonunda işlədiyim vaxtlar bir neçə xoşagəlməz hadisələrlə rastlaşmalı olmağıma baxmayaraq, buralar mənim doğma Lənkəranıma qonşu olmaqla, bir çox xüsusiyyətlərdə də onunla çox yaxındır.

Birinci hadisə. Mən Masallı rayonunda 30-dan artıq subartizan quyusu qazmışam. Onlardan altısını Təzə Alvadidə tülküsaqqal, namazqılan o lotular üçün. Quyları qurtarıb təhvil verdik. Sonra qarabağlı buruq ustaları onlardan o quyu suyundan bir samovar çay qoyulmasını xahiş etmişdilər. Nə

yaxşı ki, çörək istəməmişlər. Onlar isə “hökumət işidir, gələndə ehtiyatlı gələydiz” cavabını verdilər. İndi bu namaz qılıb, oruc tutan tülküsaqqallar həmin su ilə bilmirəm dəstəmaz alıb, namazı necə qılacaqlar?

İkinci hadisə. Ərkivan kolxoz sədri Əli keçmişdə Masallının hərbi komissarı olmuşdu. Mən bu bölgədə layihə üzrə beş subartizan quyusu qazandan sonra, on gün Bakıya getməyimdən istifadə edərək, o, buruq ustalarını şirnikləşdirib aldaraq, öz həyətində quyu qazdırıb. Sonra usta ilə dava salıb vəd etdiyi pulu verməyərək, həyətindən qovmuşdu. Fəhlənin zəhmət haqqını kəsdiyinə görə həyat ona öz qanuni cəzasını verdi. Bir müddət sonra Lənkərana gedəndə, vaxonda rast gəldiyim qonşusundan eşitdim ki, oğlunun ailəsi ilə yola getmədiyindən gəlini onu bellə vurur, səsə gələn oğlu isə atasını bıçaqlamaq istəyir. Araya girən qonşularının köməyi ilə kənddən qaçaraq, bir neçə müddət Masallı rayonundan didərgin düşmüşdü. Buruq ustasına da qulaq burması verildi.

Üçüncü hadisə. Kolatan kəndində layihə əsasında qazılan subartizan quyularından biri guya Ağamalı adlı birinin evindən öz dayısının evinə 100 m. yaxın düşüb. Ağamalı bu barədə su nazirliyinə ərizə verir ki, guya ustalar pul alaraq, quyunu dayısı tərəfə 100 metr yaxın qazıblar. Nazirlikdən gələn komissiya işi yoxladı, yazılan düz olmadığından Ağamalını məsuliyyətə almaq istəyirdilər. Bəxti gətirdi ki, cərimə ilə qurtardı.

Dördüncü hadisə. Babaser kəndində, Babaser su anbarının layihəsinin tərtibində Kənd Soveti Kamal və kolxoz sədri Meşə Musa, hər ikisinin ruhu həmişə şad olsun, biz layihədən ötrü 2 gün ərzində çöl işini qurtardıqdan sonra, geoloqları, topoqrafları və layihə tərtibatçısı Koftunu saxlayaraq, çox yaxşı

qonaqlıq təşkil etdilər. Düz deyirlər, zəhmətkeşin qədrini zəhmətkeş bilər.

SƏDƏRƏK

1958-ci ildə Şərur rayonunun Sədərək yaylası və Şərur ovalığı torpaqlarını suvarmaqdan ötrü Arazdan götürülən su kanalı və nasos stansiyası ətrafında apardığım mühəndis-geoloji iş dövründə bəzi mənfi və müsbət şəxslərdən, az da olsa, söz demək istəyirəm.

Mən və mənimlə iş aparmağa gələn geoloqa bir alabaş maşın vermişdilər. Bakıya səfərimiz iki yerə bölündü. Sürücünü iki gün qabaq yola salaraq, özümüz Bakıdan Şərura yola düşdük. Şərudə sürücü ilə görüşməli idik. Bakıdan maşınla getmək bizə ağır idi. Sürücü Qubadlıda anasının yanına iki gün qalmağa icazə almışdı. Oradan da Yeni Qubadlı, Gorus, Sisian, Batabat, Naxçıvana gəlib, oradan da Şərura getməli idi. Sürücümüz kürddü, həyatda kürdlə işləmək çox salamatlıq və başağırsız olur. Çünki onlar həmişə bütün tapşırığı əvvəl, öz işlərini isə sonra görürlər.

Naxçıvanın Şərur rayonunun qədimdən əsil adı Əsas Şərur adlanırdı və stansiya Şərudan 6-7 km. aralı idi. Mühari-bədən sonra rayonu stansiyaya köçürərək adını da İliçovsk qoydular. Əsas Şərur Bakı-Naxçıvan magistral yolu üstündə, həm də Arpaçayın sağ sahilindədir. Sol sahilində asfaltdan aşağı Dizə kəndidir və onun, yəni asfaltın üst tərəfində, Arpaçayın sol sahilində, körpünün yanında salınmış qəsəbəyə isə Dizə qəsəbəsi deyirlər.

Biz buranı özümüzə baza edərək, ikimərtəbəli qonaq otağında qalmalı olduq. İş yerimiz qəsəbədən 16 km. aralı idi, yəni Vəlidag ətrafında. Bu yer çar dövründən indiyə kimi sər-

həd postu olmuşdu. Özü də dörd hökumətin sərhəddi olmuşdu: İran, Türkiyə, Ermənistan və Azərbaycan. Ona görə də buraya “Qırmızı post” deyirdilər.

Biz səhər tezdən Dizədən çıxıb Əsas Şərunun içərisindən keçərək, Dəmirçi kəndinə dönərdik, orada mən Vəlidağ postunda düşürdüm, geoloqlarla sürücü isə Sədərək kəndinə gedib fəhlə götürüb qayıdırdılar. İş sərhəd məftilinin içərisində Araz sahilində gedirdi. Bizim aqreqatımız həmin məftil çəpərdə saxlanılırdı.

Kanalın başlanğıcını Araz sahilindən işləməyə başladıq. Biz Arazdan işi başlarkən türklər qayığa oturub, Arazın qamış basmış yerində durub dürbinlə, iranlılar isə güya Arazdan dəstəməz almaq bəhanəsi ilə bizi müşahidə edirdilər. Aqreqat altı günə işini qurtarıb Arazdan uzaqlaşana qədər onlar da öz yerlərində durub bizi müşahidə edirdilər. Trassın qalan hissəsini şurflarla işlədik.

Dəmiryol körpüsünü keçəndən sonra dəmir yolu ilə asfalt arasında olan sahədən nasos stansiyası üçün 2,0-2,5 metr dərinlikdə şurflar qazdırdım. Bütün işi 40 günə qurtardıq. Bu müddətdə rast gəldiyim hadisələrdən ikisini demək istəyirəm.

Birinci hadisə. Keçmişdə milis rəisi işləyən və mayor rütbəsində olan Məmmədov familiarlı kolxoz sədrinin 40 gün ərzində gördüyümüz utanmaz sifətini bilmirəm, necə yazım. Təəccüb edirəm ki, bu adam neçə ildə insan müqəddəratını necə həll edibdir? Bu böyüklükdə kəndə onu sədr qoymuşdular. O, bu kəndin ancaq qadınlarını işlə təmin edirdi. Kişilər iş olmadığından məcburiyyət qarşısında qalıb, Ermənistana iş dalınca gedirdilər.

Mən olan dövrdə hər gün Ermənistandan 4-5 yük maşını gəlib, 100-120-yə qədər fəhlə götürüb, öz kolxoz və bağlarında

işlədirdilər, baxmayaraq ki, öz kəndlərində ondan çox iş vardı. Atalar sözüdür: “Gizli kef uzun çəkməz”. Demə, Məmmədov, şahlıq edirmiş. Qabarlı əllərin zəhmətini yeyənin burnundan zərdab kimi tez tökülər. Elə biz orda olan dövrdə bütün gördüyü işlərin üstü açıldı, yoxlayıb məsuliyyətə aldılar.

İshaq

İkinci hadisə. Biz hər gün işə Əsas Şərudan keçərkən 1 kq. ət alıb, qayıdandan sonra axşam bişirib yeyirdik, qalanını da səhər yeyib işə gedirdik. Bir gün geoloqla sürücü ət əvəzinə iç-ciyər almaq və qovurma bişirmək istədilər. İş belə oldu ki, həmin gün ət belə olmadı, üçümüz də kabinədə oturub niyyətimizin baş tutmamasını danışib gülürdük.

Dəmirçi kəndini təzə keçmişdik ki, qoyun sürüsünə rast gəldik. Bu sürünün hamısı yolun solunda, 3-4-ü isə sağında idi. Maşını görəndə kimi bu qoyunlar da yolun soluna qaçan zaman biri maşının dal çarxının altına düşdü, bərk əzildi. Çoban tez maşının nömrəsini yazdı, gördük qoyun ölür, tez kəsib maşına atdıq. Sədərkədə fəhlələr qoyunu soyub dərisinə bükərək maşına qoydular. Fəhlələri iş yerində düşürərək maşını qoyunla Dəmirçi kəndinə göndərdim ki, sahibini görüb onunla razılaşsınlar, ya pulunu, ya da qoyun alıb verək.

Maşın kolxoz idarəsinin həyətinə girən kimi oradakılar deyirlər, qoyun mühasibindir. Sürücü gedir mühasibin yanına

əhvalatı ona danışır. Mühasib gülərək deyir: “Oğlum, qoyun hanı?” Sürücü deyir ki, maşındadır. Mühasib deyir: “Oğlum, mənim vaxtım yoxdur səni milisə verim, nə də milis gələndə onu qonaq edim. Özüm də xəstəxanadan təzə çıxmışam. Elə bir qoyun qurban kəsəcəkdim. İndi get, ver qoyunu kolxozçulara pay-pay etsinlər, özün də iç-ciyərini apar o incinar ilə yeyin, həm də tanış olmadığım incinara salam söylə”.

Bir də gördük sürücü gülə-gülə gəlir və zarafatla deyir: “Niyə arığın basmısan, gərək, kökün basaydın”. Mühasiblə olan əhvalatı danışib, maşından iç-ciyəri çıxarıb göstərdi. Həyat qəribədir. Bu sifətdə səxavətli insanlara da rast gəlmək olarmış.

Bununla Sədərəkin 26 min hektar susuz qalan ərazisindən ötrü mühəndis-geoloq işinin layihəsi sahəsində çöl işini qurtarıb nümunə toplayaraq, Bakıya hazırlaşdıq. Sürücü nümunələrlə Əsas Şərudan Yerevana, Qazaxa və oradan Bakıya yola düşdü. Biz səhəri qatarla yola düşdük.

SAATLI / AQROBAZA

1959-cu ildə məni bir geoloqla Saatlı rayonuna ezam etdilər. Həmin vaxt köhnə inşaat qəsəbəsi olan Aqrobazaya və onun ətrafında olan qədim uçulub dağılmış kəndlərə və həm də xam torpaq sahələrindən ayıraraq buralara Axalsıq türklərini yerləşdirirdilər. 1944-cü ildə Beriyanın hiyləsi və Stalinin razılığı ilə Axalsıqdan /Abbastumandan bütün rayon və kəndlərdə olan 450 min camaatı zülmə Qazaxıstana sürgün etmişlər və bəhanələri bu idi ki, birdən Türkiyə Sovetlərə hücum etsə, ola bilsin ki, bunlar türk olduqlarına görə onlara kömək edə bilər.

Bu əməli bəhanə edərək, bunları min illərlə yaşadıkları ana yurdlarından sürgün etmişdilər. Həmin dövrdə eynilə çeçen və inqışları Şimali Qafqazdan və müharibədən sonra bütün

Kırım tatarlarını da Kırımdan Orta Asiya və Qazaxıstana köçürdülər. Bu işlərə Stalinin ölümündən və Beriyanın aradan götürülməsindən sonra yekun vuruldu.

Böyük amnist nəticəsində Kırım tatarlarının Kırımdan başqa hər hansı Respublikaya gedə bilmələrinə, çeçen və inquşlara öz vətənlərinə, Axalsıx türklərinin isə öz vətənlərinə yox, Azərbaycana

İshaq

gəlməsinə icazə verildi və Saatlı rayonunda bunlara torpaq sahəsi ayrıldı.

Bu türklərə rəhbərlik edən Bayraqdarovla sahələri yoxlamaqdan ötrü 10-15 nəfər gəlmişdi, yoxlayandan sonra ilk dəfə 250-300 nəfər ailəli sənətkarlar köçüb gəldi. Uçulub dağılmış evlərdən bərpa edə-edə Daşkəndə teleqram vurub, hər ay 50-60 ailənin gəlməsini təşkil edirdilər. Müvəqqəti evlər tikməklə yanaşı, uçulmuş evləri təmir edirdilər. Hökumət kömək məqsədi ilə 10 il müddətinə borc hesabına böyük məbləğdə pul buraxmışdı, həm də arası kəsilmədən bunlara taxta, şalban, kubik daşı, sement, 15 yük maşını, 12 traktor və lazım olan əmək ləvazimatı verirdi. Bütün köçənlər hökumət hesabına köçürdülər.

Bizi bura ezam etməkdə məqsəd Aqrobaza qəsəbəsi yanından, daha doğrusu Mərkəzi Muğandan axan Gümüşarx ka-

nalından onlar üçün arxın filtr etdiyi şirin suyun sərhədinin təyin edilməsi idi.

Aqrobazadan başqa, bunlara kənd salmağa, xaraba kəndlərdə bərpa işləri aparmağa icazə vermişdilər. Bütün işlər Bayraqdarovun rəhbərliyi ilə həyata keçirilirdi. Onun hər bir sözü qanun kimi qəbul olunurdu.

Bir gün Saatlı rayonunun birinci katibi Əlizadə səhər tezdən gəlmişdi, Bayraqdarova nə isə göstəriş vermək istəyirmiş, bir də eşitdim Bayraqdarov raykomu hədələyərək deyir: “Bu saat min maşına, get burdan, sənə məənə göstərişin lazım deyildir. Mən heç bir şeyi sərgi üçün almamışam, bizə bunları hökumət havayı verməyibdir, hamısını on ilə biz öz zəhmətimizlə ödəyəcəik. Bax, sizə deyirəm, hərgah bu saat getməsəniz, bir teleqram Bakıya Axundova, birini də Daşkəndə vuraram ki, heç kim yerindən tərpənməsin, burdakıları da geri aparram”. Raykom Əlizadə onun üzünə baxırdı, daha bir söz deməyib, maşına minib getdi.

Bayraqdarov yerli Muğan camaatından bir nəfər də öz içərilərinə buraxmırdı. Axşamçağı söhbət zamanı Bayraqdarov onlardan aşağıda, Gümüşarxın üstə olan Qızılkənd kolxozunun başına gələn əhvalatı belə danışdı. “Kolxoz taxıl böləndən sonra sədrə ambardar 15-16 tona qədər taxılı gizlədibmiş. Bunu kolxozçulardan çoxu bilirmiş. Bir kolxozçu gizli gedib Saatlının birinci katibi Əlizadəyə xəbər verir, o da prokurora telefonla göstəriş verir ki, özün get, yoxla. Prokuror da sədrə tez xəbər göndərir ki, gəlirəm, başına çarə tap.

Həmin xəbəri kolxoz sədrinə apan adam prokurorun müavininə rast gəlir. Müavin onun hara getdiyini soruşur, o da tapşırığı ona danışır, sonra sifariş kolxoz sədrinə çatdırır. Kolxoz sədri taxılı gizlətməyə yer tapmır, onu öz əlaltıları ilə Gü-

müşarxa töküb suya verir. Prokuror səhər kəndə gəlib, katibə xəbər verən adamı götürüb onunla birlikdə ambarı açdırır, onun boş olmasını görürlər. Buna görə onun özünü böhtançı kimi məsuliyyətə almaqdan ötrü akt tərtib edib, hələlik zəmanət alıb kənddən qayıdır. Ancaq işin dalından xəbəri yoxmuş nə olacaq.

Demə, prokurorun müavininin prokurorla arası yoxmuş. O, əhvalatı xəbər aparandan öyrənən kimi, bir nəfəri gizli kəndə göndərir ki, anbarın taxılının hara aparıldığını bilsin. Səhəri həmin adam gördüklərini prokurorun müavininə ətraflı danışır. Prokuror qayıdandan sonra müavinin çağırıb deyir: "Qızıl-kənddə bir axmaq böhtançıdan akt tərtib etmişəm. Milisdən bir nəfər göndərin onu gətirsin, mən gedirəm raykoma, çünki bu işi mənə o tapşırırmışdı, indi nəticəsini gözləyir".

Prokurordan ayrılandan sonra müavin özü göndərdiyi və raykoma xəbər verəni də götürüb, prokurorun dalınca raykoma gedir. Müavin şahidləri ilə bütün işin üstünü açır, bunlarla da prokuror işdən qovulur, kolxoz sədri isə məsuliyyətə alınır.

Bir neçə müddət burada işlədik. Hər gün axşamlar bir yerə yığışıb, köçürülən zaman başlarına gələn əhvalatlardan danışdırlar. Bayraqdarovdan xahiş etdim ki, onların köçürülməsi və necə köçürülməsi barədə ətraflı danışsın. Hər kəs bir cür danışır, mənəcə, bunun əsas səbəbi sizə bəllidir. O dedi: "Baş üstə. Sabah axşam Həsənlə bizə gələrsən, ətraflı danışsaram".

Sabah axşam mümkün olmadı, çünki Sarıcalar stansiyasından xəbər gəldi ki, onlardan ötrü 8 vaqon material gəlibdir. Bayraqdarov da bütün 15 maşını və 40-50 adam götürüb stansiyaya getdi. Stansiyaya gələn taxta, şalban, kubiki səhərdək daşıyıb qurtardılar. Səhərisi Bayraqdarovun yanına fəhlə üçün gələndə o mənə dedi: "Axundov, söhbət qaldı sabaha".

Biz onun qohumu Həsənin evində, ailəsi ilə birlikdə qalırdıq. Səhər mən Həsəni götürüb onlara getdik. Əvvəl mənim ailə vəziyyətim və nəslimlə tanış olandan sonra sözbə başladı. O, danışdıqca gah qızarıb özündən çıxır, bəzən ucadan, bəzən də astadan danışır. Beriyanın ünvanına çoxlu nalayiq sözlər yağdırır, bəzən də bilmədən durub otururdu. Mənim onun bu hərəkətlərinə dəhşətlə baxmağım barədə evə qayıdarkən Həsənlə danışib gülürdük. Bir azdan xörək gəldi, kişinin rəngi özünə gəldi. Sözbə belə başladı:

“Axundov, hərgah o gürcüləri mənə versələr, başlarını bədənlərindən dişimlə ayırmasam, onda atamın oğlu deyiləm. İllah ki, o Beriyanın Meqrel nəslindən olanları. Beriyanın çoxdankı fikri idi bizi bir bəhanə ilə ana torpağımızdan qovub, özləri Abbastuman vilayətinə sahib olsunlar, ancaq girəvə tapa bilmirdi. Ona görə bu müharibədə onların, yəni Beriyanın ilə Mikoyanın əlinə girəvə düşdü. Çünki bizi köçürəndən sonra Mikoyan da gizli elə iş düzəltmişdi ki, bütün Azərbaycanı 1943-cü ildə Orta Asiyaya göndərsin. O, gizli, kağız arasında Stalınə əmrə qol çəkdirərək, üç polkovniklə (biri erməni) Bakıya göndərmişdi.

Burada əmri alan kimi onların üçünü də Mərkəzi Komitədə telefonsuz bir otaqda saxlamışlar. Mərkəzi Komitənin birinci katibi Moskvaya Stalinin yanına uçaraq kağızı onun qarşısına qoyur. Stalinin bu kağızdan heç xəbəri yoxmuş. Deyib: "Bu məktuba kağızların arasında mənə qol çəkdiriblər". Stalin həmin saat Mikoyanı çağırır, ondan soruşub, o işə boyun olmamışdı. Bizim MK-yə açıq məlum imiş ki, bu işi Mikoyan edibdir.

Bəs, məlum deyil ki, Basarkeçər rayonunu, Mehrini Azərbaycandan alıb, ermənilərə verdirən Mikoyan olub. Bəs,

1949-1950-ci illərdə neçə yüz min azərbaycanlını Ermənistanın dağlıq və yaylaq rayonlarından Azərbaycanın aran rayonlarına köçürdülər, neçə min uşaq, böyük qızdırmadan tələf olmadı? Bəs, eşitməmişən ki, Marneul rayonunun hamısı azərbaycanlılardır, indi o rayonda hər iki kənd arasına bir gürcü kəndi salırlar.

Bu işlərin hamısını kim edirdi? Üzdə qoyun, daxildə qurd olan Beriya, Azərbaycanın Gədəbəy sahəsində torpağı alıb verdirən də Mikoyan deyildi? Naxçıvanı Azərbaycandan ayırıb Ermənistana vermək barədə iş qaldırmağa altdan-altdan Ermənistanı qısqırdan kimdi? Əlbəttə, Mikoyan. Həmin onlara quyruq bulayanlar, onların göstərişi ilə Azərbaycanın daxili işlərini tapşırdığı o əclaf erməni”.

Bir dəfə mən Lənkərandan Bakıya avtobusla bir kartof satıb qayıdan erməni ilə gəlirdim. Ona dedim Mikoyan öldü. O mənə cavabında dedi: “Allah ona rəhmət etsin, ermənilərə nə lazımdı, etdi, getdi”.

O saat mənim yadıma Bayraqdarovun söhbəti düşdü. O bu sözləri çox ətraflı danışdı, mən isə qısa yazıram. Axşamdan çox keçdiyinə görə Bayraqdarov dedi ki, Axundov, bizi necə köçürmələri və səkkiz gün gecə-gündüz ağzıbağlı vəqonda necə aparmaları barədə sabah söhbət edərim.

Həmin axşamın səhəri Bayraqdarov Bakıya altı yük maşını ilə getdi ki, Orta Asiyadan gəmiylə gələn ailələri qarşılayıb, Aqrobazaya gəlmələrini özü təşkil etsin. Üç gündən sonra özü mənə xəbər göndərmişdi, mən də Həsənlə onlara getdim. O, məndən yaşda çox böyük olsa da, söhbətimiz tuturdu. Bizdən ötəri qovurma hazırlatmışdı. Axşamlıq edib, sonra çay içə-içə dedi:

“Hörmətli Axundov, bizi köçürülməkdən ötrü elə plan

hazırlamışdılar ki, heç bizim Birinci katib də bilməmişdi. Birinci katibə yolda bizim camaat demişdi ki, sən bu işi guya bilməmisən, niyə əvvəldən bizə xəbər verməmisən? Ola bilməzdi səndən gizli etsinlər. Hərgah sən bunu bizə 4-5 saat qabaq xəbər versəydin, onda biz də başımıza çarə edərdik. Düzdü, 200-300 adam itirərdik, daha camaatımız Qazaxıstana yox, hamımız Türkiyəyə keçərdik. Bu işdən 15-20 gün qabaq bizim bütün əsgər yaşı, 18-dən 25 yaşacan cavan oğlanları təcili yığıb cəbhəyə göndərdilər ki, birdən bunlara müqavimət göstərməsinlər. İndi bununla bil ki, Beriya nə qədər gizli plan tutubmuş.

Bizləri köçürməyə gələn əsgərlər özləri bilmirmişlər ki, bunları hara aparırlar. Bu işi ancaq çekistlər bilirmiş. Axşam saat 12-dən başlayaraq, sübhə kimi Abbastumanın bütün şəhər və kəndlərini mühasirəyə alaraq, hər qapıda 4-5 soldatla bir çekist duraraq, adambaşına 20 kq. yük götürmək şərti ilə avtomatına otuzdurub birbaşa dəmiryoluna aparıb, əvvəldən hazırlanmış yük vaqonlarına dolduraraq ağzını açarlayırdılar.

Bununla Abbastuman vilayətində bir türk nəslə qoymadılar qala. Qoca, xəstə, uşaq, hamilə qadınlaradək bağlı vaqonda apardılar. Beləliklə, 450 min camaatı 7-8 eşelona doldurub 8 gün bir-birindən xəbərsiz yol gedəndən sonra, birinci eşelonun bir hissəsinin ağzını açaraq, camaatı birinci lagerdə boşaltmağa başladılar. Vaqonların ağzını açanda ən əvvəl uşaq, qoca və hamilə qadın meyiti çıxarırdılar.

Beləliklə, 8 gün gecə-gündüz ağzı bağlı vaqonlarda 450 min Axaltsixli camaatı min illərlə yaşadığı yurdundan apararaq, Qazaxıstanın çöllərinə səpələdilər. Lagerlərin üzərində ancaq çekist soldatları dururdu, onlara elə göstəriş verilmişdi ki, bir nəfər bu lagerdən o biri lagerə keçməməli idi. Hərgah biri

gizli getsə idi, ya güllələyirdilər, ya da həmin lagerdən bir-iki uşaq götürüb deyirdilər öldürməyə aparırıq. Sonra bu 1-2 yaşlı uşaqları gecə ikən başqa lagerə aparırdılar. İndi həmin uşaqlardan böyüyəni var ki, öz ana-atasını tapmır. İndi bil, Axundov, bu cəllad Beriya necə əclaflıqlarla məşğul olubdur.

Bu əclaf bizim şəhər və kəndlərdə qalan qapısı bağlı evlərimizin qapılarını açaraq, dolu evlərimizə 70 faiz öz meqrellərini (çünki özü də meqreldir), 30 faizini də qalan gürcülərdən köçürərək, bizim həyətlərimizdə olan mal-heyvanlardan başqa, yorğan, döşək, xalça, palaz, taxılla dolu qapılarımızdan ayırdılar. İndi mənəm sizə dediyim o gürcülərin başını dişlə bədənindən ayırmağa haqqım var, ya yoxdur?

Biz köçəndən sonra əsgərlikdən qayıdan yaralılar, xəstələr gəlib yurdlarında bu vəziyyətləri görəndə heç danışmağa aman verməyərək, o saat onları da Qazaxıstanə, öz adamlarının yanına göndərirdilər. Ancaq cəbhədə qəhrəmanlıq alanlara orada yaşamağa icazə verilmişdir ki, onlar da bu vəziyyəti görüb Qazaxıstanə gəlmişdilər. Cəbhədən qayıdanları elə vağzaldan birbaşa Qazaxıstanə göndərirdilər.

Bir də demək istəyirəm ki, bizi ana yurdumuzdan köçürəndən sonra, əvvəllər çoxlu ölüm olurdu. Sonralar yavaş-yavaş azaldı. Beləliklə, bizim türk qəbiləsindən nahaq yerə 20 minə kimi uşaq, qoca məhv olub getdi. İndi siz elə fikir etməyin ki, biz o gözəl yaylaqlarımızı qoyub, gəlib bu şoran səhra torpaqlarında yaşayırıq. Yox-yox, Axundov, gec-tez biz görək öz yerlərimizdə olmasaq da, ona oxşar gözəl bir yaylaq yerə köçməliyik.

İndi mən sizə başımıza gələn əhvalatın 30 faizini danışdım, çünki insan görək gözü ilə görə, ürəyi yana. Az da olsa, bildiniz ki, o cəllad Beriya Stalinin hörmətindən istifadə edərək, bizim

başımıza nələr gətirmədi. Onu da biliniz ki, hərgah Stalin 5-6 il də ölməsəydi, yəqin bu Beriya bütün Marneul rayonunun azərbaycanlılarını oradan min cür hiylə ilə köçürəcəkdİ. Stalin dövründə həmişə Marneul rayonunda Birinci katib və rayon İcraiyyə komitəsinin sədri vəzifəsində ancaq gürcülərdən olurdu. İndi isə bu vəzifələri marneullular aparır”.

VAYXIR

1964-cü ildə mən Naxçıvana ezam olundum. Məqsəd Vayxır kəndinin aşağısından axan kanalı kəndin üstündən aparmaq idi. Bu kanaldan Naxçıvançayı boyu Vayxırdan aşağıda olan daha dörd kəndin bir çox sahələrinin suvarılması mümkün olmayan torpaqları da suvarılsın.

Mən Naxçıvanın su idarəsinin qonaq evində qalırdım. Naxçıvanla Vayxırın arası 24 km. idi. Vayxır arxını kəndin üstündən aparılmaqdan ötəri onun Naxçıvançayda olan başlanğıcını 200-300 metr yuxarıdan götürmək lazımdı. Həmin nöqtə də çayboyu Vayxırdan yuxarı olan Mərəlik kəndinin dəyirmanı yanında düşürdü. Bu ərazidə Naxçıvançay sahili boyunca altı kənd vardı. Bunlardan biri çaydan 6-7 km aralı dağ yamacında olan Badamlı kəndidir ki, o təkcə Naxçıvançaydan istifadə etmir. Badamlı kəndindən 5 km. Naxçıvançay tərəfə Badamlı su zavodu yerləşir ki, bu da Mərəlik kəndinin 2 kilometrindədir.

Badamlı zavodu Naxçıvançaydan 2 km. aralı, hündür bir dağlıq dərədə, asfalt yol çəkilmiş yerdədir. Burada biri-birindən 2-3 metr aralı bulaqlar vardır ki, dördü yerdən qazsız çıxdığından bunlara süni olaraq oksigen vururlar. Biri isə qazla çıxır ki, buna müalicə bulağı deyirlər. Bu bulağın suyu o biri bulaqlara görə 3 dəfə azdır.

Qalan 6 kənd Mərəlik, Vayxır, Xalxal, Sirab, Qaxab və

Qotur Dizə Naxçıvançayı sahillərindədir. Yuxarı Vayxır arxı adlandırdığımız kanal mənbəyini Mərəlik kəndindən başlayaraq, Vayxır, Xalxal, Sirab, Qahab və Qotur Dizə kəndlərinin üstündən keçərək, bu vaxta qədər suvarmaq mümkün olmayan min hektarlarla torpaqları əhatə edir.

Kanalın uzunluğu 24 km-ə qədərdir. Bu yolun relyefindən asılı olaraq, hər 50-100-150 m-dən bir şurf qazdıraraq, Naxçıvan çayına parallel, başaşağı gedirdim.

Vayxır kəndində fəhlə çox olsa da, işə gəlmək istəmir-dilər. Misal var: “İlan vuran ala çatıdan qorxar”. Məndən qabaq bu kanalın çəkilməsində işləyən topoqraf hesabətində bunları aldatmışdı.

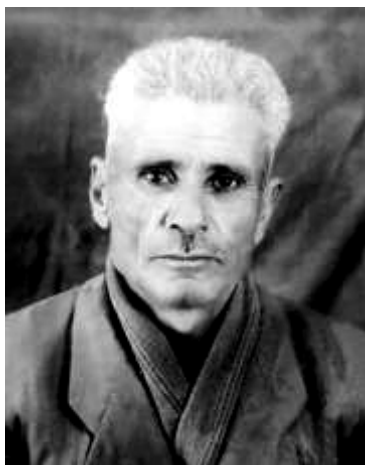
Mənim apardığım iki günlük söhbətdən sonra başda ambardarın oğlu Bayram olmaqla 6 pəhlivan kimi oğlan mənimlə işləməyə başladılar, mən də hər həftə qazdıqları şurfları ölçərək, avans deyərək, pulların verirdim. Ona görə də fəhlə

çoxaldı. Kolxoz ambardarı Məhəmməd İsmayilov onlarda qalmağımı təklif etdi. Bu iş mənim üçün əlverişli olduğundan razılıq verdim. Hər gün 25-30 km. gəlib getmək çətin olurdu. İyul ayı və Naxçıvanın cılpaq, meşəsiz dağları gündə yolu ayaqla getməyə çox çətinlik yaradırdı.

Bir gün günorta saati idi. Sirabın çayçısına girib nahar istədim. Bizə şirin çayla peçenye verdilər. Çayçıya dedim:

Bayram İsmayilov

Kəndin ambardarı
Məhəmməd İsmayılov

“Səndən günortaya yemək istəyirəm”. Dedi: “Bundan başqa heç bir şey yoxdur”. Bunun başına cığırır dedim: “Heç utanmırsız, bu istidə günəş altında yana-yana kanal çəkirik, budur sizin hörmətiniz?!” Mənə diqqətlə baxandan sonra, heç bir şey deməyib çay, peçenyeni qabağımdan götürüb, dükandan çıxdı. 10-15 dəqiqədən sonra qayıdıb evindən lavaş, pendir, yağ gətirib, təzə şirin çay tökərək bizə verdi.

Çayçada oturan bir cavan oğlan gəlib yanımda oturdu və dedi: “Yoldaş incinar, nə edək? Xruşov camaatın başına bir oyun açıb ki, biz də qonağa hörmət edə bilmirik. Bütün kolxozların ambarlarında olan taxılı apartdırdı”. Soruşdum: “Sən kimsən?” Dedi: “Həm partkom, həm də mü-vəqqəti kolxoz sədri. Bilirsən, yoldaş incinar, bundan 7 gün qabaq bizi büroya çağırır göstəriş verdilər ki, anbarlarda olan taxıllara toxunmayın. Sabah səhər kolxozda olan bütün taxıl hökumətə təhvil verilməlidir. Mən də axşam saat 11- də bürodan çıxıb kəndə çatan kimi mühasibi yuxudan qaldıraraq, 25 gün qabaqdan bir siyahı tərtib etdirərək, anbarda olan bütün taxılı gecə ikən kəndlilər arasında bölüşdürdük. Sonra anbarı süpürtdürüb, anbarın ağzını bağladım və hər kəs getdi evinə. Səhər tezdən özüm də gedib Xalxal meşəsində çayxanada oturdum.

Səhəri saat 2-3 - də iki yük maşını göndərmişdilər ki, taxılı aparsınlar. Anbardar qapını açıb taxılın bölünmə siyahı-

sını onlara təqdim edir. Gələnlər məni istəyir, deyirlər bilmirik hardadır. Sonra boş, suları süzülə-süzülə geri getdilər". Söhbətdən sonra trassa, fəhlələrin yanına getdim.

Sirabdan Qahaba, ordan da Qotur Dizəyədək olan yolu "Belarus"la işləməli oldum. Çünki Sirab gölünün tikintisinə başlandığına görə bütün fəhlələr xahiş etdilər ki, orda daimi iş olduğundan ora keçsinlər. Ona görə də mən axıncı şurfları "Belarus"la işləməli oldum.

Biz Qotur Dizədə axıncı şurfları qazırdıq. Kənd camaatı, əsasən də uşaqlar yığılmışdı. Şurfdan nümunə götürməkdən ötəri Bayram şurfa girmişdi. Əslində nümunələr götürüldükdən sonra ya əllə, ya da texnika ilə şurflar doldurulmalıdır, çünki elə olur ki, çöldə heyvan oraya düşür, tələf olur. Bayram şurfdan təzə çıxmışdı ki, bir də gördük qoca bir arvad özünü şurfa saldı, uzandı və yalvardı ki, "Belarus" torpağı onun üstünə töksün. Onu güclə çıxarıb soruşduq: "Ay xala, belə niyə?" Dedi: "Ay incinar, başına dönüm, üç yaşından bir oğlan böyüdüb oxutmuşam, indi də evləndirdim ki, daha xoşbəxt olaram. Oğlum verdiyi çörəyi başına dəysin, gəlin girəvə salanda məni söyür, həm də döyür. Ona görə dedim hazır qəbirdir, qoy, uzanım, üstümü örtün, canım qurtarsın". Bu sözlərə, düzdür, hamı güldü, amma ürəyimdə bir ağrı çəkdim. Qotur Dizədən ayrılıb Vayxıra getdik.

Səhəri Naxçıvandan pul alıb, Vayxıra qayıdırdım. Yö-lüstü Xalxal meşəsindəki bufetdə yemək istədim. Yeməyi sifariş etmişdim ki, tanış səs eşitdim. Bufetçi Əlidən soruşdum ki, oradakılar kimdir? Dedi: "Bizim televizor işçiləridir, Bakı radiosundan gəlirlər". Kim olmalarını soruşdum, dedi ki, birinin adı Aydındır. Bunu eşidən kimi durub səsə tərəf getdim.

Gördüm bir açıqlıqda 6 nəfər oturub yeyib-içir. Yavaş-

yavaş onlara tərəf hərəkət etməyə başladım. Bir də gördüm Aydın Qaradağlı durub ayağa Kazımovskiyə deyir: “Adə, Kazımovski, mən yuxu görürəm, ya da piyanam, bu İshaqdır, ya da məni qara basır, İshaq hara, bura hara?!”. Nə isə, yaxınlaşıb öpü-şəndən sonra mən də onlarla məclisin axırına kimi oturub, sonra durub mən Vayxıra, onlar da Naxçıvana getdilər. Buna deyərlər, təsadüfi görüş.

Bu minvalla 38 günə işi qurtararaq, götürdüyümüz nümunələri maşına yığıb, Məhəmmədin oğlu Bayramla birlikdə səhər tezdən Vayxırdan Şahbuz, Batabat, Sisian, Gorus, Laçın, Şuşa, Ağdam, Bərdə, Yevlax, Göyçay, Ağsu, Şamaxı və oradan da Bakıya gəldik.

AZQİPROVODXOZDA 2 dekabr 1954-cü İLDƏN 23 may 1981-ci İLƏ KİMİ İŞLƏDİYİM OBYEKTlər

2 dekabr 1954-cü ildən Azqiprovodxoza keçəndən sonra iki il ancaq texniki laboratoriyada işlədim. Bəzi laboratoriya işləri ilə praktiki tanış olandan sonra 1956-cı ildən yenidən çöl işlərinə keçib mühəndis-geoloji işləri aparmağa başladım. 1956-cı ildən 1980-ci ilə kimi aşağıdakı yerlərdə mühəndis-geoloji kəşfiyyat işlərini aparmışam.

1. Ceyrançöl qəsəbələri və obaları arasında avtomobil yolu.
2. Ağstafa çayının su buraxıcı-qapayıcısının sahəsi.
3. Yevlax-Bərdə yolunun İncəçay kollektorunda körpü.
4. Laçın rayonundakı Laçın hidroelektrik stansiyasının yenidən qurulması.
5. Qasım İsmayilov rayonunda Qaraçay karxanası.
6. Siyəzən rayonunun Lenin adına kolxozun torpaq sahəsi

Şəmkir rayonunun Dəllər kəndinin yanında bərə. 1956-cı il.

7. Masallı rayonunun Babaser su anbarının tədqiqatı.
8. Qazax rayonunda dövrələmə yolunun tədqiqi.
9. Göyçay rayonunda yolun çöküntülərinin tədqiqi.
10. Sədərək yaylası və Şərur ovalığı torpaqlarını suvaran kanalları.
11. İsmayilli rayonunda Yekəxana su anbarından çəkilməş magistral kanallar.
12. Astraxanbazar rayonu İncəçay üzərindəki Cəfərxanlı su anbarı.
13. Laçın rayonunun Alxaslı kəndinin su ilə təmin edilməsi.
14. Cəbrayıl və Zəngilan rayonlarında yağış sularını Araza axıdan kanallar.

15. Saatlı rayonunun Adıgün yaşayış məntəqəsinin su ilə təmini.

16. QK 345-502 piketləri arasında Abşeron magistral kanalı.

17. Lənkəran rayonunda Bəndçəkmə. 18 yenidənqurma və çayın yatağının dəyişdirilməsi.

18. Tovuz şəhərinin sülardan qorunması ilə əlaqədar nəzərdə tutulan tədqiqatlar.

19. Astraxanbazar rayonunun Əzizbəyov kanalından mexaniki suvarmanın 84-97-ci piketləri.

20. Abşeron magistral kanalı dambası üçün karxana torpaqlarının keçdiyi yerlər.

21. Laçın rayonunda hidroelektrik stansiyanın tədqiqi.

22. Ceyranbatan su anbarının sol sahəsindəki su təzyiqi hövzəsi.

23. Dəmir Yolunun körpü keçidinin Port-İliç-Boladi kəndi şosse yolu ilə kəsişdiyi sahə.

24. Əlibayramlı rayonunda Qaraçala sovxozunun şimal kollektorunun yeni dövrələmə yatağı.

25. Abşeron magistral kanalının 500-540-cı piketləri arasında.

26. Lənkəran rayonunda altı körpü keçidləri.

27. Şirvan kollektorunun Əlibayramlı rayonunda balıq təsərrüfatı kanalları ilə kəsişdiyi yerdə dükkərin sahəsi.

28. Binə kəndinin suvarılan massiv obyektini üçün inşaat qurma axtarışı.

29. Lənkəran rayonunda İliç adına sovxozun su ilə təmini.

30. Saatlı rayonunun Lenin adına toxumçuluq sovxoz ərazisində mövcud olan suvarma meliorasiyanın yenidən qurul-

ması və yenisinin inşa edilməsi.

31. Kürdəmir rayonunda Yuxarı Şirvan kanalından birinci növbədə suvarılacaq massiv.

32. Pereküşkül kanalı hidrotexniki qurğuları ilə birlikdə.

33. Sumqayıt rayonunun Ceyranbatan su anbarı dambaları üçün tədqiqat.

34. Abşeron kanalından suvarılacaq obyektlərin özülü hazırlanması üçün Qum daşı karxanasının tədqiqatı.

35. Abşeronda Bilgəh hovuzundan Zuqulba bağına qədər olan sahədə təzyiq boru kəmərinin tədqiqatına dair qeydlər.

36. Sumqayıt Şəhər Sovetinin Şurabad südcülük sovxozunda tədqiqatlar.

37. Abşeron yarımadasında Xırdalan sovxozunun Xırdalan sahəsində hidroloji şərait yaratmaq.

38. Dəvəçi rayonunun Zarat südcülük-heyvandarlıq sovxozu torpaqlarının suvarma, meliorasiya, inşaat və kənd təsərrüfatı üçün mənimsənilməsinə dair.

39. Əlibayramlı rayonunda 1 № li Şirvan pambıqçılıq sovxoz qəsəbəsinin inşaatı ilə əlaqədər tədqiqat.

40. Stepanakert rayonunda Xocalı çayın sol sahilindən çəkilən magistral kanalın tədqiqi.

41. Kürdəmir rayonunda Ağsu və Girdiman çayları məcraları çöküntüsündə su ilə gətirilmiş torpaqların tədqiqinə dair hesabat.

42. Naxçıvan suvarma sisteminin Vayxırarx kanalının hidroloji şəraiti.

43. Sağ və sol sahil kanalları ilə Ağstafaçay üzərində su anbarı inşaatı.

44. Sağ və sol sahil kanalları ilə yuxarı Xanbulançay su anbarı.

45. Bənd və inşaat materialları karxanası sahələrinin öyrənilməsi.

46. Magistral kanallar ilə yuxarı Xanbulançay anbarı özülündə eninə kəsiliş.

47. Sağ və sol su ayrıclarının və yuxarı Xanbulançay su anbarının bir hissəsinin xüsusiyyəti.

48. Naxçıvanın İliçovski rayonda bir xətt boyunca su üçün qazılacaq quyuların birmərhələli layihəsi.

49. Lənkəran rayonunun bir nömrəli sovxozunun ərazisinin hidroloji şəraiti.

50. Lənkərançay subasarındakı çınqıl karxanasında tədqiqatın nəticəsi.

51. Magistral kanallar ilə Yuxarı Xanbulançay su anbarı.

52. Lənkərançay subasarında çınqıl karxanasının əlavə tədqiqatı.

53. Masallı rayonu ərazisində əlavə subartezian quyuların qazılması

54. Lənkərançay ərazisində çay vadisinin aşağı hissəsinin Lənkəran su buraxıcısının zonası əsaslarının şəraiti.

TƏQAÜDƏ ÇIXMAĞIMIN SƏBƏBİ

Sonuncu işimdə 1 dekabr 1975-ci il tarixindən məni Xanbulançay bəndinin tikintisi üzərində geoloji nəzarət dəstəsinin rəisi təyin etdilər. Yaşımı nəzərə almadan 23 may 1977-ci ilə kimi arasıkəsilmədən gecə-gündüz çalışırdım. Həmin gün bəndin 72 metrliyində gözlənilmədən elə bənd üstündə məni infarkt vurdu. Təcili maşın ilə evə gəldim, 3 dəfə təcili yardım gəlib, başa düşə bilmədilər ki, məni infarkt vurub. Dördüncü dəfə gələndə özüm qısnadım, məni xəstəxanaya apardılar. Həkim Tahir o saat təyin etdi ki, məni infarkt vurub, saat 7-dən

gecə saat 2-yə kimi mənimlə çalışdılar, güclə ölümdən xilas etdilər. Təcili yardımın "çox savadlı" həkimləri mənə qəbir qazmışdılar.

Bu minval ilə 45 gün xəstəxanada yatandan sonra məni Bakıya apardılar. Altı aylıq məzuniyyətdən sonra işə çıxdım. Daha rayonlara yox, ancaq institutda işləyirdim ki, 20 may 1979-cu ildə məni ikinci dəfə infarkt vurdu. Yenə xəstəxanadan sonra altı ay məzuniyyət verdilər. İşə çıxandan sonra bir neçə ay işləyib, öz xahişimlə 23 may 1981-də təqaüdə çıxdım.

TƏQAÜD DÖVRÜNDƏ

Təqaüdə çıxandan sonra, necə deyərlər, kövsüyən ağız çörəksiz qalmaz, elə də oldu. İşsiz dura bilməyərək, babamın Əlyazmalar Fonduna verdiyim şeirləri unudulub qaldığından, şeirlərinin üzə çıxması ilə məşğul olmağa başladım. Buna nail olmaq üçün əvvəl Lənkəran Şəhər Partiya komitəsinin katibi, hörmətli Camalova Dilrubənin köməyi nəticəsində babam M.İ.Qasirin Lənkəranda olan qəbri üzərində 6 iyun

İshaq babası Mirzə İsmayıl Qasirin qəbrüstü abidəsi önündə.
Lənkəran, 1983-cü il.

1983-cü ildə kitab bayramı günü abidəsi ucaldıldı.

Bununla, eyni zamanda Lənkəran ziyalılarının arzusunu yerinə yetirməkdən ötrü babam M.İ.Qasirin Əlyazmalar Fondunda yatan külliyyatını toz basmış qovluqların içərisindən çıxartmaqdan ötrü Respublika Əlyazmalar Fondunun direktoru Qəhrəmanov Cahangirə müraciət etdim. Qəhrəmanov bunu bir şərtlə yerinə yetirməyə razılıq verdi ki, hərgah mən özüm çapa verilməsi barədə komitədən icazə alarsam, işi 30 may 1983-cü ildə mənə hazır vəziyyətdə təhvil verər, mən də həmin tarixdə "Yazıçı" nəşriyyatına təhvil verərəm.

İshaq vaxtilə dərs dediyi
Azərbaycanın tanınmış ziyalısı
Mirhaşım Talışlı ilə.
Lənkəran, 1983-cü il.

Mən ərizə yazıb, komitənin sədri Nazim İbrahimova verdim. Komitədən mənə 3 mart 1983-cü ildə razılıq cavabı gəldi, icazəni Qəhrəmanova təqdim etdim. O, işi mərhum Məmmədov Əzizağaya tapşırırdı. O da 30 may 1983-cü ildə təhvil verilməsinə söz verdi.

Vaxt keçirdi, iş ələ gəlmirdi. Əzizağadan soruşdum, sizin verdiyiniz vaxtdan 5-6 ay keçir, bəs, nə vaxt hazır edəcəksiz? Cavab verdi ki, nə tə-

ləsirən, yazırıq da. Mən şübhələnərək, onu yoxladım, gördüm bu şəxs XIX əsrin əlyazmasını, daha doğrusu ərəb əlifbasını yaxşı oxuya bilmir. Qəhrəmanova ərizə ilə müraciət etdim, o işi yoxladı, gördü düzdür. Ona görə də ondan işi alıb, verdi iki yeni qurtarmış gənc işçilərə. Bunlar işi ondan da pis günə qoydular ki, iki dəfə "Yazıçı" nəşriyyatından geri qayıtdı. Buna görə RƏF-nun direktoru Cahangir Qəhrəmanovla işin gedişi barədə on gündən artıq müddətdə mübahisə edirdim.

22 may 1984-cü ildə yenə də C.Qəhrəmanovla bərk mübahisədən sonra özümü çox pis hiss etdim. Bir nitroqliserin atıb, onun yanından çıxdım. Bulvara tərəf getdim. Yolda öz-özümə deyirdim, bu niyə işi bacarana vermir, bununla nə demək istəyir, hətta bunlara kömək etməkdən ötrü mənim xahişimlə professor Əkrəm Cəfər gəlmişdi, 4-5 gün kömək edəndən sonra C.Qəhrəmanov icazə vermədi.

İşlərin nə vəziyyətə çatmasını mənim Akademiyaya Prezidentinə yazdığım ərizəyə görə RƏF-nun direktoru C.Qəhrəmanovla olan yazışmadan görünür.

***Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası, Respublika
Əlyazmalar Fondu, N 044-7-187, 12 oktyabr 1984-cü il
Təqaüdçü müəllim Axundov İshaq Səbi oğluna***

Sizin 28 sentyabr 1984-cü il tarixli ərizənizə.

Respublika Əlyazmalar Fondunun kollektivi XIX əsr Azərbaycan şairi Mirzə İsmayıl Qasiri çox yaxşı tanıyır, onun ədəbiyyat tarixində qoyduğu izlər araşdırılır, mövqeyini və rolunu elmi tədqiqatla təsbit edir. Sizin "bəyənmədiyiniz" Əzizağa Məmmədov Mirzə İsmayıl Qasir barəsində ciddi tədqiqat aparmış və məqalələr çap etdirərək bu şairin populyarlaşmasına bir alim kim xidmətlər göstərmişdir. O vaxtlar

Siz, görünür, Qasirlə məşğul olmağa vaxt tapmamışsınız, onun yazılarını Fonda satmaqla işinizi bitmiş hesab etmisiniz.

Siz Qasirin əlyazma nüsxələrini Fonda satanda çox pərakəndə və yırtılmış halda satmışınız. RƏF-nun əməkdaşları həmin nüsxələri səhmana salıb, sistemləşdirmiş, onların gigiyenasına fikir vermiş, ayrı-ayrı qovluqlarda yerləşdirib tədqiqatlara cəlb etmişlər. Siz Qasirin əlyazmalarını satanda onlar həqiqətən bərbad halda olub, indi tam mənasında elmi tərəfdən səliqəyə salınıb.

Mirzə İsmayıl Qasirin bədii irsi səriştəli və istedadlı gəncələrə tapşırılıb, Fondun bilikli və qocaman əməkdaşı M.S.Sultanovun redaktəsinə verilib. Əsər yaxın vaxtlarda Nəşriyyata təhvil veriləcəkdir.

Sizə isə bir vətəndaş kimi tövsiyəmiz təqaüd dövrünüzü sanballı keçirmək və prezident kimi yüksək mövqeli şəxsə savadlı yazılar yazmaq arzusudur.

*Respublika Əlyazmalar Fondunun direktoru
İMZA /prof. C.V.Qəhrəmanov*

***Hörmətli Respublika Əlyazmalar Fondunun direktoru
Qəhrəmanov Cahangir yoldaşa***

Mənim 28/IX-84-cü il tarixində prezidentə yazdığım ərizəyə sizin 12/X-84-cü il tarixdə verdiyiniz nəsihətə cavab olaraq bildirmək istəyirəm ki, sizin mənə bir vətəndaş kimi etdiyiniz tövsiyə üçün çoxsağolun.

Mən bu vaxta qədər bilməmişəm ki, təqaüdə çıxandan sonra mədəniyyət ocağında çalışmışam, indi sizin böyük tövsiyədən sonra, gəlib çayxanalarda, pivəxanalarda, bazarlarda

şabalıd, qoz, findıq, alma satmaqla və yaxud bir Quran götürüb qəbiristanlıqlarda yasın oxumaqla məşğul olmağı sizin bu gözəl tövsiyənidən sonra özümə söz verirəm. Bildirmək istəyirəm, babamın atası Mirzə Səlimin 1775-1812-ci illər arasında Cavad uyezdində mədrəsəsi olmuş, oğlu M.İ.Qasir sizə məlumdur, atam Mirzə Səbi həm müəllim, həm də həcv yazan olmuşdur, mən həm müəllim, həm də mühəndis- geoloq, iki qardaşım və üç bacım da müəllimdir, özümün də 59 il iş stajım var. Məncə, sizin mənə bir vətəndaş kimi tövsiyəiniz yersizdir.

Hörmətli Cahangir müəllim, düzdür, Əzizağa M.İ.Qasir barədə yazıb, ancaq özündən yox, Mirzə Əziz müəllimin yazdıqlarından bir qazanc mənbəyi kimi, hansı ki, bu işi sizin özünüzdə də yoxlayan zaman məlum oldu və mənim verdiyim ərizə əsasında M.İ.Qasirin işini o bacarmadığından ondan alıb, tapşırdınız iki səriştəli və istedadlı gənclərə, hansı ki, onlar da işin öhdəsindən gələ bilmədiyindən, mənim xahişimlə hörmətli professor Əkrəm Cəfər həftədə bir dəfə, dörd həftə gəlib onlara kömək edirdi. Nədənsə onlar Əkrəm müəllimin köməyindən imtina etdilər. Eyni zamanda gənclərə bəzən də M.Sultanov yoldaş kömək edirdi. Hörmətli Cahangir müəllim, o iki gəncin səriştəsi və istedadları nəticəsində əsər iki dəfə “Yazıçı” nəşriyyatından geri qaytarılıb.

İndi mənim də sizə tövsiyəm budur ki, əvvəldən hansı işi kim bacarır, ona verəsiniz. Ona görə, məncə, elə əvvəldən iş M.Sultanov yoldaşa verilsəydi və həmin iki səriştəli və istedadlı gənclər də ona təhkim olunsaydı, iş “Yazıçı” nəşriyyatına bir dəfə gedərdi.

Yazırsınız ki, redaktəsini M.Sultanova vermisiniz, məncə redaktəsini siz yox, “Yazıçı” nəşriyyatı verməlidir. Məncə, belə

görülür ki, indi iş sahibinə verilib.

Hörmətli Cahangir müəllim, çox tez-tez yazırsınız ki, sənədləri mən “satandan” sonra işimi bitmiş hesab etmişəm. Məncə, mən işi öz sahibinə tapşırmışam, özü də mən əlyazmaları hədiyyə vermişəm, amma möhtərəm M.Arif yoldaş məndən 3-4 gün gözləməyi xahiş etdi /çünki mən əsgər gedirdim/, onlar yoxlayıb qiymət qoydular, akt tərtib edib, götürdülər. Həmin pul oradaca rəhmətlik Novruz əminin əliylə paylandı. Onu da bilməlisiniz ki, mən əlyazmaları təhvil verərkən sizin 9-10 yaşınız olardı. Məncə, hər kəs görüb-bildiyini yazmalıdı /amma başqası bir kilo şabalıd belə havayı verməz/.

Mən əlyazmaları təhvil verərkən bir vərəqi belə əzik deyildi, çünki onları biz göz bəbəyi kimi saxlayırdıq, onun bu qədər səliqəli olmasına o zaman RƏF-nun işçiləri məəttəl qalmışdılar. Məncə, yaxşı bilirsiniz ki, ondan 3-4 nəfər dissertasiya yazıbdır, mühafizə yaxşı olmadığına görə əlyazmalar o vəziyyətə salınıb.

Hörmətli Cahangir müəllim, işin iştirakçısı olandan sonra o iş barədə söz demək olar. Mən sizə müraciət etdim ki, M.İ.Qasirin əlyazmalarını nəşriyyata verək, siz isə razılıq verdiniz, bu şərtlə ki, nəşriyyatdan icazəni mən alım, mən də 3/III-83-cü il tarixində nəşriyyata verilməsi barədə komitədən icazə aldım, hansı ki, siz də mənə söz verdiniz ki, 30/V-83-cü il tarixində gəlib işi hazır vəziyyətdə nəşriyyata apararam. Bəs, indi necə oldu, 1984-cü ilin noyabr ayıdır. İşin nə başı var, nə də ayağı /sizin yazdığınız kimi RƏF yüksək mövqeli ocaqdır/ məncə, sizin verdiyiniz söz dəyişməz olmalıdır, axı siz 100 alimə rəhbərlik edirsiniz.

Hörmətli Cahangir müəllim, yazırsınız ki, mən külliyyatı satandan sonra işimi bitmiş hesab etmişəm.

Bu sözə də mənə özünü cavab versəniz, çox yaxşı olar. Mən hərgah gəlib gündə sizdə oturub işləməli olsaydım, onda külliyyatı sizə niyə verirdim, elə evdə işlərdim, bu işdə bir mərkəziyyət olmalıdır, o da RƏF-dur.

Hələ buna baxmayaraq, 42 il gözlədim, gördüm sizdən bir xəbər yoxdur, gəlib sizin yadınıza saldım, hətta əlyazmanın çapı üçün köməklik elədim/ yəni icazə aldım/. Ona baxmayaraq iki ildir ki, iş qurtarmır.

Mən isə həmin dövrdə, yəni 48 il Azərbaycan düzənliklərində, dağlarında, çay vadilərində geologiya işi ilə məşğul idim və sizə ümid idim. İndi təqaüdə çıxdım, gördüm sizdən bir səda yoxdur, ona görə də təqaüd dövrümü sizin diqqətinizi 42 il ərzində yadınıza düşməyən babamın irsinə və tarixi külliyyatına cəlb etmişəm. Siz demişkən, təqaüd günlərimi “sanballı” keçirirəm və bu illər arasında dəfələrlə Əzizağa müəllimə müraciət etmişəm. O isə həmişə mənə söz verirdi ki, “bu yaxınlarda qurtaracağam”. Həmin dövrdən 25 ildən artıq keçir, hələ də Əzizağa müəllim bir iş görə bilməyib, axırda məlum oldu ki, Əzizağa müəllim ərəb əlifbasını mükəmməl bilmir.

Hörmətli Cahangir müəllim, yazırsınız ki, əsər bu yaxın günlərdə nəşriyyata veriləcək /bunu çox eşitmişik/. Bəs, niyə yazmırsınız nə vaxt?

İMZA Hörmətlə, İshaq müəllim.

5/XI-84-cü il.

Bulvarda gəzib-dolanırdım, bu işi bir neçə yoldaşla söhbət etdim, heç yerə də əlim çatmırdı. Evə qayıdırdım ki, Marks bağının yanında gördüm ağaclar, evlər hamısı üstümə gəlir. Gözlərim birdən qaralmağa başladı, tez cibimdən iki nitroqlisirin çıxarıb, dilimin altına qoydum, həm də validol. Gördüm yıxı-

lıram. Bağı hasarından tutdum, özümə bir azca gəldim.

Bir cavan oğlan məni maşına oturtdu, şofer elə bilirdi sərxoşam, qapıda maşından düşəndə ayaq üstə dayana bilmirdim. Qonşumuz tat cuhud Fanya məni bu vəziyyətdə görüb, tez özünü yetirib, məni qucaqladı, həyəətə girdik. Bu zaman yoldaşım da beş gün idi, xəstə yatırdı. Məndə də üçüncü mərtəbəyə çıxmaq halı yox idi. Həyatımızda olan taxt üzərində Fanya mənə yer düzəldib, təcili yardım çağırırdı. Biri gəlib tez qayıtdı, demə məndən qorxaraq elə bilib, indi öləcəyəm. Biz ikinci təcili yardım çağırırdıq.

Bu səfər iki cavan qızlardı, Allah həmişə onları xoşbəxt etsin. Bunlar saat 8-dən gecə saat 2-3-ə kimi mənimlə çarpışdılar, məni nə uzanmağa, nə də yatmağa qoymadılar. Çünki bu üçüncü obşırnıy infarkt idi ki, keçirirdim. Demək istəyirəm məni ölümdən güclə saxladılar. Səhər üçüncü təcili yardım gəldi. Yaşlı erməni arvadı idi, bir iynə vurdu, özü də tez getdi, bundan sonra təzyiqim düşdü 90-35-ə, məni ölüm təri basdı, bərk xırıldayırdım.

Dördüncü təcili yardım gəldi. Bunun təbibi tat cühudu idi. Allah bunun da ömrünü uzun etsin, o da mənimlə çox çalışdı və adımın İshaq olmasını bilib, tat dilində Fanyadan soruşdu: "Bu cuhuddur?" Dedi: "Yox, azərbaycanlıdır". Təbib tat cuhud dilində dedi: "Bemurde". Tat dili talış dilinə yaxındır, mən o saat başa düşdüm ki, Fanyaya dedi - öləcək. Ondan bir az sonra ev sahibəsi əllərini qoynuna qoyub, mənə mat-mat baxırdı. Mən ona dedim: "Qızım Fanya, qorxma, sənin dyadyan ölməyəcək, əllərini qoynundan götür".

Sonra təbib mənim sinəmdə əmələ gəlmiş ölüm xırıltısını kəsməkdən ötrü bir stəkan suya bir xörək qaşığı spirt töküüb, iki stəkan mənə içirdi. Mən laxtalanmış qan qusdum, sonra

sinəm açıldı və xırıltı kəsildi. Yenə Allah ona kömək olsun.

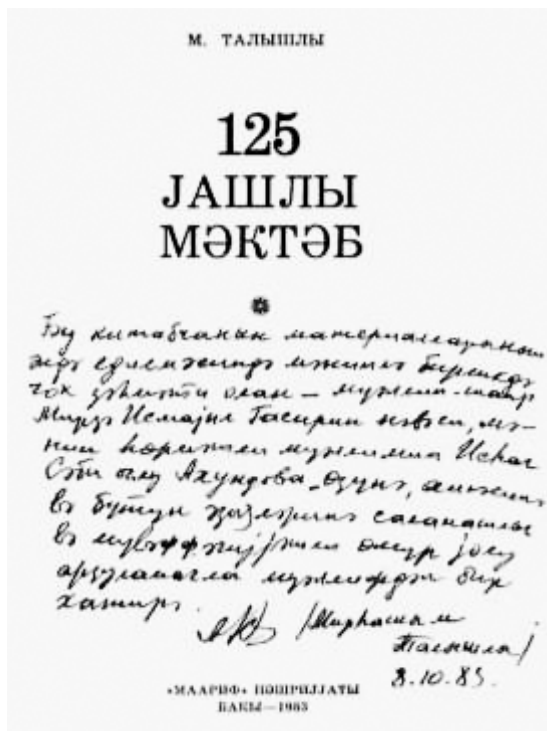
23 may 1984-cü ildə saat 4-də mənə qucaqda yavaş-yavaş təcili maşınla 4-cü xəstəxananın reanimasiya şöbəsinə aparıldılar. Demək olar ki, bütün həkimlər, başda dayım oğlu dosent Tağıyev Məhəmməd olmaqla mənəmlə məşğul idi. Bihuşdarı verib, dəqiqədə 4000 dəfə qanımı tərsinə hərəkət etdirməklə 6 dəqiqə, yəni 24 min dəfə hərəkət etdirdilər, işim çox yaxşı oldu. Özümü çox yaxşı hiss edirdim, amma təzyiqim yaxşı ola-ola yenə bir astaralı həkimin səhvi üzündən iş çevrildi, təzyiqim 80/30-a düşdü. Tər mənə apardı, özümdə deyildim, arvadım yanımda idi, uşaqlar qapının dalında.

Həkimlər ürəyimin tamam yırtıq-yırtıq olduğunu və daha sağalmağa ümidin olmadığını onlara demişdilər. Mənə Lənkərana aparmağa hazırlıq görülürdü, yaxın qohum-qardaş xəbər tutub yığılırdı. Hətta mənim tabutda dəfn olmağım haqda arzumu yerinə yetirməkdən ötrü tabut da sifariş etmişdilər.

24 may 1984-cü ildə 5,5 saat ölmüşdüm, röyamda bir ilxı qırmızı atın, mən də onların birinin belində çapmağını görürdüm. Birdən tərəxma dayandı, özümə gəlməyə başladım. Tahirə yanımda idi. Həkimin səsinə eşitdim. O, tez-tez oyan-buyana yeri-yerək deyirdi: "çudo-çudo". O, mənin ayılmağımı bir möcüzə bilmişdi.

Gətirilən taxta yeşik pilləkanda qalmışdı. Qonşum Vadik onu söküb, öz sınıq poluna vurdu. Bu söhbəti mənə bir-iki aydan sonra danışdılar.

Bu minvalla 14 gün reanimasiyada qaldım, sonra ümumi xəstələrin yanına apardılar, 30 gün də orada yatandan sonra evə gəldim ki, Allaha şükür hələ öhdəçilik hesabına yaşayıram. Sonralar mən fikirləşdim ki, niyə yenidən Allah mənə dirildib. Səbəbi onda imiş ki, bu bədbəxt babam M.İ.Qasirə rəhmi gəlib.

İshaq kitabın bağışlayarkən Mirhaşım
Talışlının yazdığı ürək sözləri.
Lənkəran, 1983-cü il.

Məni ona bağış-
layıb ki, onun kül-
liyyatını çapa ha-
zırlatdım. Yoxsa
42 il sahibsiz ola-
raq əlyazmalarda
yatıb qalmışdı.
Mən hərgah diril-
məsəydim, hələ
bundan sonra 142
il də toz basıb qa-
lacaqdı. Bəlkə də
vərəqlərini güvə
yeyəcəkdi, necə
də bərbad hala sa-
lınıbdır. Mən ki,
bu üç ildə RƏF- na
bələd olmuşam,
ona görə deyə bi-
lərəm, bəlkə də
Qasirdən də bö-

yüklərinin əlyazmaları tərəcələrdə toz basıb qalmışdır.

İndi mənə məlum oldu ki, bütün işlərdə bir irəli itələyən
lazım olduğu kimi, elmdə də bu çox lazım imiş.

Axırda böyük biabırçılıqdan sonra iş tapşırıldı Sultanov
Məmmədəğaya. O, görülən işi yoxladı, gördü ki, iş təməmə
bərbad yazılıbmış, çoxlu əziyyətdən və onun düzəlişlərindən,
işin iki dəfə maşında çap etdirdiyimdən sonra iş 10 iyun 1985-
ci il tarixində "Yazıcı" nəşriyyatına təhvil verildi.

Yenə bu dövrdə babamın adını Lənkəranda əbədiləş-

dirməkdən ötəri Mərkəzi Komitəyə ərizə verdim, bu işdə yenə Lənkəran Şəhər Partiya komitəsinin yaxından köməyi oldu. Yəni mənim babam M.İ.Qasirin adına məktəb, küçə, həm də ev muzeyi düzəldilməsinə dair Mərkəzi Komitə mənim verdiyim ərizəyə əsasən M.İ.Qasirin xalqa verdiyi elmi, biliyi qiymətləndirərək, etdiyim bütün xahişimi yerinə yetirdi.

Arvadım Tahirə müəllimədir. 5 il müəllimə işləyəndən sonra 27 iyun 1943-cü ildən işdən çıxarılıb evdə oturdum ki, altı uşağa baxıb tərbiyə versin. Hamısını, yəni üç oğlan və üç qızı ali savadlı etdi. Uşaqlar böyüyüb yerbəyer olandan sonra, 3 sentyabr 1971-ci ildə, yəni 52 yaşında böyük oğlum Tahirəni bir toy evinə müdir təyin etdirdi. Bu işdə o, on beş il işləyəndən sonra, öz xahişi ilə 1 mart 1986-cı ildən təqaüdə çıxdı. İndi zəhmətimizin təqaüdünü alaraq, yaşayırıq.

İshaq və Tahirə təqaüd dövründə

**LƏNKƏRANIN BƏZİ
TANINMIŞ NƏSİLLƏRİ
VƏ ŞƏXSLƏRİ**

TALIŞİNSKİLƏR – TALIŞXANOVLAR

Talışinskilərə Rusiya çarı tərəfindən knyajestva verilib, amma Talışxanovlara knyajestva verilməyibdir. Ona görə də onlara «lığarışdan bəyləri» deyərdilər.

Talışxanovlar və Talışinskilər soylarının başında Nadir şah Əfşar tərəfindən xan adı verilərək bütün Talış mahalını həvalə etdiyi Qaraxan ləqəbi ilə tanınan Seyid Cəmaləddindir. Onun dörd oğlu olmuşdur: Mir Mustafa xan, Mir Əsgər bəy, Mir Mehdi bəy, Mir Bağır bəy.

Qaraxandan sonra onun böyük oğlu Mir Mustafa xan bu mahalın xanı olur. Bunun yeddi oğlu olmuşdur: Mir Həsən bəy, Mir Abbas bəy, Mir İsmayıl bəy, Mir Əkbər xan, Mir Hidayət xan, Mir Kərəm bəy, Mir Talib bəy.

HACI MİR ABBAS BƏY

Mir Mustafa xandan sonra onun oğlu Hacı Mir Abbas bəy bütün Astara mahalına xanlıq etməyə başlayır. Onun beş oğlu - Mir Tağı xan Talışinski, Mir Cavadxan Talışinski, Mir İshaq xan Talışinski, Mir Musa xan Talışinski, Mir Abdulla Talışinski (buna Xanı bəy ləqəbi də vermişdilər) və dörd qızı - Mir Tacı xanım, Mir Pitan xanım, Mir Zəhra xanım, Mir Bilqeyis xanım vardı.

Hacı Mir Abbas bəy Lənkəranda qırx çeşmə kərpic ev tikdirir. Şura hökuməti dövründə onu corab fabriki etmişdi-

lər. Səhlənkərlik nəticəsində fabrik od tutub yandı və yaxud yandırdılar. Hal-hazırda onun ətrafında evlər tikiblər (Böyük bazarda).

Hacı Mir Abbas bəy Ərəbistan bazarından iki qardaşı qul alır. Bu qullar qaçmasın deyə, bunları səbətlə dəvənin belində paraxoda qədər gətirir. Oradan da Odessaya və Odessadan da Lənkərana gətirib çıxarır. Birini Şahağacında qoyur, bu qul sonralar azad olaraq Şahağacında evlənir. Ondan Ərəbov Mustafa olur. Hal-hazırda da Şahağacında yaşayan Ərəbov Yaqub müəllim də həmin ərəbin nəvəsidir. İkinci qardaşını isə Nəminə Səlim Səltənət Talışxanova göndərir, o da onu axtaladılanda oğlanı qan aparır və ölür.

MİR TAĞI XAN

Böyük qardaş olduğundan atası Hacı Mir Abbas bəydən sonra bütün mahal **Mir Tağı xan** Talışinskinin adına keçir. O, Peterburqda təhsil almışdı, ali savadı vardı. Peterburqda yaşayırdı və orada Yevdokiya adlı bir polyak qadınla evlənir. Övladı olmayır. Ona görə Mir Tağı xan Lənkərana gələndə qardaşlarının qulluqçularından biri ilə evlənir, ondan da bir oğlu olur, adını Mir Əhməd xan qoyur. İldə bir-iki dəfə Lənkərana gəlib burada qoyduğu upravliyaşılərdən (vəkillərdən) hesabat alıb gedərmiş. O biri dörd qardaşına ayda əlli manat pul, odun, düyü, buğda verirmiş. Mir Tağı xan Petroqradda da vəfat edib, qəbri tatar qəbristanındadır.

Mir Cavad xan da, yəni Mir Tağı xanın qardaşı, Petroqradda yuristlik (hüquqşunaslıq) oxumuşdu. Əvvəllər Qubada hüquqşunas işləyir, orada da Bakıxanovlardan evlənir. Mir Mustafa adlı bir oğlu olur. Mustafa Fransada həkimlik oxuyur, evlənməmiş vərəm xəstəliyindən yeddi günün içində cavan ölür. Qubada qəbri üzərində böyük sərdabə tikilib və üzərində

bu sözlər yazılıb: Həkim Mir Mustafa xan Mir Cavad xan oğlu Talışinski Lənkəranlı.

Mir Cavad xan Qubadan Bakıya köçərkən arvadı Bakıya gəlməyib oğlu ilə Qubada qalır. Mir Cavad xan ona görə onu boşayıb, Lənkərana gəlir. Burada Məşədi Mirzə Məmmədin qızı Xanımbacını alıb Bakıya aparır. Xanımbacıdan üç övladı - Mir Murtuza, Mir Rəziyyə və Mir Rəşid olur. Özü Bakıda Şəhər Dumasında yurist-konsul işləyib. Mir Cavad xan Qubadakı oğlu Mustafanın dəfnində iştirak edir, özü Lənkəranda vəfat edir.

Mir İshaq xan Lənkəranda yaşayıb mahaldan gələn gəlirlə dolanıb. Beş övladı - Mir Mövsüm xan, Mir Cahangir xan, Mir Abbas xan, Mir Fati xanım (əri Davudxan kontor işçisi idi), Mir Səbi xanım (əri Pərviz bəy də kontor işçisi və ərizə yazan idi) olur.

Mir Musa xan mahalın hesabına dolanıb, az savadlı idi. Övladları - Mir İsmayıl (Mingəçevirdə işləyirdi, orada da vəfat edib), Mir Davud xan (idarələrdə katib işləyirdi).

Mir Abdulla xan az savadlı idi, mahalnan dolanarmış. Övladları Mir Abbas xan və Mir Qasım xan, ikisi də az savadlı idi.

Mir Tacı xanım. Əri Ağa xan olub, Lənkəranda Şəhər Dumasında işləyib. Övladları yox idi, evi indi H.Aslanov küçəsi, №7 ünvanında idi.

Mir Pitan xanım. Əri Mir Əsgər xan Talışinski idi. Buna bütün Lənkəran, Masallı, Cəlilabad, Puşkin və Yardımlı mahal-ları tabe idi. Dörd oğlu və iki qızı vardı.

Mir Zəhra xanım. General İbrahim bəyin arvadı idi. İb-rahim bəy bazar məscidi yanında təkyə tikmişdi, öləndən son-
ra onu həmin təkyənin altında basdırmışdılar. Məscidi bu ya-

xınlarda restavrasiya edəndə həmin təkyəni sökərkən altından İbrahim bəyin sümükləri, onun şaşkası, xəncəri və başqa əşyaları çıxmışdır.

Mir Bilqeyis xanım. Əri Mir Əbülfət xandı. Mir Əbülfət xan Mir Əsgər xanla əmioğlu idi. Övladları: Mir Mehdi xan və Mir Rza xan.

Mir Rza xanın övladları: professor Mir Ağxa xan (Əbülfət) Talışinski, Rüstəm xan, Mir Abbasqulu xan (Müsavət dövründə Bala Məmmədin atışmasında ara güllədən ölmüşdü), Mir Cahan xanım Talışinski (məşhur xanəndə), Mir Bilqeyis xanım, Mir Sitarə xanım (Sara), Mir Xanım xanım, Mir Asiya xanım.

Bir əmi uşağı da **Mir Bağır xan Talışinskidir**. Övladları: Mir Davud xan, Mir İskəndər xan, Mir Qasım xan (həkim), Mir İsmayıl xan (kamançaçı).

Mir Fəttah xan Talışxanov. Övladları: Mir Pərviz bəy, Mir Haşım bəy (Xanoqlan), Mir Bağır bəy, doktor Mir Həbib bəy.

Mir Əsgər xan Talışinski. Övladları: Mir Əsəd xan (savadlı), Mir İsrafil xan (savadlı tarçalan), Mir İsmayıl xan (savadlı kamançaçı), Mir Cavad xan (bisavad, bunlara ögey).

MİR ƏSGƏR XAN TALİŞİNSKI

Mir Əsgər xan Nəmində anadan olmuş, ona babası Mir Mustafa xandan çatan Lənkəran vilayəti, yəni Lənkəran çayından Biləsuvaracan indiki Puşkin rayonu olan bütün vilayətin hamısı ona tabe idi.

1920-ci ildə Sovet hakimiyyəti gəldikdən sonra Mir Əsgər xan bütün vəznində yüngül, qiymətdə ağır olan dövlətini atlara yükləyib, özü və arvadı ilə birlikdə faytonda Nəminə qa-

çır. Onları Nəminə az qalmış, meşənin birində qaçaqlar saxlayır, apardıqları qiymətli şeyləri, hətta arvadın boyunbağını da təmizləyib aparırlar. Özü arvadı ilə lüt gəlib Nəminə çıxır, orada olan dövlətə sahib olur. Amma bütün bunlara baxmayaraq, bu böyük müsibətə davam gətirməyib, nəticədə üçüncü günü bağrı çatlayaraq ölür.

Özündən sonra onun Xanımdan olan üç oğlu Lənkəranda qalır ki, hökumət də Əsəd xanla İsrafil xanı sürgün edir. İsmayıl xan isə xəstə olduğundan Bakıya köçür. Mir Əsgər xanın iki qızından biri Tuğra xanımın əri Mir Əhməd xan Talışinski, biri də Kişvər xanımdır ki, əri keşləli doktor İsa bəy Əlibəyov idi.

Doktor İsa bəyin evində hal-hazırda Şəhər İcrayyə komitəsi yerləşir.

Mir Əsgər xanın kənizdən olan oğlu Cavad xana toxunmurlar. Çünki onu Mir Əsgər xan oğulluqdan çıxartmışdı, heç familiyasını da ona verməmişdi. Ona görə də o, öz ana babasının adını özünə familiya götürmüşdü. Sovet dövründə Mir Əsgər xanın nömrə hamamını təmir etdirib, Cavad xanı oraya müdir təyin etdilər. İndi onun oğlanları da əvəzinə Cavadzadə familiyasını daşıyırlar. Cavad xan lap bisavad idi. Onun dörd övladı vardı. Özü Lənkəranda vəfat edib.

Mir Əsgər xanın mülkünü Sovet hökuməti gələndən sonra dövlətə keçərək, Prokuror və Məhkəmə idarəsi etdilər. Bina çiy kərpicdən olduğundan sonralar hökumət onu söküb yerində yeni idarə binası tikdirdi.

MİR ƏHMƏD XAN TALİŞİNSKİ

Mir Əhməd xan atası Mir Tağı xanın bir övladı olduğundan bütün Astara mahalı atadan sonra onun malikanəsi oldu və bu mahalda olan bütün xanlar, bəylər ona tabe idi. O özü isə

çox vaxtını Parisdə, Petroqradda keçirərdi. Mir Əhməd xan Mir Əsgər xanın həm böyük kürəkəni, həm də əmisi oğlu idi.

Atası tikdirdiyi birinci evi həyətə girərkən sol tərəfdə bir taxta bina idi. İkinci ev isə özü tikdirdiyi indiki Kirov küçəsinə olan birmərtəbəli kərpic evdir. Evlənəndən sonra 1913-cü ildə arvadı Tuğra xanımın təkidi ilə üçmərtəbəli evi tikdirir. Ev tikilən zaman Tuğra xanım Kislovodskidə idi. Mir Əhməd xana demişdi, ev nə vaxt hazır olarsa, onda xəbər edərsən, gələrəm. Tuğra xanım 1912-ci ildə Tiflisdə keçirilən gözəllik müsabiqəsində birinci yeri tutmuşdu.

Mir Əhməd xan həmin üçmərtəbəli evi üç ay yarım bir fransız mühəndisə tikdirib. Evi tikən mühəndisi o qədər tələsdirdi ki, ev tərsinə tikilir, yəni küçə üstə olan sağ tin sola düşür, sol tin sağa. Binanın həyət tərəfində olan şüşəbəndi nə səbəbdənsə sökülüb, bina içəri tərəfdən öz görkəmini itirib.

Mir Əhməd xanın həyatında xüsusi kiçik elektrik stansiyası vardı. Bu stansiya Sovet dövründə, yəni 1926-cı ilə kimi Lənkəranın bəzi idarələri ilə bərabər, Lənkəranda olan kinoteatra işıq verərdi. 1926-cı ildə Lənkəranda yeni tikilən elektrik stansiyasından sonra bu stansiya balaca olduğundan ondan istifadə etmədilər. Lakin 1930-cu ilə kimi lazım olanda işlədirdilər, axırda yavaş-yavaş baxımsızlıq üzündən dağıldı. Həyətin ortasında hörülmüş quyu vardı. Həyət tamamilə güllük idi. Hətta tovuz quşu da saxlanılırdı. Yuxarı mərtəbələrə əl nasosu ilə su vurulurdu.

Şahağacında Mir Əhməd xan od dingi tikdirmişdi ki, 1927-ci ilə kimi işləyirdi. Özü də altı cür düyü buraxırdı.

Mir Əhməd xan 1916-cı ildə zöhrəvi xəstəlikdən vəfat etdi. Qəbri Lənkəranın Sardaxıl qəbiristanındadır. Tuğra xanım Mir Əhməd xandan, həm də özündən ötrü bir yerdə qırmızı

kərpicdən gözəl bir məqbərə tikdirmişdi. Bir tərəfində Mir Əhməd xan basdırılmışdı, bir tərəfi də özündən ötrü qalmışdı.

Kommunxozun keçmiş müdiri Əlizadəyə kərpic lazım olur, göstəriş verir ki, həmin məqbərə sökülsün. Oradan çıxan kərpic istifadəyə yaramır, amma bu cür abidə yoxa çıxır. Belə nadanlar abidələrimizə bu cür münasibət bəsləyərək, keçmişimizə hörmətsizlik edirlər.

Yeri gəlmişkən, bir faktı da demək istəyirəm. Keçmiş mədəniyyətimizdən, ədəbiyyatımızdan xəbərsiz olan cahil və nadanlar əlyazmalarımızı və asari ətiqələrimizi yerlə yeksan etmişlər. Məsələn, yuxarıda qeyd etdiyim kimi, 1927-ci ildə Molla Fəttahın əlyazmalarını yığıb “köhnə əlifbanı basdırırıq” deyə, aparıb qəbiristanda bizə basdırdılar. Halbuki, indi həmin yazılar ədəbiyyatımızdan ötrü qızıla bərabərdir.

Sovet hökuməti Mir Əhməd xanın evini götürəndən sonra Tuğra xanım ögey qardaşı Cavad xanın evinə köçür. Bir müddət qalandan sonra, Bakıda olan mülkünə, indiki Tolstoy küçəsi №78-ə köçüb, ömrünün sonuna kimi orada yaşadı.

Müharibə dövründə Tuğra xanım Poluxin küçəsində olan arvad hamamında xadimə işləyirdi. Vəfatı zamanı bacısı Kişvər xanımın oğlanları, doktor İsa bəy Əlibəyovun uşaqları xalalarını çox dəbdəbə ilə öz analarının yanında dəfn ediblər. Hörmət əlaməti olaraq qara qranitdən başdaşı qoymuşlar.

KƏLƏNTƏRLİLƏR

Lənkəranın və ümumiyyətlə, keçmiş Lənkəran xanlığının tanınmış nəsilələrindən biri də Kələntərlilərdir. Deyilənlərə görə, bunların kökü Nəmin şəhəri ətrafındandır. Talış xanlarının da

həmin bölgə ilə bağlı olmaları Kələntərlilərin onlarla kökdən yaxınlıqları olduğunu və Nadir şah zamanında Lənkəran xanlığının əsası qoyulan vaxtı buralarda məskunlaşıb, xanlığın qurulmasında yaxından iştirak etdiklərini söyləmək olar. Hələ XIX əsr mənbəyində bunlar nəsil və ya ailə kimi yox məhz Kələntəriyyə tayfası kimi göstərilmişlər. Hal-hazırda bir az da böyüyüb qolbudaq atmış Kələntərlilər tayfası bir neçə qola ayrılıb hərəsi bir böyük budaq olan ayrı-ayrı nəsillər təşkil etmişlərsə də, bir kökdən olduqlarını yaxşı bilirlər. Bunlar haqda geniş yazmaq imkanım olmadığından tanıdığım nəsilləri şəcərələrlə göstərə bilərəm.

KƏLƏNTƏRLİ NƏSİR BƏY:

İsrəfil bəy Kələntərli

Övladları - Məmmədrza bəy,
Əsədulla bəy, Əhəd bəy.

Məmmədrza bəyin övladları -
Həbib bəy, Məryəm xanım, Rəziyyə
xanım.

Həbib bəydən olan nəvələri -
Ağarza bəy, Şükür bəy, Qudrət bəy,
Humayun xanım, Nisə xanım, Zəridə
xanım, Xanımınənə xanım.

Məryəm xanımdan olan nəvə-
ləri - Əhməd, Rəsul.

Rəziyyə xanımdan olan nəvə-
ləri - Adil, Fikrət.

Əsədulla bəyin övladları - İs-
rafil bəy, Ağababa bəy, Suğra xanım.

İsrafil bəydən olan nəvələri - Sərhəng bəy, Surxay bəy, Kamal bəy, İsfəndiyar bəy, Camal bəy, Asəf bəy, Xırda xanım, Yaxşı xanım.

Ağababa bəydən olan nəvəsi- Əsəd bəy.

Suğra xanım - övladı yox idi.

Əhəd bəyin övladları - İskəndər bəy, Mütəllim bəy, Aslan bəy, İslam bəy, Salman bəy, Güləndam xanım, Sona xanım, Hümra xanım.

İskəndər bəydən olan nəvələri - Nərgiz xanım, Rəxşəndə xanım, Tahirə xanım, Zərəfşan xanım.

Mütəllim bəydən olan nəvələri - Nəriman bəy, Fərman bəy, Tələt bəy, Bahadır bəy.

Aslan bəydən olan nəvələri - Ceyran xanım, Yavər xanım.

İslam bəydən olan nəvələri - Aydın bəy, Cümşüd bəy, Vaqif bəy, Zəfər bəy, Rəhim bəy, Şərqiyyə xanım, Mehriban xanım, Fərqiyyə xanım, Sədaqət xanım, Xuraman xanım.

Salman bəydən olan nəvələri - Arif bəy, Tərlan bəy, Qafar bəy, Azad bəy, Əhəd bəy, Əbdül bəy, Məmməd bəy, Müərif bəy, Xoşqədam xanım.

Güləndam xanımdan olan nəvələri - Ağarza, Şükür, Qudrət, Humayun, Nisə, Zərifə, Xanımnənə.

Sona xanımdan olan nəvələri - Kazım, Mövsüm, Əyyub, Bəşir, Fəxrəndə, Mirxanım, Böyükxanım.

Hümra xanımdan olan nəvələri - Miribad, Seyid, Münəvvər, Həbib, Şəfiqə, Rəfiqə.

KƏLƏNTƏRLİ HÜSEYN BƏY:

Övladları - Xəlil bəy, Məcid bəy.

Xəlil bəyin övladları - Qafar bəy, Heybət bəy, Məlikməhəmməd bəy, Ziba xanım, Hübeydə xanım, Fatimə xanım, Səriyyə xanım.

Məlikməhəmməd bəy
Kələntərli

Qafar bəydən olan nəvələri - Ağalar bəy, Tehran bəy, Qəmər xanım, Tələt bəy.

Heybət bəydən olan nəvəsi - Tahirə xanım.

Məlikməhəmməd bəydən olan nəvələri - Ağə Xəlil bəy, Tutu Bəyim /Turan / xanım, Sveta xanım, Xəyyam bəy, Ceyhun bəy.

Ziba xanımdan olan nəvələri - Əyyub, Mustafa, Hidayət, Şövkət.

Hübeydə xanımdan olan nəvəsi - Xırdaxanım.

Fatimə xanımdan olan nəvələri - Həbibə, Abdulla.

Səriyyə xanımdan olan nəvələri - Pəri, Səbiyyə, Bacıxanım.

Məcidi bəyin övladları - Davud bəy, Nəsibə xanım.

Davud bəydən olan nəvələri - Məcidi bəy, Anaxanım xanım, Şərqiyyə xanım, Şəfiqə xanım, Bəsirə xanım.

Nəsibə xanımdan olan nəvələri: ???

KƏLƏNTƏRLİ BAĞIR BƏY:

Övladı -Şahbaz bəy.

Şahbaz bəyin övladları - Xudaverdi bəy, İmamverdi bəy, Bağır bəy, Yunus bəy, Ümbülbanu xanım, Xədicə xanım, Şövkət xanım.

Xudaverdi bəydən olan nəvələri - Gövhər xanım, Şahbaz bəy.

İmamverdi bəy Kələntərli

İmamverdi bəydən olan nəvələri - Manaf bəy, Lalə xanım.

Bağır bəydən olan nəvələri - Süleyman bəy, Natiq bəy.

Ümbülbanu xanımdan olan nəvələri - Fəxrəndə, Dürdanə, Ağakərim, Ağasəlim, Ağayar, Şəfiqə, Lətifə, Arifə,

Yunus bəydən olan nəvələri - Elmira xanım, Zemfira xanım, Sitarə xanım.

Xədicə xanımdan olan nəvələri - Ağ Xəlil bəy, Tutu Bəyim/Turan/ xanım, Sveta xanım, Xəyyam bəy, Ceyhun bəy.

Şövkət xanımdan olan nəvələri - Səidə, Həmidə.

KƏLƏNTƏRLİ CAHANGİR BƏY:

Övladları - Səməd bəy,
Məmməd bəy.

Səməd bəyin övladları - Həşim bəy, Məmmədhüseyn bəy, Cabbar bəy, Hümra xanım, Xanımbacı xanım, Münəvvər xanım.

Həşim bəydən olan nəvəsi - Aydın bəy.

Məmmədhüseyn bəydən olan nəvələri - Səməd bəy, Arif bəy, Mələhət xanım, Şərafət xanım, Tünzalə xanım.

Cabbar bəyin övladı yox idi.

Hümra xanımdan olan nə-

Həşim bəy Kələntərli

vələri - Tələt, Suğra, Kubra, Rahilə, Nənə.

Xanımbacı xanımdan olan nəvələri - Ramiz, Adil, Oqtay, Eldar, Tükəzban, Ruhəngiz.

Münəvvər xanımdan olan nəvəsi - Validə.

Məhəmməd bəyin övladları - Qüdrətulla bəy, Rəbiyyə xanım, Həbibə xanım, Ənivəs xanım.

Qüdrətulla bəydən olan nəvələri - Məmməd bəy, Tahirə xanım, Nemətulla bəy, Əbdülrəhman bəy, Əhəd bəy, Qəhrəman bəy, Şahin bəy, Mehriban xanım, Tünzalə xanım, Nazimə xanım.

Rəbiyyə xanımdan olan nəvələri - Gülsüm, Qızxanım, Səriyyə, İzdar, Arifə, Müzəffər, Tamam, Otella, Qəzənfər.

Həbibə xanımdan olan nəvələri - Sevil, Fəridə, Azər, Arif, Zəmfira.

Ənivəs xanımdan olan nəvələri - Rahib, Ruqiyyə, Təvqil, Tağı, Zakir, Anaxanım.

KƏLƏNTƏRLİ HÜSEYN BƏY:

Övladları - Mahmud bəy, Ağə bəy.

Mahmud bəyin övladları - Rüstəm bəy, Ağarza bəy, Aslan bəy, Kişvər xanım.

Rüstəm bəydən olan nəvəsi - Nəriman bəy.

Ağarza bəyin övladı yox idi.

Aslan bəydən olan nəvələri: Birinci arvadından - Namiq bəy, Natiq bəy, Mahmud bəy, Soltan xanım.

İkinci arvadından - Südeif bəy, Zöhrab bəy, Sədəf xanım, Şəhriyar bəy, Sədaqət xanım, Sevil xanım, Samirə xanım.

Kişvər xanımdan olan nəvələri - Hacı, Məhəmməd, Sadıq, Aydın, Murtuz, Azad, Ağadadaş, Xəlidə, Elmira.

Ağə bəyin övladları - Ağarəhim bəy, Ağahüseyn bəy, Bala bəy, Fəxrəndə xanım, Vəcihə xanım, Saray xanım, Ənis

xanım.

Ağarəhim bəydən olan nəvələri - Ağahəsən bəy, Vaqif bəy, Arif bəy, Ədalət bəy, Fəxrəddin bəy, Zemfira xanım, Vəzifə xanım.

Ağahüseyn bəyin övladı yox idi.

Bala bəydən olan nəvəsi - Ağə bəy.

Fəxrəndə xanımdan olan nəvələri - Cabir, İsmayıl, Sabir, Samirə, Səadət, Rahilə

Vəcihə xanımdan olan nəvələri - Tofiq, Fikrət, Eldar, Akif, Mübariz, Zakir, Şəfiqə, Rəfiqə.

Saray xanımdan olan nəvələri - Mahmud, Samiyyə, Səkinə, Almas, Samirə.

Ənis xanımdan olan nəvələri - Əzizə, Həqiqət, Faiq, Malik, İntiqam.

MEHMANDAROVLAR

Sadiq bəy Mehmandarovun Lənkərana gəlməsi

Sadiq bəy Mehmandarov Şuşa şəhərində doğulmuş, Peterburqa gedib hüquq fakültəsini qurtarmışdı. Bu zaman orada oxumaqda olan Hacı Mir Abbas bəy Talışinski ilə tanış olur və o, Sadiq bəyə Lənkəranda öz mülkü üzərində, yəni Astara Mahalında olan malikənəsinə baş hüquqşunas vəzifəsində işləməyi təklif edir. Sadiq bəy də bu

Sadiq bəy Mehmandarov.
Lənkəran, 1877-ci il.

təklifi qəbul edərək, 19-cu əsrin 50-ci illərində Lənkərana köçür.

Sadiq bəy Mehmandarov Lənkərana gəlib əvvəllər ev kirayə edib yaşayırdı. Bir neçə ildən sonra ona evlənmək təklif edirlər, o deyir: "Yad evlərində evlənmək olmaz". Elə buna görə də həyət yeri alıb, orada çiy kərpicdən iki çeşmə sadə ev tikdirərək, Talışinskilərdən evlənir. Arvadı rəhmətə gedəndən sonra iki arvad alır, onlardan da uşağı olur.

Birinci arvaddan olan övladları

Səməd bəy Peterburqda ali hərbi məktəbi bitirmiş və 1904-cü ildə rus-yapon müharibəsində Əliağa Şıxlinskiylə birlikdə Port Artur döyüşlərində iştirak etmişdir. 1931-ci ildə Bakıda vəfat etmiş, Çəmbərəkənd qəbiristanlığında dəfn olunmuşdur.

İbrahim bəy Peterburqda tibb fakültəsini oxuyub (Akademik Pavlovla bir sinifdə) qurtarmış, Rusiyada evlənərək qırx il orada yaşamışdır. Sonra arvadı söhbət zamanı onu təhqir edir. Deyir: "İbrahim, nə qədər özünü mədəni həkim hesab etsən də, qafqazlısan, sizin mədəniyyətə çatmağınıza çox vaxt lazımdır". Bu sözü eşitcək İbrahim bəy ayağa qalxıb arvadı boşamaq barədə xəbərdar edir və on gündən sonra yığışıb, boynunda qızıl xaç Lənkərana gəlir.

Bir neçə il Lənkəranda həkimlik edir, çox rəhmdil olmuş, çox adamdan müalicə haqqı almazmış. Elə hallar da olub ki, bəzi kasıb xəstələrə dərman pulunu da verib. İbrahim bəy Lənkəranda 1934-cü ildə vəfat edib. Ruhanilər onun boynunda xaç olduğuna görə müsəlman qəbiristanlığında basdırmağa etiraz ediblər. Buna baxmayaraq qəbri Lənkəranın Sardaxıl qəbiristanlığında öz bacısı gəlini Səbi xanımın yanındadır.

Ağabacı xanım. Əri Mir Fəttah bəy Talışxanov idi. Dörd oğlan və iki qızları olub: Xanoğlan bəy, Pərviz bəy, Bağır bəy, Həbib bəy (həkim), Rəxşəndə xanım (Teymur xan Talışinski-nin arvadı), Məsmə xanım (Xıl kəndində Səməd bəy Bəylərbə-yovun arvadı).

Sonra aldığı arvadlardan olan övladları

İshaq bəy Peterburqda dəmiryol mühəndisliyini qurtarıb, Orta Asiya dəmir yol çəkilişində iştirak etmiş, böyük bir körpü tikiləndən sonra iki ağır qatarı körpünün üstündən keçirən zaman özü ailəsi ilə birlikdə həmin körpünün altında durub. Qəbri Peterburqda, Tatar qəbiristanlığındadır.

Baba bəy vəkillik edirdi. İranda gözəl vəkillik etdiyinə görə İran Şahı onu İranın «Şiri Xurşid» nişanı ilə təltif etmişdi.

Yusub bəy Masallının Seyfəddin kəndinin mülkədarı imiş, həmin kənddən Züleyxa adlı qızla evlənilib. Özü həmişə Lənkəranda qalarmış. Qəbri Sardaxıl qəbiristanlığındadır. Hal-hazırda evi uşaq baxçasıdır (N.Nərimanov küçəsində). Oğlu Sadıq (Əyyam), qızları Səltənət və Haliyyə (Bakıdadır).

Nağı bəy. Lənkəranın qradanaçalniki idi (şəhər rəisi). Atası Sadıq bəyin evində yaşayırdı, evində yatan yerdə öldürmüşdülər, qəbri Lənkərandadır. Arvadı Bakının Keşlə kəndindən idi. Üç övladı vardı, iki qızı Sürəyyə və Sona, bir oğlu Rəşid. Rəşid mənimlə Bakıda 1929/30-cü tədris ilində 33 nömrəli orta məktəbi bitirib.

Sürəyya xanımın əri inqilabçı Əli Məmmədov olub.

Sona xanım gözəllikdə tək yaranmışdı. Ona lənkəranlı Əhməd Zeynalov elçi göndərir, ancaq atası Nağı bəy elçiyə yox cavabı verir. Əhməd Nağı bəydən intiqam almaqdan ötrü dostu Knyaz Xəlil ilə birlikdə axşam Nağı bəyi yatan yerdə oğur-

layıb, bir kisəyə salıb dənizə atıb, boğurlar. Ona görə də Əhmədi və Xəlili həbs edirlər.

Sona xanım tənhalıqdan xilas olmaq məqsədi ilə Bakıya gəlir. Günlərin birində Bakı filarmoniyasında aparılan gözəllik müsabiqəsinə dəvət olunur və orada birinci mükafata layiq görülür. Az sonra Sonaxanım Tiflisə gedib, orada da birinci gözəllik müsabiqəsinin mükafatını alır. Bundan bir neçə müddət keçmiş Peterburqda gözəllik müsabiqəsinə dəvət olunur və yenə də birincilik qazanır. Nəhayət, Parisdə keçirilən ümumdünya gözəllik müsabiqəsinin iştirakçısı olur. Sonaxanım Parisdə də birinci mükafatı - "Qran-pri"-ni alır və Peterburqa qayıdır. Çoxlu dövləti olan Sonaxanım Peterburqda ev alır, Urusov fəmiyyəliyi bir müsəlman dağıstanlıya ərə gedir və həmişəlik orada qalır.

1966-cı ildə Bakıya, bacısı Sürəyyənin yanına gəlir. Sürəyyə xanımın ərəi Əli Məmmədov 1937-ci ildə "xalq düşməni" kimi güllələndəndən sonra, özü 18 il "vətən xaini" kimi həbs cəzası çəkib Bakıya qayıtmışdı. Sonaxanım 66 yaşında olmasına baxmayaraq, öz gözəlliyini itirməmişdi. Bir neçə müddətdən sonra o xəstələnib, Bakıda vəfat edir.

Məryəm xanım Rza xan Talışinskinin arvadı idi. Övladları: Ağaxan (Əbülfət, professor), Rüstəm xan, Abbasqulu xan (müsəvat dövründə Bala Məmmədin atışmasında ara gülləsi ilə ölmüşdür), Cahan xanım (məşhur xanəndə idi), Bilqeyis xanım, Sitarə(Sara) xanım, Xanım xanım, Asiya xanım.

Mehpara xanım (Mani). Əri Mir Musa xan Talışinski idi. Mir Musa xan mirzəlik edərdi, yəni camaata ərəizə yazırdı.

HACI MİRSƏMİD

Hacı Mirsəmid Lənkəranda uzun ömür sürənlərdən biri idi. O, 1810-cu ildən 1930-cu ilə qədər 120 il yaşamış, Lənkəranda 15 iyun 1930-cu ildə rəhmətə getmişdir. Düyü taciri idi. Lənkəranın bütün kəndlərini piyada gəzərək ən yaxşı növ düyüləri alardı və Bakıya göndərərdi. Bakıdan da şərikləri vasitəsi ilə Türkiyəyə, Həştərxana, Moskvaya və başqa yerlərə göndərərdi. Tez-tez Türkiyəyə gedərdi. Orada özünün evi varmış.

Hacı Mirsəmid

Rəhmətlik söhbət edərdi ki, Türkiyədə qapılara açar vurulmazdı, çünki orada oğurluq çox az olurmuş. Bunlar haqda özü 1928-ci ildə dayımın dükanında mənim yanımda söhbət edirdi.

Hacı Mirsəmid Lənkəranda 1887-ci ildə atasının tikdirdiyi qamış evlərini sökdürür. O zaman demək olar ki, Lənkəranın əksər evləri qamışdan tikilərdi, üzərinə suvaq vurulardı ki, ona da talışca “lənəkan” deyilərdi. Sökdüyü evin yerinə qırmızı kərpicdən doqquz gözlü birmətbəli ev tikdirib. Hündür və geniş, 40-50 nəfər yerləşən, birindən digərinə qapıları olan otaqlardı, böyük salonu vardı.

Həmin salonda 1917-1918-ci illərdə Bakıda qurulmuş Demokratik Cümhuriyyət kimi Lənkəranda siyasi fəalları yı-

ğıncaqları keçirilərdi. Lənkəran ziyalıları, hacıları burada yığışar, Bakıdan gələnlər də burada yerləşdirilərdi. Bunların hamısını Hacı Mirsəmidin böyük oğlu Miriyev Miribrahim (1873-1920) qəbul edərdi. Onun özü də savadlı müsavətçi olmuşdu. Sovet dövründə onu incitdiklərinə görə Bakıya köçmüş və burada vəfat etmişdir.

Hacı Mirsəmid alçaq boylu bir adam idi, əlində əsa hər yerə ayaqyalın gedərmiş. Ömründə demək olar ki, nadir halda ata və faytona minərmiş. Hər kəsə deyərmiş ki, ayaqla çox gəzən çox yaşayar və sağlam olar.

HACI SƏLİM AXUNDZADƏ

Hacı Səlim tələbə dövründə

Əmim Hacı Mirzə Səlim Axund Axundzadə 1872-ci ildə Lənkəran şəhərində anadan olmuşdur. Atası Mirzə İsmayıl Qasir tanınmış şair və maarifçi idi. Hacı Mirzə Səlim ilk təhsilini atasının Lənkəranda açdığı “üsuli-cədid” məktəbində almışdır. Sonra Lənkəranda rus gimnaziyasını bitirib, bir müddət şəhər polis idarəsində, sonra isə Əskər xan Talışinskinin yanında katiblik etmişdir. Bir müddətdən sonra Lənkəran mədrəsəsində, Ərdəbil, Zəncan və nəhayət, Nəcəfdə mükəmməl dini təhsil alır. Həmin illərdə Həcc

ziyarətini edir. Təhsilini bitirəndən sonra Türkiyə və bir sıra Avropa ölkəsinə səyahətə çıxır, Fransada Sarbonna Universitetini ziyarət edir.

Lənkərana qayıdandan sonra bir müddət mollalıq etmişdir. Dinin əsaslarını təhrif edən bəzi mollalar və onların himayədarlarının davranışlarına qarşı etiraz əlaməti olaraq mollalıqdan uzaqlaşmış və müəllimliyə başlamışdır. 1911-ci ildən 1916-cı ilə kimi Lənkəran şəhər gimnaziyasında islam dini, şəriət və fransız dilindən dərs demişdir.

Əmim 1916-cı ilin əvvəllərində yenidən Türkiyəyə getmişdi. Rusiyada 1917-ci ildə fevral burjua inqilabından dörd ay sonra, yəni iyun ayında vətənə qayıdan Hacı Mirzə Səlim Türk Ədəmi-Mərkəziyyət partiyasının bənzəri olan “Müsavət” partiyasına üzv olur.

İnqilabın təsiri ilə hər yerdə olduğu kimi, Lənkəranda da siyasi və ictimai canlanma başlamışdı. Hər məhəllədə icraiyyə komitələri (ispolkomlar) təşkil olunurdu. Bu təşkilatları vahid bir mərkəzdə birləşdirmək üçün Hacı Mirsəmidin evində böyük bir yığıncaq çağırılır. Yığıncaqda 200 nəfərdən artıq yerli ziyalı iştirak etmişdi. Hacı Mirzə Səlim Axund bu yığıncaq barədə belə yazır: “İspolnitelnı komitet təşkil etmək üçün Mirzə İshaq Mövsümzadəni katib seçdik. O, irəli sürülən namizədlərin adlarını qeydə aldı. Sonra gizli səsvermə yolu ilə 7 nəfər seçildi: Hacı Rza Qurbanov, Mirzə Vahab Məmmədov, Musa bəy Nurullayev, Qulamhüseyn Məmmədov, Mirzə İshaq Mövsümzadə, Xudaverdi bəy Kələntərov və bəndəniz Hacı Mirzə Səlim Axund Axundzadə. Bu yeddi nəfər bir komitə təşkil edib, hamıdan çox səs alan Hacı Mirzə Səlimi sədr, Mirzə İshaq Mövsümzadəni katib, bir nəfər sədr müavini, bir xəzinədar və üç üzv təyin edildi”.

Bu təşkilat şəhərdə asayışı təmin etməyə və bəzi təşkilati işlərlə məşğul olmağa başlayır.

1918-ci il yanvarın 9-da Bakıdan teleqram gəlir ki, “Müsavətin” Lənkəran təşkilatından bir nəfər rus dili bilən ayın 10-da Bakıda olmalıdır ki, Tiflisə gedib orada erməni və gürcülərlə birlikdə Seymin işində iştirak etsin.

Hacı Mirzə Səlim Axund bu barədə xatiratında belə yazır: "Mən təklif etdim ki, Ağa Məmmədli getsin. Lakin təşkilat üzvləri mənim getməyimi məsləhət gördülər.

Hacı Səlim Axundzadə
Seymin üzvü olarkən. Tiflis,
1918-ci il.

1918-ci il yanvarın 10-da Bakıya gəlib “Açıq söz” idarəsinə getdim və “Xeyriyyə”də sakin oldum. Məmmədəmin Rəsulzadə məni görcək ehtiram göstərdi. Həmin axşam saat 8-də qatarla Bakıdan Tiflisə yola çıxdıq. Heyətimizdən adları yadımda qalan yoldaşlar bunlardır: Məmmədəmin bəy Rəsulzadə, Xəlil bəy Xasməmmədov, Məhəmmədhəsən bəy Hacınski, Mehdi bəy Hacıbababəyov, Cavad bəy Məlik-Yeqanov, Mehdi bəy Mustafabəyov, Mahmudov, Məmmədyusif Cəfərov, Fətəlixan Xoyski, Doktor Həsən bəy Ağayev, İslam bəy Qəbulov. Gəncədə Yusif bəy Nəsibbəyli vaqona minib bizə qatıldı. “İttihad” firqəsindən Soltan Məcid Qəniyev, Doktor Miryaqub və

Heybətulla bəy də bizimlə idi. Qatar yavaş hərəkət edirdi. Hər bir münasib yerdə dayanıb bura toplanan camaat üçün müvafiq nitqlər edilirdi. Yanvarın 12-də Tiflisə varid olduq.

Hacı Səlim Axundzadə
hərb ərəfəsində.
Lənkəran, 1919-cu il.

Tiflisdə iş belə oldu ki, hər üç millət ayrılıb özlərini müstəqil Respublika elan etdi. Əvvəlcə gürcülər “Qruzunskaya Respublika” adı ilə ayrıldılar. Sonra ermənilər özlərini “Ararat”-“Araratskaya Respublika” adlandırdılar. Sonra gürcülərlə ermənilər bizə müraciət etdilər ki, sizin Cümhuriyyətinizin adı nədir. Çünki bizə müraciət etməli olsalar, nə adla müraciət etsinlər.

Biz “Oriyent” mehmanxanasında qalırdıq. Bizim 28 nəfərdən ibarət olan və Seymin işlərində iştirak edən heyətimiz orada müşavirə keçirib, Qafqazın bu qiymətli diyarını “Azərbaycan Cümhuriyyəti” adlandırmağı qərara aldıq. Bu qərarı imzalayan on ikinci vəkil Hacı Mirzə Səlim Axund Axundzadə idi.

Ermənilərin azərbaycanlıları qırmasının və Qafqaz müsəlmanlarını erməninin zülmündən almaq üçün Seymin işində iştirak edən müsəlmanlar belə qərara gəlmişdilər ki, dörd nəfər İstanbula gedib kömək istəsin. Bu məqsədlə Qafqaz müsəlmanlıq fırqəsindən Doktor Miryaqub, Dağıstan sosial fırqəsindən İbrahim bəy, Bakılı mühəndis Məhəmməd həsən Hacınski və Gəncə Müsavat fırqəsindən Xəlil bəy Hacıməmmədov seçil-

mişdi. Bunlara əlavə Məmmədəmin bəy Rəsulzadə özü də getmişdi.

Bu nümayəndə heyəti gedəndən sonra gürcülər və ermənilər hər gün iclaslarda bizi nalayiq sözlərlə təhqir edirdilər ki, siz burada bizimlə işlədiyiniz halda, Türkiyəyə nümayəndə göndərüb onlardan köməklik istəyirsiniz. Biz onlara cavab verməyib, türklərin gəlməsini gözləyirdik.

Türkiyədə Nazirlər Kabinəsi bizim nümayəndə heyətini o qədər də yaxşı qarşılamır. Bir çoxları bizə kömək etməyə qarşı olub, etiraz edirdilər. Onlar deyirdilər ki, Lenin Qars və Ərdəğanı Türkiyəyə qaytardığı üçün türk qoşunu Qafqaza girməməlidir. Lakin Tələt Paşa ilə Ənvər Paşa Kabinə üzvlərinə qarşı çox ciddi etiraz etdilər. Onlar deyirdilər ki, erməniləri başlı-başına buraxmaq olmaz ki, bizim din qardaşlarımızı qırandan sonra oradakı ana və bacılarımızın namusuna təcavüz etsinlər. Nə vasitə ilə olursa olsun, biz Qafqaza qoşun yeritməliyik. Həmin günün səhəri Ənvər Paşa qardaşı Huri Paşa və əmisi Xəlil Paşanı 25 min qoşunla Qafqaza tərəf yola salır"

Türk qoşunu Batuma yaxınlaşanda almanlar gürcüləri öyrədirdi ki, türkləri Batumdan keçməyə qoymasınlar. Buna görə Nuri Paşa yolu dəyişib başqa tərəfdən Gəncəyə gəldi. Bununla da Qafqaz müsəlman əhalisinə böyük bir quvvə hasil oldu. Sonra Gəncədən 4 min türk əsgəri Hacı Mirzə Səlim Axundzadənin

Hacı Səlim Axundzadə

müşayiəti ilə Zəngəzur tərəfə hərəkət edir ki, orada ermənilərin mühasirəsində olan müsəlmanları azad etsin və buna nail olurlar.

Hacı Mirzə Səlim Axund Axundzadə 1914-cü ildə Teymur bəy Qulubəylinin qızı Münəvvər xanımla evlənir. Onların Ayişə (Məsmə) və Cəmilə adlı iki qızı olmuşdur. Lakin 1920-ci ildə o mühacirət etdiyindən sonra 1921-ci ildə böyük qızı, 1923-cü ildə isə kiçik qızı rəhmətə getmişlər. Mühacirət dövründə, Hacı Səlim Əfqanıstan və Türkiyəni dolaşandan sonra İranda məskən salır. 1924-cü ildə qayını Məşədi Ağə bəy öz bacısını Lerik yolu ilə onun, yəni əminin yanına Ərdəbilə aparır, özü isə Lənkərana qayıdandan sonra həbs edilir. Bəzi məlumatlara görə, o Dəhnədə güllələnir, bir başqa məlumata görə Sibirə sürgün edilir və orada vəfat edir.

Əminin İranda iki oğlu, böyüyü İşıq (Rovşən) 1927-ci ildə, kiçiyi Zahir 1930-cu ildə anadan olur. O, Ənzəli şəhərində hökumət mədrəsəsində müəllimlik edir və 1930-cu il dekabrın 15-də 58 yaşında rəhmətə gedir. Qəbri Ənzəlinin Laləzar qəbiristanlığındadır.

İLYAS AXUNDZADƏ

İlyas Mirzə Rəhmətulla oğlu Axundzadə 27 dekabr 1900-cü ildə Masallı rayonunun Bədəlan kəndində anadan olmuşdur. Atası Mirzə Rəhmətulla molla Nəzir oğlu İranda tibb təhsili almış, zamanəsinin tanınmış həkimlərindən olmuşdur. O, ailəsi ilə 1901-ci ildə Lənkərana köçmüş və burada 1918-ciləin fevral ayında 54 yaşında şəkər xəstəliyindən rəhmətə getmişdir. Mirzə Rəhmətullanın təbib sahəsində olan məharətindən nəsil-dən-nəsilə ötürülən rəvayətlər qalıb.

Rəvayətlərdən birinə görə, bir gün Mirzə Rəhmətullaya Rusiyadan məktub gəlir. Rus generalı qızının sifətinin bir hissəsinin göz görə-görə çürüdüynü, Avropanın müxtəlif yerlərinə aparılsa da, şəfa tapa bilmədiyini və son ümidi adını eşitdiyi Mirzə Rəhmətulla olduğunu bildirirdi. Cavabında Mirzə Rəhmətulla qızın Lənkərana gətirilməli və bir müddət onun yanında qalmalı olduğunu yazır. Atası qızı gətirib, Lənkəranda qoyub

İlyas Axundzadə həyat yoldaşı Mir Raziyyə xanımla

gedir. Mirzə Rəhmətulla uzun müddət özü hazırladığı məhləmlərlə qızı müalicə edir, sağaldır və atasına xəbər verir.

Həyatı boyu müxtəlif xəstəliklərə qarşı təbii otlar və müxtəlif maddələrdən hazırladığı dərmanlarla yüzlərlə insanı vəbadan və bir çox xəstəliklərdən sağaltmış Mirzə Rəhmətulla özünün şəkər xəstəliyinə çarə tapmır. O, ölümünün yaxınlaşdığını görəndə yazıbmiş ki, hərgah gələcəkdə şəkər xəstəliyinə qarşı dərman tapan olsa, həmin şəxsə qızıdan heykəl qoymaq lazımdır. Onun beş övladından ikisi atalarının yolu ilə gedib, həyatlarını tibb sahəsi ilə bağlayıblar.

İlyasın anası Məşədi Hümra mükəmməl ailə təhsili almış, zəmanəsinin gözüaçıq şələrdən biri olan şair və pedaqoq Mirzə İsmayıl Qasirin böyük qızı idi.

İlyas Axundzadənin öz əli ilə yazdığı tərcümeyi-halında göstərir ki: “Öz uşaqlıq və yeniyetmə illərini Lənkəranda keçir-

rib. İbtidai rus məktəbinə getmiş, sonra Lənkəran kişi gimnaziyasına daxil olmuş, hansını ki, 1920 -21-ci təhsil ilində ikinci pilləli məktəb kimi qurtarmışdır".

1918-20-ci illərdə gənc İlyas zəmanəsinin burulğanlı hadisələrinə biganə qalmayaraq, Qırmızı partizanlara qoşulur və əli silahlı quldur qaçaqlara qarşı mübarizə aparır.

1921-22-ci tədris ilində o, Azərbaycan Universitetinin tibb fakültəsinə daxil olur və 8 may 1926-cı ildə həkim adına layiq olaraq buranı bitirir. Maddi arxası olmadığından hələ tələbə vaxtı Musabəyov adına Bakterioloji İnstitutda feldşer-preparator işləmişdir. 1925-ci ilin may ayından sentyabr ayına kimi Muğan malyariya ekspedisiyasında iştirak etmişdir. 1 iyun 1926-dan 16 oktyabr 1928-ci ilə kimi Masallıda malyariya stansiyasının rəisi işləmişdir.

1928-ci ildə İlyas Lənkəranın tanınmış ailələrindən olan Mir Cavad xan Talışinskiyinin qızı Mir Rəziyyəni alır, altı övladları olur - Sevil, Nəzakət, Lətafət, Xasay, Oqtay və Salavat.

16 oktyabr 1928-ci ildən 1 sentyabr 1931-ci ilə qədər Xaçmaz dəmir yol məntəqəsində həkim işləmiş, eyni zamanda vərəm xəstələrini qəbul etmişdir. Dəmiryolu sahəsindəki işində yüksək göstəricilərə görə Leninqrad Dövlət Həkimlərin Təkmilləşdirmə İnstitutuna ezam edilməklə mükafatlandırılmış və orada fizioterapiya və rentgenologiya üzrə kurs keçmişdir. Həmin kursları keçəndən sonra 10 fevral 1933-cü ilə qədər Bakı Mərkəzi vərəm dispanserində həkim-ftiziator, eyni zamanda Tibb İnstitutunda vərəm üzrə ştatdankənar assistent işləmişdir. 10 fevral 1933-dən 1 sentyabr 1935-ci ilədək Xalq Təsərrüfatı Kommissarlığının çağırışı ilə Qaryagin, müasir Füzuli rayonuna Baş həkim və Rayon səhiyyə şöbəsinə müdir göndərilmişdir.

1 sentyabr 1935-ci ildən yenə də Bakı Mərkəzi Vərəm dispanserində və Tibb İnstitutunda işləyən İlyas Axundzadə 6 dekabr 1936-cı ildə DİXX orqanı tərəfindən həbs edilib, 5 avqust 1937-ci ilə qədər istintaq altında saxlanılır. Nəticədə beş il müddətinə İrkutsk vilayəti Kirensk şəhərinə sürgün edilir.

Burada da o həkimlik fəaliyyətini davam edir. İlk zamanlar Lena çayı nəqliyyatı poliklinikasında vərəm üzrə məsləhətçi və rentgenoloq, 1 fevral 1938-ci ildən isə vərəm dispanserinin rəhbəri və şəhər sistemli vərəm sanatoriyasının baş həkimi işləyərək, çay nəqliyyatı poliklinikasında rentgenoloq işləmişdir. Kirenskdə göstərilən vəzifələrlə yanaşı, Kirensk Birləşmiş Hərbi Komissarlığı yanında hərbi-tibbi komisiyasının daimi üzvü olmuş və Vətən Müharibəsi zamanı aviaqarnizonun tibb məntəqəsində fəaliyyət göstərmişdir.

Kirenskdə olduğu zaman İrkutsk vilayət vərəm dispanserinin elmi əsərlərinin külliyyatında vərəmlə bağlı üç elmi məqalə dərc etdirib.

1945-ci ildə Şimali Qafqaza köçürülən İ.Axundzadə Salskda rayonlararası vərəm dispanserində baş həkim, eyni zamanda Postov vilayətinin Rayon xəstəxanasında həkim-rentgenoloq işləyir.

1951-ci ilin iyun ayından 1955-ci ilin sentyabrına qədər Nalçik şəhərində Kabarda Respublika vərəm dispanserində 70

İlyas Axundzadə

çarpayılıq stasionar bölmənin müdiri vəzifəsində işləyib.

Nəhayət, 7-0/867 №-li qərar əsasında reabilitasiya olunan sonra Bakıya qayıda bilir və təqaüdə çıxana qədər Bakının 1 №-li Vərəm dispanserində sahə həkimi işləyir. 1 iyun 1969-ci ildə özünün ərizəsi əsasında təqaüdə çıxan İlyas Axundzadə 22 dekabr 1970-ci ildə rəhmətə gedir və Bakıda Yasamal qəbiristanlığında dəfn olunur.

Gətirilən təsnifatından ilk əvvəl İlyas Axundzadənin sürgün həyatında belə hər zaman öz sənəti sahəsində, əksər halda rəhbər vəzifələrdə rahat işlədiyini güman etmək olar. Lakin sürgün illərinin əvvəlcədən təyin edildiyindən çox uzun müddətə çevrilməsi və bu illər ərzində Sibir torpağında üç övladının dəfn etməsini biləndə onun ilk baxışda duyulmayan keçirdiyi əzab-əziyyətini təsəvvür etmək çətin deyil.

ƏLİMÜXTAR QASIMOV

Əlimuxtar Kərbəlayi Manafəli oğlu Qasimov 1 yanvar 1882-ci ildə Lənkəranda anadan olmuşdur. O, Manafəlinin birinci övladı, böyük oğlu idi. Əlimuxtar ilk Quran təhsili ilə bərabər, ərəb və fars dillərini çəpər qonşuları olan Mirzə İsmayıl Qasirdən alandan sonra, Lənkərandakı rus-tatar məktəbində oxuyur. Məktəbi bitirdikdə Hacı Zeynalabdin Tağıyevin köməyi ilə Bakı orta texniki məktəbində, sonra isə Varşava Universitetində oxuyaraq, inşaat mühəndisi adını alır. Onun oxumuş olduğundan biz ona Mirzə dayı deyərdik.

Yeri gəlmişkən, babam Mirzə İsmayıl Qasir Əlimuxtar dayıma dırnaqla kağız üzərində qabarıq rəsm çəkməyi öyrətmişdi, o da bunu oğlum Tufana öyrədib. XX əsrin əvvəllərində Rusiya İranın Ənzəli şəhərində gəmi limanı

Əlimuxtar.
Bakı, 1905-ci il.

inşa edirdi. Təzə mühəndis olmuş Əlimuxtar da 1910-cu ildə ora işləməyə gedir. 1912-ci ildə Lənkərana gəlib Həşim Sadıxovun bacısı Fatma xanımı alır və toy bitən kimi, “Qoy, arvadım nə atası evinə, nə mənim atam evinə öyrəşməsin, mənə öyrəşsin” deyib düz paraxoda mindirib, Ənzəliyə aparır. İrandan Azərbaycana onlar yalnız 1926-cı ildə qayıdırlar.

Bakıda Əlimuxtar bir müddət Nərimanov texnikumunda işləyəndən sonra Politeknik İnstitutuna keçir

və 1960-cı ildə rəhmətə gedənə qədər oranın dosenti vəzifəsində işləyir. Qəbri Bakıda, Yasamal qəbiristanındadır.

İranda yaşayarkən o müxtəlif maraqlı hadisələrlə rastlaşıb. Söhbətlərindən yadımda qalanlardan: Bir gün Ənzəlidə liman inşaatı zamanı yanına bir yaşlı müsəlman kişi yanaşır ki, “Mirzə, bənnayam, mənə də burda işləməyə icazə ver”. Əlimuxtar deyir ki, başçı o urusdur,

Əlimuxtar yoldaşı Fatma xanım ilə. Lənkəran,
1912-ci il.

icazə versə, mənim sözüüm yoxdur. Söhbətlərini görən həmin o rus soruşur: “Что он хочет”? Əlimuxtar bənnanın istəyin ona deyəndə, o tapşırır ki, bu ustaya da bir sahə versinlər. Həmin vaxt liman inşaatında işləyən bənnalar hamı erməni idi. Usta işə başlayanda Əlimuxtar görür ki, usta ip çəkmədən divar hörür. Nə üçün belə işlədiyini soruşanda usta deyir ki, “mənim gözüüm elə ipdir”. Əlimuxtar ustanın çox gözəl hördüyü divarı başçı urusa göstərəndə o deyir: “Тони этих армян, пусть всё он строит”.

Bir müddət sonra iş zamanı usta Əlimuxtara yanaşib cibinə iki siqar qoyur və yavaşdan deyir: “Mirzə, çəkməyəsən evdə açarsan”. Evdə siqarları açarkən hər birinin içində burulub qoyulmuş əskinası görən Əlimuxtar səhəri onları ustaya qaytarıb deyir: “Mənim pula ehtiyacım yoxdur, köhnə kitab olsa, mənə gətir”. Bir müddət sonra usta ona nəfis hazırlanmış taxta qutuda Şah Abbasın Quranını gətirir. Təəssüf ki, 1926-cı ildə Əlimuxtar Azərbaycana qayıdarkən burada dinə qarşı mənfi münasibət olduğundan ehtiyatlanaraq həmin Quranı İranda başqa adama verir.

Bakıda Mirzə dayının mənzili Kolodeznı və Nizami küçələrinin kəsişdiyi yerdə, iki mərtəbəli binada idi. Zəngin kitabxanasında öz mühəndis peşəsinə aid ədəbiyyatla yanaşı,

Əlimuxtar Qasımov

ərəb və fars dillərində müxtəlif əlyazmaları da vardı. Dayı xəstə yatanda ona “dəyməyə” gələnlər tez-tez həmin əlyazmalardan “oxumaq” adıyla aparıb qaytarmırdılar. O zaman mən onda saxlanan Talış xanlığı və Lənkəranın tarixini öyrənməkdən ötrü çox qiymətli olan Mirzə Əhməd Mirzə Xudaverdi oğlunun “Əxbarnamə”sini aparıb Əlyazmalar Fonduna verdim. Nə yaxşı ki, bunu etmişəm, çünki rəhmətlik Mirzə dayımın o gözəl kitabxanası sonralar pərən-pərən olub, dağıldı.

BALA MƏMMƏD

Bala Məmməd Abdulla oğlu 1885-ci ildə Zuvand mahalının (müasir Lerik rayonunun bir hissəsi) Mistan kəndində anadan olmuşdur. O, çar dövründə bir müddət qaçaqçılıq etmişdisə də, sonra bu işdən özü əl çəkib, Bakıda olan böyük qardaşı İsrafilin yanına gedir, bir il orda fəhlə işlədikdən sonra yenə Lənkərana qayıdır. Lənkəranda iki yerdə emalatxana açır. Bu emalatxanalarda primus, kerasinka, velosiped və başqa şeyləri təmir edirdi. Birinci emalatxanası indiki Pioner döngəsində Məşədi Əlinin evi yanında, ikincisi isə indiki Lenin küçəsində evlər idarəsi (domkom) Səmədgilin (Cin Bağır) evinə yaxın, kor dərzi İzzətlə üzbəüz yerdə idi. O da Səmədin Çopur Fatma adlı bacısını da aldı, lakin çox saxlamadı, tez boşadı.

Müsavat dövründə Lənkəran qəzasında bolşeviklərdən çoxunu siyahı ilə tutmuşdular. Bu işdən ötrü ləzgi Xasıyev Bakıya gedir, orada Əliheydər Qarayev və başqaları ilə görüşür, onlar da ona nə lazımdır, kömək edib, göstəriş verirlər. Xasıyev qayıdıb Lənkəranda Bala Məmmədlə görüşür, bütün nə lazımdır, verir və deyir ki, söz verirəm ki, həmişə sənə kömək edəcəyik. Bala Məmməd də Zuvanda gedir, özünə lazım olan yoldaşlarını başına yığıb, Lənkərana gəlir.

Sütəmurdov tərəfdən Lənkərana gələrkən, qəbiristanın qapısı ağzında Seyid Rəziyyə (Mir Tağının bibisi) əlində Quranla Balanın qabağını kəsib deyir: “Bala Məmməd, səni and verirəm adın Məhəmmədə, Lənkərana gedib nəhaq qan tökmə, qayıt dala”. Bala Məmməd belə cavab verir: “Seyid xala, cəddin haqqı, hamısını qan tökmədən həll edərim”. Bu sözü deyib, atını sürür, yoluna davam edir.

Lənkəran çayını keçmiş sallaqxana tərəfdən keçib, həbsxananı mühasirəyə alıb, qapını açıdırıb içəri girərək, bütün bolşevikləri buraxır və oradan gəlir indiki Kirov küçəsi, 11 nömrəli binaya. Çar və Müsavat dövründə bura klub idi. Bu dövrdə atam da orada işləyirdi. Mən burada toyğun, ördəyin başını kötük üstə qoyub balaca balta ilə kəsilməsini birinci dəfə görmüşdüm.

Bala atmadan soruşub ki, Mirzə Səbi, Çavuş Əfəndi haradadır? O, mənə çox lazımdır. Çavuş Əfəndi bolşevikləri amansız döyərmiş, ondan sonra gəlib klubda içərmiş. Atam and içir ki, Çavuş bu gün hələ gəlməyibdir. Bala Məmməd oradan birbaşa gəlir Qalaya, harada ki, Müsavat əsgərləri oturlarmış, yəni keçmiş Bankla üzbəüz, indiki Xəzər restoranının yerində Müsavat əsgərləri ilə qarşılaşır.

Bala gəlib onların zabitləri Əyyub Əfəndi ilə nə isə mübahisə edir, sözləri tərs gəlir. Birinci Bala at üstədən mauzerlə güllə atır. Həmin güllə Kələntərli Bağırın ayağına dəyir. Atışma zamanı ara güllələrdən biri də Mir Abbasqulu xan Talışinskiyə dəyərək, öldürür. Bu zaman Əyyub Əfəndi əsgərlərə əmr edir ki, silah başına və atəş! Birinci atəş atılır. İkinci atəşdən sonra mən onun necə yerə sərildiyini özüm gördüm.

Vurulduğu yer indiki Bala Məmməd küçəsinin 26 komissar küçəsinə birləşdiyi yerdə bağa tərəf səkinin yanında idi.

Bala böyük əyri gəndəlaş ağacının altında çabalayırdı. Yoldaşları Mir Əhməd xanın evinin qabağından atlarını qovub qaçdılar.

Bu zaman biz məktəbdə dərs keçirdik, birinci atəşdən sonra heç icazə almadan mən bir neçə yoldaşım ilə özümüzü pəncərədən küçəyə atdıq. Çünki bu dövrlərdə o qədər qırğın düşmüşdü ki, hər kəs bir güllə səsi eşitcək, vahiməyə düşüb özünə yer axtarırdı. Məktəblə Balanın vurulduğu yerin məsafəsi 160-170 metr olardı.

HAŞİM SADIQOV

Haşım Sadıqov

Sadıqov Haşım Mirzəbaba oğlu 1898-ci ildə Lənkəran şəhərində anadan olmuşdur. 1908-ci ildə burada məktəbə daxil olub, 1917-ci ildə təhsilini başa vurmuşdur. 1918-ci ildə Lənkəran qəzasının Biləsuvar kəndində və daha sonra Lənkəran şəhərində 1924-cü ilə kimi müəllimlik etmişdir.

Lənkəranda gizli partiya fəaliyyətinə başlayır. İlkun mərhələdə Kommunist Partiyasının təbliğatçısı kimi fəaliyyət göstərmiş, 1919-cu ildə isə Kommunist Partiyası sıralarına daxil olmuşdur. Partiyanın tapşırığı ilə Astarada gizli partiya özəyinin təşkilində, Lənkəranda Sovet hakimiyyəti uğrunda mübarizə planı hazırlığında iştirak edir. Azərbaycanda Sovet hakimiyyəti qurulandan sonra Zaqafqaziya III Sovetlər Qurultayının və Azərbaycan KP-nin

I-ci qurultayının nümayəndəsi olmuşdur.

1924-cü ildən 1926-cı ilə kimi Haşım Sadıxov Lənkəran qəza partiya komitəsində məxfi işlər və maliyyə üzrə şöbə müdiri, 1926-cı ildən 1929-cu ilə kimi Selxoz kooperasiya şöbə-sində işləmişdir. 1929-cu ildən 1933-cü ilə kimi Fəhlə - kəndli müfəttişliyinin sədri, 1933-cü ildən 1934-cü ilə kimi Azərbaycan Xalq Maarifi Nazirliyində məxfi işlər müdiri işləmişdir. 1934-cü ildən 1936-cı ilə kimi Zaqotzernoda, daha sonra Qlavmyasoda işləmişdir. Ömrünün sonuna kimi SSRİ Fərdi pensiyaçısı olmuş, anadan olmasının 80 illiyi münasibətilə Azərbaycan SSR Ali Sovetinin Fəxri Fərmanını almışdır. Daha sonra bir sıra orden və medallara layiq görülmüşdür.

Bütün bu məlumatları Haşım Sadıqovun kiçik qardaşı, pensiyaçı-müəllim, əmək və partiya veteranı Sadıqov Mütəllib ilə tərtib etmişəm.

ŞİRƏLİ AXUNDOV

Axundov Şirəli Baxşəli oğlu 1886-cı ildə sentyabr ayında Lənkəran qəzasının Razqov kəndində kəndli ailəsində anadan olmuşdur. Hazırda həmin kəndin yerində Şirəli Axundov adına çay plantasiyaları yerləşir. İbtidai təhsilini kənd məktəbində almış, sonra isə Lənkəranda üçsinifli peşəyönlü məktəbi qurtarmışdır.

Şirəli Axundov gənc yaşlarından inqilabi hərəkata qoşulmuşdur. Kəndli hərəkətində iştirak etdiyinə görə o, 1908-ci ildə təhlükəli inqilabçı kimi həbs edilmiş və altı ay həbsxanaya salınmışdı. Partiyanın tapşırığı və özünün təşəbbüsü ilə evi gizli bolşevik anbarı olmuşdur. Belə ki, bolşevik anbarına müxtəlif mallar adı altında silahlar - tüfəng, patron, pulemyot, qumbara, ədəbiyyat daxil olurdu. Onları ədəbiyyatla hazırda Azərbaycan

SSR EA akademiki Ə.Sumbatdzadənin atası Sumbat kişi təmin edirdi.

1919-cu ilin martında Şirəli Axundov bolşeviklər partiya-sına daxil olur və Lənkəran qəzasındakı əhali içərisində fəal si-yasi-kütləvi iş aparırdı. Aprel ayının sonunda Lənkəranda Lən-kəran-Muğan Sovet hökuməti quruldu və o, qurultayda Lənkə-ran Sovet hökuməti sədrinin müavini seçildi. Lənkəranda Sovet hökuməti məğlub olandan sonra Şirəli Axundov əlaqə yarat-maq üçün Həştərxana göndərilir.

Orada o, S. Kirov və N.Nərimanovla görüşür, yerlərdə nə etməyin təlimatını alır, Lənkərana qayıdan kimi Milli hökumət tərəfindən həbs edilir. 1919-cu ilin sonunda isə qacacaq Şahve-rənin dəstəsi onun kiçik qardaşı Murtuza Axundovu, dayısı Rəhman kişini, Məsim Nədir oğlunu, Murad Hüseynovu və digərlərini öldürür.

1920-ci ildə Azərbaycanda Sovet hakimiyyəti qurulandan sonra həmin ilin mayında Şirəli Axundov Lənkəran Qəza İcra-ıyyə Komitəsinin sədri seçilir. 1922-ci ilin sentyabrında o, Azərıttifaqın idarə heyətinin sədri, 1924-cü ildə Azərbaycan SSR Xalq Təsərrüfatı Şurasının sədri təyin edilir. 1925-1927-ci illərdə Şirəli Axundov Quba Qəza İcraıyyə Komitəsinin sədri, 1927-1929-cu illərdə isə ikinci dəfə Lənkəran Qəza İcraıyyə Komitəsinin sədri vəzifəsində işləmişdir.

1920-1937-ci illərdə Şirəli Axundov Azərbaycan Kom-munist Partiyasının qurultaylarının nümayəndəsi, bütün çağırışların və eləcə də Zaqafqaziya Mərkəzi İcraıyyə Komitəsinin üzvü, Azərbaycan KP Mərkəzi Komitəsinin üzvlüyünə namizəd seçilir.

1938-ci ildə bir çox keçmiş inqilabçılar kimi həbs edilib, sürgünə göndərilir və yalnız Stalinin ölümündən sonra azad olunaraq, qayıdır.

Yuxarıda yazdıqlarımı Mirzə Şirəlinin qardaşı Xəlil ilə yazışandan sonra qeyd etmişəm. Bununla yanaşı, özümün gördüyümdən danışmaq istəyirəm.

Şura hökuməti təzə qurulmuşdu. Atam həm qardaşı Hacı Səlimə görə, həm özünün Milli hökumət zamanı pristav işlədiyinə görə təqib edilir. Bir müddət meşələrdə gizlənəndən sonra ailəsini dolandırmaqdan ötrü üzə çıxmağa məcbur olur, lakin ona heç bir iş vermirdilər.

Bu vəziyyətdən çıxış arayarkən, mənim və kiçik bacım Ləyənin adından Şirəli Axundovun adına ərizə yazırlar ki, atamıza iş verin. Yağış yağa-yağa, ayağımız yolun palçığına bata-bata əl-ələ tutub gəldik Şirəli Axundovun evinə. O illər Lənkəranın yolları torpaq olduğundan, yağış yağan kimi palçıq dizə çıxırdı.

Şirəli Axundov eyvanda oturmuşdu, qabağında samovar çayı içirdi. Lənkəran çox da böyük şəhər olmadığından, əksər camaat bir-birini tanıyırdı, üstəlik qonşuluqda olurduq. Arvadı bizi görcək ağladı ki, bunlar Mirzə Səbinin uşaqlarıdır, gör, nə vəziyyətdədirlər. Şirəli Axundov qaş-qabaqla bizə baxıb ərizəni götürüb oxudu və dedi: “Həzrət Abbas da gəlib qarşımda diz çöksə, mən Mirzə Səbiyə iş vermərəm, düşməndir. Uşaqlar istəyirsə, onları “detdoma” göndərə bilərəm”. İndi illər keçdikdən sonra bu hadisə yadıma düşəndə mənim ona qarşı kinim yoxdur. Çünki əqidə ilə inanıb xidmət etdiyi quruluş özü onu haq-nahaq cəzalandırmışdı.

ZÜLFÜQAR ƏHMƏDZADƏ

Zülfüqar Əhməd oğlu Əhmədzadə 1898-ci ildə Lənkəran qəzasının (Astara rayonunun) Pensər kəndində kəndli ailəsində anadan olmuş, kəndində ibtidai rus məktəbində oxumuş, gənc yaşlarından inqilabi fəaliyyətə başlamışdır. Məktəbin direktoru (Kor Uçitel) və arvadı Zina gizli partiya təşkilatına rəhbərlik edirdilər.

Əhmədzadə 1919-cu ildə Lənkəran şəhərində Kommunist partiyasına üzv olur. Azərbaycanda aprel hadisələrində, Qızıl ordu ilə Astarada Sovet hökuməti yaradılmasında, sonra Qızıl Ordu ilə Lerik, Qosmalıyan, Yardımlı, Vagədüzdə Sovet hökumətinin qurulmasında

iştirak edir və 1920-1922-ci illərdə Qosmalıyan nahiyə İcraiyyə Komitəsinin sədri kimi işləyir. Həmin illərdə Camal Paşanın, İbrahim Xəlilin, Hacı Osmanın və Qaçaq Çer Hüseynin dəstələrinin aradan götürülməsində böyük fəaliyyəti olmuşdur. Həmin zaman Komissar Şükürün xüsusi tapşırığı ilə Çer Hüseynin dəstəsinə qoşulmasında da Zülfüqarın köməyi olmuşdur.

Zülfüqar Əhmədzadə

Əhməd zadə 1922-1923-cü illərdə Lənkəran Qəza torpaq şöbəsinin müdiri, 1924-25-ci illərdə Lənkəran Qəza maarif şöbəsinin müdiri, 1925-1926-cı illərdə Laçın Qəza İcraiyyə Komitəsinin müavini və təşkilat şöbəsinin müdiri, 1927-1928-ci illərdə Zaqatala Qəza İcraiyyə Komitəsinin müavini və təşkilat şöbəsinin müdiri, 1928-1929-cu illərdə Ağdam Qəza İcraiyyə Komitəsinin müavini və təşkilat şöbəsinin müdiri, 1929-cu ildə Respublika Maarif Nazirliyində, 1929-1930-cu illərdə Lənkəran Pedaqoji texnikumunda direktor, 1930-1932-ci illərdə Astara Rayon İcraiyyə Komitəsinin sədri, 1932-1933-cü illərdə Ermənistan SSR Vədi rayon İcraiyyə Komitəsinin sədri işləyir, 1933-1938-ci illərdə Azərnəşrdə xırda millətlər şöbəsinə rəhbərlik edir.

Dövlət və Partiya işlərilə yanaşı Zülfüqar Əhməd zadə ədəbiyyatla maraqlanmışdır. O, “Arktika dastanı” poemasını, talış dilində «Davarda rüjon» adında poema, dərslik, kitab və şeirlər yazmışdır.

1938-ci ildə Zülfüqar Əhməd zadə həbsə alınır və ona beş il iş kəsirlər. 9 iyun 1942-ci ildə, həbsdə olarkən vəfat edir.

Zülfüqar Əhməd zadə haqda verdiyim məlumatları onun böyük oğlu Əyyub Əhməd zadə ilə birlikdə yazmışam.

ŞÜKÜR MƏMMƏDOV - KOMİSSAR ŞÜKÜR

Haşım Sadıqov, Şefer Fridrix, İskəndər Səmədzadə və İlyas Axundzadənin danışdıqlarından.

Şükür Nəzir oğlu Məmmədov (Komissar Şükür) 1896-cı ildə dülgər ailəsində anadan olmuşdur. Atasının yanında işləyib, dülgərliyi öyrənən Şükür 1912-1918-ci illərdə dülgərlik etmişdir. 1918-ci ildə Qırmızı partizanalara qoşulmuş və Şura hökuməti Lənkərana gələndən sonra daim qaçaqlarla mübarizə

aparmışdır. Milli Müsavat, türklər və Diki diviziya Lənkəranda olanda korun gözündən əski asmaq bəhanəsilə yenidən dülgərliyə başlayır. 1920-ci ildə Şura hökuməti Lənkərana daxil olandan sonra bütün Lənkəran gizli bolşevik təşkilatı yenidən öz işinə başlayır.

Həmin dövrdə meşələrdə və yollarda dəstə-dəstə quldur-qaçaqlar əmələ gəlmişdi. Bunlardan daha çox ad çıxardanlardan: Qaçaq Yunus, Çer Hüseyn, Sənan (sonralar bir neçə xırda qaçaqların tutulmasında kömək etdiyini görə Sənan üzə çıxıb 1937-ci ilə kimi Lənkəranda UQRO-da (Cinayət axtarışı şöbəsi) işlədi, Abutalıb (bu İrana qaçdı, 1936-cı ildə yeddi yüz qoyunla Şura hökumətinə tərəf keçdi, demokrat olmuşdu, axır vaxtlar Salyanda qəssablıq edirdi), Qaçaq Mozu (Masallının Xoşçobanlı kəndindən idi, iranlılar tutub onu Şura hökumətinə vermişdilər).

Bunlarla yanaşı, Astraxanbazardan olan üç qardaş Gündələr adı ilə məşhurdular. Meşə və yollarda xırda-xırda qaçaqlar vardı ki, bunların qorxusundan camaat Yardımdıya, Masallıya, Astraxanbazara və uzaq yerlərə gedə bilmirdi.

Qaçaqların ləğv olunmasına əsas rəhbərliyi Komissar Şükürə tapşırırmışdılar. Həşim Sadıqov və Şefer demişkən, qurd ürəyi vardı, zalım oğlunun gözündən od parıldayırdı. Çer Hüseyn heç növlə ələ keçmirdi, çünki xalqı soyub İrana qaçırdı, özü də orada ingilislərdən lazım olan köməyi alırdı.

Şükür kəndli paltarı geyib, Çer Hüseynin dəstəsinə qoşulur, qırx iki gün onun dəstəsində olur. Onun haçan, hara gələcəyini öyrənib xəbər verirmiş. Bunlar da lazım olan yerlərdə pusquda durub, hər səfər Çer Hüseynin dəstəsində ikisini-üçünü vururdular, qalanı İrana qaçırdı. Bizim qonşumuz Məhəmməd kişini dörd yoldaşı ilə Astaradan taxıl alıb araba ilə

gələndə Kələdəhnədə Çer Hüseynin adamları tutub öldürmüşdülər və hər şeyini arabayla qarışıq aparmışdılar. Axırda Komissar Şükürün köməyi ilə Çer Hüseyn yox oldu.

Şükür Məmmədov -
Komissar Şükür. Bakı,
50-ci illər.

Yuxarıda adları çəkilən qaçaqların, demək olar ki, hamısının tutulmasında və məhv edilməsində Komissar Şükürün iştirakı olmuşdur. Bunlar ancaq qaçaqçılıq, oğurluq, soyğunçuluqla məşğuldular. Amma Camal Paşa, Hacı Osman və İbrahim Xəlil hökumət davası edirdilər, necə ki, yuxarıda qeyd etmişəm.

Sonralar Komissar Şükür milis rəisi işləyirdi. Mən 1929-cu ildə Bakıya getdim. 1946-cı ildə bazarda Şükürü miz üstə hökumət üçün parça satdığını görüb soruşdum: "Qonşu, sən hara, ticarət hara?". Dedi: "1941-ci ildə cəbhəyə getdim, 1943-cü ildə bərk yaralandım, indi daha ağır iş görə bilmədiyimdən bu işi aparıram". 1958-ci ildə oğlu Nəsruladan soruşdum: "Kişi necədir?" Dedi: "1956-cı ildə vəfat etdi".

HƏZİ ASLANOV

Həzinin atası Əhəd kişi çox kasıb idi, özünün də müəyyən sənəti yox idi, yay mövsümlərində kərpic kürələrində fəhləlik, qış və payız aylarında isə bazarda dəlləklik edirdi. Özü də dükanı olmadığından bütün dəllək alətlərini bir talış zənbilinə yığıb elə bazarın ortasında bir dükan qabağında kətil qoyub kəndlilərin başını qırırdı. Bəzən də arvadı Nüşü xala təndir

çörəyi bişirib bazarda satardı, çünki o zaman kərpic gündə qurudulduğuna görə daha payız, qış və bahar zamanı kərpic kəsmirdilər. Həzi isə qatıq satırdı, atası üçün satmağa ev çörəyi aparırdı.

Həzi yaxşı aşiq, hil-hil oynar, dənizdə çox yaxşı üzərdi. O, paraxod gələndə bizim məhəllədən Dərviş oğlu Əsədlə sahildən paraxodadək üzüb yenə qayıdardılar. Həzi çox davakardı, heç bir şeyə güzəştə getməzdi. Üç qardaşı və iki bacısı: Asiya və Təyyubə vardı.

Bunların iki çeşmə çiy kərpicdən evləri vardı. Birində Həzigil çox böyük ailə ilə olardı, o birində isə əmisi Səməd kişi, o da böyük ailə idi. Bunlar o qədər kasıb idilər ki, atası Əhəd əmi 1923-cü ildə vəfat edəndən sonra onlar əziyyət içində keçinirdilər. Həmin ilin yayında Lənkərana Əlibəy Qasımov istirahətə gəlmişdi və Hacı Əmənullanın evində qalırdı. İndi həmin ev Həzi Aslanov küçəsi, №3-dür. O, qayıdanda atamdan bir nəfər qulluqçu istədi, atam da Həzinin kiçik qardaşı Hacıbabanı onlara qoşdu. İki ildən sonra Hacıbaba qayıtdı, ayrı-ayrı işlərdə işləyib, axırda 1940-cı ildə medtexnikumu qurtarıb medbrat işləyirdi.

Kiçik qardaşı Kərəməli isə uşaqlıq dövründə qonşuların qoyun-quzu, buzovlarını Lənkəran çayının düzənlərində otarırdı. İbtidai məktəbi çox gec bitirdi. Əsgər gedəndən sonra sərhəd keşikçisi (paqraniçnik) işləyirdi. Böyük qardaşları Abbasqulu Həzigilnən anadan ögey idi. O, əvvəllər dəllək şagirdi idi, sonralar ömrünün axırına kimi dəlləklik edirdi.

Bir dəfə Abbasqulu mənə söhbət etdi ki, əmioğlu, bu Aslanovlar indi hamısı özünü bizə qohum edir, amma 1923-cü ildə atam vəfat etmişdi, bizə on givrəngə (4 kq.) düyü lazım idi ki, südlü aş bişirib gələn camaata verək, almağa pul da yox idi.

Məni qaçırtdılar Gərmətükə atamın əmisi oğlu Hacı Hüseynin yanına. Dedim: "Əmi, atam öldü, anam dedi ki, əmi 10 gırvənkə düyü versin, yaxud icazə versin, on gırvəngə düyü xırdası (çinə) dingdən götürək". Hacı Hüseyn nə özü gəldi, nə də düyü verdi. İndi həmin Hacı Hüseynin bütün nəvə və nəticələri Həziyə qohum çıxıblar və mənə ikiqat salam verirlər. Hacıbaba tutulandan heç bizi tanımadılar, hətta salamımızı da almırdılar.

LƏNKƏRANI GƏZƏK

QAPANDİBİ

Qapan, yəni böyük tərəzi, Böyük bazarın ortasında böyük bir meydanda, indiki Lenin küçəsinin Sabir küçəsi ilə kəsişdiyi yerdə yerləşirdi. Hal-hazırda Qapanın yerində dördmərtəbəli təzə bazar tikilib.

Bu böyük tərəzi dörd böyük kərpic sütunun üstündən asılmışdı. Qapandibi meydanının eni və uzunluğunu 160-170 metr olardı.

Qapanla camış, öküz, qoyunlar və tondan artıq taxıl çəkərdilər. Burada 100-dən artıq iki pudluq (32 kq.) daşlar vardı ki, axşamlar bunları zəncirlə qulplarından bağlayıb açarlayırdılar. Meydanda hər cür oyun və ticarət gedirdi. Məsələn üçün: qoyun, xoruz, bildirçin döyüşdürürdülər, it boğuşdururdular. Burada dərvişlər meydan açıb, qəribə hadisələr danışır, bəzən də üz-üzə durub, bir-biri ilə mübahisə edirdilər. Hər dəfə İrandan meymun, ilan gətirib oynadırdılar. Və bəzən də arzu edənləri ilanla ovsunlayırdılar ki, daha o adamı başqa ilan çalması. Sıra ilə düzülmüş hantallar işsizlikdən bir-birilə dərəcələşirdilər.

Bu meydanın bir tərəfində faytonlar, bir tərəfində də arabalar dururdu. Kəndlərdən arabalarda, şiplərdə gətirilən yemiş, qarpız, boranı, soğan və taxıl meydanda satılırdı. Demək olar ki, qapanın ətrafı həmişə taxılla dolu olardı. Kəblə Əbdül Kərimin (Fətəliyevlərin) yer səthindən xeyli aşağı olan hamamı da bu meydanda Qapanla üzbəüz idi. İndi hamamın yerində kolxoz bazarının toyuq satılan yeridir.

Qapandibindən bazar başına qədər sağ tərəfi cərgə ilə dükanlar ancaq başmaqçılardan, dübəndiçilərdən, dərzilərdən ibarət idi. Bu sırada bir çayçı dükanı vardı, amma sol tərəfdə isə çayçılar, pitiçilər, yağsatanlar, əttarlar, sıra ilə düzülən qəsəbələrin dükanları, cuhudların xırdavat dükanları, dəlləklər, Əhmədovların məşhur düyü dükanları, Qəmbərov Məşədi Hüseynin bəzzaz dükanı, giləklərin qənnadı dükanları, ləbləbi, cız-bız satanlar və başqa dükanlar yerləşirdi.

Əllərində mal satan dəlləllər bazarı bu baş - o başa gəzirdilər. Bazar dalında neft və duz dükanları vardı, bir də bazarın sağ tərəfinin arxasında Fətəliyevlərin və həmin sıranın qurtaracağından sonra Kərimovların da böyük taxıl anbarları vardı.

Bizim dəmirçi-misgər dükan da Qapandibində idi. Bir tərəfimizdə Məlik kişinin arpa, saman və kəpək dükanı, ondan sonra İrəvanlı Məmmədəlinin dülgər dükanı və bir tərəfimizdə də Mistanlıların nalbənd dükanı idi.

Çəkdiyim sxem üzrə Qapandibinin ətrafında olan tikililər və digər yerlərin sıralanmış siyahısını vermişəm.(Bax Fordera).

Əkbərovların evləri və dükanları (№№1,2,3,4)

Abdullayev Məmmədəğanın təsərrüfat dükanı (№5)

Abdullayev Məmmədəğanın yaşayış evi (№5a)

Əttar dükanı (№6)

Zeynalovların kişi hamamı (№7)

Mirəsgərin dəllək dükanı (№8)

Çayçı və pitiçi dükanı (№9)

Zeynalovların arvad hamamı (№10)

Hamamlardan ötrü su quyusu (№11)

Səmədzadənin karvansarası və evləri (№12)

Abdullayev Hacı Səfərəlinin evləri (№13)

Abdullayev Məşədi Əzizin evləri (№14)

- Talışxanov Əskər xanın evləri (№15)
 Cavad xanın evi (Məşhur uroloq Mirməhəmməd Cavadzadənin atası) (№16)
 Talışxanov Əskər xanın nömrə hamamı (№17)
 Talışxanov Əskər xanın ev mətbəxi (№18)
 Hamamın su quyusu (№19)
 Azərbaycan dövlət ticarət idarəsi (№20)
 Zərgər Əbülfəzin dükkanı (№21)
 Məşədi Mikayıl Bağirovun düyü dükkanı (№22)
 Quba cuhudlarının xırdavat dükkanı (№№23-25)
 Mistanlıların nalbənd dükkanı (№26)
 Misgər Kəblə Manafəlinin dükkanı (Babam)(№27)
 Məlik kişinin arpa-saman dükkanı (№28)
 İrəvanlı Məmmədəlinin dükkanları (№29)
 Bəylərovun təsərrüfat dükkanları (№30)
 Taxıl anbarları (№31)
 Sənətkarlar ittifaqının idarəsi (№32)
 Taxtakəsən zavod (№33)
 Hacı İbrahim Nəsirovun evləri (№34)
 Musarza (İdris) Ağayevin evləri (№35)
 Tağı Cəfərlinin evləri (№36)
 Bazarın Böyük qapanı (№37)
 Hacıbabanun evləri (indi uşaq evidir) (№38)
 Əbilbəy oğlu Ağabəyin ev yeri (prof. Azad İsmayılovun atası)(№39)
 Əbilbəy oğlu Ağabəyin ev yerində olan ləm (№39a)
 Fətəliyevlərin evləri (№40)
 Fətəliyevlərin taxıl anbarları (№40a)
 Böyük bazar məscidində olan çarhovuzlar (№№41,41a)
 Məscidin ətrafında təkyələr (№№42,43,44)

- Fətəliyəvlərin hamamı (№45)
Başmaqçılar, çəkməçilər, dərzilər, iki dəllək, çayçı və pi-
tiçi dükənləri (№№46-59)
Şıx Kəblə Hüseynin yağ dükəni (№60)
Əttar dükəni (№61)
Tat (Quba) yəhudilərinin xırdavat dükənləri (№№62,68)
Qəssab Qulamın dükəni (№69)
Hacı Əlinin dükəni (№70)
Babanın dükəni (№71)
Dəmirçi Hüseynqulunun dükəni (№72)
Qalayçı Abbasın dükəni (№73)
Dərvəçə gedən keçid yolu (№74)
Boradigahlı Qılmanın taxıl dükəni (№75)
Əhmədovların məşhur düyü dükəni (№76)
Qəmbərov Məşədi Hüseynin dəzzaz dükəni (№77)
Dəllək Ağanın dükəni (№78)
Hacı Əmənullanın taxıl dükəni (№79)
Girdə Musanın dəmirçi dükəni (№80)
Çayçı Musarzanın dükəni (№81)
Kiçik kişi hamamı (№82)
Kiçik arvad hamamı (№83)
Qənnadçı gilək Kakanın dükəni (№84)
Kələntərli Xəlil bəyin duz, neft və quru balıq dükənləri
(№№85, 86, 87)
Kərimovların evləri (№№88,89)
Kərimovların taxıl anbarları (№90)
Ləbləbi qovuran Şıx Əlinin dükəni (№91)
Dəllək Əliağanın dükəni (№92)
Dəmirçi Rzanın dükəni (№93)
Çayçı Pota Feyzinin dükəni (№94)

- Arabalar dayanan yer (№95)
- Faytonlar dayanan yer (№96)
- Bazar ərazisində tut ağacları (№97)
- Quliyev Heybətın (Qızıl yeznə) evi (№98)
- Nurullayev İbadulla bəyin evi (№99)
- Hamam quyusu (№100)
- Mir Petkanın (Mir Məmmədin) evi (№101)
- Lülovların evi və həyəti (№102)
- Bazarın ümumi ədəbxanası (№103)

KÖRPÜLƏR, YOLLAR VƏ ƏKİNLƏR

Lənkəran rayonunda inqilabdan qabaq demək olar, heç bir əsaslı körpü yox idi. Bəzi yerlərdə əsasən xırda-xırda meşə ağacından tikilmiş taxta körpülər vardı, onlar da tez-tez uçulub, gediş-gəlişə çətinlik yaradırdı. Onlardan bir neçəsini göstərmək istəyirəm.

1. Şəhərin Əli Bayramov küçəsində olan, daşdan hörmə körpüdür ki, buna indi də Daş körpü deyilir.

2. Kommunist küçəsinin qurtaracağında, Azrıbanın yanında olan Hacı Əhməd körpüsüdür ki, bunu o, 1910-cu illərdə tikdirdiyindən indi də onun adını daşıyaraq, Hacı Əhməd körpüsü deyilir. Bu körpü taxtadan tikildiyindən tez-tez dağılardı və aylarla təmir olunmurdu. İndi bu körpü sökülərək müasir nəqliyyata uyğun körpü tikilmişdir.

3. Bir daşdan hörülmüş körpü də Nəriman Nərimanov küçəsi ilə Kommunist küçələrinin kəsişdiyi yerdədir. Bu körpü ilə bütün yağış suları ana kanal vasitəsilə dənizə tökülürdü.

4. Lerikə gedən yolu kəsən qəbristandan yuxarı, körpic zavodundan aşağı daşdan hörülmüş körpüdür. Sovet dövründə bunu söküüb, əvəzinə yenisini qurmuşlar.

5. Lənkəranla Girdəni kəndi arasında olan Ləkər körpüsü. Bu körpü bütün Ləj meşəsinin və yuxarıda bicar sularını Murdova (Marsoyə) axıdılan arxın üzərində qurulmuşdu. Burada ancaq on - on beş metr uzunluğunda, iki taxta enində piyadalar yolu düzəltmişdilər.

6. Girdəni, Vıravul, Vilvan, Şağlaser və Separadidən kiçik çaylar üzərindən keçən taxta körpülərdir ki, bunlar da meşə ağaclarından olurdu. Qış-payız aylarında tez-tez uçurdu. Bu çayların hamısının suyu Murdova tökülürdü. Hal-hazırda burada yeni nəqliyyat körpüsü tikilib.

7. Lənkəranda ən böyük körpü Qumbaşı körpüsü idi ki, bu da taxtadan tikilmişdi. Körpünün sağ tərəfində böyük iki-mərtəbəli qadın “Monax evi” və ona uyğun kilsə vardı. Bunlardan başqa bu ətrafda heç bir tikinti yox idi. Körpü Lənkəranla Masallı rayonlarının sərhəddidir. Hal-hazırda bu körpü yerində müasir nəqliyyata uyğun körpü tikilmişdir.

8. Lənkəran-Astara yolunu kəsən Xanbulan çayı üzərindən də o zaman meşə ağacından taxta körpü tikmişdilər. Üzərindən ancaq piyada və fayton keçməyə icazə verilirdi. Arabalar isə körpüdən aşağı çaydan keçirdilər. Hal-hazırda bu körpü yerində müasir nəqliyyata uyğun körpü tikilibdir.

9. Aşağı Nüvədi ilə Kənar-meşə arasında olan taxta körpü yuxarıda suvarılan bicarların dənizə aparana suvarma kanalı üzərində tikilmişdi.

10. Şilavarla Xələc arasında Xanbulançayın və xırda suvarma arxlarının suları dənizə tökülməkdən ötəri Lənkəran-As-

tara rayonlarının sərhəddində də taxta körpü vardı. Bunun yerində də yenidən körpü salınıb.

Göstərilən körpülərdən başqa Lənkəranın ətrafında düyü əkildiyindən, bunları suvarmaqdan ötrü çəkilən xırda arxların üzərində yüzlərlə xırda ağac körpülər vardı ki, bunlardan da ancaq piyadalar keçirdilər.

1932-ci ilə kimi Lənkəran çayı üzərində körpü yox idi. Çayı keçməkdən ötrü iki yerdə kolaz var idi. Birini Sütəmurdov qabağından sütəmurdovlu Rəzzaq kişi işlədirdi. İndi onun nəvəsi Vahab Sütəmurdov qəbiristanlığında xadimdir. İkincisi, Velədi, Gərmətük və yuxarı kəndlərə getmək üçün idi. Çox vaxtlar çaya sel gələndə günlərlə gediş-gəliş olmazdı.

1927-ci ildə “Türmə” bərabərliyində və uçulmuş böyük Pivə zavodunun yanından körpüdən ötəri kəşfiyyat işləri başladılar. Mən də iyirmi gün orada fəhlə işlədim. Bu layihəyə əsasən 1931-ci ildən başlayaraq, 1932-ci ildə Lənkəran çayı üzərində ilk körpü quruldu.

1940-cı ildə təcili olaraq Osmanlı-Astara dəmir yolunun çəkilməsinə başlandı. Bununla əlaqədar, Lənkəran bölgəsində altı yeni körpünü tikdilər. Bunlar Qumbaşı kanalı üzərindən, Hacı Əhməd körpüsündən aşağı Azrıbanın yanından, şəhərin N.Nərimanov küçəsindəki axan ana kanal üzərindən, Lənkəran çayı üzərindən, Aşağı Nüvədidən axan kanal üzərindən və Siyavar körpüsündən aşağı tikilən körpülərdir. Bundan əlavə, bəzi xırda arxları beton borulara aldılar.

Çəkilən dəmir yolunun birinci mərhələsi 1941-ci ildə tamamlandı, ilk qatarla cəbhəyə əsgər apardılar.

1932-ci ilə kimi Lənkəranda Astaraya getməkdən ötrü iki yol vardı. Birinci yol Sütəmurdovu keçib, oradan dəniz kənarı ilə, ikinci yol Qarayçılar qabağı ilə çay başyuxarı Gərmə-

tüklə çıxıb, oradan da əsas yola çıxıb içəri yolla gedirdilər. Lənkəranla Sütəmurdov arasında tikilən körpüdən sonra, yolu Sütəmurdovdan Şürükə birbaşa bicarların içərisilə birləşdirdilər ki, indi gördüyümüz asfalt yoldur.

1941-ci ilə kimi bütün ana yollar qrunnt yollar idi. Müharibə başlanandan iki ay sonra fəhlə batalyonu Bakı-Astara yoluna təcili olaraq asfalt örtük saldı. Bütün ağır maşınlara davam gətirə bilməyən körpüləri dəyişib, çoxunu beton körpülərlə əvəz etdilər.

1961-ci ildə Lənkəranda sahəsi iyirmi dörd min hektar olan Murdovun qurudulması işinə başlandı. Bu işə məni də cəlb etdilər. Əvvəl Girdəni, Viravul, Vilvan, Şağlaser və Separadi çayları üzərində, kiçik körpülərin mühəndis geoloji işini qurtarıb, təhvil verdim. Sonra yenə də həmənlə Girdəni, Viravul, Şağlaser çaylarının birbaşa ikisini dənizə, birini isə Kirov qoruğuna tökməkdən ötrü mühəndis-geoloji işini apardım. Onlardan ikisi Lənkəran-Gəmişavan arasında, ikisi Gəmişavan - Port İliç dəmiryol stansiyası arasında və ikisi də Port İliçlə Şirinqum arasında tikilmişdir.

Nəqliyyat çoxaldığından və 1932-ci ildə tikilən körpü bu nəqliyyatın öhdəsindən gələ bilmədiyinə görə, Lənkəranda şəhərkənarı yol çəkildi. Həmin vaxt Lənkəran çayı üzərindən Lənkəran-Velədi arasında yeni üçüncü körpünü tikərək, asfalt yolunu da Sütəmurdov-Şürükə asfalt yoluna Velədi qabağında birləşdirdilər.

1932-ci ildə tikilən birinci körpüdən keçən yüngül maşınlar çoxaldığından təhlükəsizlikdən ötür, piyadalardan ötür birinci körpüdən iyirmi beş metr aralı, ona paralel Lənkəran çayı üzərindən dördüncü körpünü tikdilər.

1945-ci ilə kimi Lənkəran ətrafı düyü əkilirdi və tərəvəzçilik bu qədər inkişaf etməmişdi, çünki bütün işlər əllə görülürdü və bu qədər suvarma üsulları yox idi.

Sonra bu rayondan düyü əkini götürülüb, tərəvəz rayonu etdilər, indi Lənkəran tərəvəzi tək Azərbaycana yox, Moskva-yacan gedib çıxır.

Keçmişdə Lənkəranda çay sahələri yox idi. Bütün əkin sahələri düyü və düyünü suvarmaqdan ötəri böyük istillərlə (süni gölməçələr), az bir hissəsi də taxılla örtülürdü.

1930-1931-ci illərdə Lənkəranda çay əkilməyin əhəmiyyətli olması təsdiq olunandan sonra, ən əvvəl dağ ətəklərində olan yerlərdən istifadə edərək, xırda kol meşələri kökündən təmizləyib, yerində çay sahələri salmağa başladılar.

Sonra yavaş-yavaş düyü, taxıl, istilləri azaldaraq çay plantasiyalarını genişləndirirdilər. Axırda Lənkəranda düyü əkilməsini ləğv edərək və bütün istilləri qurudaraq, bunların bir hissəsində çay plantasiyaları saldılar, digər hissəsini isə tərəvəz sahələrinə çevirdilər.

Keçmiş zamanlarda Lənkəranda ancaq dibçəklərdə limon, portağal və naringi əkərdilər. İndi isə hər həyətdə limon, portağal, naringi sahələri vardır, çünki bunları şaxtadan qorumaqdan ötrü hər cür vasitə vardır.

1926-cı ilə qədər Lənkəranın üç küçəsindən başqa bütün küçələri torpaqdı. Bunlardan ancaq 26 Bakı kommissarı, Lenin və Kommunist küçələri daşla döşənmişdi. 1926-cı ildən küçələri təmir etməyə, qışda keçilmək mümkün olmayan küçələrə daş tökməyə başladılar. 1936-cı ildən isə küçələrə daş döşəndi, yan xəndəklər düzəldilərək, sahmana salındı. 1945-ci ildən Lənkəranın küçə və trotuarlarına asfalt döşənməyə başlandı.

Lənkəran inqilabdan sonra nəzərə gəlməyən dərəcədə öz simasını dəyişib. O gördüyümüz palçıq evlərə, lıqlı kümələrə, bataqlıq küçələrə, qızdırmadan dalağı şişmiş yekə qarınlara, taxomalı gözlərə, keçəl başlara, qotur bədənlərə, sinifdə biri-birinin üzərindən bit götürənlərə, qışın günü ayaqyalın gəzənlərə, yamaqlı paltarlara, palto, pencək, şalvarını tərs üzünə çevirt-dirərək geyənlərə daha rast gəlmirsən. Mən bəzən bu sözləri cavanların yanında danışanda, çox diqqətlə qulaq asırlar. Bunlar onlara bir əcaib nağıl kimi gəlir.

İSTİSU BULAQLARI

Lənkəranda müalicə ocağı kimi üç isti su bulağı istifadə edilir. Bunlardan biri Lənkəranın qərbində, şəhərin 12 kilometrliyində olan “İbadi” istisu bulağıdır. Lənkəran əhalisinin lap qədimdən buraya gəlib, ətrafda olan gözəl meşəliyin içəri-sində alaçıq və ya meşə ağacından tərəçələr qurub yaşayırdılar. Burada içməli su yox dərəcəsində idi. Ancaq kiçik bir bulaq vardı ki, buna da “Damcı bulaq” deyirdilər. Çox vaxt suyu at və eşşəklə bir neçə kilometrən gətirirdilər.

İbadi istisuyunda sovet hakimiyyəti qurulandan sonra, yəni 1924-cü ildə şəxsi dükanlardan sökülən taxtalardan mehmanxana tikilmişdi. Burada olan isti su bulaqları üzərində bir neçə göz nömrə otaqlar yaradılmışdı ki, bunlar da pullu idi.

Camaat isti su bulaqlarından gəlməçələr düzəldib, orada pulsuz çimərdi. 1926-cı ildə ehtiyatsızlıq nəticəsində bu mehmanxana mətbəxdən od tutaraq 45 dəqiqəyə yanıb külə döndü.

1927-ci ilin yay mövsümündə müalicəyə gələnlər daha İbadi istisuyunda yox, Lənkəranın qərbində, 8 kilometrliyində İbadidən 4 km aralı olan, Ləj meşəsinə yaxın “Meşə istisuyu” adlandırılan yerə köçərdilər. Buranın içməli suyu kifayət qədər

idi. Meşə istisuyu get-gedə böyüyürdü. Burada hökumət tərəfindən yaxşı çayxana və yeməxana tikilmişdi.

Bir neçə il bu minvalla gələnlər orada dincəlirdilər. Sonra yavaş-yavaş burada sıra ilə taxtadan xırda evlərin tikilməsinə başlanıldı. İstisu bulaqlarında iki 10-12 nəfərlik çimmək üçün hovuz düzəldildi. Eyni zamanda taxtadan ona qədər nömrə də tikilib, camaatın istifadəsinə verildi.

1975-ci ildən Meşə istisuyunun sol tərəfində bir neçə beşmərtəbəli mehmanxananın tikilməsinə başlandı. Bu istisuya təkcə Lənkəran camaatı yox, Sovet ittifaqının hər yerindən müalicəyə gəlirlər. İndi burada İstisu müalicəsi ilə yanaşı, başqa növ müalicələr də aparılır. Buna baxmayaraq, yenə də bəzi şəxslər İbadi istisuyuna gedib onun gözəl meşəsində, yəni istisu ətrafında çadır qurub, öz müalicələrini pulsuz keçirirlər.

Üçüncü İstisu bulağı Lənkəranda 5-6 kilometr şimal-qərbdə, Havzavu kəndinin sahəsində olduğundan ona hələ keçmişdən Havzavu İstisuyu deyirlər. Burada da taxtadan üç ümumi və dörd nömrəli müalicə yerləri tikilibdir. İçməli bulaq suları da boldur. Bu İstisuya adamlar yaxın kəndlərdən gəlib çimir, axşamı yenə öz evlərinə qayıdılar.

MƏŞÇİDLƏR

Deyilənlərə görə, Lənkəranda ən qədim məscid Sütəmur-dov məscididir. Bunun özülünü Qacar dövründə palçıqdan qoymuşlar. Digər kəndlərin bir çoxunda da qədim məscidlər var. Onların əksəriyyəti abidə kimi hökumət tərəfindən mühafizə olunur.

Şəhərdə olan məscidlərdən biri Böyük bazar, digəri Kiçik bazar məscididir.

Böyük bazar məscidi XIX əsrdə tikilib. Ətrafında dörd təkyə var idi. Onlardan üçü söküldü, biri isə məscid təmir edildə təmir edilib və içində şəkil qalereyası təşkil edilib.

Kiçik bazar məscidi XX əsrdə, yəni 1904-cü ildə camaat tərəfindən tikilib. İndi əsari ətiqə kimi mühafizə olunur.

KİLSƏLƏR VƏ SİNAQOQ

Alman kilsəsi Firdovsi küçəsi №19-dadır. Hal-hazırda onu yaşayış binası kimi istifadə edirlər.

Sinaqoq Xasiyev küçəsindədir. Ondən idmanla bağlı istifadə edilir.

Erməni kilsəsi N.Nərimanov küçəsində idi. Onu söküb yerində ikimərtəbəli məktəb tikdilər.

Rus kilsəsi keşişin evi ilə birlikdə Mirəhməd xanın bağının içində idi. İkisini də söküb yerinə yay kinoteatrı və idman klubu tikdilər.

Kiçik bazarda rus qəbiristanlığında da kilsə vardı. Sonralar sökdülər.

Qumbaşı körpüsü və Monax evi yanında da kilsə vardı ki, onu da sökdülər.

KARVANSARALAR

Molla Həsənin ikimərtəbəli karvansarası bazar başında giləklərin qənnadı dükanlarının dalında, indiki Həzi Aslanov küçəsində idi. O zaman bu karvansaralara yüzlərlə züvəndli gəlirdi. Məlumdur ki, hər züvəndlinin də bir-iki uzunqulağı olmalı idi. Gətirdikləri yer alması (kartof) və Züvənd alması olardı. Bəziləri də satmağa mal-heyvan gətirərdi.

Bu karvansaranın birinci mərtəbəsində olan tövləyə yüzdən artıq at, eşşək və başqa heyvan yerləşərdi. Üst mərtəbəsin-

dəki otaqlarda isə gələnlər palaz və xurcunlarını qoyub yan-yana yatardılar.

Zuvandlılar özləri toxuduqları cod yun şal parçadan boş canlarına dar şalvar geyirdilər. Başlarını ortadan qırxır, qulaq ətrafında birçək saxlardılar. Dini məqsədlə əlaqədar başlarına şiş papaq qoyar, ayaqlarına xam göndən çarıq geyərdilər. Çox vaxt özləri xurcunda gətirdikləri Ziren çörəyi yeyirdilər. Hama, çayçıya, pitiçiyə çox nadir hallarda girərdilər, həmişə tər iyi verərdilər. O zaman Lənkəranda indiki kimi kartof yeyilməzdi və kartofu ancaq zuvanddan gətirərdilər.

Karvansaranın qapısı yanında mistanlıların nalbəndxanası vardı.

Eynilə Molla Həsən karvansarası kimi, Böyük bazarda da daha dörd karvansara vardı. Bunlar tikdirən şəxslərin adları ilə adlanırdı: Şix İbad karvansarası, Məşədi Hacı Əli karvansarası, Hacı Məcid karvansarası, Səmədzadə Kəlbə Səməd karvansarası.

LƏNKƏRANLILARIN YEDİKLƏRİNDƏN

Lənkəran mətbəx mədəniyyəti öz zənginliyi ilə Azərbaycanın digər bölgələrindən fərqlənir. Bu zənginliyin bir qismini qısa şəkildə sizə tanıtmmaq üçün həyat yoldaşım Tahirə xanımın köməyindən istifadə etmişəm.

DÜYÜDƏN HAZIRLANAN XÖRƏKLƏR

Lənkəran mətbəxinin əsasını düyüdən hazırlanmış xörəklər təşkil edir. Bunun da bir səbəbi bölgənin tarix boyu yüksək çəltikçilik ənənələrinə sahib olmasıdır. Lənkəranda geniş düyü əkilən dövrdə onun 35-40 növü məlum idi. Bunlardan yadımda qalanları: Akülə, Ənbərbu, Ağ ənbərbu, Qırmızı ənbərbu, Payızı ənbərbu, Beybu, Ağ beybu, Qırmızı beybu, Vilgicri, Rəsmi yetimi, Mazandarani, Ağ çilə, Qırmızı çilə, Zərdəqıtğəl, Çıx ənbəri, Şestras, Reyhani, Çanıo (Çamiu), Şaşa livə, Qırmızı sədri, Şahpəsənd, Məmmədəli, Kuşa, Uşa-huşa, Çitim, Qırmızı çitim, Ağ çitim, Əliməmməd, Şabunatun, Əskəri, Qasım-xani, Kəsə-kəsə, Çiləyi, Qırmızı çiləyi, Ağ toxum, Sarı qılçıq və s. Bunlardan aşağıdakı plovları və yaxud lənkəransayağı desək pololar hazırlayırdılar.

DAŞMA PLOV. Düyü yuyulub xüsusi plov qazanlarına tokülür. Duz vurub və düyünün növündən asılı olaraq üzərindən 1-2 sm. yuxarı su töküüb az hərarətli ocağa qoyulur. Suyu çəkilməyə qədər düyü də hazır olur. Bişəndən sonra qazanı 15-20 dəqiqə yer dəminə qoyurdular ki, dibi yapışmasın.

Daşma plovu ət və balıqla yeyirlər.

SÜZMƏ PLOV. Düyünü yuyub, bir qabda üzərinə duz və su töküb, bir müddət saxlayırlar. Bu müddətdə iri qazanda su qaynadaraq, içinə duz atıb isladılmış düyünü də qaynar suya tökürlər. Yarıbişmiş halda ocaqdan götürüb süzür, üzərinə soyuq su töküb həlimini təmizləyirlər. Dəmə qoyulası qazanın dibinə əvvəl 1-2 yumurta, yarım stəkan qatıq, 100-150 qram yağ, 2-3 kəfgir süzölmüş düyü və bir çimdik sarıkök töküb birlikdə qarışdırır və qazanın dibinə yayaraq üzərinə süzölmüş düyünü töküb, az hərərətli ocağa qoyurlar. Plov hazır oldandan sonra, qazanı ocaqdan yerə qoyanda 15-20 dəqiqə ağzıörtülü yerdəmi almalıdır.

Bunu ət, balıq, cücə, göyərtilə yeyirlər.

DÖŞƏMƏ VƏ YA ÇİY DÖŞƏMƏPLOV. Düyü yuyulur, bir qaba duz və su töküb, bir müddət isladırırlar. Bu müddət də iri qabda su qaynayaq, içinə duz atıb islanmış düyünü qaynar suya tökər, yarıbişmiş halda ocaqdan götürüb süzür, üzərinə su töküb həlimini yuyurlar. Dəmə qoyulası qabın dibinə 1-2 yumurta, yarımstəkan qatıq, 100-150 qram yağ, sarıkök və 2-3 kəfgir süzölmüş düyüdən töküb qarışdırır və qazanın dibinə yayırlar. Bunun üzərinə əvvəlcədən hazırlanan yarıbişmiş qoyun ətinin döş hissəsini, quş və ya toyuq qoyurlar. Sonra üzərinə kişmiş, qaysı, şabalıd döşəyir, süzölmüş düyüyə sarıkök qatır, qarışığın üzərinə təpə şəkildə töküb ocağa dəmə qoyurlar. Hazır plovla qazanı yerə qoyanda 15-20 dəqiqə yer dəmində saxlayırlar. Buna deyirlər “Çiy döşəmə”.

Bunu rub, sirkə-badımcan, sirkə-sarımsaq, göyərtilə yeyirlər.

BORANI PLOV. Düyü yuyulur, boranı da təmizlənilib 1-2 sm. ölçüdə doğranır. Plov bişirilən qazana dibindən düyü ilə doğranmış boranını lay-lay dəyişərək döşəyirlər. Duz, sarıkök və üzərindən 1-2 sm. yuxarı su töküb, az hərarətli ocaqda bişirirlər. Hazır olandan sonra yer dəminə qoyur və bir müddətdən sonra nimçələrə cəkirlər.

Boranı plovu şor və quru balıqla, həm də turpla yeyirlər. Belə plovun yağı çox olmalıdır.

ŞÜYÜD PLOV. Düyünü yuyur, qaba duz və su töküb bir müddət isladırırlar. Bu zaman qazanda qaynamağa su qoyur, şüyüd doğranılır, qatıq, yağ və yumurta qarışığı hazırlanır. Qazanda qaynayan suya duz atıb, islanmış düyünü tökür və yarım-bişmiş halda süzərək, həlimini yuyurlar. Doğranmış şüyüdü süzülmüş düyü ilə qarışdırırlar. Qazanın dibinə qatıq, yağ və yumurta qarışığını tökərək yayılır, üzərinə süzülmüş düyünü təpəcik şəkildə töküb, az hərarətlə dəmə qoyurlar. Bəzən qarışığın üzərinə, düyünün altına yağlı qoyun əti, toyuq və quş qoyurlar. Hazır plovu yer dəminə qoyurlar.

Bunu rub, sirkə-badımcan və turpla yeyirlər.

PAXLA PLOV. Düyü yuyulduqdan sonra bir qaba su və duz töküb həmin düyünü islanmağa qoyurlar. Bu müddət ərzində qazanda su qaynadılır, paxla təmizlənilib ayrı bir qabda saxlanılır. Sonra qazanda qaynayan suya duz atıb, islanmağa qoyulmuş düyünü ora tökürlər. 10-15 dəqiqə qaynayandan sonra paxlanı da düyü üzərinə töküb, yenə qaynadırırlar. 10-15 dəqiqədən sonra paxla qarışıqlı düyünü süzərək, üzərinə doğranmış şüyüd töküb qarışdırırlar. Plov bişirilən qazanı ocağa qoyub, dibinə yağ atıb dağ edəndən sonra, yağın üzərinə 2-3 kəfir qa-

rıışıq düyüdən tökərək, qazanın dibinə yayırlar. Bəzən yağ üzərinə bişmiş ət ya toyuq qoyurlar. Hazır süzölmüş düyüyə sarıkök vurub, qazanın dibindəki qarışıq üzərinə töküb, zəif odda dəmə qoyurlar.

Bunu quru balıq, şor balıq və göyərti ilə yeyirlər.

LƏRGƏ PLOV. Düyü yuyulduqdan sonra qaba su və duz töküb, onu bir müddət isladırırlar. Düyü qədər lərgə götürölür, yarıbişmiş haladək qaynadılır və süzölürərək üzərinə isladılmış düyü tökülərək qarışdırılır. Alınan qarışığı qazana töküb, üzərindən 1-2 sm. yuxarıyacan su töküb, vamlə yanan ocağa dəmə qoyurlar. Ocaqdan götüröləndən sonra yerdəmi almalıdır.

Bunu şor və quru balıqla, həm də şor badımcan və qatıqla yeyirlər.

MƏRCİ PLOV. Eyni lərgə plov kimi hazırlanır və yeyilir.

QARA PLOV. Düyü yuyulur və suya duz qatılaraq islanmaya qoyulur. Bu zaman qazana toyuq və ya quş ətı, turş nar, qara turşu və duz atıb, ocağa qoyaraq bunların üzərinə dəmir parçasını (adətən at nalını) qızdırıb qoyur, ağzını tez örtüb qaynadırırlar. Toyuq və ya quş bişəndən sonra, onları və dəmiri çıxarır, qalan qarışığı ələkdən keçirir, suyunu süzüb islanmış düyünün üzərinə töküb, vamlə dəmə qoyurlar.

Qara plov quş ətı, toyuq ətı, kişmiş qovurması, rub, şor balıq və göyərti ilə yeyilir.

SÜDLÜ PLOV. Düyünü yuyub bir qədər qazanda saxlayırlar. Üzərindən 2-3 sm yuxarı olmaqla süd, azca duz və sarıkök töküb ocağa qoyurlar. Əgər tam bişməmiş süd düyüyə tam hopubsa, süd yanmamaqdan ötəri qazanın altına əlavə dəmir qoyub, qazanı zəif odun üstündə saxlayırlar. Bu müddətdə yağda kişmiş və qaysı qovururlar.

Südlü plov qovrulmuş kişmiş və qaysı ilə, quru balıq və qayqanaqla yeyilir.

ƏRİŞTƏ PLOV. Əriştəni quru-quru qovururlar. Əriştə miqdarında düyü yuyub, qazana duz atıb, düyünü 10-15 dəqiqə qaynadandan sonra üzərinə qovrulmuş əriştə tökülür. Yenə də 10-15 dəqiqə qaynadandan sonra əriştə-düyü qarışığını süzürlər. Qazanın dibinə əvvəl yağ, yumurta, qatıq və sonra əriştəli düyüdən 2-3 kəfgir tökərək, qarışdırıb qazanın dibinə yayırlar və üzərinə süzülmüş əriştəli düyünü təpəcik şəklində töküb, zəif odlu ocağa dəmə qoyurlar.

Əriştə plov hər bir xuruşla yeyilir.

KARTOF PLOV. Kartof təmizlənib findıq boyda doğranaraq duzlanır və yuyulmuş düyü ilə qarışdırılır. Kartoflu düyünü qazana yığıb üzərindən 2 sm. yuxarıya qədər su tökərək zəif odlu ocağa qoyulur. Plov 40-50 dəqiqəyə hazır olur.

Kartof plov ət, quş, balıq və göyərti ilə yeyilir.

YARMA PLOV. Yarma və suyu ayrılıqda yuyulub, birlikdə 30-40 dəqiqə isladırırlar. Sonra bu qarışıq üzərinə lazımı qədər duz və su töküb, zəif od üzərində dəmə qoyub, vamlə bişirirlər.

Bütün xuruşlarla yemək olar.

LOBYA PLOV. Lobyə yuyulub suda bir az isladılır, sonra yarıbışmış edirlər. Bu müddətdə yuyulmuş düyünü qazanda qaynadıb, yarıbışmış edərək, lobyanı onun üzərinə toküb, 10-15 dəqiqə qaynadandan sonra süzülər. Qazanın dibinə yağ atıb, lobyalı düyünü üzərinə töküb, dəmə qoyurlar.

Lobyə plov ət, balıq, göyərti ilə yeyilir.

DÜYÜ TƏRƏYİ. Düyünü isladılmağa qoyurlar. Sonra tavada yağı qaynadaraq, islanmış düyünü qaynar yağda yarıqızarmış olana qədər qovuraraq, içərisinə sarıkök, zəfəran, bir az duz və isti su töküb ocağa qoyurlar. Düyü bişənə yaxın üzərinə bal və ya qənd şərbəti tökərək, yenidən xırda alovda ocağa qoyurlar. Arabir ağzını açaraq, tərənin üstünü alta, altını üstə çevirirlər ki, hər iki üzü qızarsın.

Buna xuruş lazım deyil. Tərək bozbaş yanında ikinci xörək kimi yeyilir.

DÜYÜ FİRNİSİ. Düyü yuyulur və açıq havada qurudulur. Sonra həmin düyü əl daşında un halına salınır. Şirinləşdirilmiş südün ocaq üstündə qarışdıraraq düyü ununu tədricən onun içərisinə tökür, üzərinə bir az duz əlavə edib, od üzərində 30-40 dəqiqə qaynadandan sonra horra halına gətirilir ki, buna da firni deyilir.

Firni soyuq halda yeyilir. Yeyilərkən üzərinə darçın səpilir.

DÜYÜ LÖKÜSÜ. Düyü yuyulub açıq havada qurudularaq əl daşında un halına salınır. Sonra üzərinə yağ, şirni, sarıkök və süd töküb qarışdıraraq 1-2 saat islanmağa qoyurlar. Tavanı ocağa qoyaraq içərisinə yağ sürtüb, qarışığı tavaya tökür, ocağa qoyurlar. 25-30 dəqiqədən sonra süd quruyur.

Onda ləkünün üstünü altına, altını üstünə çevirir, hər iki üzünü qızardırırlar.

Lökü şirin çayla yeyilir.

DÜYÜ ÇÖNGÜRÜSÜ. Düyü yuyulub açıq halda qurudularaq əl daşında üyüdürlər. Sonra üzərinə yağ, şirni, sarıkök və süd töküb qarışdıraraq, bir saatadək islanmasını gözləyirlər. Tavaya yağ sürərək horra halına gətirilmiş qarışıqdan qaşıqla yağ tavasına töküb, dairəvi alınan çöngürülərin hər iki üzünü qızardırırlar.

Çöngürü şirin çayla yeyilir.

DÜYÜ HALVASI. Düyünü yuyub açıq havada qurudaraq, əl dəyirmanında üyüdürlər. Bişirilən qaba yağ töküb, qaynar yağı qarışdıraraq-üzərinə az-az düyü unu əlavə edir, rəngi qizarana gədər o üz-bu üzə çevirirlər. Üstünə sarıkök töküb, ocaqdan götürüb isti-isti içərisinə bal və ya şərbət töküb qarışdırırlar. Alınan halvanı yastı bir qabda yastıladıb, üzərinə darçın və xaşxaş töküb, paxlava şəklində doğrayırlar.

Halva soyuq yeyilir.

SÜDLÜ DÜYÜ AŞI (SIYIĞI). Düyü yuyulandan sonra qabda üzərindən 3-4 sm. yuxarı olmaqla süd tökürlər. Onun da üzərinə sarıkök və zəfəran əlavə edib, ocağa qoyaraq arabir qarışdırırlar ki, dibinə yapışmasın. Əgər düyü bişibsə, südü özünə çəkibsə, onda aş hazırdır.

Üzərinə yağ, darçın və şirni töküb yeyirlər.

AĞ AŞ. Düyünü yuyur, qazana azca duz atıb, bol suda qaynadır və dibi yapışmamaq üçün arabir qarışdırılır. Suyu çox

tökürlər ki, daşma plov olmasın. Düyü sıyıq hala düşəndən sonra qablara tökürlər.

Bunu quru alçadan horra düzəldib, ona şirni qataraq üzərinə töküblə yeyirlər.

ƏT XÖRƏKLƏRİ

KÜFTƏ-BOZBAŞ. Əvvəl noxud qaynamağa qoyulur. Sonra ət və soğan ayrı-ayrılıqda doğranır. Bunları ət taxtasında və ya ət maşınında çəkib, quru nanə, sarıkök, duz, istiot və düyü ilə birlikdə qarışdırıb, istənilən böyüklükdə küftələr yumrulayırlar. Hər küftənin içərisinə ölçüsündən asılı 2-4 quru alça qoyurlar. Sonra qazanda qaynayan suya küftələri bir-bir atıb, noxudla birlikdə bişirirlər. Qazan qaynadıqca, yaranan kəflər təmizlənilir. Küftə yarımışmış olanda qazana duz və küftə qədər təmizlənmiş kartof atılır və vaxt odda bişirilir. Kartof bişəndə küftə-bozbaş hazır olur.

Küftə bozbaş sumax, istiot, soğan və turpla yeyilir.

TİKƏ-BOZBAŞ. Əvvəl noxud qaynamağa qoyulur. Ət tikə-tikə doğranıb yuyulur, 1-2 quru soğanla birlikdə qazana qoyulub üzərinə su dolduraraq, ocaqda vaxtla qaynadılır. Suyun üzərinə çıxan kəf alınaraq, duz əlavə edilir. Ət yarımışmış olanda noxud, təmizlənmiş kartof, quru alça və bir az sarıkök töküblə, vaxt odda qaynadırlar. Əgər kartof bişibsə, deməli tikə-bozbaş hazırdır.

Tikə-bozbaş soğan, sumax və turpla yeyilir.

PİTİ. Piti kiçik bəstidə, əsasən yağlı qoyun ətindən bişirilir. Doğranmış ətlə birgə bəstiyə bir tikə quyruq, noxud, bir baş soğan atıb, üzərinə su dolduraraq, çox zəif od üzərinə qoyur,

arabir kəfin təmizləyirlər. Ət yarışıbmış olanda üzərinə kartof, sarıkök, qaysı, duz, şabalıd və quru alça əlavə edib, xırda odda qaynatmağa davam edirlər.

Pitini sumax, istiot, soğan və şor badımcanla yeyirlər.

MƏRCİ-BOZBAŞ. Əti doğrayıb, yuyub, qazana yığır, soğan və su əlavə edərək, ocağa qoyur və qaynayarkən kəfini alırlar. Mərcini ayrıca qazanda yarışıbmış olana qədər qaynadıb, suyunu süzərək bişməkdə olan ətin üzərinə əlavə edirlər. Ona kartof, quru alça, düyü və sarıkök töküb, xırda od üzərində bişənə qədər qaynadırlar.

Mərci-bozbaş soğan, sumax və şoraba ilə yeyilir.

TİKƏ-KABAB. Tikə-kabab əsasən qoyun ətindən hazırlanır. Əti tikə-tikə doğrayıb, üzərinə duz, istiot, sumax, turş nar, xırda doğranmış soğan töküb qarışdırırlar. Bunların dadlarının ətə çıxmasından ötrü bir saat gözləyir və şişə çəkərək, köz üzərində bişirirlər.

Tikə-kababın yanında sumax, sirkə-badımcan, soğan və duz olmalıdır.

LÜLƏ-KABAB/DÖYMƏ. Ətin yumşaq yerindən ayırıb, soğanla birlikdə ət taxtasında döyüb və ya ət maşınında çəkib, duz və istiot qarışdıraraq, yaxşı yoğurlar və bir-iki saat yetişməyə qoyurlar. Sonra istənilən böyüklükdə lülələri şişə çəkərək, köz üzərində bişirirlər.

Lülə-kabab soğan, sumax, istiot və hər cür şoraba ilə yeyilir.

TAVA-KABAB. Ətin yumşaq yerindən soğanla birlikdə ya taxtada döyür və ya da maşında çəkirlər. Ona duz və istiot vurub qarışdıraraq istənilən böyüklükdə yastılayıb və ya lülələr edib, tavada qızadırlar.

Tava-kabab soğan, istiot və hər cür şoraba ilə yeyilir.

TURŞU-KABAB. Əti, cəfərinə və soğanı birlikdə döyüb, üzərinə duz və istiot töküb qarışdırırlar və xırda, 2 sm. ölçüdə yumrulayıb, küftəciklər hazırlayırlar. Bir qədər cəfərinə ayrılıqda narin döyüb suyunu sıxıb saxlayırlar, özünü isə yağ tökülmüş qabda qovura-qovura üzərinə abqora əlavə edirlər. Sonra qovrulmuş cəfərinin üzərinə su tökür, qaynamağa başlarkən küftəcikləri bir-bir qazana ataraq, xırda odda bişirirlər. Hərgah küftələr bişib, suyu azalıb və yağa düşübsə, cəfərinin suyunu üzərinə töküb, bir neçə dəqiqə qaynadıb götürürlər.

Turşu-kabab plovla yeyilir.

TAS-KABABI. Yağlı qoyun ətinə tikə-tikə doğrayıb qaba tökərək üzərinə çoxlu soğan, turş nar, döyülmüş sarımsaq, istiot, duz, yağ və sarıkök töküb, ocağa qoyurlar və yağa düşənə qədər bişirirlər. Buna “tənbəl xürəyi” də deyirlər.

Tas-kababı əsasən çörəklə yeyilir.

QİYMƏ. Əti suda pörtüb, soğanla birlikdə ət taxtasında döyərək, tavada bol yağla qovururlar. Bunun üzərinə qabaqcadan döyülüb hazırlanmış kişmiş töküb, birlikdə qovura-qovura darçın, sarıkök və duz əlavə edirlər.

Qiymani plovla yeyirlər.

QİYMƏ-QATIQ. Ətlə soğanı bir yerdə döyüb, fındıq boyda küftəciklər hazırlayırlar. Bol-bol soğan doğrayıb, tavada yağda qızarana qədər abqora ilə qovururlar. Qabaqcadan hazırlanmış küftəcikləri həmin qızarmış soğanın üzərinə tökür, bir az da su, duz, istiot və şəkər tozu töküb, ocaqdan götürürlər.

Qiymə-qatıq plov ilə yeyilir.

SƏBZİ-QOVURMA. Əti xırda-xırda doğrayıb, suda qaynadaraq kəfin alıb, yarıbışmış edirlər. Suyunu ayrıca saxlayaraq, ətin üzərinə yağ yöküb bir az qızardandan sonra, keşniş, cəfəri, göy soğan və turşəngi doğrayıb onun üzərinə tökür, qızadırlar. Bundan sonra üzərinə ətin süzölmüş suyunu, abqora və duz tökərək ətin suyu quruyana qədər qaynadırlar.

Səbz-i-qovurmanı qatıqla, plov və çörəklə yeyirlər.

QİYMƏ-BADIMCAN. Badımcanı təmizləyib, qarın hissəsindən yarıq açıb, duzlayaraq bir müddət saxlayırlar ki, acı qara suyu çıxsın. Bu müddətdə əti qaynadıb kəfin alaraq, sudan çıxarıb, üzərinə soğanı xırda-xırda doğrayıb duzlayırlar. Bunu döyərək qiymə şəklinə salırlar, yağda qovura-qovura üzərinə sarıkök, istiot tökürlər. Sonra badımcanın duzlu suyunu yuyub, yağda hər üzünü qızadırlar. Hazırlanmış qiyməni badımcanların içinə dolduraraq tavaya yan-yana düzürlər ki, bunlar öz yağının buğu ilə bişsin.

Qiymə-badımcan plov və ya çörəklə, yanında qatıqla yeyilir.

QİYMƏ-POMİDOR, XİYAR VƏ İSTİOT. Bunlar da qiymə-badımcan kimi bişirilir, ancaq pomidor, xiyar və istiot qabaqcadan badımcan kimi nə suya qoyulur, nə də qızadırlar.

Bu tərəvəzlərin boşaldılıb təmizlənmiş içərisinə qabağcadan hazırlanmış qiyməni dolduraraq, yan-yana tavaya düzüb. üzərlərini örtərək dəmlə bişirirlər.

Bunlar da plov və çörəklə yeyilir.

YARPAQ DOLMASI. Yağlı qoyun ətinə doğrayıb, üzərinə göy soğan, keşniş, şüyüd, sarımsaq, nanə, duz və istiot tökərək, ət taxtasında döyüb və ya ət maşınında çəkib qarışdırırlar. Bu qatqını qoz böyüklükdə götürüb pörtülmüş tənək yarpağına bükür, sıra ilə qaba düzərək su töküb, ağzını örtüb vamlə bişirirlər.

Yarpaq dolması çörək və ya plovla, yanında qatıqla yeyilir.

KƏLƏM DOLMASI. Qoyun ətinə soğanla döyərək, içinə duz, istiot, sarıkök, darçın, albuxara, düyü və şabalıd qatırlar. Alınan qarışıq istənilən boyda vəzləyərək, pörtülmüş kələm yarpağına büküb, bişirilən qaba düzür, üzərinə su, sirkə və qənd xakasından hazırlanmış “sirkə-şirə” töküb, xırda od üzərində dəmə qoyurlar.

Kələm dolması ancaq çörəklə yeyilir.

ŞABALID QOVURMASI. Əti tikə-tikə doğrayıb, qaynadaraq, sudan çıxarırlar. Doğranmış quru soğanı sarıkök və istiotla yağda qovurandan sonra qazandan çıxarıb bir qaba qoyur, əvəzinə yağın içərisinə qaynanmış əti töküb, yarıqızarmış olanda yağdan çıxarır, bişirilən qaba əvvəl bir qat ət, soğan, şabalıd, albuxara qarışıqı tökürlər. Bu bir neçə dəfə qat-qat təkrar olandan sonra vamlə yanan ocağa dəmə qoyurlar.

Şabalıd qovurması plov, quru balıq və göyərti ilə yeyilir.

GÜŞVƏRƏ/DÜŞBƏRƏ. Yağlı qoyun ətini soğanla döyüb duz, istiot, quru nanə ilə qarışdırırlar. Mayasız xəmirə yumurta vurub, nazik yuxa açaraq 3 sm. boyda düzbucaqlı şəkildə doğrayırlar. Hər düzbucaqlının ortasına bir çimdik ət qarışığından qoyub, künc-küncə büküb, çevirirlər. Qabaqcadan qaynadılıb hazırlanmış noxudla güşvərələri qaynamaqda olan, lazımı dərəcədə duzlanmış suya töküb, qarışdırırlar. 25-30 dəqiqədən sonra güşvərə hazır olur.

Güşvərəyə quru nanə və sirkə-sarımsaq töküb yeyirlər.

ÇİĞİRTMA. Əti və ya toyuğu tikə-tikə doğrayıb pörtlədir, yağda yarıqızarmış hala gətirib qabdan çıxadırlar. Əvəzinə qabdakı yağa doğranmış soğan, üstünə abqora, duz və sarıkök töküb, qızadırlar. Sonra qovrulmuş əti onların üzərinə əlavə edib, qarışdıraraq bişirirlər. Ət bişən kimi, ayrılıqda istənilən qədər yumurta çalib, onların üzərinə töküb dəmə qoyurlar.

Çığırtma plov və ya çörəklə yeyilir.

BOZARTMA/BASDIRMA. Əti parça-parça doğrayıb, yağ və doğranmış soğanla birgə üzərinə bir qədər su töküb, qaynadırlar. Suyu çəkiləndən sonra üzərinə duz, istiot vuraraq, vamlə dəmə qoyurlar.

Bozartma çörəklə yeyilir.

NAR-QOVURMA. Eynilə bozartma kimi hazırlanır, ancaq bunun üzərinə nar giləsi də əlavə edilir.

QUŞDAN BİŞİRİLƏN XÖRƏKLƏR

CÜCƏ KABABI. Cücəni təmizləyir, ona duz, istiot, turşu sürtüb bir müddət saxlayırlar ki, dad götürsün. Soğanı döyüb,

sıxıb, suyunu tullayırlar, qalığı isə döyülmüş qoz üzərinə alça turşusu, duz, istiot töküb, qarışdırırlar. Bu qarışıqı cücənin içərisinə doldurub, ayaqlarını qarnına salıb, şişə çəkərək od üzərində və ya təndirdə bişirirlər.

Cücə kababı plov ilə yeyilir.

ÇÖLMƏK KABABI. Çölmək kababının bütün hazırlama işi eyni cücə kababı kimidir. Ancaq onu çölməkdə yağ və buğla bişirirlər.

Çölmək kababı əsasən plovla yeyilir.

MURĞU-TURŞ/MÜTƏLCƏM. Çoxlu cəfəri, keşniş və göy soğan doğranılıb, sıxılıb, suyu çıxarılır. Sıxılmış göyərti qarışığını yağda qovurub üzərinə abqora, qara turşu, sarıkök və duz əlavə edərək, qarışdırırlar. Toyuğu parça-parça doğrayıb, ona qarışdırır, üzərinə əlavə göyərtidən sıxılmış suya bir az şirni tökərək, arabir qarışdıraraq, xırda odda dəmə qoyurlar.

Murğu-turş plovla yeyilir.

FİSİNCAN. Toyuğun üzərinə 4-5 baş quru soğan, 3-4 dənə yarılmış turş nar, qara turşu, duz, 2-3 fal boranı qatıb, üzərinə su tökürlər. Bunların da üzərinə odda qızardılmış nal və ya bir parça dəmir ataraq, qabın ağzını örtüb, zəif odda qaynadırlar. Toyuq bişəndən sonra qazandan toyuğu, soğanı, boranını və dəmiri çıxarıb, qalan suyu süzür, dibindəki nar gilələrini tullayırlar. Boranı ilə soğanı birlikdə əzib döyülmüş qozla qarışdıraraq, toyuğun suyuna töküb, suyu azalana qədər qaynadırlar. Sonra toyuğu da qarışığın içərisinə ataraq, xırda odlu ocaqda dəmə qoyurlar.

Fisincan plovla yeyilir.

QIZARTMA. Cücəni ikiyə, toyuğu dördə bölüb, düzləyirlər. Tavaya yağ töküüb, od üzərinə qoyur, yağ qaynamağa başlarkən doğranmış toyuq parçalarını tavaya düzüb, ağzını örtüb, aşağı odda bişirirlər. Toyuğun bir üzü qızardıqdan sonra o biri üzünə çevirir, qızardırırlar.

Qızartma çörəklə yeyilir.

ŞORBA. Toyuğu qaynadaraq sudan çıxarıb, qalan suyunu düyü, gilə alça, xırda kartof, duz, istiot töküüb, qaynadırlar. Düyü və kartof bişəndən sonra qaynamış toyuğu qazana atıb, bir az da qaynadandan sonra, üzərinə göyərti doğrayıb, ocaqdan götürürlər.

Şorba çörəklə yeyilir.

MUSAMMA. Toyuq təmizlənir, doğranır və duzlanır. Doğranmış soğanı bol yağda qızardırırlar. Qızara-qızara üzərinə abqora, sarıkök və duz tökürlər. Qızarmaqda olan soğanın üzərinə toyuq parçaları qoyur, qarışdırır və şirni töküüb, ağzını örtüb, zəif odda dəmə qoyurlar.

Musamma çörəklə yeyilir.

BALIQDAN HAZIRLANAN XÖRƏKLƏR

QIZIL BALIQ. Qızıl balıqdan gözəl kabab olur. Onu tavada da qızardırırlar, döşəmə plovda da istifadə edirlər.

Yeyərkən üzərinə əsasən turş nar sızırırlar və ya sirkəbadımcan və başqa xuruşla yeyilir.

ZİYAD BALIQ. Ziyad balıqdan kabab çəkir, tavada qızardırırlar, qurudulmuş və şor halında istifadə edirlər. Bunların

içində balıq ləvəngisi xüsusi yer tutur.

Ziyadın bütün bişmiş növləri çörək və ya plovla yeyilir.

XƏŞƏM BALIĞI. Xəşəm balığı ziyad balıqdan yağlı olur. Bundan da həmin üsulla ləvəngi-balıq hazırlayırlar. Habelə, duzlanmış və qurudulmuş şəkildə yeyir, kabab da çəkirlər.

Xəşəmin bütün bişmiş növləri plov və ya çörəklə yeyilir.

ÇAPAQ, SUF, KÜLMƏ, ÇƏKİ VƏ ŞAMAYIL BALIQLARI da ziyad və xəşəm balığı kimi hazırlanır.

Bunlar da çörək və ya plovla yeyilir.

BALIQ LƏVƏNGİSİ. Balıqlardan əsasən ziyad balığını ləvəngi edirlər. Düzdür, çəki, xəşəm, çapaq və külmədən də edirlər, ancaq ziyad kimi dadlı olmur. Bununçün əvvəl balığı təmizləyib, düzlayıb, üzəri və içinə alça turşusu vurub, saxlayırlar. Bu zaman baş soğanı xırda doğrayıb və ya məşində çəkib suyunu süzür, əvvəlcədən hazırlanmış döyülmüş qoz, alça turşusu ilə əllə vəzliyə-vəzliyə qarışdırır, duz, istiot, ətrindən ötrü bir az darçın əlavə edirlər. Kürülü balıq olanda, kürüsünü də qoz-soğan qarışığına qatıb əvvəlcədən hazırlanmış balığın qarnına, ağzına və qulaqlarına doldururlar. Bunu qaba qoyub, ocaq üzərində vamlə bişirirlər.

Balıq ləvəngisi çörəklə də, plovla da yeyilir.

UNDAN HAZIRLANAN YEMƏKLƏR

TƏNDİR ÇÖRƏYİ. Unu ələkdən keçirib üzərinə duz, acı xamra və ılıq su töküb, vəzləyirlər. Tamam qarışıb xəmir olan-
da üstünü örtüb, bir müddət qıcqırmasını gözləyirlər. Sonra

kündələr yoğurub, yenə üstünü örtüb kündələrin də qıcqırmağını gözləyirlər. Hazır kündələri əllə yastıladıb, qabaqcadan qızdırılmış təndirə yapırırlar. 25-30 dəqiqəyə çörək hazır olur.

KÜLÇƏ ÇÖRƏK. Unu ələyib, üzərinə yağ, yumurta, süd, acı xamra və duz tökərək, vəzləyib xəmir şəklinə salır, üstünü örtüb qıcqırmağını gözləyirlər. Sonra xəmindən 150-180 qram olmaqla kündələr hazırlayırlar və yenə də qıcqırmaya qoyurlar. Kündələr qıcqırandan sonra, onları əllə uzununa yastıladıb, üzərinə 2-3 yerdən çəngəllə naxış vururlar. Üzərinə yumurta vurur və xaşxaş səpərək, qızdırılmış təndirə yapırırlar. 25-30 dəqiqədən sonra külçə hazır olur.

ŞOR ÇÖRƏYİ. Ələnmiş unun üzünə yumurta, qatıq, duz, acı xamra və süd toküb, yoğururlar. Alınan xəmirin qıcqırmağını gözləyib, ondan xırda kündələr hazırlayıb, bir az gözləyirlər. Sonra məcməiyə yağ sürüb, kündələrdən yuxa açaraq məcməiyə sərilər. Beləliklə, hər sərilmiş yuxanın üzünə yağ sürərək, biri-birinin üzərinə 10-a qədər yuxa sərilər. Həmin 10 qat yuxa məcməyinin içindəcə bıçaqla uzunluğu 15 və eni 5 sm olmaqla zolaqlara kəsilir. Hər bir zolağı bir istiqamətdə burub, böyrü üstə qoyaraq, üst tərəfin aralayıb, fincan şəklinə salırırlar. Əvvəlcədən yağ, un, duz, istiot, sarıkök, cırə və darçın qarışıqından hazırlanmış içi həmin “fincanın” içinə doldurub ağzını bükərək, onu yavaş-yavaş yastıladaraq dairə halına salırırlar. Keçmişdə onları sıra ilə təstə düzüb, üstünü məcməyi ilə örtüb, məcməyinin üzərinə köz töküb, təsti ocağa qoyurdular. Hal-hazırda bunu müasir sobalarda edirlər. Çörəyin hər iki üzü qızarılanda hazır olur.

ŞƏKƏR ÇÖRƏYİ. Tavaya və ya testə ərinmiş yağ töküb, ovucun içi ilə xeyli qarışdırandan sonra, qarışdır-a-qarışdır-a üzərinə şəkər tozu səpib, yağla birlikdə o qədər qarışdırırlar ki, yağ köpüklü hala gəlsin. Bunun üzərinə az-az un töküb, yenə o qədər qarışdırırlar ki, xəmir halına gəlir. Bundan balaca kündələr götürərək, iki ovucun içərisində ova-ova şar halına gətirərək, testdə sıra ilə düzüb təpəsinə yumurta sarısı və ya zəfəran sürtüb, üzərini örtərək, od üzərinə qoyurlar. Bişəndə yarımşar şəklində olur.

QƏNDİ-KÜLÇƏ. Unu ələyib üzərinə yağ, duz, acı xamra və yumurta qarışdıraraq, yoğurub xəmir halına salırlar. Alınmış xəmirin üstünü örtüb, bir müddət qıcqırmağa qoyurlar. Bu müddətdə yağ, şəkər tozu və unu bir-birinə qarışdıraraq, ova-ova iç hazırlayırlar. Xəmir yetişəndə ondan qoz böyüklükdə kündələr hazırlanır, kündələrdən balaca yuxalar açır, yuxaların içinə hazırlanmış içdən qoyaraq, dörd qırağını qaldırıb, için üzərində birləşdirərək, biri-birinə yapışdırıb üstdən basaraq, yastıladır. Alınan külçələri üzəşəğı çevirib testə və ya tava-ya düzərək, hər birinin üzərinə zəfəranlanmış üç dənə fındıq parası basıb, üzərinə xəşxəş səpərək, üstünü örtüb, od üzərinə qoyurlar.

HALVA. Tavaya yağ töküb od üzərinə qoyurlar. Yağ qaynamağa başlayarkən üzərinə sarıköklə unu qarışdır-a-qarışdır-a tökərək, yarıqızarmış olanda tavanı yerə qoyurlar. Ayrılıqda hazırlanmış bal və ya şəkər tozundan hazırlanmış şirəni onun üzərinə töküb, tez-tez qarışdırırlar ki, əmələ gəlmiş xəmir öz yağını xaric etsin, bununla halva hazırdır. Halvanı nimçələrə töküb, yastıladaraq, üzərinə darçınla xəşxəş səpirlər.

NİŞƏSTƏ. Buğdanı 0,5 sm. cücərdəndən sonra, onu dö-yərək birinci suyunu süzüb, qalanını sərib qurudur, un halına gətirib, torbaya töküb, lazım olanda işlətmək üçün quru halda saxlayırlar.

NİŞƏSTƏ TƏRƏYİ. Tavaya yağ töküb od üzərinə qo-yurlar. Yağ qaynayan zaman üzərinə sarıkök, hazırlanmış ni-şəstə və şəkər tozunun şirəsini töküb qarışdırır, ağzını örtüb də-mə qoyurlar. Arabir ağzını açıb altını üstə, üstünü alta çevirir-lər. Bu o vaxta kimi davam edir ki, nişəstə, yağ və şirə bir-biri-nə qarışaraq, qızarsın.

LAVAŞ. Adi xəmir yoğurub, ondan xırda kündələr kəsə-rək, yuxa açırlar və sac, yaxud təndirdə lavaş bişirirlər.

YARMA. Buğdanı yuyub qurudandan sonra onu əl da-sında çəkib yarma halına gətirirlər. Bundan yarma-plov, yarma aş bişirirlər.

XƏNGƏL. Una su, duz və yumurta vurub, xəmir yoğu-rurlar. Alınan xəmindən kiçik kündələr kəsib, yuxa açırlar. Yuxa-nın üzərinə seyrək un səpib, paxlava şəklində 2-2,5 sm böyük-lükdə kəsilən xəngəllərə un səpilir ki, bir-birinə yapışmasın. Bunları qurudub saxlamaq, lazım olanda götürüb bişirmək olar.

XƏŞİL. Qazanda suyu ocağa qoyur, qızanda suyu qarış-dıra-qarışdırma üzərinə unu tökürlər. O vaxta qədər qarışdırırlar ki, un suda yumrulanmayıb, horra halına düşsün. Sonra qabın ağzını örtüb, bir müddət dəmə qoyurlar. Xəşil hazır olandan sonra nimçələrə töküb üzərinə darçın, yağ, şəkər tozu və ya

doşab töküb yeyirlər. Xəşil adətən al daşında çəkilməmiş undan bişirilir.

FƏSƏLİ/QALIN LAVAŞ. Unun üzərinə su, acı xamra və duz töküb, adi xəmir hazırlayırlar, üstünü örtüb gəlməyini gözləyirlər. Alınan xəmirdən kündələr kəsib, çörəkdən nazik, lavaşdan qalın yuxalar açaraq, üzərinə yağ sürüb, qatlayır və qatlanmış yuxadan yenə yuxa açırlar. Bunu 4-5 dəfə təkrar edəndən sonra yuxa lay-lay olur ki, bunu da saç üzərində bişirirlər.

QUTAB. Adi xəmirdən hazırlanır. Qoz boyda kündələr kəsib, yuxalar düzəldirlər. Yuxaların bir yarısına əvvəlcədən hazırlanmış ya döyülmüş ətdən, ya boranıdan və ya da göyərtidən hazırlanmış iç qoyub, o biri tərəfini üstünə çəkib qıraqların büküb saç üstə qoyurlar. İç hazırlarkən zövqə uyğun ona soğan və nar giləsi əlavə edilir. Qutabı yeyərkən üstünə bol sumax səpilir, göy qutabı qatıqla yeyilir.

SÜDLÜ ÇÖRƏK. Unu süd və duzla yoğurub, üstünü örtüb bir müddət gözləyəndən sonra alınan xəmiri kündə edərək yastılayıb, üzərinə yumurta sarısı sürərək, təndir çörəyi kimi bişirirlər. Südlü çörək həm dadlı olur, həm də gec quruyur.

ZİREN. Yağlı xəmir edib, kündələrdən qalın yuxalar açırlar. Yuxanın bir tərəfinə qabaqcadan hazırlanmış iç (un, yağ, şəkər tozu) qoyub yastılayır və yuxanın o biri tərəfini için üzərinə çəkib qıraqlarını biri-birinə yapışdıraraq, təndirdə bişirirlər. Ziren qədim zamanlardan ancaq Lerik rayonunun Zuvand bölgəsində bişirilirdi, həftələrlə xarab olmadan qalırdı. Onu yavan da yeyirlər.

SƏMƏNİ. Buğda yuyulub məcməyiyə sərilərək üstü yaş dəsmalla örtülür ki, tez cücərsin. Bunu qaranlıq yerdə saxlayırlar ki, cücərərkən göyərməsin. 6-7 gündən sonra buğda 1 sm-ə qədər cücərəndə onu döyüb suyunu götürür, qalan döyülmüş buğdanın üzərinə azca su töküb, yenidən əllə sıxılıb alınan suyun üzərinə un töküb, horra halına gətirərək, testdə od üzərinə qoyub, qaynayana qədər qarışdırırlar. Testdə səməninin suyu quruduqca birinci götürülən sudan ona əlavə olunur. Səməni qatılaşıb rəngi yarıqızarmış olanda testin ağzını örtüb, dəmə qoyurlar. Səməni qazmaq bağladığı qoparıb içinə atırlar. Bir neçə dəfə təkrar olunandan sonra səməni hazır olur. Bəzi yerlərdə içərisinə qoz-fındıq da qatırlar.

İSFAHAN HALVASI. Buğda yuyulub məcməyiyə sərilərək üstü yaş dəsmalla örtülür ki, tez cücərsin. Bunu qaranlıq yerdə saxlayırlar ki, cücərərkən göyərməsin. 6-7 gündən sonra buğda 1 sm-ə qədər cücərəndə onu döyüb suyunu götürür, qalan döyülmüş buğdanın üzərinə azca su töküb, yenidən əllə sıxıb, alınan suyun üzərinə un töküb, horra halına gətirərək, xəmir edirlər. Halva bişirilən qaba yağ sürtərək xəmiri qabın içərisində od üzərinə qoyurlar, yavaş-yavaş qaynamağa başlayır. Bişənədək bir neçə dəfə ərsinlə altını üstə, üstünü alta çevirərək dibinə yağ atırlar. Sonra birinci suyu az-az onun üzərinə tökür, halva qaynayıb qazmaq bağlaya-bağlaya çevirirlər və qazmaq bağladığında onu çıxararaq, bir qaba yığırlar. Buna hil, mixək, zəncəfil, istiot, şərbət və darçın qataraq qarışdırırlar. Alınan qarışıqı xırda-xırda, 100-200 qramlıq kündələr şəklində götürüb əldə yumrulayaraq, üzərinə qoz ləpəsi vururlar. Beləliklə, bütün xəmir qazmaq halına gətirilərək halva halına salınır.

QUYMAQ. Tavaya yağ töküb ocağa qoyurlar. Yağ qaynamağa başlayarkən üzərinə sarıkök ilə unu qarışdıraraq-qarışdıraraq tökürlər. Halvaya nisbətən bunun unu az olur və yağın içərisində qaynayaq qızarır. Bunun üzərinə qaynar su töküb zəif od üzərinə qoyur, arabir yoxlayırlar. Hərgah qazmaq bağlayıbsa, ərsinlə altını üstə, üstünü alta çevirirlər. Quymaq tam hazır olanda qablara çəkib üzərinə darçınla şəkər tozu tokürlər.

PAXLAVA. Paxlavanın xəmirini un, yağ, acı xamra və su ilə yoğururlar və üstünü örtüb, gəlməyini gözləyirlər. Xəmir gələndən sonra ondan xırda kündələr kəsilir, bişirilən tavanın içərisinə yağ çəkilir, kündələrdən tava ölçüsündə nazik yuxalar açılır və tavaya sərilir. Birinci yuxanın üzərinə yağ çəkərək ikinci yuxa sərilir. Bunun üzərinə isə bolu yağ sürərək, qabaqcadan hazırlanmış döyülmüş qoz ya fındıq, şəkər, darçın, hil, mixək, sarıkök qarışdırılaraq hazırlanmış içi töküb yayırlar. Beləliklə, bütün yuxalar üst-üstə eyni halda sərilir. Sonuncu iki yuxanın arasına iç qoyulmur. Yuxaların qalınlığından asılı olaraq, 15-20 qat yuxa sərmək olur. Alınan paxlava kütləsinin üzərinə zəfəranlı yumurta cəkir və bıçaqla fal-fal, romb şəklində kəsərək, hər falın üzərinə ya bir para içdən asılı olaraq qoz ya fındıq, ya da bir diş mixək sancır, od üzərinə qoyurlar. Bişmiş paxlavanı ocaqdan götürənə yaxın üzərinə şəkər şərbəti tökülür və beş dəqiqədən sonra götürülür.

QOVUT. Buğdanı yuyub qurudandan sonra qovururlar, əl daşına çəkib qovut edirlər. Sonra üzərinə ya doşab və ya şəkər tozu vurub yeyirlər.

AŞLAR

BORANI AŞI. Boranını fal-fal edib, qazana su tökərək noxudla birlikdə ocağa qoyurlar. Boranı bişərkən çıxarıb qazanda qalan noxudun üzərinə düyü töküüb qaynadırlar. Boranını əzib horra halında duzla birlikdə qazana noxudla düyünün üzərinə töküb qarışdırırlar. Bunlar bişib hazır olana yaxın doğranıb yağda qovrulmuş soğanı əlavə edir, aş qarışdırıb ocaqdan götürürlər. Bəzən boranı aşına süd də tökürlər.

AYRAN AŞI / DOVĞA. Noxudu ayrıca qaynamağa qoyurlar. Sonra bişirilən qazana qatıq, düyü, 1-2 yumurta, bir qaşığıq un töküüb qarışdırırlar ki, un yayılsın, üstünə lazımı qədər su töküüb, ocağa qoyub qaynara düşənə qədər qarışdırırlar ki, çürüməsin. Qaynara düşəndən sonra dadına görə duz atırlar və əvvəlcədən doğranmış keşniş, şüyüd, nanə, kəvər, sarımsaq, ispanaq və əvvəlcədən bişirilmiş noxudu töküüb qarışdırır və bir müddət xırda odda qaynadırlar. Bəzən ayran aşına balaca küftələr atır və kələm də doğrayırlar.

TURŞULU AŞ. Paxla, buğda, lobyə, noxud və düyünü isladırırlar. Hamısını bir yerdə qazana töküüb, üzərinə su əlavə edib qaynadırlar. Yarıbişmiş olanda bunların üzərinə quru alça, qara turşu, boranı və keşniş doğrayıb tökürlər. Bir az qaynadıb, dadına görə şirni töküüb, bir az da qaynadıb, ocaqdan götürürlər.

HƏDİK. Noxudu, lobyanı, düyünü isladıb birlikdə qazana töküüb, üzərinə su əlavə edib, ocağa qoyaraq o qədər qarışdırırlar ki, tamamilə açılıb həll olur. Sonra duzunu töküüb içərisinə əvvəlcədən bişirilib hazırlanmış baş-ayaq və ya soğandaq töküüb ocaqdan götürürlər.

SÜDLÜ AŞ. Qaba süd töküb, içinə yuyulmuş düyünü töküb, ocaqda arabir qarışdıraraq qaynadırlar. Bişənə az qalmış duz və sarıkək atıb hazır olana qədər qaynadırlar.

Südlü aş yeyərkən üzərinə yağ, darçın və şirni tökürlər.

ƏRİŞTƏ. Un, yumurta, duz və su ilə bərk xəmir hazırlayıb yuxa açılır, əriştə kəsilir. Sonra bişirilən qazana su töküb qaynadırlar. Qaynar suya duz töküb, hazırlanmış əriştəni qazanın içərisinə səpə-səpə tökürlər. Bişənə yaxın üzərinə hazırlanmış soğandağı töküb qarışdıraraq götürürlər.

Əriştəni yeyəndə sirkə tökür, nanə vurur və sirkə-badım-canla yeyilir.

UMAC. Unu, yumurtanı, suyu və duzu qarışdırır, əlin içində ova-ova xırda yumrular əmələ gətirir və ələkdən keçirərək ununu ayırırlar. Qazanda su qaynadır. Qaynayan zaman umacı qazana töküb qarışdırırlar. Umac bişən zaman içərisinə əvvəlcədən hazırlanmış soğandağı tökürlər.

Yeyiləndə quru nanə və sirkə tökürlər.

KÜKÜLƏR

SƏBZİ KÜKÜ. Səbzi kükünü bişirməkdən ötrü keşnişi, şüyüdü, göy soğanı sarımsaqla birlikdə döyüb, üzərinə yumurta, duz, istiot, bir az un töküb qarışdırırlar. Bişirilən qaba yağ atıb qaynara düşərkən göy qarışığını yağın üzərinə töküb qarışdırır, yastıladır və sonra xırda odda ocağa qoyub, üstünü örtüb bişirirlər. Bişən zaman hər iki üzü qızarmaqdan ötrü onu alt-üz çevirirlər.

Səbzi kükü plov və çörəklə yeyilir.

KARTOF KÜKÜSÜ. Kartofu qaynadıb əzir və üzərinə duz, istiot, yumurta və şəkər tozu töküb qarışdırırlar. Sonra ocaqda qaynamaqda olan yağın üzərinə töküb yastıladıb, xırda odda qızarmağa qoyurlar. Hər iki üz qızarıb bişəndən sonra fal-fal doğrayıb süfrəyə verirlər.

Kartof küküsü plov və çörəklə yeyilir.

BADIMCAN KÜKÜSÜ. Badımcanın qabığını soyub, acı qara suyu çıxmaqdan ötrü duzlayıb, bir müddət saxlayırlar. Sonra soğanla birlikdə döyüb, üzərinə duz, istiot, yumurta və un töküb qarışdırırlar. Tavada yağ qaynadır və badımcan qarışığını qaynayan yağın üstünə töküb yastıladırırlar. O üz - bu üz çevirib qızadırlar.

Badımcan küküsünü fal-fal doğrayaraq plov və ya çörəklə yeyirlər.

QOZ KÜKÜSÜ. Qoz ləpəsi soğanla birlikdə döyülür. Üzərinə duz, istiot, yumurta və un töküb qarışdırılır. Tavaya yağ atıb qaynadır və qoz qarışığını onun üzərinə atıb yastıladırırlar və o üz - bu üz edərək hər iki üzünü, qoz tez yandığından çox zəif odda qızadırlar.

Qoz küküsü fal-fal doğranıb plov və çörəklə yeyilir.

ƏT KÜKÜSÜ. Ət soğanla birlikdə narın döyülür. Buna duz, istiot və yumurta qatıb tavada qaynamaqda olan yağın içərisində hər iki üzünü qızardaraq götürürlər.

Bunu da fal-fal doğrayıb plovla yeyirlər.

PƏTƏLƏR

MƏRCİ PƏTƏSİ. Mərçi yuyulub fal-fal doğranmış bora-nı ilə birlikdə qaynadılından sonra, qara sularını süzüb birlikdə əzərək, üzərinə duz, istiot, dadına görə şirni və soğan töküb, balaca odda qaynadırlar.

Mərçi pətəsi çörəklə yeyilir.

BORANI PƏTƏSİ. Boranı doğranılıb, az suda vamlı qaynadılır. Hazır olduqda bişirilən qabda əzərək, üzərinə duz, istiot və soğandağ töküb ocağa qoyur, bir az da suyu çəkilənə qədər qaynadırlar. Bəzən içinə ayrıca qaynadılmış ağ lobya (maş) qatırlar.

Boranı pətəsi çörəklə yeyilir.

POMİDOR PƏTƏSİ. Pomidoru doğrayıb qazana tökərək bir az qaynadıqdan sonra üzərinə duz, istiot, yumurta, sarımsaq və soğandağ töküb qarışdırırlar. Pətə bir az da qaynayandan sonra hazır olur.

Pamidor pətəsi çörəklə yeyilir.

BADIMCAN PƏTƏSİ. Badımcanı soyub, duzlayıb, acı suyunu çıxarandan sonra doğrayıb və bir az qızardandan sonra üzərinə duz, istiot, sarımsaq, soğandağ və yumurta vuraraq, azca su vurub, zəif odda bişirirlər.

Badımcan pətəsi plov və çörəklə yeyilir.

TƏRƏ. İspanaq tərəsi, çeştərə, əvəlik tərəsi və hori tərə-nin hər birindən ayrılıqda tərə bişirilir. İspanağı və yaxud digər tərələri bişirilən qaba doğrayıb üzərinə duz, su və düyü töküb ocağa qoyurlar. Qaynayan zaman içinə quru alça atıb qarışdı-

rırlar və düyü bişəndə tərə hazır olur. Bişəndən sonra üzərinə yağ, yumurta və döyülmüş sarımsaq tökür, bir az qaynadıb odun üzərindən götürürlər.

Tərələr quru balıq, soyuq plov və ya çörəklə yeyilir.

SİRDAQLAR

Lənkəranlıların çox sevdiyi yeməklər içində sirdaqların da xüsusi yeri var. Bunları birləşdirən cəhət sarımsağın olmasıdır ki, adlarına siraət edib. “Sir” talış dilində “sarımsaq” deməkdir. Sirdaqlar bir neçə cürdür. Balıq sirdağı, badımcan sirdağı, pomidor sirdağı.

BALIQ SİRDAĞI. Bunun üçün balığı təmizləyəndən sonra obur-obur (tikə-tikə) doğrayıb, yağda qızardırlar. Sonra dadına görə sarımsağı xırda-xırda doğrayıb onu da yağda azca qızarana qədər qovururlar. Qızardılmış balığı tavaya sıra ilə düzülür, üzərinə qovrulmuş sarımsağı səpib, onun da üzərindən ikinci qat balığı yenə də sırayla düzüb, qalan sarımsağı üstünə səpir, üzərinə abqora tökür, zəif odda dəmə qoyurlar.

Balıq sirdağını çörək və ya plovla yemək olar.

BADIMCAN SİRDAĞI. Badımcanı təmizləyib, iri qalın olanda uzununa fal-fal doğrayıb, xırda nazik olanda isə kötük hissəsini saxlamaqla başından uzununa kötüyəcən iki və ya dörd yerə yarılib, duzlayırlar və 20-25 dəqiqə gözləyirlər ki, qara suyu çıxsın. Sonra badımcanı yüngülcə sıxıb yağda qızardırlar. Dadına görə sarımsaq da xırda doğranır və yağda qızardılır. Sonra lazımı qədər pomidor iki yerə bölünüb tavanın içinə düzülür, üzərinə qovrulmuş sarımsaq sərilir. Bunların üstündən qızardılmış badımcanlar sıra ilə düzülür və qalan

sarımsaq onların üzərinə səpilir. Tavanın ağzı örtürülərək, yenə 15-20 dəqiqə dəmə qoyulur.

Badımcan sirdağını da plov və ya çörəklə yemək olur.

POMİDOR SİRDAĞI. Pomidoru təmizləyib iki yerə böləndən sonra onların hər iki üzünü yüngülcə az miqdar yağda qızadırlar. Bunları tavaya bir neçə sıra yığandan sonra üzərinə lazımı qədər duz və xırda doğranmış sarımsağı səpib, ocağa dəmə qoyurlar.

Pomidor sirdağı əsasən çörəklə yeyilir.

MEYVƏLƏR VƏ ONLARDAN HAZIRLANAN YEMƏKLƏR

HEYVA. Bunun peşməyi heyva, yay heyvası, payız heyvası, qış heyvası növləri var. Bu heyvalar həm rub, mürəbbə, riçal (cem) hazırlamaq üçün istifadə edilir, həm də bişməmiş yeyilir.

RUB. Rubu bişirməkdən ötrü heyvanı dilim-dilim doğrayır, tumundan (lüğəbindən) ayırırlar. Lüğəbi qurudub saxlayırlar, soyuq dəymiş şəxsini sinəsini bəlgəmdən təmizləməkdən ötrü suda isladıb, həlimini içirlər. Təmizlənmiş heyvanın miqdarına görə götürülən qaba heyvanı yığıb, su töküb qaynadırlar. Bişəndən sonra bunun suyunu bir qaba süzüb saxlayırlar. Bişmiş meyvələri də sıxaraq suyunu çıxarıb, puşunu (cecəsini) atırlar və alınan heyva suyunu bürünc testə töküb ocağa qoyurlar. Bu qaynayıb suyu çəkildikcə qabda saxlanılan heyva suyunu ona tədricən əlavə edirlər, o vaxta qədər ki, su mətə çevrilir, yəni qatılaşır. Testə yerə qoyulub soyuyandan sonra rub qab-lara tökülür.

Rubu bütün xərəklərlə yeyirlər. Bu iştah açan məzə an-

caq Lənkəran bölgəsində hazırlanır. Onu uzun illər sərin yerdə olmaq şərtilə saxlamaq olur. Vaxtilə 200-250 kq heyvanı bişirib 20-25 kq rub əldə edirdilər.

ARMUD. Lənkəranda armudun da bir neçə növü mövcuddur. Bunlar lətənz armud, səmənd armud, güləbi armud, nar armud, hülə armud, kök armud, panakün armud, şəlim armud adlanır.

Bu armudlar təbii yeyilməkləri ilə yanaşı, bəzilərindən rub, doşab, mürəbbə hazırlanır, bəziləri duza qoyulur.

DOŞAB. Doşabı bişirərkən armudu yuyub iki-üç yerə bölüb, dənəsini (tumunu) ayırmadan qazanda üstünə su töküb, qaynadırlar. Bundan sonra qalan bütün hazırlama gedişi rubunku kimidir. Ancaq doşab rubdan bir az duru olur. Alınan doşabın dadı armudun növündən asılıdır.

ALMA. Lənkəranın özündə alma çox az olur. Bunlar yay alması və payız almasıdır. Alma əsasən təbii yeyilir, bəzən mürəbbə də bişirirlər.

ƏZGİL. Lənkəranda dombul əzgil, balaca şirin əzgil, balaca turş əzgil bitir. Yetişəndə təbii yeyilməsi ilə yanaşı, əzgili qurudurlar və duza qoyurlar.

HINDAMIRA/XURMA. Hındamıra əsasən meşədə bitir, böyük iri fındıq boyda olur. Kalı ağız büzür. Yetişmiş həm qurudulur, həm də ondan gözəl hındamıra doşabı bişirilir.

ALBALI. Əsasən təbii yeyilir. Onu həm qurudurlar, həm də ondan mürəbbə bişirilir.

ALÇA. Lənkəranda olan alçalar: dombul alça, lal alça, qəzvini alça, fındığı alça, göycəsultan, gilası alça, turş alça. Bunlar təbii yeyilməklə yanaşı, bəziləri qurudulur, bəzilərindən turşu, bəzilərindən isə mürəbbə bişirilir.

GİLƏS. Sarı gilə təbii yeyilir. Ağ və qara gilə isə təbii yeyilməklə yanaşı, mürəbbə bişirmək üçün yaxşıdır.

ÜZÜM. Lənkəranda üzümün bir neçə növü becərilir. Bunlar kişmişi, şıxvəli, xımbı, talış üzümü, çaxır üzümü, keçimcəyi adlanır. Əksəriyyəti təbii yeyilir. Bəzilərindən isə sirkə, abqora, şərab hazırlayırlar, duza qoyur, mürəbbə bişirirlər.

TUT. Ağ tut, qara tut, şah tut, kababı tut. Bunlar təbii halda yeyilməklə yanaşı, qurudulur, həm də doşab bişirmək və spirt çəkmək üçün istifadə edilir.

ƏNCİR. Lənkəranda ağ əncir, qara əncir, ikibəhrəli əncir növləri mövcuddur. Bunlardan təbii halda yeyilməklə və qurudulmaqla yanaşı, mürəbbə və rıçal bişirirlər.

İYDƏ. İydə qurudulub yeyilir.

LİMON. Lənkəranda geniş yayılmış meyvələrdən biri də li-mondur. Bunu ən çox təbii halda çayla içirlər, doğrayıb şəkər tozu ilə qarışdırır, çay içmək üçün tədarük edirlər; suyunu bəzi ət və balıq yeməklərinin üzərinə sıxır, bəzən qurudub tədarük edirlər.

PORTAĞAL. Bu da Lənkəranda geniş yayılmış və yeyilən meyvələrdəndir.

SUMAX. Lənkəranın İstisu meşəsində bitir. Bir sıra ət xörəklərinin yeyilməsi üçün istifadə edilir.

ŞAFTALI. Bunlardan əsasən tüksüz şaftalı və tüklü şaftalı Lənkəranda yayılmışdır. Şaftalıdan mürəbbə bişirirlər, həm də təbii yemək üçün istifadə edirlər.

FINDIQ. Ləpəsi həm təbii, həm də qovrularaq yeyilir. Bir çox bişmişlərdə də istifadə edilir.

QOZ. Ləpəsi təbii yeyilməklə yanaşı, müxtəlif ət, quş, balıq ləvəngilərində, bəzi bişmişlərdə istifadə edilir.

ZOĞAL. Zoğal əsasən Lənkəran meşələrində bitir. Onu həm təbii yeyirlər, həm qurudur, həm də ondan mürəbbə bişirirlər.

NAR. Lənkəranda şirin nar, turş nar və gülövşə nar növləri bitir. Turş nar bu bölgənin bir çox xörəklərinin hazırlanması və yeməyi zamanı, əsasən də balıq yeməkləri ilə sirkə əvəzi istifadə edilir. Şirin və gülövşə narlar isə əsasən təbii halda yeyilir.

İNNAB. Bunu həm yetişən zaman təbii, həm də qurudub tədarük edərək, uzun müddət yeyirlər.

GAVALI. Bir neçə növü olur ki, bunları həm təbii, həm qurudulmuş yeyir, həm də mürəbbə bişirirlər.

GÖYƏM. Bundan həm mürəbbə bişirir, həm də sirkəyə qoyulur.

QARAGİLƏ. Əsasən meşələrdə bitir. Bunu həm təbii, həm də qurudub yeyirlər.

ƏRİK. Əsasən Lənkərana Zuvand bölgəsindən gəlirdi. Bunu həm təbii halda yeyir, həm də mürəbbə bişirirlər.

BOSTAN, TƏRƏVƏZ, GÖYƏRTİ VƏ DİGƏR BİTKİLƏR

Lənkəran mətbəxində müxtəlif göyərtilərdən, bostan və tərəvəz bitkilərindən geniş istifadə edilir. Bunlar Azərbaycanın əksər bölgələrində istifadə edilən bitkilərdən əsasən seçilmir və hamısı Lənkəranın gözəl iqlimi şəraitində becərə bilinir. Bununla belə, bunların içində bəzi bitkilərə digər bölgələrdə rast gəlməmişəm.

ŞƏKƏR QAMIŞI. Qədimdən Lənkəranda şəkər qamışını hər yerdə əkilərək istifadə edirdilər. Bunu çox vaxt qarğıdalı kimi həyətlərdə becərirdilər. Sonradan bu ənənə nədənsə unudulmuşdur. 1930-cu illərdən Lənkəranda daha şəkər qamışına nadir rast gəlmək olurdu. Sonralar isə heç rast gəlməmişəm. Hal-hazırda buralarda şəkər qamışı haqqında təsəvvürü olan, demək olar, yoxdur.

Şəkər qamışının toxumu açıq qəhvəyi rəngdə, mərcidən iki dəfə kiçik olur. Bunları şuma seyrək səpirlər. Bitəndə bir metr yarıma qədər boy atır, qarğıdalı kimi gül açır. Gövdəsini bərkiməmiş, sətül halda biçib, 2-3 sm böyüklükdə doğrayıb, suda qaynadırlar. Tamam qaynayıb həll olunandan sonra

suyunu süzüb ayırırlar. Qalanını torbaya töküb və suyunu sıxıb, çıxardıb qazanda qaynamağa qoyurlar. Qazandakı suyu qaynayıb quruduqca əvvəlcədən alınan sudan az-az əlavə edirlər. Su tamam töküləndən sonra o qədər qaynadırlar ki, rəngi qəhvəyi rəng qalır, həm də qatılaşıb bərkiyir. Bəzən zövqə uyğun onu rub kimi qatı, bəzən isə doşab kimi nisbətən duru halda ocaqdan alırlar. Bunu da şirni yerinə işlədirdilər.

ŞALĞAM. Əsasən Lənkəran bölgəsində əkilir. Qıtıqotu (xren) kimi, bir qədər tünd tama və azacıq sarıya çalmasına baxmayaraq, ağ turpa o qədər oxşayır ki, çoxları onu ağ turp əvəzinə alıb evə aparır və yalnız yeyəndə başqa tərəvəz olduğunu bilir.

Şalğamı yeməkdən ötrü onu müəyyən hazırlıqdan keçirirlər. Bunun üçün şalğamı yuyur, qartmış yarpaqlarını atır, tər yarpaqları ilə kökünü kəsib ayrıca yığırlar. Gövdəsini ölçüsündən asılı olaraq, 4, 6 yaxud 8 hissəyə doğrayırlar. Qazana su və duz toküb qaynadırlar və hazırlanmış şalğamı həmin suya ataraq, 15-20 dəqiqə qaynadıb aşızəndə süzülər. Təmizlənmiş kökləri ət taxtasında əzib qazana qoyaraq üstünə şalğamı yığıb, qaynar su töküb ocağın yanında qıcırmağa qoyurlar. Qaynadılmış şalğamın miqdarına görə bəsti və ya balona yığırlar, üzərinə qalxana qədər dağ suyu əlavə edirlər, üstündən isə şalğamın döyülüb qıcqırdılmış köklərini töküb qarışdırırlar. Bunların da üzərinə sirkə-şirə qarışığı tökürlər. Sirkə-şirə sirkəyə şirni və ya doşab qatmaqla hazırlanır. Bu minvalla hazırlanmış şalğam 10-12 gündən sonra istifadə üçün tam yetişir.

Onu xörək yanında, iştahaaçan və həzmə kömək edən qida kimi qəbul edirlər.

**LƏNKƏRANDA BƏZİ
MƏRASİMLƏR
HAQQINDA**

TOY

Azərbaycanın hər yerində olduğu kimi, Lənkəranda da evlənmə - ailə qurma mərasimi adətən valideynlərin razılığı və onların bilavasitə iştirakı ilə keçirilir. Keçmişdən lap bu yaxın vaxtlaradək övladı evləndirərkən qız seçib-bəyənmək nadir istisna olmaqla, yalnız valideynlərin üzərinə düşürdü. Onlar götür-qoy edir, məsləhətləşir, oğlanın gözaltısı olub-olmadığını öyrənir və nəhayət, bacısı və ya başqa qohumlardan birinin vasitəsi ilə oğlanı məsələdən agah edirdilər. O vaxtlar valideynin razılığı olmadan qızla oğlanın görüşməsi ya sevişməsi qadağan idi. Oğlan da dərhal razılıq verməz, “hələ tezdir, niyə tələsirsiz”, - deyərdi. Elə bu söhbət özü razılıq əlaməti sayılırdı.

Bundan sonra valideynlər digər qohumlarla məsləhətməşvərət edər, qız tərəfin qohum-əqrəbasını, onların xasiyyətini öyrənərdilər. Bu işdə oğlanın anası, bacısı, xalası, bibisi və s. yaxın adamları xüsusi fəaliyyət göstərərdi. Belə ki, onlar qohum-qonşu vasitəsilə qızın bişib-düşürmək, kəsib-tikmək, əkib-becərmək qabiliyyətini öyrənər, bütün bunlardan sonra isə özündən xəbərsiz o hamama gedərkən yanına yaxın adam salırdılar ki, onun bədən quruluşunda naqislik olub-olmadığını müəyyən etsin.

Bütün bunlardan sonra qız evinə elçi göndərərdilər. O isə “Sizin filan qızı filankəsin oğluna almaq istəyirik” - deyə qız evinə bildirirdi. Qız evi də iki-üç gün fikirləşəndən sonra xəbər göndərməyi vəd edib, elçiyə bildirərdi.

Sonra qız evi bu müddət ərzində oğlanın qabiliyyəti barə

də, qohum-əqrabası haqqında ətraflı məlumat öyrənər, yaxın qohumlarla məsləhətləşirdi. Söz bir yerə gələndən sonra qızın razılığını alardılar. Sonra oğlan evinə xəbər göndərilirdi.

Oğlan tərəfin yaxın qohumlarından dörd-beş qadın qız evinə gələr, çay süfrəsi arxasında “Həri” alıb, kişilərin nə vaxt gəlməsi haqda icazə istərdilər. Vədələşən günü kişilər elçiliyə gələrdi. Əvvəl hər şeydən söhbət salardılar, süfrəyə çay gələrdi. Bu vaxt elçi gələnlərdən biri, adətən ağsaqqal, ya oğlan atası, ya əmisi və ya dayısı qız atasına müraciət edib mətləb üstə gələr, “Çayımıza qənd ataqmı?”- deyərdi. Qız tərəfinin ağsaqqallarından biri “Çayınıza qənd atın, Allah mübarək eləsin, xoşbəxt olsunlar”-deyəndən sonra hər şey həll olunardı. Elə buradaca toyun vaxtı, habelə toyun hansı şə kildə, “Paltarkəsdi” yoxsa “Xınayaxdı” keçirilməsi və toy xərci barədə razılığa gəlinərdi.

Adətən analar qızı balaca vaxtından cehiz tutardılar. Cehizi hazır olan qızın toyu tez olardı. Əgər cehiz hazır deyildisə, qız evi beş-altı ay möhlət alardı ki, cehiz hazırlasın.

“Paltarkəsdi” zamanı oğlan evi əvvəlcədən razılığa əsasən toya bir gün qalmış qız evinə lazım olan xərci və qızın gəlinlik üzüyünü gətirir. Səhəri gün “Paltarkəsdi” toyu başlanır. Bu toya oğlan evindən istənilən qədər qohum-əqraba gələ bilər. Lənkəranda adətən qız toyu gündüz başlayıb, axşama qədər qurtarardı. Toyda qaval və qarmon çalardılar. Belə toylarda çalğıçılar ancaq qadınlar olurdu. 1920-30-cu illərdə o ətrafda toy-ları dümbəkçi Şirin və qarmonçalı Qızıtamam aparardı. Toyda çoxlu qadın oxuyardı. Toyda şabaş kimi yığılan puldan çalqıcıya haqq verərdilər.

“Paltarkəsdi” gələnləri ayrıca otağa aparıb şirin çay və külçə verib, sonra toy məclisinə gətirərdilər.

“Paltarkəsdi”dən sonra razılığa əsasən “Xınayaxdı” olur-

du. Bu mərasim gəlini oğlan evinə aparmazdan bir gün qabaq təşkil edilərdi. “Xınayaxdı”ya da oğlan evi bir gün əvvəl lazım olan şeyləri gətirirdi.

Səhəri gün qız evində “Xınayaxdı” toyuna başlamazdan əvvəl bir dəstə qız-gəlin gələr, ya evdə, ya da evin qabağında toplaşar, çalib oxuyar, qızı toy hamamına aparardılar. Qızı hamamda çimdrib çıxaranda böyük bir qabda hazırlanmış şərbət gətirər, əvvəlcə gəlinə (ər evində dili şirin olsun), sonra isə onun ətrafındakıların hərəsinə bir stəkan şərbət verərdilər.

Hamamdan evə gəlin piyada, əlində şam tutmuş sağdış-soldışın əhatəsində, hamam evdən uzaqda olanda isə faytonda gedirdi. Gəlin evə çatandan sonra yenə başına qız-gəlin toplaşar, onu bəzəyər, gəlinlik paltarını geydirib, çal-çağırılı toy məclisinə gətirərdilər. Qədim ənənəyə görə, qız ənik-kirşanla, sürmə-vəsmə ilə yalnız gəlin köçən gün bəzənərdi.

“Xınayaxdı”ya gələnlərə ayrıca otaqda qiymə-plov verib, sonra toy məclisinə gətirərdilər. “Xınayaxdı” axşamı gəlinin və yoldaşlarının əlinə xına yaxardılar. Məclis axşam saat 10-11-ədək davam edirdi. Bu məclisə bəy öz yoldaşları ilə gizli gələr, yengə onları görüşdürərdi. Bəy qızların vasitəsilə xəbər edib, gəlini oynatdırırdı.

Keçmiş vaxtlar Lənkəranda qız toyunda yerə xalça-palaz sərib, yerdə oturardılar. Kübar qadınlara stul verilərdi.

Belə toylarda qız-gəlin tək və qoşa oynamaqdan çox dəstə-dəstə, üz-üzə durub halay gedərdi. Elə oynayan qızlar var idi ki, məcməyini dişində tutub, yaxud lampanı başına qoyub oynayırdı. Toyda şabaşdan başqa pul, yaxın qohumların bəzisi qızıl əşyalar atardı.

“Xınayaxdı”nın səhəri hər iki tərəfdən bir neçə ağsaqqal toplaşar, molla gətirib qız evində kəbin kəsdirərdilər. Molla qız

olan otağın qapısına yaxınlaşıb kəbini oxuyandan sonra üç dəfə qızdan soruşardı: “Qızım, razısan, ya yox”. Qız da qapı dalından üzü örtülü dayanıb “bəli” deyər, bununla da kəbini kəsilib, qurtarardı.

Günortadan sonra oğlan evi çal-çağır ilə gəlib əvvəl bir araba ilə gəlinin cehizini aparardılar ki, gəlin otağını qabaqcadan bəzəsinlər. Bu müddət ərzində qız evində çalib-oyunmaq davam edirdi. Sonra gəlin əlində şam və güzgü tutmuş sağdış-soldışın əhatəsində qapıdan çıxardı. Bu vaxt oğlanın qardaşı və ya yaxın dostu qızın belini bağlayır, bel bağlarının üzünə un sürtdilər. Qız gəlin köçərkən ona yaşlı bir qadın - “yengə” qoşardılar.

Gəlini çal-çağır ilə ər evinə gətirərdilər. Bu vaxt gəlini oğlan evinin qapısına qədər qardaşı və ya yaxın qohumu müşayiət edərdi. Gəlini aparan faytonun atlarının boynuna ipək şal salardılar. Onu aparmağa gələn bəzi qohumlara pay verərdilər. Həm də gəlini aparmağa gələnlər qız evindən qiymətli bir şey “oğurlamalı” idi.

Gəlini sağdış-soldış otağadək müşayət edir, sonra çıxarırlar. Otaqda yalnız gəlin və yengə qalardı. Bu vaxt oğlan evində plov dəstgahı başlardı.

O vaxtlar toyda içki olmazdı. Toyu masabəyi yola verərdi. Kişi toyunda tar, qarmon, tütək çalınar, xanəndə oxuyardı. Belə toylar axşam saat 12-dək qurtarardı.

Camaat dağılışandan sonra bəy-oğlanı gəlin otağına salardılar. Bəy-oğlan gələne qədər yengə nə lazımdır düzəldib hazır qoyar, özü çıxıb qapının dalında gözləyərdi. Bir neçə saatdan sonra içəri girib qızdan xəbər tutardı. Qız üzüağ gəlibsə, onda xələtini alıb, çıxıb hamıya şad xəbər verərdi. Çünki o biri otaqda yengədən xəbəri intizarla gözləyənlər oturardı.

Hərgah pis xəbər olsaydı, elə ya həmin axşam, ya da səhəri tezdən qızı yengəyə qoşub atası evinə göndərərdilər. Bəzən dağ yerlərində bu cür qızları həmin axşamın səhəri tərsinə dişi eşşəyə mindirib, eşşəyin quyruğunu qızın əlinə verərək, aparıb atası evinin qapısından içəri salardılar.

Şad xəbərdən sonra camaat sakit olub dağılışardı. Bundan sonra qız üç gün pərdə arxasında saxlanırdı.

Üçüncü gün anası, bacısı və yaxın qohumlarından 5-10 nəfər xörək və çörək bişirib qızın görüşünə gələrdilər. Daha doğrusu, “Üzə çıxdı” edərdilər. Hər gələn qohum qıza bir şey bağışlardı. Gələnlərə oğlan evi qonaqlıq verərdi. Qız evinin adamları qayıdarkən qablara baxşeyiş qoyub yola salardılar.

Bununla da toy tamamlanardı.

NOVRUZ BAYRAMI

Lənkəranda Novruz bayramı, yəni yeni ilin ilk günü gəniş qeyd olunur. Bu bayrama Bahar bayramı da deyirlər. Burada Novruz 1927-28-ci illərə qədər bir ənənə kimi maneəsiz-filansız keçirilərdi. 1928-ci ildən başlayaraq bütün ənənələr məhdudlaşdı, bəziləri tamam qadağan edildi, bəziləri dəyişdirildi (qurban bayramı, orucluq, ərbəyin, məhərrəmlik və s.). Novruz bayramı da qadağan olanların sırasına düşdü.

Lənkəran bölgəsində olan 200-ə qədər məscidləri bağlayıb, kolxoz anbarına, kənd teatrına, kluba çevirdilər, qalanlarının da qapılarını açarlayıb “abidə” adı ilə mühafizəyə aldılar. Bütün bu qadağalara baxmayaraq, xalq öz əənəsini gizli də olsa, yaşadırdı. Çünki xalqın min illərdən bəri qoruyub saxladığı adət-ənənələri heç bir quvvə yox edə bilməz.

Hazırda şərait başqadır. Xalq öz əksər adət-ənənələrinin yenidən açıq keçirilməsinə nail olmuşdur. Mən, az da olsa, inqi-

labdan qabaq Novruzun necə keçirildiyi haqda görüb-bildiyim-dən danışmağı özümə borc bilirəm.

Yuxarıda yazdığım kimi, Novruz bayramına Bahar bayramı da deyilir, çünki mart ayının 20-21-də yeni il başlayır. Mart ayında bütün təbiət öz simasını dəyişir. Quşlar yeni yuvalar tikir, heyvanlar nəsil artırır, ağaclar tumurcuqlanaraq ayılır. İnsanlarda da qan qaynaması olur. Ona görə bəziləri bu ayda özündən qan aldırırlar. Mart ayı bütün nəbatət və heyvanat aləmini özlərindən asılı olmayaraq, dəyişib, yeni bir mühitə atır.

Lənkəranda həmişə mart ayının birindən hər kəs Novruz bayramına hazırlıq işlərinə başlayır. Bu dövrdə Lənkəran camaatı ev-eşiyinin təmizliyinə başlayır. Yəni evlər ağardılır, bütün ev əşyaları təmizlənilir, həyət-bağça səliqə-səhmənə salınır və başqa təmizlik işləri görülür. Novruz bayramında hamı öz qüvvəsinə görə təzə paltar tikdirir. Bütün ailələrdə çərşənbədən ötrü təzə bardaq alırlar ki, çərşənbə günü səhər tezdən mütləq təzə paltar geyərək Lənkəran çayından evə su gətirsinlər. Bu da ənənə kimi yeni ildə təmizlik və aydınlıq sayılırdı.

Bayrama 5-6 gün qalmış bayram çörəkləri bişirilirdi. Bunlardan şorçörəyi, bişi, külçə, südlü çörək, ziren, qoz çörəyi, paxlava, qəndi-külçə, qurabiyə, düyü halvası, un halvası və başqalarının adını xatırlayıram. Bayram süfrəsi üçün qovurğa da qovrulur, şərbət hazırlanır, cürbəcür meyvələr alınır, bir neçə növ konfetlər və noğullar tədarük edilirdi. Yumurtalar rəngbərəng boyanırdı, səmənindən ötrü buğda cücərdilirdi.

Axır çərşənbə axşamı camaat qəbir üstə gedərək öz övlətlərini ziyarət edər, yasin oxudub apardıqları bayram payından fəqirlərə paylayıb qayıdardı.

Qayıdandan sonra həyətdə tonqallar yandırıb üzərindən atıla-atıla bu növ mahnılar oxuyardılar:

Ağırılığım-buğırılığım tökül-tökül,
 Ay qulu-qulu, qulu qul.
 Bu gün çərşənbə sabahı,
 Pəncşənbə ha pəncşənbə.

Çox evlərdən fişəng və tufəng atıldı.

Axır çərşənbədən başlayaraq bayrama qədər bütün evlərdə xonça qurulub şam yandırırırlar, axır çərşənbədə qonşu uşaqları dəsmalatdı edərdilər, yəni axşamdan bir az keçmiş qapıdan evə dəsmal atardılar, ev sahibi də, dəsmala bayram sovgatı qoyub yiyəsinə verərdi. Bayrama 2-3 gün qalmış yeniyetmə uşaqlar iki-iki, üç-üç axşam hava qaralanda ev-ev gəzərək Novruşudluq edərdilər, yəni bahar mahnısı oxuyardılar:

Baharamət-baharamət xoşamad,
 Sizin bu təzə bayramınız mübarək,
 İliniz, ayınız, gününüz mübarək.

Sonra deyərdilər:

Ay xala, xala, dursana,
 Nımçəni doldursana,
 Allah balanı saxlasın,
 Bizi yola salsana.

Ev sahibi də çıxıb onların mahnılarına qulaq asar, bayram payı verib, yola salardı.

Bir də axır çərşənbə axşamı bəxtini yoxlamaq istəyənlər, yəni ilin necə keçəcəyini “öyrənmək” üçün qonşu evinə qulaq asardılar. Eşitdikləri birinci kəlmə onlar üçün “bəxt” olardı.

Axır çərşənbə axşamı adaxlı qızların evlərinə oğlan evindən bayram payı olaraq qoyunun alnına xına yaxıb boynuna qırmızı ipək yaylıq bağlayıb, bir məcməyiyyə və ya podnosa girdəbic balıq qoyub, düyü, qaysı, kişmiş, şirniyyatlarla birlikdə yığıb, üzərinə zərli xara qırmızı örtüklər örtüb, göndərirdilər.

Axırıncı çərşənbə günü səhər tezdən, demək olar, bütün Lənkəran camaatı Lənkəran çayı kənarına gələrdi. Bir ənənə olaraq, gələnlər mütləq çay suyunda əl-üzünü yumalı idi. Bununla da köhnə ilin çirkini yuyub, yeni ili təmiz üzlə qarşılayırdılar.

Sonra çay kənarında böyük gəzinti başlanırdı. Çayın düzənliyində dəstə-dəstə atlıların yarışması (çapması) olurdu. Hətta çox vaxt çərşənbəyə 5-6 gün qalmış İrandan yaxşı yarış atları gətirərdilər. Yarışa tamaşa edənlər arasında mərcleşənlər də çox olurdu. Uşaqların bir hissəsi çarxfələngə minib fırlanır, bəzisi yumurta döyüşdürür, hil-hil oynayır, başqa bir tərəfdə də cavanlar dəstə-dəstə olub, güləşmə meydanı düzəldib güləşərdilər. Çoxlu başqa oyunlar da oynanırdı. Atçapma yarışmaları, güləşmələr 10-12 gün davam edərdi. Hər gün günortadan sonra dükan-bazar camaatı çayın kənarına yığılıb şənlik edərdi.

Novruz bayramında çərşənbə günündən başlayaraq 10-12 gün bütün qohum, tanış, dost-aşnalar bir-birinin evlərinə bayramlaşmağa gedərdilər.

**LƏNKƏRANLILARIN
QOYDUQLARI
LƏQƏBLƏRDƏN,
İŞLƏTDİKLƏRİ ATALAR
SÖZLƏRİ VƏ ZƏRB
MƏSƏLLƏRDƏN**

LƏQƏBLƏR

Abdal Hüseyn	Bambılı Şükür
Abdal Qasım	Başıaçıq İsrafil
Aciz Axund	Bazarnı Cavad
Adamyeyən Hüseyn	Bəd Sabir
Alça Səlim	Bıǵ Mövsüm
Allahsız Musa	Bıǵ Məlik
Altı Misqal Hüseynqulu	Bıǵ Soltan
Aptek Məmməd	Bışam Lanq Məmməd
Arpa Kərim	Burun Səfər
Aşığı Qaraş	Bic Əyyub
Atgöt Əsəd	Bic Hacı
Ayaqyalın Abbas	Bic Qasım
Ayı balası İsrafil	Bikə oğlu Həbib
Azançı Şıx	Bitli Mahmud
Azançı Əlif	
	Ceyran oğlu Mirzəli
Babi Mirzə Salman	Ceyran oğlu Nadir
Badımcan Həsənəli	Cəli Xasay
Bağaz Tağı	Cəncəl Rza
Baqqal Əhəd	Cocan Rəhim
Bala Dadaş	Cocuq Əsəd
Bank Ağabəy	Cocuq Əkbər
Banu oğlu Heydər	Cuǵru oğlu İbad
	Cır-cıra Bilqeyis

Cır Məhəmməd
Cin Bağır
Cuhud İsa
Cücə Hüseyn
Cüyə Cabbar

Çanaq Qara
Çavuş Hacı
Çayçı Feyzi
Çayçı Baba
Çayçı Qulam
Çayçı Musarza
Çayçı Ələvsət
Çer Rəzzaq
Çer Manaf
Çer Qəni
Çer Nəzər
Çəkməçi Qva
Çəkməçi Qoçi
Çəkməçi Qriqor
Çəkməçi İskəndər
Çəkməçi Davud
Çəkməçi Abdulla
Çərçi Bəhrən
Çopur Zəhra
Çopur Hüseyn
Çopur Musa
Çopur Məmmədəli
Çolaq Davud
Çolaq Əsəd

Çolaq Məmmədəli
Çolaq Əsəd
Çolaq Təhfə
Çükki Məmmədhüseyn
Çürük Təmir

Dayça Murad
Dambili Yusub
Daşaltı Hüsü
Dayı Hüseynqulı
Dayı İsmayıl
Deputat Cavad
Detdom Hacı
Dəbələ Xoruz
Dəftər Hüseyn
Dəli Qulam
Dəli Mövsüm
Dəli Ağanənə
Dəli Xıdır
Dəli Cüllüt
Dəli Dilbər
Dəli Xıdır
Dəllək Daməd
Dəllək Qulamhüseyn
Dəllək Əliağa
Dəllək Qüdrət
Dəllək Ağə
Dərviş oğlu Əsəd
Dərzi Rəzzaq
Dərzi İzzət

Dərzi Əlisa
 Dərzi Şükür
 Dərzi Qədir bəy
 Dərzi Molla oğlu
 Dəvəli Böyükəğa

Dina Mirzəli
 Dışdan Kazım
 Droz Mirzəəğa
 Dülğər Nemət
 Dülğər Şahab
 Dülğər Səməd
 Dülğər Nemət
 Dülğər Şükür
 Dümbəyçi Şirin
 Dürban Qurban

Eşşək Həsən
 Eşşək Kərim

Əbala oğlu Həsənağa
 Əbil oğlu Ağabəy
 Əcinnə Rəhim
 Ərəb Rəhim
 Ərəbəçi Rəzzaq
 Ərəbəçi Həsən
 Əmər Əliağa
 Əng Həsən
 Əsəd oğlu İbad
 Əyriburun Meşə Yaqub

Fars Səyyid
 Fatma oğlu Nadir
 Faytonçu Cəbi
 Faytonçu Əsəd
 Faytonçu Əbili
 Faytonçu Əhəd
 Faytonçu dəvəli Bö-
 yukağa
 Faytonçu oğlu Əsəd
 Fərəc oğlu Rüstəm
 Firiçka Firidun
 Fisincansaqqal Molla

Gavalı Kərim
 Gilək Əbdülhüseyn
 Gilək Talıb
 Gilək Əbdül
 Gilək Əziz
 Gilək Kaka
 Girdə Musa
 Gülən Dadaş

Hacı Batun
 Halva Zəhra
 Hambal Məmməd
 Hambal Haxi
 Hambal Ağəli
 Hambal Səttar
 Hambal Muxtar
 Hambal Musi

Hambal Nəcəfquli(cəllad)

Hambal Yusif

Həmşəri Əli

Həpər Xəlil

Xallı Baba

Xəccə oğlu İsmayıl

Xır-xır Xəlil

Xoruz Novruz

Xuyla Bəşir

İbad oğlu Əsəd

İgid Əli

İmam Axund

İmaş oğlu Rüstəm

İt Əmi

İt Əjdər

İt Nəsir

İrəvanlı Məmməd Əli

Jena Abbasqulu

Katlet Həmid

Katib Əli

Kamança Kubra

Kamaz Əli

Keçəl Vahab

Keçəl Cəlal

Keçəl Cavadxan

Keçəl Kərəm

Keçəl Məri

Keçəl Ziba

Keçəl Zümrüd

Keçəl Məmmədəli

Keçəl Ağabəy

Keçi Yəhya

Kəlbə Qara Məmməd

Kələ Bəşir

Kəllə Mamed

Köpək Musa

Kisəçi Əziz

Kiri Qurbanəli

Komissar Şükür

Kopan Nurəddin

Kosqa Musa

Kor Qulam

Kor Ağə

Kor Əliabbas

Kor Kəlbəli

Kor Talıb

Kor Qəni

Kor Səfər

Kor Nəcəf

Kölaz Rəzzaq

Kulturni Sabir

Kisəçi Murtuza

Kürəçi M.Hüseyn

Kürəçi H.İbrahim

Qaçaq Mozi

Qaçaq Yunus

Qaçaq Abutalıb
 Qalayçı Abbas
 Qalayçı İslam
 Qalayçı Cəfər
 Qalayçı Məmmədağa
 Qalın İsmayıl
 Qapı Məmmədəli
 Qara Əhməd
 Qara Zəhra
 Qara Musa
 Qara Molla
 Qaraqazan Rahilə
 Qaragöz Davud
 Qarmonçu Qızıtamam
 Qarmonçu Nemətulla
 Qatıqçı Səkinə
 Qayadibi İnqilab
 Qazaq Əkbər
 Qazaq Hacıli
 Qəmər oğlu Rəcəb
 Qənnadçı Qudrət
 Qənnadçı Kəkə
 Qənnadçı Nəcəf
 Qəssab Baba
 Qəssab Qulam
 Qəssab Hacı Əli
 Qəssab Hacı Xəlid
 Qıdan Ramiz
 Qırğı Məmmədağa

Qırxdəsmal Məmməd
 Qırqasım Ağahüseyn
 Qısqanc Əbdülrəhim
 Qız Balabançı
 Qızıl Cavad
 Qızıllı Yeznə
 Qu Dadaş
 Qu Əli
 Qulaqdışləyən Yəhya
 Qulaq Tağı

Ləb-ləbi Şıx
 Leş Rəsul
 Ləvəng Əliaga
 Lox Məmməd

Maça Məmməd
 Malıt Əli
 Mapılar Hürzad
 Marojna Məmi
 Mətişkə Rəşid
 Məşəbəyi Qurban
 Metro Məmmədəli
 Məcid oğlu Murtuza
 Mədə Məhərrəm
 Mələk oğlu Abbas
 Mələk oğlu Ağabala
 Mir Petka

Mir Qarapet
Miriş oğlu Qulam
Misgər Manafəli
Misgər Əliəskər
Misgər Əliheydər
Modi qızı Səkinə
Mütrüf Əliheydər

Naçalnik Əhməd
Naxal Qurban
Nənəgülü Qurban
Nənə Qurbanəli
Nöyütçü Fərəc
Nöyütçü Canbaxış
Nöyütçü Qubad

Oçki Məmməd
Oğru Xanış
Oğru Ramazan
Oğru Əhəd (Sütəmurdov)
Oğru Firudin
Oğru Xalıq
Orus Əhməd
Ömər Əhməd

Paxan Qurban
Pendirçi Musa
Perti Ağabala
Peti Əliağa
Petka Xalıq

Pısı Cavadxan
Pinəçi Səməd
Pinəçi Səttar
Pinəçi Rəzzaq
Pını Nemət
Pişik Məmməd
Pıtıx Bəyim
Pijkə Musarza
Pijkə İbrahim
Pota Kamil
Pota Hüseyn
Pota İbrahim
Poxlu Saray

Rəngsaz Aslan
Rəngsaz Əliməmməd
Rəngsaz Əyyub
Rəngsaz Məşədi Əli
Rəngsaz Məmməd
Rəngsaz Yaqub
Saqqallı Behbud
Sağır Ələsgər

Sallaq Dadaş
Saray oğlu Vəli
Saray oğlu Əlirza
Sarı Mehdi
Sarı Əli
Sestra Bahadur
Səlbə Yusuf

Sərçə Sənan
Sırıqçı Nənəcən
Starik Gəray
Suxoy Kamal
Suğra oğlu İbad
Süddü Süleyman

Şalvar Cavad
Şarçi Həbib
Şata Molla Həsən
Şatır Dadaş
Şazi oğlu Xalıq
Şeşqə Abbas
Şənbələn Rza
Şərəbanı oğlu Qurban
Şındırov

Taksi İbiş
Tın-Tın Əli
Tiryəki Hüseynqulu
Top Hüseyn(Sütəmurdov)
Tri Yəhya
Turşiaş Axund
Türk Həsən
Türkmən Nuri
Tülkü Məmməd

Urus Rza
Uzun Məmmədəli
Uzun Mahmud

Üçbiğ İsa

Vətəgə Murtuza
Vəkil Mirzə Vahab

Yeddibaş Fikrət
Yekdəst Həsən
Yerdibi Məmmədəli
Yerəbaxan Qaraxan
Yumurta Bəhrəm
Yumurtadan yun qırخان

Zeynəb oğlu Asif
Zənganlı Əli
Zənganlı İskəndər
Zərgər Əbülfəz
Zərgər Feyzulla
Zərgər Paşa

ATALAR SÖZLƏRİ VƏ ZƏRB - MƏSƏLLƏR

AZƏRBAYCAN DİLİNDƏ

1. Ağlamaqla yerin şirin olmaz.
2. Ağlamaqla görülən iş hünər deyil.
3. Ağlamayana süd verməzlər.
4. Ağlını eşşəyə versən, çəkər arpalığa aparar.
5. Ağacı qurd içindən yeyər.
6. Ağacı acı, dombili şirin.
7. Ağac öz səmtinə yıxılar.
8. Ağa bir nökrər tutdu, nökrər də bir nökrər.
9. Ağa gətirər navala, xanım yığar çuvala.
10. Ağıllı min evi yiyər, ağılsız bir evi də yeyə bilməz.
11. Ağıllı bazarda satmırlar.
12. Ağıllı qardaş fikirləşincə dəlinin beş uşağı olar.
13. Ağıllı bizdən qaçır, dəli bizə yanaşır.
14. Ağıllı dostunu unutmaz, dəlinin işi düşəndə.
15. Ağıllı olan qışın qeydinə yayda qalar.
16. Ağıllı olub dərd çəkincə, dəli ol, dərdini cəksinlər.
17. Ağıllınız kimdir? Qabaqda gedən zəncirli.
18. Ağılın keçə yamayım.
19. Ağıllı düşməni dəli dostdan yaxşıdır.
20. Ağanı nökrər ilə, çobanı köpək ilə, kişini arvad ilə tanıyarlar.
21. Avazın yaxşı gəlir, oxuduğun Quran olsa.
22. Adın tut, qulağın çək.
23. Adı var, özü yox.
24. Adama gəl-gəl deyən çox olar, çörək verən az.
25. Adamların qorxusundan doğru demək olmur.
26. Adamın təknədə də çörəyi tək olmasın.

27. Adam hər gördüyündən ağıl öyrənir.
28. Ay işığında qoz yığmazlar.
29. Ay doğur, gün dincəlidir.
30. Ayı boğulanda balasını ayağının altına qoyar.
31. Ayranı yox içməyə, kürknən gedir gəzməyə.
32. Ayıq köpəyin çobanı rahat yatar.
33. Acın qurşağında çörək qalmaz.
34. Acıdır üçüdür dərdimi çəkən bacıdır.
35. Ac toyuq yuxuda darı görər.
36. Az danışana ağıllı deməzlər.
37. Ac eşşək, ölçülməmiş arpa.
38. Açaram sandığı, tökərəm pambığı.
39. Azan şıxın evinə, dozan şıxın evinə, dana göbələk
çıxardı, o da şıxın evinə.
40. Ana ürəyi, dağ çiçəyi.
41. Anadan əmdiyim süd burnumdan tökülər.
42. Ananın aşısı, təndir başı.
43. Aldın payını, çağır dayını.
44. Aləmə it hürər, mənə mazandaran çaqqalı.
45. Aləm-aləmlə, keçəl xalamla.
46. Aləmi gəzər, özü lüt gəzər.
47. Allahdan buyruq, ağzıma quyuq.
48. Allahın arvadı olsaydı, o da arvaddan qorxardı.
49. Allah dağına baxar, qar yağdırar.
50. At qazanar, eşşək yeyər.
53. At atı borc qaşır.
54. At təpiyinə at dözər.
55. At izi it izinə qarışmaz.
56. At igidin yaraşığıdır.
57. At kimindir? Minənin.

58. At minəndə vərəm olmaz.
59. At olmayan yerdə eşşək də atdır.
60. Atdan qalanı eşşəyə verərlər.
61. Ata dost kimi bax, düşmən kimi çap.
62. Atla eşşəyə güc, insana ağıl lazımdır.
63. Aş yeyən qalıb, qaşiq yalayan işə düşüb.
64. Aşına-aşına çıxar ocaq başına.
65. Aşığın sözü qurtaranda Ya Rəb-Ya Rab deyər.
66. Axşamın xeyrindən gündüzün şəri yaxşıdır.
67. Axsaq atın kor nalbəndi olar.
68. Arvad almamış uşaq arzulama.
69. Arvadı pis olanın başı tez ağarar.
70. Arvadsız ev susuz dəyirman oxşar.
71. Arpa yeməyən at qamçı ilə gedər.
72. Başqasının ürəyinə dəydin, özünü incimiş bil.
73. Balıq başdan iy verər.
74. Başını keçəl etmə, hər keçəlin bəxti olmaz.
75. Bağanı ya öldür, ya dal üstə qoy.
76. Başladığın işi axıra vur.
77. Baxmaqla öyrənmək olarsa, köpəklər qəssab olar.
78. Bahar yağışı isladar, üşütməz.
79. Belə kəndirbaza zurna çalan tapılar.
80. Bələdçiyə yol göstərmək lazım deyil.
81. Bəylə bostan əkənin tağı belində bitər.
82. Bədbəxtlik olmasa, xoşbəxtliyin qədri bilinməz.
83. Bərk qaçan tez yorular.
84. Bilmirəm deyənin başı ağrımaz.
85. Biliyi nadandan da öyrənmək olar.
86. Bilmədiyini biləndən soruş.
87. Bildirçinin yeri Mahmudavar, dəni yanında,

suyu yanında.

88. Bildiyini həyatla müqayisə et, sonra fərəhlən.
89. Bir tikəni bilməyən, min tikəni bilməz.
90. Bir torba dəni beş dəyirmanda üyütməzlər.
91. Bir adamı həmişə aldada bilməzsən.
92. Bir ağaca öyrənməyən quş yuvasız qalar.
93. Bir parça əti olmayan pişik, indi qanardan asılıb.
94. Bizdə bişməyib, qonşudan da gəlməyib.
95. Boynun sınmasındansa, belin bükülməyi yaxşıdır.
96. Boğulana əl uzatmazlar.
97. Boranı deyib mən balla şirin olaram, yemiş deyib
mən balsız da şirin olaram.
98. Bulaq suyu ilə döşəməni ölü dalıyca yuyarlar.
99. Builki cücə bildirki cücəyə cik-cik öyrədir.
100. Bugünkü işi sabaha qoyma.
101. Var adama öyanmağı öyrədən.
102. Varın verən utanmaz.
103. Varını itirən az, arını itirən çox şey itirər.
104. Varlığa nə darlıq.
105. Varlı dağda, kasıb düzdə büdrəyər.
106. Varlı kasıbı, kasıb dizini döyər.
107. Varlanmağa tələsən kasıblığa tez düşər.
108. Varlının eşşəyi də bərk qaçar.
109. Varlının xoruzu da yumurtlayar.
110. Vay öləninin halına.
111. Vay o gündən ki, öz itlərin sənə hürəcək.
112. Vaxt atlı, biz piyada.
113. Vaxtın qiyməti yoxdur.
114. Vaxtsız gələn qonaq öz kisəsindən yeyər.
115. Vaxtında görülməyən iş sonra ləzzət verməz.

116. Vəzifə etibarsız arvad kimidir.
117. Vəziri qarğa olan ağanın ağzı zibillikdə olar.
118. Vəfalı dost yad olmaz.
119. Verdiyi anda bax gördüyü işə.
120. Verən vara baxmaz.
121. Verəndə yaxşıdır, verməyəndə pis.
122. Vicdanla işləyənin gözü qorxulu olmaz.
123. Vur dedim, öldür demədim.
124. Vuran əlin var olsun.
125. Vurmaq istəməyən daşın böyüyündən yapışar.
126. Vurucu quş dimdiyindən ilişər.
127. Qaçanı qovmazlar.
128. Qonşu yaxşı olsa kor qız da ərə gedər.
129. Qalmış qız dul arvaddan pisdır.
130. Qara ağdan tez seçilər.
131. Qara ilan çalmaz, qorxudar.
132. Qara ləkə götürməz.
133. Qadın kişini əsil kişi görəndə qadın olur.
134. Qardaş gəlini baldızdan qəddardır.
135. Qarnı tox olanın çox şey yadına düşər.
136. Qatıq dağılanda yeri qalar, ayran dağılanda nəyi qalar.
137. Qarın qardaşdan irəlidir.
138. Qarın başa bəladır.
139. Qarnım üçün deyiləm, qədrim üçünəm.
140. Qarın doyurarı göz tanıyar.
141. Qarına gedən qazandır.
142. Qarnı toxun qəmi olmaz.
143. Qarnı tox, gözü acdır.
144. Qoy ovcuma, qoyum ovcuna.

145. Qocanın biliyi, cavanın yumruğu.
146. Qoç igid dayısına bənzər.
147. Qonşu-qonşuya tən gərək, tən gəlməsə, gen gərək.
148. Qohum ətimi yesə, sümüyümü tullamaz.
149. Qolun sınığının əziyyətini boyun çəkər.
150. Qəssabın qədrini kəlləpəz bilər.
151. Qəlbini demə dostuna, dostutun dostu var.
152. Qurban olsun o işə, üstündən üç gün aş.
153. Qız ağacı, qoz ağacı.
154. Qız yükü, qoz yükü.
155. Qız qızıl alma, almasan da, gözdən salma.
156. Qızı qəssaba verdim, dedim bud əti yeyərəm.
157. Qılinc yarası gedər, söz yarası getməz.
158. Qismətdən artıq yemək olmaz.
159. Qiblə düz göstərər.
160. Qibləni tanıyan düz olmalıdır.
161. Qibləni tanıyan yalan danışmamalıdır.
162. Qibləyə yatan yüngül yatar.
163. Qibləni danmayan çox yaşayar.
164. Qiblə şəfa mənbəyidir.
165. Qurd qocalanda balaları quyruğu ilə oynar.
166. Qul xətasız, ağa kərəmsiz olmaz.
167. Dağ-dağa yerləşər, ev-evə yox.
168. Dağ səbəbsiz uçmaz.
169. Dağı uçurtmağa hacət gərəkdir.
170. Darıxanın yaxasını açarlar.
171. Dağ başı küləkli olar.
172. Dəvə oynayanda qar yağar.
173. Dəvəni gördün? Görmədim.
174. Dəli üçün hər gün bayramdır.

175. Dəli papağı ağıllı başında qalmaz.
176. Dəliyə yel ver, əlinə bel.
177. Dəli dəlini sevər, molla halvanı.
178. Dəni ellərdən, suyu göllərdən.
179. Dəmir islanmaz, dəli utanmaz.
180. Dərə küləyi sərin olar.
181. Dərə içi xeyirsiz olar.
182. Dərə suyu iyli olar.
183. Dərəcəsin bilməyən arada qalar.
184. Dəyirman dəni dartar, çax-çax baş ağrılar.
185. Dərd verəndə dərman da verilər.
186. Dərdi bilinməyeni axmaq hesab edirlər.
187. Dili uzun olanın əməli düz olmalıdır.
188. Dil kəsəni tikmək olmaz.
189. Dil dodağın dostu olmalıdır.
190. Dil ürəyə bağlıdır.
191. Dil fikirlər açarındır.
192. Dilini həmişə şirin etməlisən.
193. Dili bal şirin etməz.
194. Dil gördüyünü danışmalıdır.
195. Dilənçi torbasından çörək yeməzlər.
196. Dilənçiyə torbası ağırlıq etməz.
197. Dilənçidən qabaq əl ağacı gedər.
198. Dilənçini it qaytara bilməz.
199. Dili bal, işi bəla.
200. Dişsiz ağız, daşsız dəyirman.
201. Deyilən söz vaxtında edilməlidir.
202. Dünya zülmətə qərq olanda sərdarın da gözü kor olur.
203. Düz həmişə ayrını kəsər.

204. Düşmən qabağında diz çökməkdənsə, ayaq üstə
ölmək yaxşıdır.
205. Düşmənin qarışqa olsa, sən onu fil bil.
206. Doğru ol, şir yoluyla get.
207. Doğrunun köməkçisi əməlidir.
208. Dövlətdə dəvə, övladda nəvə.
209. Döymə taxta qapımı, döyməyim dəmir qapını.
210. Döyülən uşaq sırtıq olar.
211. Döyülməklə öyrənən tez unudar.
212. Dişin ağrayır çək - qurtar, qonşun pisdır - köç qurtar,
arvadın pisdır - boş qurtar.
213. Ev bizim, sirr bizim.
214. Ev buzovundan öküz olmaz.
215. Evin yaraşığı uşaqdır.
216. Evdə xoruz, çöldə toyuq.
217. Evdə bişməyib, qonşudan gəlməyib.
218. Evində yoxdur darı, oturub hamıdan yuxarı.
219. Evsizə qız verməzlər.
220. Evini səliqəyə salmamış qonaq çağırma.
221. El şamı həmişə yanar.
222. El atan daş uzaq gedər.
223. El arasında qulaq kəsməzlər.
224. El sevəni hamı sevər.
225. El gücü, sel gücü.
226. El gözü aydın görər.
227. El üçün ağlamayan gözsüz qalar.
228. Ehtiyatlı iş baş ağrıtmaz.
229. Eşənə-eşənə, çıxır ocaq başına.
230. Eşidən başqasına xəbər verər.
231. Eşitmək hara, görmək hara.

232. Eşşək olsa da, özümüzküdür.
233. Eşşəyə minmək bir ayıb, düşmək iki ayıb.
234. Eşşək anqırar, tayını tapar.
235. Eşşəyə minib, eşşəyi axtarır.
236. Eşşəyə dayı deyərəm, məni sudan keçirər.
237. Eşşək tapılsa, yükü çox olar.
238. Eşşəyi yüklədikcə tez gedər.
239. Eşşəyin yükü az olsa, oyanmağa başlar.
240. Əkəndə yox, biçəndə yox, yeyəndə orta qardaş.
241. Əl bizdən, əmək sizdən.
242. Əl bulaşdırmağa dəyməz.
243. Əl mərd olar, göz namərd.
244. Əl uzadılan yerə ayaq uzatmazlar.
245. Əl-əli yuyar, əllər də qayıdıb üzü yuyar.
246. Əli boş, üzü qara.
247. Əlini qoy ürəyinin başına.
248. Əlindən gəlmirsə, barı dilindən gəlsin.
249. Əldən qalan əlli il qalar.
250. Ələ su tökməyə də layiq deyil.
251. Əli ilə qoyan bilər hardadır.
252. Əllə verib, ayaqla axtarır.
253. Əqilli uşaq beşikdə bilinər.
254. Əzizim əzizdir, canım ondan da əzizdir.
255. Ər qocalar, könül qocalmaz.
256. Əyri qayçı düz gəzməz.
257. Əyrini düzəltmək baş ağrısı deməkdir.
258. Əti bişirən yağ olar, gəlinin üzü ağ olar.
259. Əti yeyilməyən heyvanın dərisi möhkəm olar.
260. Zaman səbirlidir.
261. Zaman adamı öyrədir.

262. Zamanla hesablaşmaq lazımdır.
263. Zəmanəyə uymaq olmaz.
264. Zalımın zülmü yadında qalmaz.
265. Zəhmət batmaz.
266. Zəhmət torpaqda, nemət süfrədə.
267. Zəhmət çəkməyən rahatlığın qədrini bilməz.
268. Zər qədrini zərgər bilər.
269. Zirəng qarışqa tez boğular.
270. Zurna çalan özü bilir nə çalır.
271. Zurnanın səsi uzaqdan yaxşı gəlir.
272. Zuvandlı ilə qohum olsan, qapın gen olmalıdır.
273. İki at dalaşanda araya girən eşşək ölər.
274. İki qılinc bir qına girməz.
275. İki ayağı bir başmağa salmazlar.
276. İki adam bir adama qoşun göstərər.
277. İki dəvə dalaşanda otlaq xaraba qalar.
278. İki eşşəyin arpasını bölə bilmir.
279. İki fındıq bir qozu sındırar.
280. İkisi birə dəyməz, biri heçə.
281. İnək ölənəcən goduş da sınar.
282. İnsan çıraq deyil ki, birdən sönə.
283. İnsan dilləşməklə, heyvan iyləşməklə yaşayır.
284. İlanın quyruğu ulduz görməsə, ölməz.
285. İlanın ağına da lənət, qarasına da.
286. İçməyib piyan olan içəndən pisdır.
287. İstədiyin yar idi, yetirdi pərvərdigar.
288. İylənmiş ətə milçək qonar.
289. İt nə qədər çarığ aparsa, yenə ayaqyalındır.
290. İt ağac kölgəsində yatar, elə bilər öz kölgəsidir.
291. İt hürər, karvan keçər.

292. İtlə yoldaş olan dəyənəyi əldən verməz.
293. İtin alası çaqqalın dayısıdır.
294. İşə başlamamış əvvəl düşünməli.
295. Yağ da yesə dirilməz, bal da yesə.
296. Yağlı əlin varsa, çək öz başına.
297. Yağ içində üzür.
298. Yaman günün ömrü az olar.
299. Yaxşılıq et, balığı at dəryaya, balıq bilməsə də,
xalıq bilər.
300. Yağ-yağa qarışar, yarmalar yavan qalar.
301. Yazanın qələmi həmişə iti olmalıdır.
302. Yazılan heç vaxt pozulmaz.
303. Ya Həsən keçəl, ya keçəl Həsən.
304. Yalançı belə danışdı, doğrucu küncə sıxıldı.
305. Yalançının evi yandı, heç kəs inanmadı.
306. Yalançı həmişə tamahkar olar.
307. Yalanın qırx gün ömrü var.
308. Yalançının yaddaşı az olar.
309. Yalanın quyruğu olmaz.
310. Yalançı həmişə tələsər.
311. Yalançının etibarı olmaz.
312. Yalançı başqasına inanmaz.
313. Yalançı arvadın əri olmaz.
314. Yalan dil doğruya çevrilməz.
315. Yalanın ömrü az olar.
316. Yalançıya doğruçu tez inanar.
317. Yağlı kökə özü gəlib ağzıma girir.
318. Yəhər üstə diz çökmək olmaz.
319. Yemişin yaxşısını bostanda çaqqal yeyər.
320. Yeməklə doymayan, yalamaqla doymaz.

321. Yeməkdən ümid yaxşıdır.
322. Yetənə yetir, yetməyəni daş atır.
323. Yel gətirəni sel aparar.
324. Yer əkənindir, biçin biçənin.
325. Yerində qulağı var.
326. Yersiz gəldi, yerli qaç.
327. Yıxılan ağaca balta vuran çox olar.
328. Yoldaşına dəyən saman çuvalına dəyir.
329. Yorgənə görə ayağını uzat.
330. Kabab qanlı, igid canlı.
331. Kabab iyinə gəldi, gördü eşşək dağlayırlar.
332. Kəsəy ötürüb, daş üçün ağlayır.
333. Keçi can hayında, qəssab piy axtarır.
334. Keçəl baxar güzgüyə, adın qoyar özgəyə.
335. Keçən işi düzəltmək çətindir.
336. Kişi tüpürdüyünü yalamaz.
337. Kişi öz sözü üstə durar.
338. Kişi arvad ilə atını yaxşı saxlar.
339. Kişi öz tayı ilə gəzməlidir.
340. Kişinin hörməti əlindədir.
341. Kişinin sözü bir olar.
342. Körpünü sökəndə bilməliyənsə hansı sahilə
qalacaqsan.
343. Köhnə hamam, köhnə tas.
344. Köç elədim, puç elədim.
345. Köç qayıdanda axsaq keçi qabağa düşər.
346. Köçün yaraşığı dananın şıllaq atmasındadır.
347. Kor-kora deyər cırt bəri yandakı gözünə.
348. Kora gözlük lazım olmaz.
349. Gedər ləl giləsi, qalar üzün qarası.

- 350. Gecə qara, cücə qara.
- 351. Keçinin qoturu sər çeşmədən su içər.
- 352. Getdiyin yola fikir ver, bəlkə qayıtdın.
- 353. Gəzən ayağa daş dəyər.
- 354. Gəzəgən qəza bilməz, gəzməsə dözə bilməz.
- 355. Gəmidə oturub, gəmiçi ilə dalaşır.
- 356. Gülə iyinə görə hörmət edərlər.
- 357. Gül gül əlində olar.
- 358. Gülün iyi olar.
- 359. Gözəl çox olar, ağıllı az.
- 360. Gözəlin üzünə, ağıllının sözünə baxarlar.
- 361. Gözəllik müvəqqətidir, ağıl həmişəlik.
- 362. Gözəl yüngül, ağıllı ağır olar.
- 363. Gözəlin tanışısı çox, dostu az olar.
- 364. Gözəlin xoşbəxtliyi müvəqqətidir.
- 365. Gözəlin ömrü uzun olar.
- 366. Gözdən uzaq, könüldən iraq.
- 367. Gizli kef uzun çəkməz.
- 368. Lalın dilini anası bilər.
- 369. Ləl daşına çay daşını qatmazlar.
- 370. Leş görəndə qarğa qartala dönür.
- 371. Leyli bağına Məcnun həmişə can atır.
- 372. Malını vaxtında ye.
- 373. Mal yığınca ağıl yığ.
- 374. Malın mal olsun, bazarın bazar.
- 375. Malını yaxşı saxla, qonşunu oğru tutma.
- 376. Malı itənin imanı da itər.
- 377. Məşəd tikilməmiş kor qapını aldı.
- 378. Mən ağa, sən ağa, inəkləri kim sağa?
- 379. Mən balamı istərəm, balam da balasını.

380. Məndən sənə yar olmaz.
381. Mən elə keçəl deyiləm ki, qartmağım yerə tökülə.
382. Mən ölməmiş evimdə hörümçək yuva salar.
383. Mənimlik şeytanın işidir.
384. Mənzili uzaq, eşşəyi çolaq.
385. Milçək şirəyə yığılar.
386. Milçəkdən fil düzəldirlər.
387. Minnət qədər ağır yük yoxdur.
388. Minnətli plovdan minnətsiz çörək yaxşıdır.
389. Meyvənin kalı boğazda qalar.
390. Meşə çaqqalsız olmaz.
391. Mürtədin yurdu-yuvası yoxdur.
392. Musiqi ürək dostudur.
393. Müştərinin gözü satıcının əlinə baxar.
394. Məhəbbət gözdə olar.
395. Mıs-mıs deyincə, elə Mustafa de.
396. Namə yazmaq asandır, yerinə yetirmək çətinidir.
397. Namərdə üz göstərmə, mərdə güvən.
398. Nə vaxt yatdım ki, yuxu da görüm.
399. Nə dil bilsin, nə dodaq.
400. Nə qanır, nə qandırır.
401. Nə istərsən bacından, bacın ölür acından.
402. Nə yoğurdum, nə yaptım, hazırca kökə tapdım.
403. Nə tökərsən aşına, o da çıxar qaşığına.
404. Neylirəm qızıl testi, içinə qan qusum.
405. Nəzir seyidə düşür, fitrə yoxsula.
406. Nökər nədir, bekar nədir.
407. Oba köçdü, yurdu qaldı.
408. Od qalar köz olar, qız qalar söz olar.
409. Od yanmasa, tüstü çıxmaz.

410. Od düşdüyü yeri yandırar.
411. Od ilə pambığın nə dostluğu.
412. Odlə oynayan odda yanar.
413. Odu söndürüb, külü ilə oynayır.
414. Oğlanı kamal ilə, qızı camal ilə tanıyarlar.
415. Oğlandır oxdur, hər evdə yoxdur.
416. On iki yaşında oğlan at üstə olar.
417. Ocağın yeri külündən bilinər.
418. Ocaqla qarşıla, ocaqla da yola sal.
419. Oğrunu oğru ilə tutarlar.
420. Oxu atıb, yayın gizlətmə.
421. Papaq eylə, işimizi bilək.
422. Papağın tülkü dərisindən, xəbərin yox gerisindən.
423. Pay paylayan ya payından, ya imanından olar.
424. Pay bölənə pay qalmaz.
425. Paxıla Allah verməz, versə də gözü doymaz.
426. Paxılın gözü həmişə ac olar.
427. Pişik olmayanda siçanlar ova çıxır.
428. Pişiyin dərdi iti öldürür.
429. Pişiyin ağzı ətə çatmayanda deyər iy verir.
430. Pişiyin işəməyinin dənizə mənfəəti var.
431. Puldan qonşu payı olmaz.
432. Pul insanı ağıldan elər.
433. Pulda vəfa olsaydı, əldən ələ keçməzdi.
434. Pul insandan qiymətli deyil.
435. Pir mənimdir, kərəmətini bilirəm.
436. Saqqala dən düşdü, ürəyə qəm düşdü.
437. Saqqalım yoxdur, sözüm keçmir.
438. Sağ əli haraydadır, sol əli çağırır məni.
439. Salamət başına saqqız yaxma.

440. Salamat başın ağrısı olmaz.
441. Səbir qurtaranda dözümlər, dözümlər qurtaranda ölüm.
442. Səbir hər kəsdə ola bilməz.
443. Səbir edən muradına çatır.
444. Səbrin axırı xeyirdir.
445. Səndən hərəkət, məndən bərəket.
446. Sən saydığını say, gör, fəlak nə sayır.
447. Sənə hörmət edənə aldatdım demə.
448. Sənin atın mənim arpamın hesabına yorğa gedir.
449. Sərçə nədir ki, onun şorbası nə ola.
450. Sərxoş palçığa batmaz, onu it də tutmaz.
451. Sərxoşun kağızını meyhanada oxurlar.
452. Sevinc qəmin qardaşıdır.
453. Siçanın ömrü pişik tutana qədərdir.
454. Sirkə nə qədər tünd olsa, öz qabını partladır.
455. Su çanağı suda sınar.
456. Su axar, çuxurun tapar.
457. Suda boğulan əlin saman çöpünə uzadar.
458. Suyun lal axanından, adamın yerə baxanından.
459. Sürüdən geri qalanı qurd yeyər.
460. Sürüyə qurd girəndə köpəyi qarınağrısı tutar.
461. Sözü ağzında bişir, sonra danış.
462. Sözü oynadanın fikri dilində olmalıdır.
463. Sözü düzünü zarafatla deyərlər.
464. Tanımadığın dost tanıdığın düşməndən pisdir.
465. Tənbəl arvad suyu dağıdar, deyər aydınlıqdır.
466. Tənbəl dağda qar görsə, yorğanı çəkər başına.
467. Tamahkarın gözü torpaq doyurur.
468. Tək qoyundan sürü olmaz.

469. Tərə yeyən də yaza çıxar, kərə yeyən də.
470. Təqsir kor oldu lələ, saqqalı verdi ələ.
471. Tikə ilə dost olan, illərlə yaman qalar.
472. Toydan sonra nağara.
473. Toydan sonra beş manat verən çox olar.
474. Toyuqla arvad dağıdan evi heç top da dağıtmaz.
475. Tox eşşək sahibinə şıllaq atar.
476. Toxun acdan xəbəri olmaz.
477. Tutdu qatıq, tutmadı ayran.
478. Tutuquşu kimi əzbərləmişən.
479. Tüpürməyə geciksən də, yalamağa tələsmə.
480. Tülkü tülkülüyünü sübut edincə, dərisi boğazından
çıxar.
481. Üz döndü, göz döndü.
482. Üz verirsən, astar da istəyir.
483. Üz üzdən utanar.
484. Üzə gülər, ayağını eşər.
485. Üzümə bax, halımı sor.
486. Üzüyü qaşı ilə, arvadı əri ilə tanıyarlar.
487. Ürək yanmasa gözdən yaş çıxmaz.
488. Ürək sınığı ayna sınığından pisdır.
489. Ürəyimi bıçaqla yaralayıb, güllə sarımaq yaraşmır.
490. Ürək qulaq deyil ki, barmaqla qurtdalayasan.
491. Üstü bəzək, altı təzək.
492. Uşağı buyur, dalınca yüyür.
493. Uşaq yıxıldığı yerə baxar.
494. Uşağa yüz öyrət, gördüyün danışar.
495. Uşaq arasına girməzlər.
496. Uşağı yemək yox, sevinc böyüdür.
497. Uca ağacın kölgəsi az olar.

498. Ucuz alan aldanar.
499. Ucuz ətin şorbası olmaz.
500. Uma-uma döndüm muma.
501. Uzaq yerin arpasından yaxın yerin samanı yaxşıdır.
502. Uzun kəsov əl yandırılmaz.
503. Utancağın eşşəyin qurd aparar.
504. Fal yox, yumurta da yox.
505. Fağır düşkünün bez geyinər qış günü.
506. Fikir nə isə, zıkr də odur.
507. Fələk aslanı ac, tülkünü tox gəzdirir.
508. Fələyin çarxı dönər.
509. Fələyin qaydasıdır dağın üstünə dağ çəkər.
510. Fikir gələr də, gedər də, təki baş yerində olsun.
511. Fərli cücə yumurtada cikkildər.
512. Fərsiz övladdan bir qara daş yaxşıdır.
513. Fərsət əldə ikən yaxşılıq et.
514. Fərsət də qənimətdir.
515. Xanım sındıranın səsi çıxmaz.
516. Xalça salan özü oturur.
517. Xalının tozu, qaranın gözü.
518. Xan vurur, xanıman sovurar.
519. Xana nökrər olanın börkü haça olar.
520. Xeyir istə qonşuna, xeyir gələr başına.
521. Xeyir işi saxlamazlar.
522. Xeyrə yaxınlaş, şərdən uzaqlaş.
523. Xeyrat pulu ilə alınan eşşək suda boğular.
524. Xəstəyə naz etmək həkimə yaraşmaz.
525. Xəstəlik atla gəlir, piyada gedir.
526. Xəstənin iştahası çox olar.
527. Xəmir bir yerdə yoğrular.

528. Xörəyin dadı ağızdadır.
529. Xoruzun altından yumurta axtarır.
530. Xırmanın tozu bərəkətlidir.
531. Xırman döymək kişi işidir.
532. Haq haqqı kəsər, Murtuzaəli hər ikisini.
533. Halvaçı qızı daha da şirin.
534. Halva-halva deməklə ağız şirin olmaz.
535. Hayla gələn, vayla gedər.
536. Haqqından yanan şamı söndürmək olmaz.
537. Haqq gəlcək, nahaqq gedər.
538. Haqq iş günəşdən aydındır.
539. Həqqə ləkə düşməz.
540. Həqq qüvvət, qüvvət həqqdir.
541. Həkimə həkim edən xəstədir.
542. Həkimsiz və hakimsiz şəhərdə qalma.
543. Hələ saqqalı ələ verməmişəm.
544. Həmi ziyarət, həmi ticarət.
545. Həddindən artıq qorxaq başçının arxası ilə
getməzlər.
546. Hənək-nənək, axır dəyənək.
547. Həyatda yorulmayan dayanmaz.
548. Hər oxuyan Molla Pənah olmaz.
549. Hər itdən tula olmaz.
550. Hər vaxt fürsət ələ düşməz.
551. Hər ağacdən meyvə olmaz.
552. Hər adamın öz yeri var, hər yerin öz adamı.
553. Hər arı bal verməz.
554. Hər binanın bir ustası var.
555. Hər dərddən bir dərmanı var.
556. Hər eyibi üzə vurmazlar.

557. Hər kəsə öz əli əzizdir.
558. Hər gülü iyləməzlər.
559. Hər kəsə öz adəti xoş gələr.
560. Hər gecənin bir gündüzü var.
561. Hər üzə gülənə dost deməzlər.
562. Hər sözü danışmazlar.
563. Hər sözün bir yeri var.
564. Hər iş usta əlində asan olar.
565. Hər şeyin təzəsi, dostun köhnəsi.
566. Hər atılan qoz bitsə, meymun qoz satan olar.
567. Hər nə olsa bitər, ancaq kosanın saqqalı yox.
568. Heç şeydən qorxmayana axmaq deyərlər.
569. Heç kəs qurdnan qiyamətə qalmır.
570. Heç kəs öz ayranına turş deməz.
571. Heç kəsin şamı səhərəcən yanmasın.
572. Həqq söz axar, suyu saxlar.
573. Hörməti həmişə qazanmaq olmaz.
574. Hörməti hörmətlə qazanarlar.
575. Cavanlıqda odun daşı, qocalıqda üşüməzsən.
576. Cavanlıqda dəlilik, qocalıqda səmimilik
577. Cahil dirilərin ölüsüdür.
578. Cahil ilə bal yemə, ağıllı ilə daş daşı.
579. Cahildən qorx, ağılla yoldaş ol.
580. Cahilin sözü - eşşəyin anqırması.
581. Can bazarda satılmaz.
582. Can baldan şirindir.
583. Can candan ayırıdır.
584. Canımı alsan da, gülə-gülə al.
585. Cavahir bazarında muncuq satılar.
586. Cidanı çuvalda gizlətmək olmaz.

587. Cin bismillahdan qorxur.
588. Can verirsən sərcəyə ver, qaranquş gəldi-gedərdi.
589. Cücəni payızda sayarlar.
590. Cin başqa, şeytan başqa.
591. Çaya çatmamış balağını çırmalama.
592. Çaya su gəlibsə, bir də gələr.
593. Çalışan əli bıçaq kəsməz.
594. Çoban istəsə, dəyənəkdən yağ çıxarar.
595. Çoban çox olanda qoyunu qurd aparar.
596. Çox söz hamamda yada düşər.
597. Çox danışmaqdan az danışmaq yaxşıdır.
598. Çox arvadlı kişi zirək olmalıdır.
599. Çox gəzən çox bilər.
600. Çox oxumaq çox öyrətmir.
601. Çox yemək az yeməkdən də edər.
602. Çoxu gedib, azı qalıb.
603. Çölmək dığırlandı bən duvağın tapar.
604. Çörəyi ver çörəkçiyə, birini də üstəlik.
605. Çobansız sürü yolu azar.
606. Çıxan qan damarda qalmaz.
607. Öldü var, döndü yoxdur.
608. Özünü xəstə bilsən, yoldaşını ölmüş bil.
609. Ölmə eşşəyim yaz gəlincə.
610. Ölmək ölməkdir, xırıldamaq nə deməkdir.
611. Öküz öldü, şəriki ayrıldı.
612. Özgə evində borc istəmə.
613. Özgə uşağından övlad olmaz.
614. Özgəyə quyu qazan özü düşər.
615. Özgə buzovu çatını qırar.
616. Özgəyə bel bağlama.

617. Öz gözündə tiri görmür, özgə gözündə tükü seçir.
618. Özünü tülkülüyə qoyma.
619. Özünü bir inəkli istə, qonşunu iki.
620. Özünü istəyən başqasını qiymətləndirər.
621. Öz səsi özünə xoş gəlir.
622. Özündən güclü ilə vuruşma.
623. Ölmüş aslana dovşanlar da hücum edər.
624. Ömrün bərəkəti yaxşı əməlilədir.
625. Ölülər elə bilir dirilər halva yeyir.
626. Ölü yerdə qalmaz.
627. Ölüm gözlə qaş arasındadır.
628. Örkən nə qədər uzun olsa, gəlib doğanaqdan keçər.
629. Ördək qaz kimi yerisə, cərcəni ayrılar.
630. Öz fərasətini özgə ilə müqayisə et.
631. Şair gördüyünü yazar.
632. Şam yanmasa, başına pərvanə dolanmaz.
633. Şahin ilə dəvə ovlamazlar.
634. Şeytan getdi, meydan getdi.
635. Şeytan yuvası boş qalmaz.
636. Şeytanın dostluğu dar ağacına qədərdir.
637. Şeytanla taxıl əkən saman biçər.
638. Şəkəri suya düşüb.
639. Şələni elə bağla ki, gücün çatsın.
640. Şələni qoy, gəl dalaşaq.
641. Şər deməsən, xeyir olmaz.
642. Şir-şirə pəncə vurur.
643. Şirin diş göstərməsi gülmək əlaməti deyil.
644. Şirni olmayanda iydəyə qaqa deyərlər.
645. Şərti şumda kəsək, xırmanda dalaşmayaq.

TALIŞ DİLİNDƏ

1. Imımon nıbe, tomımon nıbe? -
Bu yox idi, ləzzətimiz də yox idi?
2. Məkaşt bəlo, mədıv bəlo -
Əkmə bəla, biçmə bəla.
3. Bibi vəyu, vılı vəyu, xalə vəyu, mori vəyu -
Bibinin gəlini gül iyli, xalamın gəlini ilan gəlini.
4. Əli nıharde, aş bıdə, bəhə pıxe Rəməzon -
Əli yemədi, aş qoy, çürük Ramazan yesin.
5. Vəyu pekırno qərdəni, ovtovə-ləgəni vardəni -
Gəlin gərdəni çəksin, aftafa-ləyən gətirsin.
6. Mori çı mamburi zəhdeş bəşe, əv əcəy lonəsə bebəşe-
İlanın mamırdan zəhləsi gedər, o gələr onun yuvasında çıxar.
7. İşdə çəşdə doy vindəni, co kəsi çəşdə püş vijnədə -
Öz gözündə ağacı görmür, başqasının gözündə çöp axtarır.
8. Vey kobıkə con mion kəybon bebəşe -
Çox işləyənin canı qapı arxasında çıxar.
9. Bəy diəkə, bə çəy boy diyəkə -
Ona bax, onun boyuna bax.
10. Vey harde, odəmi çı kam hardekuən bəkarde -
Çox yemək insanı az yeməkdən də edər.

11. Kam bəhə, nökə bıqət -
Az ye, nökər tut.
12. Mori balə mor bebe -
İlan balası ilan olar.
13. Nıtasbəymən çe qamiku, ku bimon çe duəvuləku -
İsinmədik istisindən, kor olduq tüstüsündən.
14. İqəz bolo, dıqəz riş -
Bir arşın boy, iki arşın saqqal.
15. Du bə Qəncə, nati bə Boku -
Ayrıanı Gəncəyə, nöyütü Bakıya.
16. Vey zınə kijə çı tıko dəbəbə -
Çoxbilmiş cücə dimdiyindən ilişər.
17. Rosəvoji peşt bə həşi sütə -
Doğru dəyənin beli günəşə yanıb.
18. Çı duy mənzıl nez bəbə -
Yalanın mənzili yaxın olar.
19. Rost bıvoti kılə bın hıl bəbə -
Düz dəyənin papağının dibi deşik olar.
20. Peş həşi bəvindeş pusinkəşi -
Günəşdən sonra yarasa görərsən.
21. Lo veyən qər-qər bıko, incil bəştə vaxt bərəse -
Qarğa nə qədər qar-qar etsə də, əncir vaxtında yetişər.
22. Bə lo votşone: bişi qıləy rəcinə bala birət, biyə,

Şe iştə baləş varde –
Qarğaya dedilər: get bir gözəl bala tut gətir,
Getdi öz balasın gətirdi.

23. Kam-kam bəhə, həmişə bəhə -
Az-az ye, həmişə ye.

24. Çəştəğıl ğəbədə si bəbe -
Açgöz qəbirdə doyar.

25. Aləm ji roy, tı pe roy -
Aləm yol aşığı, sən isə yol yuxarı.

26. Vey bəhə, veyşən bəpiye -
Çox yeyən, çox da istəyər.

27. Ağılmandi saş ha, be ağıl işən hani -
Ağıllı yüz yedi, ağılsız bir də yemədi.

28. Bə dədə-nənə dim bımand, dınyoədə ruj əvindini -
Ata-ananın üzünə qalan, dünyada gün görməz.

29. Nünkuə avlod, be bəhrə doe -
Nankor övlad, bəhrəsiz ağacdır.

30. Çı moğnə nınoə kaqısən, daşti loon vey çökin -
Yumurta qoymayan toyuqdan çöl qarğaları
daha yaxşıdır.

31. Qo marde, qodüşən arşie -
İnək öldü, sərnici də sındı.

32. Kəy jen, kəy kə bakarde -
Evin arvadı evi ev edər.

33. Hüseyn-Hüseyn do pevatdə, əv votlandə məhərrəmə
manq damə? –
*Hüseyn-Hüseyn ağacı kökündən çıxardır, o isə
deyir ki, məhərrəmlik ayı girib?*
34. Dili piəy şin bəbe -
Ürək istəyənlə şirin olar.
35. Peş vəyə dovranədə vey bəbe
-Açgöz qəbirdə doyar.
36. Vəşinə nəq hanədə çinə bəvinde -
Ac toyuq yuxuda darı görər.
37. Aspi həy tonə dəvasoş, hə nıbu həmxu bəbe -
*Atı eşşəyin yanında bağlasan, həmrəng
olmasa, da həmxasiyyət olar.*
38. Bo cəkəsi çol bıqand ıstən ebəqinə -
Başqası üçün quyu qazan özü düşər.
39. Nunı nıbo, nunə zıvono bıbo -
Çörəyin olmasa da, çörək verən dilin olsun.
40. Kəy kələ neqə əbini -
Ev cöngəsi öküz olmaz.
41. Huşə bəyji kıləş zındəni -
Diri sünbül küləş bitmir.

42. Moləvoni jen şanqovoni zirək babe -
Naxırçının arvadı axşamçağı zirək olar.
43. Morə bə hıl dəşe əzini, kılüşə qezıən dışdə
bəbarde -
*Sıçan deşiyə girə bilmir, küləşli süpürgəni də
özü ilə aparır.*
44. Veəzın vey bəkəşe -
Çox bilən çox çəkəcək.
45. Sıpə con sələvuədə bebəşe -
İtin canı zibillikdə çıxar.
46. Lodə mol işde kəvşəndə kok bəbe -
Arıq mal öz kövşənində kökələr.
47. Bənə dəvə navi bəhə, dumoy çəş bıke
-*Dəvə kimi qabaqdan ye, arxanı gözlə.*
48. Düst bə kolo, dışmen be poy diə bakaardey -
Dost papağa, düşməni ayağa baxar.
49. Kolo bıqordon, ımruj ya, maşki sor sə bəbe -
Papağı fırlat, bu gün-sabah il qurtarır.
50. Qandım həy harde, çı aspi dumişon birie -
Buğdanı eşşək yedi, atın quyruğunu kəsdilər.
51. Marde hıse qarde ni -
Öldü var, döndü yox.
52. Mıv bə hard bəşe -
Çöl ördəyi yemə gedər.

53. Bənə Leyli sıpə çı kə-be kə məşi -
Leylinin iti kimi bu qapı o qapı getmə.
54. Heç kəs dınyo do əbini -
Heç kim dünya ağacı olmaz.
55. Həy dıvo mıstəco bıbu, çarvadar bə vəşi bəmarde -
Eşşəyin duası müstəcab olsa, çarvadar acından ölər.
56. Sirkə vey tınd bıbo, ıştə ğabi bəçokne -
Sirkə çox tünd olsa, öz qabını çatladar.
57. Bəney çəpəği bəştə peməçın -
Çapaq kimi özünə yığma.
58. Be ovandi angışdə ləkətorədə arışie -
İşi gətirməyənin barmağı xəşildə sındı.
59. Əçi tati hardən, sardi pu kardən -
Onun istisini yeyirlər, soyuğuna isə üfürürlər.
60. Mandəm mion ovi, mion otəşi -
Qalmışam odla su arasında.
61. Ov vırədə vey bımando, bu bəkarde -
Su bir yerdə çox qalsa, iylənər.
62. Dılıku moy davardəkəsi ton be ov bəqine -
Ürəyindən balıq keçənin paltarı suya dəyər.
63. Şeytonəti bəy, de şiti omə, de maqi bebəşe -
Şeytanlıq ona süd ilə gəlib, əcəli ilə çıxacaq.

64. Mandə ji roy, pe roy xoki ekardə bəşdə sə -
*Yol aşağı dayanıb, yuxarı yolun tozunu
başına tökər.*
65. Pandomedə harde-harde, ko kardə marde-marde -
Şişir yeyə-yeyə, işləyir ölə-ölə.
66. Ordə bə voy aspardeye -
Unu küləyə tapşırmaqdır.
67. Çı boğı hıvos, rıvose -
Bağın gözətçisi, tülküdür.
68. Bə koyə həvuş nuşo ədənin -
İməciliyə dovşan göstərməzlər.
69. Məvotən, məsırən xan be ov beşədə -
Deməyin, gülməyin, xan ova çıxır.
70. Veyəviji con vote-vote bebəşe -
Çox danışanın canı deyə-deyə çıxar.
71. Dandon dəjə kəs bə dəllok bəşe -
Dişi ağrıyan adam dəlləyə gedər.
72. Tasəkəs çı ovi kay das bağande -
Boğulan əlini suyun köpüyünə atar.
73. Kəşon jeni-merd votə -
Evi arvadlı-kışili deyərlər.
74. Dızdiəti çı sıpə sənəte -
Oğurluq itin sənətidir.

75. Dızdı təvəş barde, ıştən be təvə mande -
Oğru baltanı apardı, özü baltasız qaldı.
76. Bə yoli diməmand bə yolə bəlo bəqine -
Böyüyün üzünə qalan böyük bəlaya düşər.
77. Çı hozoy nozire -
Hazırın naziridir.
78. Məymuni bu bəçəy ıştəni xoş bome -
Meymunun iyi özünə xoş gələr.
79. Xain xofin bəbe -
Xain xoflu olar.
80. Harde mole, mande meras -
Yedin maldır, qaldı miras.
81. Arşiyə kəşi bə qi ebağanden -
Sınmış əli boyuna salarlar.
82. Bənəy kaqi ruə dıroze -
Toyuğun bağıracağı kimi uzundur.
83. Sıpə qəvi dı kulə bəğəten -
İtin ağzını kut ilə tutarlar.
84. Si hardəni, bəs boçi qəvi siə bu doedə -
*Sarımsaq yeməmisən, bəs nə üçün ağzın sarımsaq
 iyi verir.*
85. Xoki kue-kue ordo karde əbini -
Tozu döyə-döyə un etmək olmaz.

86. Dəmərası dərosnie vey çətinə -
Başa düşməyəni başa salmaq çətindir.
87. Harde piti, qırdə bıqə çəy noxoti -
Yedin piti, yığ onun noxudunu.
88. Jeni han çəp, merdiki bəje ros -
Arvadın yuxusu əyri, kişinininki isə düz olar.
89. Duəvoji kə süte, heç kəsi bovə nıkardışe -
Yalançının evi yandı, heç kəs inanmadı.
90. Çı müjnə san hısbe, odəmi san nıbe -
Qarışqanın sanı var idi, adamların isə yox.
91. Çı kəy dızdi qəte əbını -
Evin oğrusunu tutmaq olmaz.
92. Nokosıbı nun çı həvuşi peştisə bəbe -
İş bilməzin çörəyi dovşanın belində olar.
93. Bədsülükə odəm bəsə morisən bevəcə -
Yola getməyən adam ilandan da pisdir.
94. Doy çanə bəhriş ve bıbu, çəy xolon ənən səbəyji
bəben -
*Ağacın bəhrəsi nə qədər çox olsa, budaqları da o
qədər aşağı sallanar.*
95. Siy çı haği xəbəş əbını -
Toxun acdan xəbəri olmaz.
96. Osonə kəybən bə çuə kəybəş əjo dəbəqinə -

*Dəmir qapının da taxta qapıya xahişi
(təvəqqəsi) olar.*

97. Ses-sesi məsır betəmə torə -
Duzlu-duzsuz gülmə, tamsız tərə.
98. Hişış hardə, kiviş hardə, fikiş mandə əvəndədə -
Xışt yeyib, boyunduruğu yeyib, gözü qalib qayıışda.
99. Loy balon perəsin, lo bə tato sili həsət mande -
*Qarğanın balaları yetişdi, qarğa isti təzəyə
həsərət qaldı.*
100. Tırki doe, tırki səy -
Türk verdi, türk də aldı.
101. Dı hırsi bə quşə eqniyəmon -
Ayı ilə kisəyə düşmüşük.
102. Siya si, bozi sipi məkə -
Qaranı qırmızı, bozu ağ eləmə.
103. Xıdo bə dəğiləti ədəni -
Allah dağala verməz.
104. Mardə çəş, çıl ruj bə kəy bəbe -
Ölünün gözü qırx gün evdə olar.
105. Diyə məkə çı xəbə bədo -
Baxma nə xəbər verər.
106. Əv bəsə niyə mıvisən ayığe -
O, erkək çöl ördəyindən də ayıqdır.

107. Şəytoni lınqı arışte -
Şeytanın ayağını sındırdın.
108. İmsornəni sor çı sıpəe -
Bu ilki il it ilidir.
109. Do bəştə səmt bəqinə -
Ağac öz səmtinə yığılar.
110. Bəpe nişte vırəş ni, bəjiən niştəni -
Yuxarıda oturmağa yeri yox, aşağıda da oturmur.
111. Nunkuə avlod çı Xıdo tunukuən siyə dime -
Nankor övlad Allah yanında da üzü qaradır.
112. Mardə mardeədə kəy ruşin baka -
Ölü öləndə evi işıqlı edər.
113. Kolom ğande çı kaftı kaften şe, koloən şe -
Papağı atdım göyərçinə, göyərçin də getdi, papaq da.
114. Vərsəği məvot -
Hərzə demə.
115. Bəne bırıniyə səy bulde-bulde məkə -
Kəsilmiş baş kimi, buldu-buldu eləmə.
116. Kəjələ evo, dom bırıye -
Sağsağan düş, ağacı kəsdim.
117. Şey sırkə bə sor tınd biye -
Sirkə ilə tündləşir.
118. Məvindək dimədəj əbını -

Görməmiş utancaq olmaz.

119. Çoka kinon bışdə dədə çoko kolo bəduten -
Yaxşı qızlar ataları üçün yaxşı papaq tikərlər.

120. Hırsikuşon xəbə səy: Fəsilonədə kom çoke? əy
vote, ağəm bıvotom poz çoke, bəvoteyon hırsə
boə ləvəyne -
*Ayıdan soruşdular ki: Fəsillərdən hansı yaxşıdır?
dedi ki, payız desəm deyərsiz ayı
qardaş qarınquludur.*

121. Bəçey osiyo don bardey əbini -
Onun dəyirmanına dən aparmaq olmaz

122. Vişə be şəğol əbini -
Meşə çaqqalsız olmaz.

123. Bənə doy xolon vo bə kon ton qinedə, bə ton
məqard -
*Ağac budağı kimi külək hansı səmtə dəyirsə,
o tərəfə əyilmə.*

124. Nıkaştos ədınış -
Əkməsən biçməzsən.

125. Bəçey kaqi kişə karde əbini -
Onun toyuğuna kış demək olmaz.

126. Əçey tomonisə ləvo noy əbini -
Onun həsiri üstündə ağac(qamçı) qoymaq olmaz.

127. Veyən mərdə quşəbın məbi -

Çox da mərd qulaq dibi olma.

128. Ve hardə sıpə neçi əkəni -
Çox yeməkdən it canavar olmaz.
129. Çəkə avlod dədə-nənə səy barz bəka -
Yaxşı övlad ata-ananın başın uca edər.
130. Çımı çəş çəyku ov hardəni -
Mənim gözüüm ondan su içmir.
131. Həşi bənəy təturə bızangi pesutdə -
Günəş çalan qara arı kimi çalır.
132. Bənəy siyo kaqi moğnəy qir məbi -
Qara toyuq yumurtası kimi gir olma.
133. Dı həşi-ovşimi bəhs kardə -
Ay-günəşlə bəhs edir.
134. Çı ovşumi çorda həme -
On dörd gecəlik ay kimidir.
135. Bə sıbıjışon ro doe, bə riş dəşe -
Bitə yol verdilər, saqqala dırmaşdı.
136. Lapən ovi çı lokə peş məkə -
Çox da suyu qabdan aşırma.
137. Bə ruy ovəyz oməbu, ujen bome -
Çaya su gəlibsə, yenə gələr.
138. Xıdo doe, ovəyzi barde -
Allah verdi, sel apardı.

139. Ivon bənə boxlə melin, çı zəmino beşedən -
Bunlar paxla qurdu kimidirlər, yerdən çıxırlar.
140. İ bəhə, dı bə Xıdo ro bıdə -
Bir ye, iki Allah yolu ver.
141. Mor bə ro ha şat bışo bə lonə duz bəşe -
İlan yol ilə əyri getsə də, yuvasına düz girir.
142. Aş peşəədə çamça qılə bə sa tımən bəbe -
Aş daşanda çömçənin biri 100 tımənə olar.
143. Sufən çı bırzi xəyədə ov hardə -
Suf da çəltiyə görə su içər.
144. Ləvo riz bəşe, çı soxani riz əşini -
Qamçının izi gedər, sözüün isə yox.
145. Kuç karde, puç kardeye -
Köç etmək, puç etməkdir.
146. Əçəy səy dı iqlə muy davase bəbe -
Onun başını bir tüklə bağlamaq olar.
147. Əv əlenə parçine -
O gəndalaş çəpəridir.
148. Kıtı qəv bə şıtı ərəsni, bəvotə mordole -
Pişiyin ağzı südə çatmaz, deyər murdardır.
149. Əçəy kurk bə haşi sutə -
Onun kürkü günəşdə yanıb.

150. Əv çı urusi sipiəy -
O rusun bezidir.
151. Xoruzi behanqom hande -
Xoruzu vaxtsiz oxudu.
152. Kolə anbu bə, mandə çımı xırtədə -
Kal armud olub, boğazımda qalıb.
153. Əçəy han ve qone -
Onun yuxusu çox ağırdır.
154. Putələ kındə məbi -
Çürük kötük olma.
155. Angivinə anqışdə bəçəy qəv dənoş, bekardədə
ğış bəje -
*Ballı barmağını onun ağzına salsan, çıxardanda
dişləyər.*
156. Çımı zəhmət bə kulə şe -
Mənim zəhmətim kütə getdi.
157. Doy bınədə anbuş vində -
Ağac dibində armud görüb.
158. Bənə mardə loşi ım çiçe dırozbaş -
Ölü cənazə kimi nədir uzanmısan.
159. Əməni havate, bə iqlə puça vizi ğıymət -
Bizi bir çürük qozun qiymətinə satdın.
160. Ğeyrətinə jeni ləçək bəsə beğeyrətə merdi kollosə
bohoe -

*Qeyrətli qadının ləçəyi qeyrətsiz kişinin
papağından bahadır.*

161. Beğeyrətə merdi kəllə bəsə jeni ləçəkisən ucuze -
*Qeyrətsiz kişinin başı qeyrətli qadının
ləçəyindən ucuzdur.*
162. Əy donzə imomi moloş hardə -
O, on iki imamın malını yeyib.
163. Çəş nivindo dim ədəjni -
Göz görməsə, üz ağrımaz.
164. Bənə ruəjələ pevolo məbən bə kəvşəni -
Torpaqqazan heyvan kimi ətrafa səpələnməyin.
165. Hınbə ovi bə mavlə ekoş penibətovə -
Sərincin suyunu lüləyinə töksən, tab gətirməz.
166. Əv bəsə tara sıpəsən mordole -
O, islanmış itdən də murdardır.
167. Bənəy aləmi cuş məhə, ivrədə bınışt -
Ələm kimi cuş tutma, bir yerdə qal.
168. Bıkə çanpo, bırəs bə hanpo -
Əl-qol at, hampaya çat.
169. Əv qəley donəy eqiniyə -
O bir tumdur düşüb.
170. Əv vəncin cüydə -
O, saqqız çeynəyir.

171. Şiri jey, şəğoli harde -
Şir övladı çaqqal yedi.
172. Hə bə tul ikərə ebəqine -
Eşşək palçığa bir dəfə düşər.
173. Həjəməti məkə -
Axmaqlıq eləmə.
174. Bənə boşəki bə honi omedə -
Dimdikli quş kimi bulağa gəlir.
175. Bənə jəji teğış bekərdə -
Kirpi kimi tikan çıxarıb.
176. Səğiri molo hardəkəs xun pebavarde -
Yetimin malını yeyən qan qusar.
177. Dı həromi moyə qəte əbini -
Haramla mayə əldə etmək olmaz.
178. Hərom bə həromi bome -
Haram haram adama gələr.
179. Peyğəmbəri bə behəyo səlomoş doə, davarde -
Peyğəmbər bihəyayə salam verib keçdi.
180. Mori dumi eniğətoş, ıştı səpe avaştını -
İlanın quyruğunu basmasan, sənün üstünə atılmaz.
181. İmşanqo moro-muşon hitən, az hitənim -
Bu gecə ilan-siçovul yatıb, amma mən yatmamışam.
182. Bənəy aşmardə viziye -

Sayılmış qoz kimidir.

183. Bənəy kaftorə vəzzəxi qırt-qırt məkə -
Kaftar qurbağa kimi qırt-qırt eləmə.
184. Kaqi ğər-ğər bə moğnə bəbe -
Toyuğun qar-qarı yumurta qoymaq üçün olar.
185. Loruni bəştə baləş xoş bome -
Bayquşun öz balasından xoşu gələr.
186. Əv sütə dasisə ov enibakarde -
O, yanan əl üstə su tökməz.
187. İşti dılı mu vardə?
Sənin ürəyin tük gətirib?
188. Çəvon arədə marz hise -
Onların arasında sədd vardır.
189. Donzə nəğməm təmom karde -
On iki mahnını tamam eləmişəm.
190. Sıpi dandone, xuqi pus -
İtin dişidir, donuzun gönü.
191. Çəy mardə əpıxni -
Onun ölüsü çürüməz.
192. Çəkə bəmə, əvən dı çəkə qəviyə -
Yaxşı ağlamaq da yaxşı ağızladır.
193. Bənəy bısk pevonə kaqiye -
Şişə keçirilən toyuq kimidir.

194. Bəsə teğisə niştə -
Tikan üstə oturub.
195. Bənəy aləjeni bə darzən qətəbə -
Alarvadı kimi iynəyə tutulub.
196. Bəçəy çoli qəloskonə ərəsniy -
Onun quyusuna qucaqca (ağac) çatmaz.
197. Bənəy tarsoa sıpə bə peşo oməqard -
Qorxaq it kimi geri çəkilmə.
198. Du sıpə bəvotə -
İt yalan deyir.
199. Be zırno qavol bə rasq emaqın -
Zurna-qavalsız rəqsə düşmə.
200. Çəşı bəştə kəybə bıbu -
Gözüün qapında olsun.
201. Pe-pe mahand -
Yuxarıdan oxuma.
202. Hanə parçin məkə -
Yuxuyozanlıq eləmə.
203. Çəy nimjən cıre -
Onun mayası cırdır.
204. Çey şoxon çey ləvədən -
Onun buynuzları qarnındadır.

205. Bənəy sıə cızlıy bə -
İsti köz kimidir.
206. Çi yolə doy bınədə bınışt, soğnəş ve bəbe -
Böyük ağacın kölgəsində otur, kölgəsi çox olar.
207. Hışkə mığənvəoe -
Quru müqəvvadır.
208. Bənəy duli peməmənd -
Cəhrə kimi durma.
209. Bənə teğinə şəqoli təğ mağand -
Tikan atan çaqqal kimi tikan atma.
210. Boğədə bu doə xarəə şəğol bəha -
Bağda iy verən yemişi çaqqal yeyər.
211. Əslahu əsl, nəhlət bə noəsili -
Əsillidən əsil, lənət əsilsizə.
212. Az votdəm lo pər, əv votdə qo pər -
Mən deyirəm qarğa qanadı, o deyir öküz qanadı.
213. Bənə loruni işdə qızqon omağand -
Bayquş kimi saçlarını sərmə.
214. Çı xərobəti xıvand lorun bəbe-
Xarabalığın sahibi bayquş olar.
215. Sıpiyə sıpən çı siyo sıpəy toyə -
Ağ it də qara itin tayıdır.
216. Hite mardeye -

Yatmaq ölməkdir.

217. Heç hıtəy dümoy oğə enıqıno -
Heç yatanın ardına oyaq düşməsin.
218. Vəşiəynə ləvə hanədə ğəysi, kişmiş bəvinde -
Ac qarın yuxuda qaysı-kişmiş görər.
219. Kırtamə odəm iddiyin bəbe -
Balaca boylu adam iddialı olar.
220. Çımiku heç nunə bu omedəni -
Bundan heç çörək iyi gəlmir.
221. Mardon joğə bəzinen bəyjion ha ruş xəvlo hardən -
Ölülər elə bilir dirilər hər gün halva yeyir.
222. Çı xəsisiku heç şey çəş məkə -
Xəsisdən heç nə gözləmə.
223. Nə jiədə ordəy, nə səpə sus -
Nə aşığıda undur, nə yuxarıda kəpək.
224. Çı honi ov bənə kəfte kəşiye -
Bulağın suyu göyərçinin qanadı kimdir.
225. Mioynqəziku ehtiyot bəkəyş -
İki fikirli adamdan ehtiyatlı ol.
226. Bənə həmiozi pezanbə -
Acxəmirə kimi şişib.
227. Əçı teli-təvəni bəşti qiye -
Onun acısı-yandırıcılığı sənin boynundadır.

228. Bənə pozə ku təmiş ni -
Payız boranısı kimi tamsızdır.
229. Bısk arışt bıə bomi-
Şiş sindıran olub mənimçün.
230. Boxlə dı bırzi bə ivrə əbini -
Paxla ilə düyü bir yerdə olmaz.
231. Hə bə xəməən dənıbabasen -
Eşşəyi xırmana bağlamazlar.
232. Ovi lil məkə -
Suyu bulandırma.
233. Lapən tul məkə -
Çox da palçıq eləmə.
234. Əmə votdəmon amu biji, amu rujə hardə -
Biz deyirik əmi yaşa, əmi orucluğunu yeyir.
235. Dı kışa-kışa mol çı boğədə benibəşe -
Hə-hə eləməklə mal bağdan çıxmaz.
236. Biara odom pi əbini -
Arsız adam qocalmaz.
237. Behəyoə odəm bi əbını -
Həyasız adam qocalmaz.
238. Tojə duə ov şin bəbe -
Təzə bardağın suyu şirin olar.

239. Hə bı boşon bəpiye -
Eşşəyi yük üçün istəyərlər.
240. Im nıbe, Timidən nıbe -
Bu yox idi, Tomi də yox idi.
241. Çəmə-çəmə karde ko bəçəmo axır beşiş -
Bizim-bizim elədin ki, bizim axırımıza çıxdın.
242. Dast dasti bəşişte, dasən obaqarde dimi beşişde -
Əl əli yuyar, əl də qayıdıb üzü yuyar.
243. Kino nıjənoş, bə zonə bəjem -
Qızı döyməsən, dizinə döyərsən.
244. Zardo odomi dimodə hoyo əbini -
Sarı adamın üzündə həya olmaz.
245. Dırozə odəmi sədə ağıl əbini -
Uzun adamın başında ağıl olmaz.
246. Kırtimə odom həlimin bəbe -
Kiçik adam həlimli olar.
247. Həyişon vote ıştə mərifəti nuşun bıdə,
ikəraşən xıdartış harde -
*Eşşəyə dedilər ki, öz mərifətini göstər,
o bir dəfə anqırdı.*
248. Tərifnə kələ bə tır bəşe -
Tərifə layıq cöngənin qarnı işləyər.
249. Qədə odom veyəzın bəbe -
Balaca adam çoxbilmiş olar.

250. Hənək-hənək axırda danqə hənək -
Oynamaq-oynamaq axırda dəli oyun.
251. Asbi nisənə hor məjən -
At almamış axur vurma.
252. Bə ru bərəs, poçon bəpə bıkə -
Çaya çat, paçalarını çirmala.
253. Xər bo həy nali nəvedə -
Ölü eşşəyin nalı üçün gəzir.
254. Nəhəy moli bəhə baharde -
Yeməyənin malını yeyən yeyər.
255. Nəhəyə vırə tırındəş -
Qaşınmayan yeri qaşıyırsan.
256. Nıdojnə səy dojindəş -
Ağrımayan başı ağrıdırsan.
257. Dəy ko nibo, əv nomojevote -
Onunla işin olmasın, namazqılandır.
258. Mavdə tumubıkə ısdən arşie ğabədə ov bəhə -
Bardaq düzəldən özü sınıq qab ilə su içər.
259. Çəmə roysə sıpə beşe -
Bizim yolumuza it çıxdı.
260. Kıtı efışniyə? -
Pişik asqırdı?

261. Bəçey həy ços votey əbini -
Onun eşşəyinə ços demək olmaz.
262. Otoş gəzəni jetono çanədə tindi biko,
ıştani həmuş bəka -
*Od qazanın altında nə qədər tiind olsa,
özünü söndürər.*
263. Bənəy marda moli qujdi qəzənədə qiledəni -
Ölən malın əti kimi qazanda qaynamır.
264. Əv bə osyə mardəçəm dəşo, diri bebəşe -
O dəyirmanə ölü girsə, diri çıxar.
265. Du bımando, tırş bəbe -
Ayran qalsa, turş olar.
266. Pe-pe votdeş (Pe-pe mavot) -
Çox yuxarıdan deyirsən (demə).
267. Bənəy dukiye -
İy (əyircək) kimidir.
268. Kıtı çumun bə dıyo mənəfəte -
Pişiyin işəməsi də dənizə xeyirdir.
269. Qu hardə sıpə əkışdinin -
Pox yeyən iti öldürməzlər.
270. Bənə vey zuzə şəğəli zuzədə -
Çox ulayan çaqqal kimi ulayır.
271. Kəfşəni lon çımı dain -
Çölün qarğaları mənim dayımdır.

272. Məvotən, məsırən Həmzə xıyoş kaşdə -
Deməyin, gülməyin, Həmzə xıyar əkib.
273. Məvotən, məlivon mamjeni şəlemviş tırşınıə -
Deməyin, tərpanməyin, əmi arvadı şalğam turşudub.
274. Bənə boxlə melin, həmə vıronoşon eğəto -
Onlar paxla qurdudur, hər yerə yayılıblar.
275. Anqışdəyi qu bə ğıryəti qoroşoşon hardə -
Bir barmaq poxu qeyrətə görə yeyiblər.
276. Vavəz ki, joğə qınədə heççi! -
Külək ki, belə əsir, heç nə!
277. Şağoli bəşdə buyış xoş bome -
Çaqqalın öz iyindən xoşu gələr.
278. Dı sıpə qəvi dıyo mordol əbini -
İtin ağzı ilə dəniz murdar olmaz.
279. Dızı vəy çı keyku vadoəşe, çoroyku axtar
kardedə (çəş kardedə) -
*Oğrunu evdən buraxıb, dörd yol ayrıcında
axtarır (gözləyir).*
280. Tırki varde, tırki harde -
Türk gətirdi, türk yedi.
281. Çımı sə dı hırsi bə quşə dəşə -
Mənim başım ayı ilə bir kisəyə girib.
282. Həni ağ məkə -

Daha ağ eləmə.

283. Əv bəsə durnəsən ayıǵe -
O, durnadan da ayıqdır.
284. Əv bəsə rivosisə veyızine -
O, tülküdən də çoxbilmişdir.
285. Şeytoni çı lınqo qətdə -
O, şeytanı ayağından tutar.
286. Bəndəy sıpə dı kəy aradə conoş beşdə -
İt kimi iki ev arasında canı çıxır.
287. Petono vireş ni jetonoən nişdəni -
Yuxarıda yeri yoxdur, aşağıda da əyləşmir.
288. Əştə qo niştə qoysə sıl bakaŕde -
Duran öküz oturan öküz üstə təzək edər.
289. Jiəm vıqande çı sıpə dumo, jiən şe, sıpən şe -
İpi göndərdim itin dalınca, ip də getdi, it də getdi.
290. Kuç bıkə oxoy puç bəbe -
Köç eyləyən axırda puç olar.
291. Kıtı qəv bə hışı nırəse, votoşe əv şışe -
Pişiyin ağzına bulama çatmadı, dedi o dalaqdır.
292. Əçey sıl tate -
Onun təzəyi istidir.
293. Doy bınodə puçə vizim vinde -
Ağacın dibində çürük qoz gördüm.

294. Bənəy rujəmo divo diroze -
Orcluq duası kimi uzundur.
295. Peyğəmbəri bıştə qorış divoş kardə -
Peyğəmbər öz canı üçün dua edib.
296. Ve hardə kəsi veş bəpie -
Çox yeyən çox istəyər.
297. Neçi davasoş sıpə əbini -
Qurdu bağlasan it olmaz.
298. Neçi dumu bibiros, sıpə əbini -
Qurdun quyuğunu kəssən, it olmaz.
299. Piəjeni dılış nibe zənqəğə duşe, votoşe
quduş tanqe -
*Qoca arvad inəyi sağmaq istəmədi,
dedi sərinc dardır.*
300. Hişiş harde, kuluş harde, çaşış mande əvəndədə -
*Xışı onun kötüyünü də yedi, indi gözü
boyunduruqda qalıb.*
301. Eldə boə əbini -
Eldən qardaş olmaz.
302. Çokə qıl həmişə təgin bəbə -
Yaxşı gül həmişə tikanlı olar.
303. Çokə qıl həmişə rə bə bod bəşe -
Yaxşı gül həmişə tez bada gedər.

**İSHAQIN YAZDIĞI
VƏ ONA ÜNVANLANMIŞ
ŞEİRLƏRDƏN**

LƏNKƏRAN MAARİF MÜDİRİNƏ

Maarif müdiri Bağır dadaşa,
Bir-iki söz səmimi o yoldaşa.

Nəsihət üçün bir-iki söz mən yazım,
Bu dəftərdə öz qələmimlə cızım.

Müəllim dedigün tərbiyəçidir,
Yeni nəslə o bir böyük ölçüdür.

Həqiqət yolunu hər kəs bağlayır,
Çox keçməyir diz çökübən ağlayır.

Dostunun başında gizli durursan,
Başqasına hər cür kələk qurursan.

Misal üçün bir-bir yazım mən sənə,
Sən fikir verginən bir saat mənə.

Səbəbin mən çox gizlicə əlləşdim,
Bir gecə bu iş üstə gizlicə əlləşdim.

Kimün adını verdün, o qaldı,
Bəzisi də gizli səni razı saldı.

Bu ölkənin vardır çoxlu gəncləri
Gördüyün işlərə çoxdur müştəri.

Danışanda yalandan sitatları gətirmə,

Həqiqi-düz işləri qarışdırıb itirmə.

Avtomatik olaraq pirikazsız tuşlayır,
Nömrə birlə ikiylə, Kərgəlanda işləyir.

Məndən düzdür, böyüksən gödəndə,
Heç sözüm yox o baş ilən bədəndə.

Maarifə etmisən sən bir güzar,
Maarif işçisi tamam düz gəzər.

Hükumətün göstərişin düz anar,
Çünki hər kəs həqiqəti tez tanar.

Maarifə girdün, dəstə düzəltmə,
Rufulleyçün Şamil Sərhəngi gətirdün.

İştaha çox böyük, qarnun genişdür,
Balam Bağır, gördüklərin nə işdür?

Bir çox müəllim ???? getmək üçün atıldı,
Bəziləri getməmiş, yorulub, yolda qaldı.

Nəhayət, tapdıqda əlacını,
Ayırdım şirini, həm də acını.

Ancaq onu müəllimə sən demə,
"Qanmayırlar", sən görəndən bir dənə.

Hamı qanır sən gördüğün işləri,
Vaxt gələndə damaruva çəkəcəklər nəştəri.

Beş-on nəfər yığmısan sən başuva,
Hər şey sənə qalsun əl atağ qardaşına.

İshaq yazır səni ayıltmaq üçün,
Pis işdən tez geri qayıtmaq üçün.

İshaq. 25/II-42.

QURBAN MƏN OLUM

Ellər bilin, bu qızı lap istəyirəm,
Yüzündə xalına qurban mən olum.

Ayna qabağında daranan telün,
Əlində şənəyə qurban mən olum.

Naz verəndə məlul baxır yüzümə,
Qıyğacı baxışa qurban mən olum.

Gəzibən seyr edir öz baxçasını,
Dərdiyi güllərə qurban mən olum.

Əl uzadıb gül istədim əlindən,
Verdiyi güllərə qurban mən olum.

Səsləyəndə turacı o baxırdı,
Turacı baxışa qurban mən olum.

Baxıban qıyğacı hərdən gülürdü,
Süzülən gözlərə qurban mən olum.

Qədəm-qədəm gəzib onun dalınca,
Kəkliyi yerişə qurban mən olum.

Qıyğacı baxaraq qaş-göz atırdı,

O çatma qaşlara qurban mən olum.

Hörükləri sinə ustə sallanıb,
Qıvrılan tellərə qurban mən olum.

Dindirəndə kəsik-kəsik danışır,
O nazik dodağa qurban mən olum.

Ləpi doymur sənin şirin sözündən,
Danışan sözlərə qurban mən olum.

Ləpi (İshaq). 10/IX-63.

EY, GÜLÜN AŞIQI BÜLBÜL

Ey, gülün aşiqi bülbul, niyə sən qan edisən,
Hələ gəlmibki bahar, bir belə fəqan edisən.

Gəl, mənim halımı bil, gör, nə edib çarxi-fələk,
Ağlayıb şurun ilə, könlümü viran edisən.

Sən daha ağlayıbən tökməgilən göz yaşını,
O qara zağıdan ötrü yürəgün qan edisən.

Ağlayıb düşməgilən sən qara zağun izinə,
Tökübən qanlı yaşun könlümü büryan edisən.

Sən bilirsən ki, Ləpi aləmi çox şən gəzmış,
Oxuyub şurun ilə könlümü tuğyan edisən.

Ləpi (İshaq). 15/VI-65.

QURBAN

Mən çıxmışam seyrəngaha gəzməyə,
Marallar görmüşəm, birinə qurban.

Qədəm-qədəm gəzdim onun dalınca,
Hürkütmürəm, onun nazına qurban.

Naz verirəm baxır məlul yüzümə,
Əyilən boynuna-belinə qurban.

Gəzibən seyr edir öz baxçasını,
Bəsləyib dərdiyi güllərə qurban.

Əl uzadıb gül istədim əlindən,
Yanaqda qıvrılan telinə qurban.

Gəzərək yanaşı bağca-bağında,
Danışan dilinin sözünə qurban.

Cüt hörüyü sallanıbdır sinədə,
Yanaqda qoşa xalına qurban.

Danışa-danışa o gülümsəyir,
Danışan dodağa, dilinə qurban.

Hərdən gizli baxırdısa yüzümə,
Qaş altında şəhla gözüne qurban.

İshaq deyir, bağca-bağı cüt gəzək,
Gəzdiyin bağ ilə bağçaya qurban.

İshaq. 25/I-1968.

TELLƏRİN BURULUB LALƏ YANAQDA

Tellərin burulub lalə yanaqda,
Od içində cadulanmış nal kimi.

O cadular kaş mənçün olaydı,
Görünəydim yanağında xal kimi.

Öpəydim ləbini, qucub gərdəni,
Dodağım olaydı şirin bal kimi.

Tel tək yanağında qıvrıla Ləpi,
Gərdəndən sallana yadigar kimi.

Ləpi (İshaq). 25/V-76.

İNANDIM

Gözəllər içində sevdim birini,
Ürəyim deyibən ona inandım.

Qədəm-qədəm gəzdim onun dalınca,
Özümü mən ona bir kölgə sandım.

Qara qaş deyibən baxdım yüzünə,
Şam-səhər qarşısında dayandım.

Ruhunu oxşayıb nazın çəkərək,
Şəhla deyib közün oduna yandım.

Bir öpüşə qızarddı yanağı,
Gözündən axıdan selə inandım.

Baxıb gərdəninə, uzun boyuna,
Sərv ağacı bilib qarşımda sandım.

Oxşayıb varlığın, nazını çəkib,
İnandım sözünə, Peyğəmbər sandım.

Məni görcək salıb başın aşağı,
Titrəyən dodaqdan, gözdən utandım.

Qolların daim salıb qoynuma,
Sorulan dodağa, dilə inandım.

Ağuşuma alıb gəzdim elləri,
Həyatda varlığım ruhumda sandım.

Ağzıma su alıb içirdim ona,
İnciməsin deyə bir hala saldım.

Yedirtməmiş ona nadir tikəni,
Ağzımda yoxlayıb zəhrini aldım.

Üzərində onun ötürkən bulud,
Yağan yağışların qarşısın aldım.

Əriyən qarların, axan çayların,
Aparan sellərə körpülər saldım.

Cahanı qar-boran, şaxta bürürkən,
Mən cahanı baharda sandım.

Gecələr yatarkən yanında onun,
Nazik əllərini sinəmə saldım.

İncə biləyində altun saati,
Barmağında olan üzüyü andım.

O yatarkən sübhə təkə naz ilən,
Sığallayıb tellərini, ruhunu aldım.

Sübh tezdən onun eşqiylə qalxıb,
Qaranlıq gecəni işıqlı sandım.

Nə danışdı, qulaq asdım sözünə,
Həqiqət bilibən ona inandım.

Qəlbimi dəyişib döndüm ona mən,
Varlığımçün onu mən qiblə sandım.

Vədə verib əqlim aldın başımdan,
Südəmər uşaqtək sənə inandım.

Qara gözlərinlə qıvrım saçların,
Uzun kipriklərin ox deyə sandım.

Qarşımda diz çöküb, and içdin mənə,
Sözünə inandım, anda inandım.

İnandı vicdanla İshaq eşqinə,
Gözümün nuruna ruhdan inandım.

İshaq.

RİZVAN BABAYEVƏ

Dayı qurban sənə, Rizvan, xəbərin var necəyəm?
Ağarıb baş, tökülüb diş, deməyin lap qocayam.

Qaynadıb kəklikotun, dəmlə içib mən yatıram,
Gah qatıb hil mixəyə, çaynikə əzib atıram,
Gahi da çay yerinə darçına mən hil qatıram,

Dayı qurban sənə, Rizvan, xəbərin var necəyəm?
Ağarıb baş, tökülüb diş, deməyin lap qocayam.

Gər qocaldı arvad, gün olur onda qara,
Səhər-axşam deyindir, parə ürək lap da parə,
Axtarib tapmayıram mən bu işə bircə çarə,
Dayı qurban sənə, Rizvan, xəbərin var necəyəm?
Ağarıb baş, tökülüb diş, deməyin lap qocayam.

İçib darçın çayı kişmiş ilə qənd yerinə,
Nə deyirlər eşidib, getməyirəm çox dərinə,
Dilimi şəkkər edib, dil tökürəm hər birinə,
Dayı qurban sənə, Rizvan, xəbərin var necəyəm?
Ağarıb baş, tökülüb diş, deməyin lap qocayam.

Faiqın qaynanası, gəlmiş idi payı ilən,
Gətirib üç qutu çay, mərufəti sayı ilən,
Girişib söhbətə bizdə, özünün tayı ilən,
Dayı qurban sənə, Rizvan, xəbərin var necəyəm?
Ağarıb baş, tökülüb diş, deməyin lap qocayam.

Dayday (İshaq).3/VII-1988.

DİŞ HƏKİMİ AĞA SƏMƏDƏ

Mirzə Haşım salam söylərəm sənə,
Ağa Səməddən bir xəbər ver mənə.

Bu gün kişi söz vermişdi dişimi,
Çəkib yüngül etsin mənim işimi.

Çox gözlədim, Ağa Səməd gəlmədi,
Fəna oldu halım, işim bilmədi.

Demişdi gətirrəm dərman-kəlbətin,
Harda qaldı bilməm bu tünbətün.

Söylə ona dişim çoxdan çürüyüb,
Diş ağrısı vücudumu bürüyüb.

Diş laxlayır, lərzə salır canıma.
Yalvarıram, qoy tez gəlsin yanıma.

Bilirəm, qocayam, ağarıb başım,
Tökülüb hamısı, qalıb bir dişim.

Ağrısı lap batırıbdır işimi,
Əl cibdədir, gəlib çəksin dişimi.

Üç gündür ac dolanıram duayla,
Oynayıram çalqısız mən havayla.

Söylə ona götürsün hacatını,
Daha mənə etməsin hüccətini.

Çəkib atsın, qurtarsın canımı,
Təmizləsin ağzımın da qanını.

İçmir Ləpi üç gündür çayını,
Ağa Səməd götürsün öz payını.

İsraq.

QOCALIQ

Bu cavan gülşənim xəzan eylədin,
Xəyalım gənclikdə qalan qocalıq.
Ağarıb saçlarım, göz düşdü nurdan,
Vücudumu etdin talan, qocalıq.

Günlərim ötüşür illərə dönür,
 Ömrümün şamdanı günbəgün sönür,
 Cahan gözlərimə rəngsiz görünür,
 Həştada çatmışam bu an, qocalıq.

Cavanlığım solur, rəngim saralır,
 Günlər bir sel tək axıb baş alır,
 Ürəyim döyünür, vaxtım daralır,
 Amandır, səbr et, bir an qocalıq.

Gəncliyim almısan indi əlimdən,
 Kaman etmisən qəddim-belimdən,
 Ayırmısan məni gözəl elimdən,
 İndi gülür mənə cahan, qocalıq.

Badəni qoymazdım əlimdən yerə,
 Ömürlər baharı olur bir kərə,
 Ürəyim xəstədir, düşübdür çərə,
 Halımı etmisən yaman, qocalıq.

Gülşənimdə bülbül adı qalıbdır,
 Əkdiyim güllərim çoxdan solubdur,
 Qarğalar bağlarda bülbül olubdur,
 Vücudum yandırır yaxdın qocalıq.

Gənclik həsrətiylə çırpınır ürək,
 Çətindir bu dərdi sadə söyləmək,
 Arzum budur, yüz yaşı da biz görək,
 Aman ver İshaqa, dayan qocalıq.

İshaq. 25/V-1990.

AY LƏPİ

İshaqın 70 yaşına bacısı tərəfindən yazılıb

Yaşın yetişdi yetmişə,
Balaların çatmış başa.
Bu fərəhdir hər qardaşa,
Sənə qurban olum, Ləpi.

Ada, ay Ləpi, incinar,
Boyu şimşad kimi çinar.
Sənə bacıların qurban,
Gəl eyləmə çəmxəm, Ləpi.

Ata, dayı, qardaş, əmi,
Sən oldun hami həmdəmi.
Allah göstərməsin qəmi,
Üç bacıya sərkər, Ləpi.

Ata yurdun çırağı,
Şad xürrəm eylə sən bizi.
Oğul, nəvə hamımızı,
Yığ başına atam, Ləpi.

Kişilərin birincisi,
Arvadların lotususan.
Hər işlərdə pərgar olan,
Ey çoxbilmiş çarə, Ləpi.

21/I-80.

MAARİF FƏDAİSİ

Lənkəranda 125-illiyi qeyd edilən 1№-li orta məktəbin əsasını
qoymuş müəllim və şair Mirzə İsmayıl Qasirin əziz xatirəsinə.

Vahid Zaman, Ağdaş rayonu, Kükəl kəndi

Ağdaşın qəlbindən qopan qığılıcım,
 Lənkəran elində məşəl yandırdı.
 Elə bir məşəl ki, onun ziyası,
 Talış mahalını işıqlandırdı.

O məşəl gözlərin nuru-işığı,
 Düşünən beyinin ziyası oldu.
 Hər qarış torpağın yap-yaraşığı,
 Əzilən insanın zəkası oldu.

O məşəl qüvvətlə şölələnərək,
 Torpaqdan güc alıb gur işıq saçdı.
 İllərdən-illərə şöhrətlənərək,
 Işıqlı sabaha cığırılar açdı.

Bu yolda min əngəl minbir xəsarət,
 Nadanlar dəstəsi duzax da qurdu.
 Lakin tərک etmədi onu cəsarət,
 Cəhalət evinə zərbələr vurdu.

Gül açdı Qasirin xoş arzuları,
 Qəlbinin səsiylə oyandı bu el.
 Gəldi Lənkəranın güllü baharı,
 Maarif nuruna boyandı bu el.

Ay İshaq Müəllim, sən də fəxr eylə,
 Qabarsın Xəzərtək şadlıqdan sinən,
 Ucalsın sevincin ulu göylərə,
 Böyük fədainin nəvəsisən sən.

Yüz iyirmi beş il ötüb o vaxtdan,
 O Kirsü bayrama yığılmışیق biz.
 Sevincdən dünyaya sığmırıq bu an,
 Bir kiçik otağa sığışmışیق biz.

Nəsillər unutmur, səni edir yad,
Anarlar adını hey dönə-dönə.
Deyirəm sözümlü mən də, ey ustad,
Min rəhmət, min rəhmət, min rəhmət sənə.

26/IX-82.

SAĞLIQLA QALIN

Nəhayət, gəlib çatdıq söhbətimizin sonuna, əziz oxucularım. Bundan sonra pənah Allaha. Sağ olun, sağlıqla qalın. İsindiyyiniz od-ocağı sevə-sevə yaşayın. Boya-başa çatdığınız torpağa baş əyə-əyə ucalın. El-obanızı, yurdunuzu sevin. Mənimçün dünya Lənkərandan başlamışdır. Lənkəranın hər çimdik torpağı tutiyadır mənimçün. Mən ondan əbədi ayrılmaram.

MÜNDƏRİCAT

REDAKTORDAN.....	3
GİRİŞ.....	9
AİLƏMİZ.....	11
XATİRƏLƏRİM.....	19-171
Dəmirçi şagirdi.....	21
Şahsevənlərin Lənkərana girməsi və Qırmızı partizanlar.....	24
Şıvkunovun törətdiyi faciədən.....	25
Milli hökumətin Lənkərana gəlməsi.....	27
Lənkəranda gizli bolşevik təşkilatının üzvləri.....	29
Hacı Zeynalabdin Tağıyevin oğlu Məhəmmədin ölümü.....	30
Məktəblər.....	30
İlk Pioner evi.....	32
Bakıya oxumağa göndərilən ilk qızlar.....	33
Bakıya Hərbi məktəbə getməyim.....	33
Mirab Ağabəyin öldürülməsi.....	35
Lənkəranda elektrik stansiyasının tikilməsi.....	42
Lənkəranda ilk çucə zavodu və dəmir körpünün tikilməsinin başlama tarixi.....	44
Bakıya getməyim.....	46
Türkmənistanı getməyim.....	51
Türkmənistanın əsas yerli xalqları.....	53
Türkmənistandan qaçmağım.....	56
Qutqaşena müəllim getməyim.....	57

Qutqaşəndan qayıtmayım.....	60
Tiflisə İpək kurslarına getməyim.....	61
Budi Mdivanoviçlə görüşüm.....	65
İpək kurslarından təyinatım.....	67
İnstituta daxil olmağım.....	69
Gözlənilmədən evlənməyim.....	72
İnstitutu qurtarmağım.....	77
Yenidən Qutqaşəna müəllim getməyim.....	79
Atamın tutulması.....	80
Səyahətə getməyim.....	82
Qutqaşəndən Lənkərana köçməyim.....	84
Xolmilidən Lənkərana dəyişməyim.....	89
Lənkəranda dəmir yolunun çəkilməsi.....	90
Müharibənin qara xəbəri.....	91
Babam Mirzə İsmayıl Qasirin əsərlərini Əlyazma fonduna verməyim.....	92
Azneftkəşfiyyata daxil olmağım.....	93
Naftalana köçməyim.....	96
Aspiranturaya girməyim.....	97
Paraqaçay kəşfiyyat dəstəsinə getməyim.....	98
Azərbaycan Əlvən metallar trestinin təşkili.....	101
İpək aqronomu.....	107
Su nazirliyində mühəndis işləməyim.....	111
Geoloji idarəyə keçməyim.....	121
Xəstəliyimə görə şöbəmin dəyişməsi.....	128
Əlvən metallar kəşfiyyatına keçməyim.....	129
Laçın	136
Masallı	139
Sədərk	141
Saatlı / Aqrobaza	144
Vayxır	152
Azgiprovodxozda 2 dekabr 1954-cü ildən 23 may 1981-ci ilə kimi işlədiyim obyektlər.....	156
Təqaüdə çıxmağımın səbəbi.....	160

Təqaüd dövründə.....	161
----------------------	-----

LƏNKƏRANIN BƏZİ TANINMIŞ NƏSİLLƏRİ VƏ ŞƏXSLƏRİ.....173-215

Talışinskilər – Talışxanovlar.....175

<i>Hacı Mir Abbas bəy.....</i>	<i>175</i>
--------------------------------	------------

<i>Mir Tağı xan.....</i>	<i>176</i>
--------------------------	------------

<i>Mir Əsgər xan Talışinski.....</i>	<i>178</i>
--------------------------------------	------------

<i>Mir Əhməd xan Talışinski.....</i>	<i>179</i>
--------------------------------------	------------

Kələntərlilər.....181

<i>Kələntərli Nəsir bəy.....</i>	<i>182</i>
----------------------------------	------------

<i>Kələntərli Hüseyn bəy.....</i>	<i>183</i>
-----------------------------------	------------

<i>Kələntərli Bağır bəy.....</i>	<i>184</i>
----------------------------------	------------

<i>Kələntərli Cahangir bəy.....</i>	<i>185</i>
-------------------------------------	------------

<i>Kələntərli Hüseyn bəy.....</i>	<i>186</i>
-----------------------------------	------------

Mehmandarovlar.....187

<i>Sadiq bəyin Lənkərana gəlməsi.....</i>	<i>187</i>
---	------------

<i>Birinci arvadından olan övladları.....</i>	<i>188</i>
---	------------

<i>Digər arvadlarından olan övladları.....</i>	<i>189</i>
--	------------

<i>Hacı Mirsəmid.....</i>	<i>191</i>
---------------------------	------------

<i>Hacı Səlim Axundzadə.....</i>	<i>192</i>
----------------------------------	------------

<i>İlyas Axundzadə.....</i>	<i>197</i>
-----------------------------	------------

<i>Əlimuxtar Qasımov.....</i>	<i>201</i>
-------------------------------	------------

<i>Bala Məmməd.....</i>	<i>204</i>
-------------------------	------------

<i>Haşım Sadiqov.....</i>	<i>206</i>
---------------------------	------------

<i>Şirəli Axundov.....</i>	<i>207</i>
----------------------------	------------

<i>Zülfüqar Əhmədzadə.....</i>	<i>210</i>
--------------------------------	------------

<i>Şükür Məmmədov – Komissar Şükür.....</i>	<i>211</i>
---	------------

<i>Həzi Aslanov.....</i>	<i>213</i>
--------------------------	------------

LƏNKƏRANI GƏZƏK.....	217-231
Qapandibi.....	219
Körpülər, yollar və əkinlər.....	223
İstisu bulaqları.....	228
Məşəidlər.....	229
Kilsələr və Sinaqoq.....	230
Karvansaralar.....	230

LƏNKƏRANLILARIN YEDİKLƏRİNDƏN..	233-267
Düyüdən hazırlanan xərəklər.....	235
Ət xərəkləri.....	242
Quşdan bişirilən xərəklər.....	247
Balıqdan hazırlanan yeməklər.....	249
Undan hazırlanan yeməklər.....	250
Aşlar.....	257
Kükülər.....	258
Pətlər.....	260
Sirdağlar.....	251
Meyvələr və onlardan hazırlanan yeməklər.....	262
Bostan, tərəvəz, göyərti və digər bitkilər.....	266

LƏNKƏRANDA BƏZİ MƏRASİMLƏR	
HAQQINDA....	269-278
Toy.....	271
Novruz bayramı.....	275

LƏNKƏRANLILARIN QOYDUQLARI	
LƏQƏBLƏRDƏN, İŞLƏTDİKLƏRİ ATALAR	
SÖZLƏRİ VƏ ZƏRB-MƏSƏLLƏRDƏN.....	279-337
Ləqəblər.....	281
Atalar sözləri və zərb-məsəllər.....	288
<i>Azərbaycan dilində.....</i>	<i>288</i>
<i>Talış dilində.....</i>	<i>310</i>

İSHAQIN YAZDIĞI VƏ ONA ÜNVANLANMIŞ	
ŞEİRLƏRDƏN.....	339-354
Lənkəran maarif müdirinə.....	341
Qurban mən olum.....	343
Ey gülün aşiqi bülbul.....	344
Qurban.....	345
Tellərin burulub lalə yanaqda.....	346
İnandım.....	246
Rizvan Babayevə.....	348
Diş həkimi Ağə Səmədə.....	349
Qocalıq.....	350
Ay Ləpi.....	352
Maarif fədaisi.....	352
 SAGLIQLA QALIN.....	 355
 MÜNDƏRİCAT.....	 357

Qeydlər

İSHAQ SƏBİ OĞLU AXUNDZADƏ

QƏLBİM HƏR ZAMAN
LƏNKƏRANDADIR

Bakı – 2019

Mətbəənin direktoru – Fuad HÜSEYNOV
Texniki redaktor – Azər RƏSULOY
Dizayner – Məhiyəddin SEYİDOV
Kitab tərtibatı – Kəmalə FƏRHADOVA
Kompüter yığımı – Təranə RƏHİMOVA
Cildçi – Gövhər NURULLAYEVA
Çapçı – Oqtay YUSİFOV

*Kitab “**AFPoligrafAF**” mətbəəsində hazır diapozitivlərdən
ofset üsulu ilə çap olunmuşdur.*

afpoligraf@mail.ru | Tel.: +994 (12) 510 96 74
afpoligraf@gmail.com | Mob.: +994 (50) 405 96 74

Yığılmağa verilmişdir: 11.02.2019
Çapa imzalanmışdır: 28.03.2019
Qarnitura: Times New Roman
Şərti çap vərəqi: 22.75
Formatı: 64x90 ¹/₁₆
Tiraj 300

1920 - 1926-cı illərdəki görünüşü